

Ry. 2219

C2-4-3

103 P

RHETORICO-
RVM AD HEREN-
NIVM LIBRI
QVATVOR.

M. T. CICERONIS
DE INVENTIONE
LIBRI DVO.

Omnia ad optima quaque, eaq; vetusta exem-
plaria, præcipue Victorij ac Pauli
Manutij castigata.

Vir? sue
VIRTVTE DVCE,

*21 Seminario
Illa Hibernia*
COMITE FORTVNA.

Seminario
LYGDVNI,

APVD ANTONIVM

GRYPHIYM.

*liole et 3379. P gas par san
her. Co lancia del P. uigitador La
a ef. seminario do de queraq
tubura*

R H E T O R I -

C O R V M A D C .

H E R E N N I V M

L I B E R I .

T S I negotiis familiaribus impediti, vix satis otium studio suppeditare possumus, & id ipsum, quod datur otij, libentius in Philosophia consumere consuevimus: tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commouit, vt de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fuisse laborem putares. Et eò studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle cognoscere rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantia causa sibi assumpserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquiescerant, quæ nihil attinebant,

bant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. Non enim spe quæstus, aut gloria commoti, venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri: sed ut industria nostra tua morem geramus voluntati. Nunc ne nimium longa sumatur oratio, de te dicere incipiemus. Sed si te vnum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

De orato- ORATORIS officium est, de his rebus
ris officio. posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus
ac legibus constituta sunt, cum assensione audi-
tarum, quo ad eius fieri poterit. Tria sunt gene-
ra causarum, quæ recipere debet orator: demon-
strativum, deliberativum, iudiciale. Demonstra-
tium est, quod attribuitur in alicuius certæ per-
sonæ laudem vel vituperationē. Deliberativum
est, quod in consultatione positum, habet in se
suasione & dissuasione. Iudiciale est, quod
positum in controuersia, habet accusationem, aut
petitionem cum defensione. Nunc quas res ora-
torem habere oporteat, docebimus: deinde quo-
modo has causas tractari conueniat, ostendemus.
Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dis-
positionem, elocutionem, memoriam, & pronun-
tiationem. Inuentio est, excogitatio rerum vera-
rum, aut verisimilium, quæ causam probabilem
reddant.

reddant. Dispositio est ordo & distributio rerū,
 quæ demonstrat quid quibus in locis sit collocan-
 dum. Elocutio est idoneorum verborum, & sen-
 tentiarum ad inuentionem accommodatio. Me-
 moria est firma animi rerum & verborum dis-
 positionis perceptio. Pronuntiatio est vocis, &
 vultus & gestus moderatio cum venustate. Hæc
 omnia tribus modis assequi poterimus, arte, imi-
 tatione, exercitatione. Ars est præceptio quæ
 dat certam viam rationemq; dicendi. Imitatio
 est quæ impellimur cum diligenti ratione, vt alio-
 quorum similes in dicendo velimus esse. Exerci-
 tatio est assiduus vsus, cōsuetudoq; dicendi. Quo-
 niam igitur demonstratum est quas causas ora-
 torem recipere, quasq; res habere conueniat: nunc
 quemadmodum ad orationem possint oratoris
 officia accommodari, dicendum videtur.

INVENTIO in sex partes orationis
 consumitur, exordium, narrationem, diuisionem,
 confirmationem, confutationem, conclusionem.
 Exordium est principium orationis, per quod
 animus auditoris aut iudicis constituitur, vel ap-
 paratur ad audiendum. Narratio est rerum ge-
 starum, aut perinde vt gestarum expositio. Di-
 uisio est per quam aperimus quid conueniat, &
 quid in controuersia sit, & per quam exponi-
 mus quibus de rebus simus dicendi. Confirmatio
 est nostrorum argumentorum expositio cum as-
 seratione. Confutatio est contrariorum locorum
 4 3 dissolu

dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Nunc quoniam vna cum oratoris officio, quò res cognitu facilius esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendum videtur. Causa posita, quò commodius exordiri possimus, genus causæ est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus causæ intelligitur, quum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cum habet in se causæ & honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, cum contempta res affertur. Quia hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad omne genus causæ accommodari.

De quatuor generibus causarum.

De exordiis.

EXORDIORVM duo sunt genera. Principium, quod Græcè *ὑπομνησις* appellatur: & insinuatio, quæ *ἰσχυρισμός* nominatur. Principium est, quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benevolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à benevolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit: Si humile genus erit causæ, faciemus attentos: Si turpe

turpe genus causæ erit, insinuatione utemur, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit rectè vel uti, vel non uti principio. Si uti volumus, aut id oportebit ostendere, quare causæ sit honesta, aut breuiter quibus de rebus sumus dicturi, exponere. Si principio uti volumus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, & si attentos eos faciemus. Nam docilis est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad Reipubl. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem: & si rogabimus ut attentè audiant: & si numero exponemus res, quibus de rebus dicturi sumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis possimus, à nostrâ, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A nostrâ persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officiū sine arrogantiâ laudabimus, aut in Reip. quales fuerimus, aut in patres, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, aliquid referamus, diuino hæc

omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimur ut nobis fiat auxilio, & simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptum adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In inuidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentum magis, quàm veritati eos credere aperiemus. In contemptum adducemus, si inertiam, ignauitiam, desidiam, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè iudicatas proferemus: & si quæ de iis exstimationis, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemptum deprimemus. Denique de insinuatione aperiendum est.

Tria insinuationis tempora.

TRIA sunt tempora quibus principio rei non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat: aut

(111)

cum animus auditoris persuasus esse videtur ab
 eis, qui antè contra dixerunt: aut cum desessus
 est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si causa tur-
 pitudinem habebit, exordiri poterimus his ratio-
 nibus: rem, non hominem, aut hominem, non rem
 spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ fa-
 cta dicantur ab aduersariis, & esse indigna aut
 nefaria. Deinde cum diu rem auxerimus, nihil
 simile à nobis factum ostendemus: aut aliquo-
 rum iudicium de simili causa, aut de eadem, ut de
 minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad
 nostram causam pedetentim accedemus, & simi-
 litudinem conferemus. Item si negabimus nos de
 aduersariis aut de aliqua re dicturos, & tamen
 occultè dicemus interiectione verborum. Si per-
 suasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersa-
 riorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim
 non facile scire poterimus, quoniam non sumus
 nescij, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si
 fidem factam putabimus, his rebus nos insinua-
 bimus ad causam, si de eo quod aduersarij fir-
 missimum sibi adiumentum putauerint, primum
 nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto
 exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperrimè
 dixerit, aut dubitatione utemur: quid potissi-
 mum dicamus, aut cui loco primum respondeamus,
 cum admiratione. Si desessi erunt audiendo, ab
 aliqua re quæ risum mouere possit, exordiemur,
 ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, de-
 bonp a s praus

Insinua-
tionis &
principij
differen-
tia.

prauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, sus-
spicione, irrisione, stultitia, exuperatione, colloca-
tione, literarum mutatione: praterea expectatione,
similitudine, nouitate, historia, versum aut ab ali-
cuius interpellatione, aut irrisione. & si promise-
rimus aliter, ac parati fuerimus, nos esse dictu-
ros, nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba
facturos: quid alij scilicet, quid nos facturi simus,
breuiter exponemus. Inter insinuationem & prin-
cipium hoc interest, quod principium huiusmodi
debet esse, ut statim apertis rationibus, quas prae-
scripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut do-
cilem faciamus auditorem: at insinuatio eiusmo-
di debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem
illa omnia consciamus, ut ad eandem commodita-
tem in dicendi opere venire possimus. Verum ha-
tres utilitates tamen si in tota oratione sunt com-
paranda, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis
attentos, dociles, beneuolos praebeant: tamen id per
exordium causa maxime comparandum est. Nunc,
ne quando vitioso exordio utamur, quae vitia
vitanda sint, docebo. In exordienda causa seruan-
dum est, ut lenis sit sermo, & usitata verborum con-
suetudo, ut non apparata oratio esse videatur. Vi-
tiosum exordium est, quod in plures causas potest
accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitio-
sum est, quo nihilominus aduersarius potest uti,
quod commune appellatur. Item illud quo aduer-
sarius poterit uti ex contratio. Item vitiosum est,
quod

Vitiosa
exordia.

quod nimium apparatus verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videatur, ut propriè cohaereat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

NARRATIONVM tria sunt genera. Vnum, De tribus quo exponimus rem gestā, & vnum quodq; tra-^{narratio-}
himus ad vtilitatem nostrā vincendi causa: quod^{num ge-}
pertinet ad eas causas de quibus iudicium futu-^{neribus.}
rum est. Alterū genus narrationis est, quod in-
tercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminatio-
nis, aut transitionis, aut alicuius apparatus vel
laudationis causa. Tertium genus est id, quod à
causa civili remotum est: in quo tamen exerceri
conuenit, quò commodius illas superiores narra-
tiones in causis tractare possimus. Eius narra-
tionis duo sunt genera, vnum quod in nego-
tiis, alterum quod in personis positum est. Id
quod in negotiorum expositione positum est, tres
habet partes, fabulam, historiam, argumen-
tum. Fabula est, quæ neque veras, neque veri-
similes continet res, ut hæ, quæ tragædiis tra-
dita sunt. Historia, est res gestā, sed ab ætate
nostra memoria remota. Argumentum, est fi-
ctæ res, quæ tamen fieri potuit, velut argumen-
ta comædiarum. Illud genus narrationis, quod
in personis positum est, debet habere sermo-
nis festiuitatem, animorum dissimilitudinem,
grauis

Narratio
brevis.

gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiā, iucundam exitum rerum. Verum hoc in exercendo transigetur. Illud quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus. Tres conveniunt res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendam est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non ab ultimo initio repetere volumus, & si summam, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed usque eo, quod opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur, & si non deerrabimus ab eo quod cœperimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, ut antiè quoque quæ facta sint, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam me ex provincia rediisse, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modò id quod obest, sed etiam id quod neque obest, neque adjuvat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cavendum est, etiam ne id quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo: Athenis Megaram vesperi advenit Simo: ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini: insidias postquam fecit, vim in loco attulit.

Rem

Rem dilucidè narrabimus, si ut quidque pri- *Dilucida-*
mum gestum erit, ita primum exponemus, &
rerum ac temporum ordinem conseruabimus, ut
gesta res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur.
Hic erit considerandum, ne quid perturbatè, ne
quid contortè, ne quid ambiguè, ne quid nouè
dicamus, ne quam in aliam rem transeamus,
ne ab ultimo repetamus, ne longè prosequamur,
ne quid, quod ad rem pertineat, prateramus,
& si persequemur ea quæ de breuitate præcepta
sunt. Nam quò breuior, eò dilucidior, & cogni-
tu facilior narratio fiet. Verisimilis narratio *Verisimili-*
erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, *lis.*
dicemus: si spacia temporum, personarum di-
gnitates, consiliorum rationes, locorum oportuni-
tates constabunt: ne refelli possit, aut temporis
parum fuisse, aut causam nullam, aut locum
idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere,
aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilomi-
nus hæc omnia narranda conseruanda sunt. Nam
sæpe veritas, nisi hæc seruanda sint, fidem facere
non potest. Sin erit ficta, eò magis erunt conser-
uanda. De his rebus cautè consillegendum est, qui-
bus in rebus tabula, aut alicuius firma autoritas
videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt
arbitror mihi constare cum ceteris artis scripto-
ribus, nisi quia de insinuatione nona excogita-
uimus, quod iam soli, præter ceteros, in tria
tempora diuisimus, ut planè certā viam & per-
spiciam

spiciam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilominus industria, quam rei utilitas postulabit, quæsisse videamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

De diuisione causarum, **C A V S A R V M** diuiso in duas partes distributa est. Primum perorata narratione debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersariis: si ea, quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersariis: iure fecerit, & licueritne facere, id est in controversia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum confitemur: cum id ita sit, ne ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione debemus uti. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, quum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. Eam plus, quàm trium partium numero esse non oportet, nam & periculosum est nequando plus minusve dicamus: & suspicionem affert auditori meditationis & artificij, quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, quum res, quibus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter & absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

T O T A spes vincendi, ratioq; persuadendæ posita

posita est in confirmatione & cōsutatione. Nam
quum * adiumenta nostra exposuerimus, cōtra- * argu-
riaq; dissoluerimus, absolutè nimirum munus ora menta.
torium confecerimus. Vtunque igitur facere po-
terimus, si constitutionem causæ cognouerimus.

Causarum constitutiones aliquatuor fecerūt, De consti-
tutione noster doctor. Hermes tres putauit esse, non ut tutionib;
de illorum quicquam detraheret inuentione, sed causarum.
ut ostenderet id quod oportuisset simpliciter, &
singulari modo docere, illos distribuisse duplici-
ter & bipartitò. Constitutio, est prima de precatio
defensoris cum accusatoris insimulatione coniun-
cta. Constitutiones itaque, ut diximus, tres sunt,
coniecturalis, legitima, iudicialis. Coniecturalis
est, cum de facto cōtrouersia est, hoc modo: Aax
in sylua, postquam rescitit quæ fecisset per insa-
niam, gladio incubuit. Vixses interuenit, occi-
sum conspiciatur, è corpore telum cruentū educit.
Teucer interuenit, cum fratrem occisum, & ini-
mum fratris cum gladio cruento videt, capitis
arcebit. Hic quoniam coniectura verum quari-
tur, de facto erit cōtrouersia, & ex eo constitutio
causæ coniecturalis nominatur. Legitima consti-
tutio est, quum in scripto aut ex scriptis aliquid
controuersia nascitur. Ea diuiditur in partes
sex, scriptum & sententiam, contrarias leges,
ambiguum, definitionem, translationem, ratio-
ciationem. Ex scripto & sententia nascitur
controuersia quæ videtur scriptoris voluntas cum
scripto

scripto ipso dissentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubet eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere: eorum nauim ceteraq; esse, si nauis conseruata sit, qui remanserint in nauis. magnitudine tempestatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum egrotum: is propter morbum exire & fugere non potuit, casu & fortuna nauis in portum incolumis delata est. illam egrotus possidet, nauim petit ille cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controuersia constat, quum alia lex iubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet augurem in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis in demortui locum qui petat nominauit: petitur ab eo mulcta. Constitutio hæc est legitima ex contrariis legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, quum scriptum duas aut plures res significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamenta vasa argentea vxori legauit. Tullius hæres meus Terentia vxor mea XXX. pondo vasorum argenteorum dato quæ volet. Post mortem eius, vasa pretiosa & calata magnificè illa petit. Tullius se quæ velit ipse XXX. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo.

ambiguo. Ex definitione causa constat, quum in
 controuersia est, quo nomine factum appellatur.
 ea est huiusmodi: Quum L. Saturninus legem
 fragmentariam de semissibus & trientibus la-
 turus esset, Cepio, qui per id temporis Quæstor
 urbanus erat, docuit Senatum, ararium non pos-
 se pati largitionem tantam. Senatus decreuit,
 si eam legem ad populum ferat, aduersus Rem-
 publicam videri eum facere. Saturninus ferre
 cepit. Collega intercedere: ille nihilominus ci-
 stellam detulit: Cepio, ut illum contra S. C. in-
 tercedentibus collegis, aduersus Rempublicam
 vidit ferre, cum viri bonis impetum facit, pon-
 tes disturbat, cistas deiecit, impedimento est quò
 secius feratur lex: accersitur Cepio maiestatis.
 Constitutio est legitima ex definitione. Voca-
 bulum enim definitur ipsum, cum quaeretur quid
 sit minuire maiestatem. Ex translatione con-
 trouersia nascitur, quum aut tempus differen-
 dum, aut accusatorem mutandum, aut iudices
 mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis
 Græci in iudiciis, nos in iure civili plerumq; uti-
 mur. In hac parte nos iuris civilis scientia iuu-
 abit. In iudiciis tamen nonnihil ea utimur, ut hoc
 modo: Si quis peculatus accusatur, quòd vasa ar-
 gentea publica de loco privato dicatur sustulisse:
 possit dicere, quum definitione sit usus, quid
 sit furtum, quid peculatus: secum furti agi, non
 peculatus oportere. Hac partitio legitima con-

stitutionis his de causis raro venit in iudicium, quod in privata actione pratoria exceptiones sunt, & causa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis questionibus cauetur legibus, ut autem, si reo commodum sit, iudiciū de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare, nec me. Ex ratiocinatione controuersia constat, quum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamē ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est, huiusmodi: Lex est, Si furiosus existet, agnatorū gentiliūq; in eo, pecuniāq; eius potestas esto. Et lex, Qui parentē necasse iudicatus erit, in obuolutus & obligatus corio deiiciatur in praesentem. Et lex, Paterfamilias uti super familia, pecuniāue sua legauerit, ita ius esto. Et lex, Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniāq; eius agnatorum gentiliūq; esto. Malleolus iudicatus est, matrē necasse, et damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & sole & lignea pedibus inducta sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentum ipso presente conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium paulo post sumitur. In qui heredes erant, testamento hereditatē adiūt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, suam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multe affertuntur, e quibus ratiocinatio nascitur, qua-

re potuerit, aut non potuerit iure testamentum
facere: Constitutio legitima est, ex ratiocinatione.
Cuiusmodi partes essent legitima constitutionis
ostendimus: nunc de iuridicali constitutione di-
camus. Iuridicalis constitutio est, quæ factū con-
uenit, sed iure. an iniuria factum sit, queritur.
Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una
absoluta, altera assumptiua nominatur. Abso-
luta est, quæ id ipsum quod factū est, ut aliud ni-
hil foris assumatur, rectè factū esse dicemus. Ea
est huiusmodi: Mimus quidā nominatim Ac-
cium Poëtā compellauit in scena cum eo Accius
iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi li-
cere nominari eum, cuius nomine scripta dentur
agēti. Assumptiua pars est, quæ per se defensio
infirmā est, sed assumpta ex extranea re cōpro-
batur. Assumptiue partes sunt quatuor, cōcessio,
remotio criminis, t:ālatio criminis, comparatio.
Concessio est, quum reus postulat sibi ignosci. Ea
diuiditur in purgationem, & deprecationem.
Purgatio est, quum consulto se negat reus fecis-
se. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam,
necessitudinem. Fortunam, ut Capio ad Trib.
pl. de amissione exercitus. Imprudentiā, ut ille,
qui de eo seruo, qui dominum occiderat supplicium
sumpsit, cui frater esset, antequā tabulas testa-
menti aperuerit, cum is seruus manu missus testa-
mento esset. Necessitudinē, ut ille qui ad diem com-
meatus nō venit, quod eum aqua interclusissent.

Deprecatio est, quum & peccasse, et cōsultò fecisse confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. Hoc in iudicio non potest ferè vsu venire, nisi quando pro eo dicimus, cuius multa rectè facta esse constant. Hoc modo in loco cōmuni per amplificationem iniiciemus, Quòd si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conueniret, verum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in Senatū, aut ante imperatorem, & in concilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, quum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes, quum se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, quum à nobis non crimē, sed culpam ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rē quampiā conferimus. In hominē trāsferitur, ut si accusetur is qui P. Sulpitiū se fateatur occidisse, & id iussu COSS. defendat, & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoque ostendisse quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento quod facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, quum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id quod fecerimus satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: C. Pompilius, quum à Gallo obsideretur, neque effugere vllō modo posset, venit cum hostium ducibus in colloquutionem: ita disc.

disceſſit, uti impedimenta relinqueret, exercitum
educeret: ſatius eſſe duxit amittere impedi-
menta, quam exercitum: exercitum eduxit, impe-
dimenta reliquit, accerſitur maiestatis. Quæ
conſtitutiones, & quæ conſtitutionum partes
ſint, ſatis videor oſtendiſſe. Nunc quo modo eas,
& quæ via tractari conveniat, demonſtran-
dum eſt: ſi prius aperuerimus, quid oporteat
ab ambobus in cauſa deſtinari, quò ratio omnis
totius orationis conferatur. Conſtitutione igi-
tur reperta, ſtatim querenda eſt ratio. Ratio
eſt quæ cauſam facit, & continet deſenſionem
hoc modo, ut docendi cauſa in hac poſſimum
conſiſtamus: Oreſtes cum confiteatur ſe occi-
diſſe matrem, niſi attulerit facti rationem, per-
uerti deſenſionem: ergo affert eam, quæ niſi in-
tercederet, ne cauſa quidem eſſet. Illi enim,
inquit, patrem meum occiderat. Ergo (ut oſten-
di) ratio ea eſt, quæ continet deſenſionem, ſive
quæ nec parua quidem dubitatio poteſt remo-
uari damnationem. Inuenta ratione firmamen-
tum querendum eſt, id eſt, quod accuſationem
continet, quod affertur contra rationem deſen-
ſionis, de qua antè dictum eſt. Id conſtituetur
hoc modo, Quum uſus fuerit Oreſtes ratione
hoc pacto, tunc occidi, illa enim patrem meum
occiderat: utetur accuſator firmamento, hoc
modo: Sed non abs re tamen occidi, neque in-
damnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratio-

ne defensionis, & ex firmamento accusationis iudicij quæstio nascatur oportet, quam nos indicationem, Græci *πρόβλητον* appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo: Cùm dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione indicationem inuenti conuenit. Inuenta indicatione, omnem rationem totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus & partibus constitutionum hac via indicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. In ea enim nec ratio queritur quare fecerit, fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiratur, quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & inficiatione indicatio constituitur, hoc modo: Intentio, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Indicatio, Occideritne. Ratio omnis vtriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc indicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, indicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter & delucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam satis huius voluminis magnitudo creuit, comicidius est, in altero libro de cæteris rebus

bus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. Sed si quidem hæc tardius quam studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exequabimur industria, ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tue largiamur voluntati.

R H E T O R I - C O R V M A D C.

HERENNIVM

LIBER II.

IN primo libro, Herenni, breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officii artis elaborare conueniret, & ea officia quæ ratione facillimè consequi posset. Verum quòd neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderent

derentur, ita nobis placitum est, ut ea quæ difficilissima essent, potissimum scriberemus. Causarum tria genera sunt, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Multo difficillimum est, iudiciale: ergo id primum absoluemus. Hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officiis tractabamus, quorum inuentio & prima & difficillima est. Ea quoque nobis erit in hoc libro propemodum absoluta, & paruam partem eius intertium volumus transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incæpimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus verbis, quam necesse fuit, nec minus dilucidè, quam te velle existimabamus. Deinde coniunctè de confirmatione, & confutatione dicendum fuit. quare genera constitutionum, & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quo modo constitutionem, & partes constitutioni, causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodum queri cõueniret: quæ inuenta, curandum ut omni ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus esse causas complures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus quæ ratio posset inuentiones ad unam quamque constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argumen-

rat

tationes, quas Greci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat, qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quaeremus quemadmodum quaque causam tractari conveniat: & nimirum coniecturalem, quae prima, & difficillima est, potissimum consideremus.

IN causa coniecturali narratio accusatoris Coniectu-
suspiciones interiectas, & dispersas habere de- ralis cau-
bet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam ven- sa.
tum, aut abitum, nihil denique factum sine cau-
sa putetur. Defensoris narratio simplicem &
dilucidam expositionem debet habere, cum at-
tenuatione suspicionis. Huius constitutionis ra-
tio in sex partes est distributa, probabile, colla-
tionem, signum, argumentum, consecutionem,
approbationem. Horum unumquodque quid
valeat aperiemus. Probabile est, per quod pro- Probabi-
batur expedisse reo peccare, & à simili turpi- le.
tudine hominem nunquam abfuisse. Id diuidi-
tur in causam, & in vitam. Cuius est, ea qua
induxit ad maleficia, commodorum spe, aut
incommodorum euitatione: ut cum quaeritur,
num quod commodum maleficio acquisierit,
num honorem, num pecuniam, num domina-
tionem, num aliquam cupiditatem amoris, aut

huiusmodi libidinis voluerit explere: aut num
 quod incommodum vitabit, inimicitias, infamiam,
 dolorem, supplicium. Hic accusator in
 spe commodi, cupiditatem ostendet aduersarij: in
 vitatatione in omni modo, formidinem augebit. De-
 fensor autem negabit fuisse causam si poterit,
 aut eam vehementer extenuabit. Deinde ini-
 quum esse dicet, omnes ad quos aliquid emolu-
 menti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem
 maleficij deuocari. Deinde vita hominis ex an-
 te factu spectabitur. In quo primum confide-
 rabit accusator, num quando simile quid fe-
 cerit. Si id non reperiet, quaret num quando ve-
 nerit in similem suspicionem: & in eo debbit
 esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam
 paulo ante exposuerit, vita homini possit ac-
 commodari hoc modo: Si dicet pecunie causa fe-
 cisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si ho-
 noris ambitiosum: ita poterit animi vitium cum
 causa peccati conglutinare. Si non poterit par
 vitium cum causa reperire, reperiat dispar. Si
 non poterit auarum demonstrare, demonstrat
 corruptorem, vel perfideosum, si quo modo pote-
 rit. Denique aliquo, aut quam plurimis vitiis
 contaminabit personam: deinde qui illud fecerit
 tam nequiter, eundem hunc tam perperam
 fecisse non esse mirandum. Si vehementer casus
 & integer existimabitur aduersarius, dicet fa-
 ctum, non famam spectari oportere: illam ante
 occult

occultasse sua flagitia se planum facturum, ab eo maleficio non abesse. Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin vehementer hominis turpitudine impediatur & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & vitetur loco communi, Rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, quum accusator id quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat, aut, alium neminem potuisse perficere nisi aduersarium, aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut cum fugisse alias rationes commodiores, propter cupiditatē. Hoc loco defensor ut demonstret, oportet aut aliis quoque bono fuisse aut alios quoque id, quo de ipso infimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæ sita. Id diuiditur in partes sex, locum, tempus, spatium, occasionem spem perficiendi spem celandi. *Locus.* Locus. *Signum.* Signum. *Locus.* Locus. *Sacer* sacer

sacer an profanus: publicus an privatus fueris cuiusmodi loci attingant: num qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, perscribere non gravaremur, nisi facile quivis causa posita posset iudicare. Initia enim inventionis ab arte debent proficisci, cetera facile comparabit exercitatio.

- Tempus.** Tempus ita queritur, qua parte anni, qua hora: noctu an interdiu, & qua diei, & qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. **Spatium.** Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satum ad id perficiendum spatij futurum. Nam parvi refert satis spatij fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri & ratione provideri non potueris. **Occasio** queritur, idoneane satum fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, qua aut praterita sit, aut non expectata. **Spes** persuecendi qua fuerit, spectabitur hoc modo: Si qua supradicta sunt signa concurrent: si praterea ex altera parte vires pecunia, consilium, scientia, apparatus: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatus demonstrabitur fuisse: per quas res scire poterimus, verum diffidendum, an confidendum fuerit. **Spes** celandi qua fuerit, queritur ex conscio, arbitrio, adiutoribus liberis aut servis, aut virisque. Argumentum est, per quod

res

Ves coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspitione. Id diuiditur in tempora tria, prateritum, instans, consequens. In praterito tempore oportet considerare vbi fuerit, vbi visus sit, quocum visus sit, num quid apparerit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consociis, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco prater consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore queritur, num visus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit: aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustu. Nam quibus horum sensus potest constare suspitionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut a quo sit factum. Factum esse, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: Si telum, si vestimentum, siquid eiusmodi relictum sit, aut si vestigium rei fuerit, aut si cruor in vestimentis, aut si in eo loco comprehensus aut visus sit transacto negotio quo in loco res gesta dicatur.

Consecutio est, quum queritur, quae signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, quum ad eum tunc sit, erubuisse, repulisse, titubasse, in-

Consecutio.

com

constanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientia sunt. Si unus horum nihil fecerit, accusator dicet eum vsq; adeo præmoditatum fuisse, quid sibi esset vsu venturum, ut confidentissimè resistens responderet: quæ signa confidentia, non innocentia sint. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fletum innocentia negabit esse commotum. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspitione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprii sunt ij, quibus nisi accusator nemo potest uti: & ij, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur.

Approba-
tio.

Locus ac-
cusatori
proprius. In causa coniecturali proprius locus accusato-
ris est, quum dicit malorum misereri non oportere, & quum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, quum misericordiam capiat, & quum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris: à testibus, contra testes: à quaestionibus, contra quaestiones: ab argumentis, contra argumenta: à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus secundum autoritatem & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes vitam turpitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut non fieri potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant,

ans

aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. Hæc & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt: A questionibus dicemus, quom demonstrabimus maiores verè inveniendi causa, tormentis & cruciatibus voluisse queri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatio hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, eisdem viis, quibus omnia coniectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem: idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra questiones hoc modo dicemus: Primum maiores voluisse scitis in rebus interponi questiones, quom quæ verè dicerentur, servari: quæ falso in quaestione pronuntiarentur, refelli possint, hoc modo: Quo in loco quid possumus, & si quid esset simile quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde dolori credi non oportere, quod alius alio recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad comminiscendum, quod denique sepe scire aut suspicari possit, quid quasitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum: Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus quæ in questionibus, evant dicta probabili argumentatione: idque partibus coniectura, quos antè exposuimus, facere oportebit, Ab argumentis & signis & ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo convenit: Quom multa concurant

currant argumenta & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. Item plus oportere signis & argumentis credi, quàm testibus. Hæc enim eo modo exponi, quo modo re uera sunt gesta: testes corrumpi posse, vel pretio, vel gratia, vel metu, vel similitate. Contra argumenta & signa & ceteras suspensiones dicemus hoc modo, si demonstrabimus nullam rem esse, quam non suspicionibus quivis possit criminari: deinde unamquamq; suspensionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam convenire: indignum facinus esse, sine testibus conjecturam & suspensionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid: & dicemus causam non fuisse quare quispiam confingeret & comminisceretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur, hunc esse verum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos & maledicos confinxisse, dicemus: & aliquam aut fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei rumorem

mori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quis homo possit quemuis turpem de quolibet rumore proferre: & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando fama fidem poterimus abrogare. Quòd & difficilima tractatu est constitutio coniecturalis, & in veris causis sapissime tractanda est, eò diligentius omnes eius partes perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem preceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes trans-eamus.

Q V M voluntas scriptoris cum scripto dis-
 fidere videbitur, si à scripto dicemus, his locis
 ytemur secundum narrationem. Primum scri-
 ptoris collaudatione. Deinde scripti recitatione.
 Deinde percunctatione, scirentne aduersarij id
 scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut
 in stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad
 eandem rem pertineat. Deinde collatione quid
 scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant,
 quid Iudicem sequi conueniat, vtrum id quod
 diligenter perscriptum sit, an id quod acutè sit
 excogitatum. Deinde ea sententia quæ ab ad-
 uersarijs sit excogitata, & scripto attributa,
 contemnetur & infirmabitur. Deinde quære-
 tur, quid ei obfuerit, si id voluisset scribere, ut

non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia aperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod præscripsit: & demonstrabitur scriptum esse illud dilucidè, breviter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, quum ab aduersariis sententia redderetur, & voluntas assereretur, à scripto potius iudicata sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit, fecisse: tamen facti querat defensionem. *A* sententia sic dicemus: Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breuitatem, quod tantum scripserit quod necesse fuerit: illud quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non bono & equo posse fieri: quæ omnia voluisse scripto em quàm rectissimè fieri nemo dubitet: at ea quæ à nobis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiam, aut nullam esse, aut stultam, aut iniustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus, & inferioribus sententiis, aut cum iure communis, aut cum alijs legibus communibus, aut cum

rebus

rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & contra scriptum indicatorum enumeratione utemur. Deinde legum & stipulationum breviter exscriptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & voluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges inter se discrepent, videndum est primum, num quæ abrogatio aut derogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant ut altera iubeat, altera vetet: an ita ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse quod cogeretur, cum altera lex permetteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum vel derogatum sit: id quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causa commodum. Deinde de iuridicali absoluta sumemus rationem iuris, & queremus partem iuris, utrum cum ea faciat, de qua parte posteriorius differemus. Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, si tæc ambiguum, querendum est. Deinde quomodo scri-

Si duæ le-
ges cōtra-
riæ.

Si an bi-
guum.

ptum esset, si id quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono, & equo fieri posse: quod aduersarij interpretantur, à contrario. Nec esse ambigüe scriptum, quum intelligatur vtra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere, cognitionem amphibologiarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modò vllò adiumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias aucupantur, eas etiam quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum cautè & expeditè loqui volunt, infantissimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronunciare non possunt. Verùm horum pueriles opiniones rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. In presentia hæc interferere non alienum fuit, vt huius infantie garulam disciplinam contemneremus. Cum definitione vtemur, primùm afferemus breuem vocabuli definitionem, hoc modo: Maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat: quæ sunt ea, quæ capiunt suffragia populi & magistratus consilia. Nempe igitur

De defini-
tione.

pe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario: Maiestatem is minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento. Aerarium enim conseruauit, libidini malorum restiti, maiestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem accommodatam causae describetur. Deinde factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde contrariae descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur. Queritur in translationibus primum, num aliquis eius rei actionem, petitionem, aut executionem habeat, quem non oporteat: num alio modo, alio tempore, alio loco: num alia lege, num alio querente aut agente. Haec legibus & moribus, equo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primum queretur, ecquid in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus similiter scriptum aut iudicatum sit. Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. Deinde utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cauere, an quod satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum similitudinem. De partibus

De translatione.

De causa rationali.

legitima constitutioni satis dictum est: nunc ad iuridicalem reuertamur.

De iuridicali abso-
luta.

A B S O L U T A iuridicali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine vlla assumptione extraria defensionis. In ea convenit quaeri, iurene factum sit. De eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus ius constet, cognoverimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, equo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa observatur: quo iure parentes a liberis, & a parentibus liberi coluntur.

Natura.

Lex. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas, cum voceris. Consuetudine ius id est, quod sine lege aequè ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id, Quod

Consue-
tudo.

Iudicatu. Et repetere possis. Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea saepe diversa sunt, ut aliud alij iudici, aut Praet. aut C O S. aut tribuno pleb. placitum sit: & fit, ut de eadem re saepe alius aliud decreverit, aut iudicaverit. Quod genus M. Drusus Praet. urbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sext. Iulius non reddidit. Item C. Calius Iudex absoluit iniuriatum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim laeserat: P. Mutius eum qui L. Accium poetam

poëtam nominauerat, condemnauit. Ergo quia
possunt res simili de causa dissimiliter iudicata
proferri, cum in usu venerit, iudicem cum iu-
dice, tempus cum tempore, numerum cum nu-
mero iudiciorum proferemus. Ex aequo & bo-
no ius constat, quod ad veritatem & utilitatem
communem videtur pertinere: quod genus, vt
Maior annis LX. & cui morbus causa est,
cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui con-
uenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pa-
cto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid
inter quos conuenit. Pacta sunt, quae legibus
obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pagunt,
oratione pagunt. In comitio, aut in foro ante
meridiem causam conijcito. Sunt item pacta,
quae sine legibus obseruantur ex conuentu, quae
iuri praestare dicuntur. His igitur partibus in-
iuriam demonstrari, ius confirmari conuenit,
siue in absoluta iuridicali faciendum vide-
tur. Cum ex comparatione quaeretur, utrum
satius fuerit, agere id quod reus dicat se fecisse,
aut id quod accusator dicat oportuisse fieri: pri-
mum quari conuenit, utrum fuerit utilius ex
contentione, hoc est, utrum reuultius, facilius,
conducibilius. Deinde oportebit quari, ipsumne
oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an
aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde inter-
ponetur ab accusatore suspicio ex constitutio-
ne coniecturali, quare putetur non ea ratione

Ex aequo.

Ex pacto.

De compa

factum esse, quò melius deteriori anteponeretur: sed dolo malo negotium gestum. Deinde queretur, poteritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis, de qua antè dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum qui inutile utili praposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos qui equum censeant, rem perniciosam utili praponi, utetur loco communi per conquestionem: & simul quæret ab accusatoribus & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primum querendum est, iurène in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an equè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. Deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde oportueritne iudicium antè fieri. Deinde cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum qui plus censeat vim, quàm iudicia valere oportere: & ab aduersarijs percontabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant,

Translatio.

faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. Quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur: rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij qui audiunt, existiment aut non putuisse, aut non fuisse utile, rem in iudicium venire. *Cōcessio.* Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum consulto à nobis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est, deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum, considerandum est utrum per culpam ventum sit in necessitudinem, num culpam veniendi necessitudo fecerit. Deinde querendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit ac leuari. Deinde is qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit quid contra facere, aut excogitare posset. Deinde, num quæ suspensiones ex coniecturali cōstitutione trahi possint, quæ significant id consulto factum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conueniatne eam satis idoneam putari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum queretur utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa. Nam qui se
 a s propter

Depreca-
tio.

propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. Quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur. Deinde coniecturali constitutione quaeretur, utrum scierit, an ignorauerit: & considerabitur, satisne imprudentia praesidij debeat esse, cum factum esse constet. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci dicet reo oportere, eadem omnia videntur considerata, quae de necessitate praescripta sunt. Etenim haec tres partes purgationis inter se finitimae sunt, ut in omnibus eadem ferè possint accommodari. Loci communes in his causis: Accusatoris contra eum, qui cum se peccasse confiteatur, tamen oratione iudices moeretur. Defensoris, de humanitate, misericordia, voluntatem in omnibus rebus spectari convenire: & quae consilio facta non sint, in his fraudem esse non oportere. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quaeritur ex his locis, si plura aut maiora officia, quam maleficia videbuntur constare: si quae virtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si quae spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea quae peccavit,

non

non odio, non crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de causa alius quoque ignotum est, si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus, si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario vtetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hac causa iudicialis fieri non potest, vt in primo libro ostendimus, sed quod potest vel ad Senatum, vel ad concilium venire, non visa est supersedenda. Cum à nobis crimen remouere vo-

Remotio criminis.

lemus, aut in rem, aut in hominem, nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quarendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur: & ecquonam modo aut honestè aut sine periculo potuerit obfisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quæretur num consultò factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hac eadem ferè, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

Argumentationes quomodo

QUONIAM satis ostendisse videmur quibus argumentationibus in vnoquoque genere standi causa

causa iudicialis uti conveniret, consequi videtur, ut doceamus quemadmodum ipsas argumentationes ornatè, & absolutè tractare possimus. nam ferè non difficile est inuenire quid sit cause adiumento: difficilimum verè est inuentum expolire, & expedite pronunciare. hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm satis sit. in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus quid quoquo loco dixerimus: & auditor cum totius cause, tum vniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque partibus est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summam quid sit quod probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ, & collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit, breuiter colligens partes argumentationis. Hisce igitur quinque partibus ut absolutissimè utamur, hoc modo

modo tractabimus argumentationem. Causam ostēdemus *Vlyssi* fuisse, quare interfecerit *Aiacem*: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat: à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat. videbat illo incolumi, se incolumem non futurum. sperabat illius morte, se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari: cui rei mors indigna *Palamedis* testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur: & consuetudo peccandi, maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim qui minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa quæ multò maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducili suscipere conantur, si multos induxit in peccatum pecunie spes: si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate: si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt: cui mirum videbitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, iniuria lacebitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cum feras bestias videamus alacres & erectas vadere ut alteri bestię noceant, non est incredibile putandum.

dum, istius quoque animum ferum, crudelens
 atque inhumanum cupidè ad inimici perniciem
 perfectum: præsertim cum in bestis nullam ne-
 que bonam neque malam rationem videamus:
 in isto plurimas & pessimas rationes semper
 fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me
 daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit
 ad maleficiū: & si inimicitiarum acerrimam
 rationem, & periculi metum intercessisse
 demonstraui: non est dubium quin confiteatur
 causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est
 argumentatio ea, quæ ex quinque partibus con-
 stat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim
 complexione supersedendum est, si res brevis est,
 ut faciliè memoria comprehendatur: tum exor-
 natio prætermittenda est, si parum locuples ad
 amplificandum, & exornandum res videtur es-
 se. Sin & brevis erit argumentatio, & res te-
 nuis, aut humilis, tum exornatione & comple-
 xione supersedendum est. In omni argumen-
 tatione de duabus partibus postremis, hæc, quam
 exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est
 argumentatio quinque partita: brevissima est
 tripartita: mediocris, sublata aut exornatione,
 aut complexione quadripartita.

Argumen-
 tationes
 vitiosæ.

GENERA duo sunt vitiosarum argumen-
 tationum: unum, quod ab adversario reprehendi
 potest, idque pertinet ad causam: alterum,
 quod tametsi negatorium est, tamen non indi-

get

get reprehensione. *Quæ sint quæ reprehensione confutari conveniat, quæ tacite contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet: nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis quæ vitia evitanda sunt consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus.*

Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte: ad omnes confertur id quod non necessario est omnibus attributum ut si quis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quætere qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendamus id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & iniuria conferri. Item vitiosa expositio est, cum id quod ratio sit, fieri omnino negatur, hoc modo, Nemo potest uno aspectu, neque præteriens in

Expositio
vitiosa.

amorem

amorem incidere: nam cum non nemo deuen-
 rit in amorem vno aspectu, & cum ille neminem
 dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dum-
 modo aliquando fieri, aut posse fieri intelliga-
 tur. Item vitiosa expositio est, cum omnes res
 ostendamus nos collegisse, & aliquam rem ido-
 neam praterimus, hoc modo: Quoniam igitur ho-
 minem occisum constat esse, necesse est aut à præ-
 donibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs
 te, quem ille heredem testamento ex parte fa-
 ciebat. Prædones illo loco nunquam sunt visi:
 inimicum nullum habebat. relinquitur, si ne-
 que à prædonibus, neque ab inimicis occisus est,
 quod alteri non erant, alteros non habebat, ut
 abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi
 expositione, reprehensione utemur, si quos præ-
 ter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere ma-
 leficiū ostenderimus: velut in hoc exemplo,
 cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut
 ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus
 potuisse vel à familia, vel à coheredibus no-
 stris. Cum hoc modo illorum collectionem dis-
 turbauerimus, nobis latiore locum defenden-
 di relinquemus. ergo hoc quoque vitandum est
 in expositione, ne quando, cum omnia colle-
 gisse videamur, aliquam idoneam partem re-
 liquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ con-
 stat ex falsa enumeratione: ut si cum plura
 sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Dux res
 sunt,

Enumera-
 tio falsa.

sunt iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & avaritia. Quid amor? inquit quispiam. quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, egritudo. satis fuerat dixisse metum & cupiditatē: quoniam egritudinē cum utraq; re coniunctam esse necesse est. Itē vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo, Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensa porro cupiditates infinitæ, & immoderate sunt: hæ pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit: igitur avaritia inducti aduersarij nostri hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

*Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegnæ ad terram trabes:
Néue inde nauius inchoanda exordium
Cæpiisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, quæ vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Pelia dolum.
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem.*

Vide Crit-
nitum lib.
15. cap. 6.

d

Me

Medea, animo egra, amore sauo saucia.

*Nam hîc satis erat dicere (si id modò, quod
esset satis, curasset poëta)*

*Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedē
Medea, animo egra, more sauo saucia.*

*Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in
expositionibus magnopere supersedendam est.
Non enim reprehensione eget, sicut aliae cōplu-
res, sed sua sponte vitiosa est.*

Ratio vi-
tiosa.

Infirma.

*VITIOSA ratio est, quae ad expositionem
non est accommodata, vel propter infirmitatem,
vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quae
non necessario ostendit ita esse, quemadmodum
expositum est: velut apud Plautum,
Amicum castigare ob meritam malam noxam,
Immane est facinus: verum in etate utile,
Et conducibile.*

*Hac expositio est. videamus quae ratio affe-
Nam ego amicum hodie meum (ratur,
Non castigabo pro commerita noxa.*

*Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod
fieri convenit, utile quid sit ratiocinatur.*

*Vana. Vana ratio est, quae ex falsa causa constat,
hoc modo: Amor fugiendus non est: nam ex eo
verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo, Phi-
losophia est vitanda: affert enim socordiam atq;
desidiam. Nam haec rationes nisi falsaessent, ex-
positiones quoque earum veras esse confitere-
mur. Item infirma ratio est, quae non necessa-
riam*

riâ causam affert expositionis, velut Pacuvius,
Fortunam insanam esse & cacam & brutam
perhibent Philosophi,

Saxoq; in stare globoso predicant volubili.

Ideo, quò saxum impulerit fors, eò cadere fortunam autumant.

Cacam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat quò sese applicet.

Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.

Brutam, quia dignum atq; indignum nequeat internoscere.

Sunt autem alij Philosophi, qui contrà fortunam negent

Miseriam esse vllam, sed temeritate omnia regi. id magis.

Verisimile aiunt, quod vsus reapse experiundo edocet.

Velut Orestes modò fuit rex, modò mendiculus factus est.

Naufragio res contigit nempe ergo haud fortuna obigit.

Nâ hî. Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait verius esse temeritate, quàm fortuna res regi. Nâ vtraq; opinione Philosophorû fieri potuit, ut is qui rex fuisset, mēdicus factus esset I. ē infirma ratio est, quæ videtur pro ratione affirmari: sed idem dicit quod in expositione dictū est, hoc modo: Magnò malo est omnibus auaritia, idcir-

eo quòd homines magnis & multis incommodis conflictàtur propter immensam pecunia cupiditatem. Nam hòc alijs verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idonea, quam res postulat, causam subiicit expositioni, hoc modo: *Utilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt. Item, utile est amicos veros habere. habes enim quibus cum iocari possis. Nā huiusmodi in rationibus nō vniuersali neq; absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alij expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eadē affert rationem, quare ceca, eandem, quare bruta fortuna dicatur.*

Cōfirmatio vitiosa.

In confirmatione rationis multa vitanda in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia: proptereaq; diligentius considerata sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobatur argumentationem.

Utuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficio indigna, pater.

Nam si improbum Chresphontē existimaveras,

Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,

Cur talem inustam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendantur. Ex contrario hoc modo:

Nulla

Nulla te indigna nata, afficio iniuria.

Si probus est, bene locavi: sin autem est improbus,

Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehenduntur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

*Nam si improbum Chresphontem existimaue-
ras,*

Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,

Erravi, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est acutior illa superior, faciliior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo vnius rei signo, hoc modo: Necessesse est quoniam pallet, egrotasse: aut, necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habet, si non cetera quoque similia concurrant: quod si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsum qui dicit, id quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri, sunt qui uxores ducunt: attamen duxisti alteram. Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiuscemodi enim deprecationes si proba-

d 3 bunt

buntur, impune in maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc controuersia est, hoc modo: Eho tu, Di, quibus est potestas motus superum atque inferum,

Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Chresphontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod iam quasi serò atque actò negotio dici videtur, hoc modo: In montem mihi si venisset, Quirites, non commissem ut hunc in locum res veniret: nam hoc aut hoc fecissem: sed me tum hac ratio fugit. Item vitiosum est, cum id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo: Cum te expetebant omnes florentissimo Regno reliquus, nunc desertum ab omnibus Summo periculo solus ut restituam paro.

Item vitiosum est, quod aliam in partem, ac dictum sit potest accipi: id est huiusmodi, ut si quis potes ac factiosus in concione dixerit. Sarius est uti regibus, quam malis legibus. Nam hoc tametsi rei arguenda causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius qui dicit, non dicitur sine atroci suspitione. Item vitiosum est, falsis aut vulgaribus definitionibus
uti

vii. Falsa sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam nullam esse, nisi quæ ex pulsatione, aut conutio constet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt, ut si quis dicat, Quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus, & pestifer ciuis. Nam nihilo magis quadruplatoris quàm furis, quàm sicarij aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere quod in disquisitione positum est: ut si quis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum, ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controuersiam controuersia dissoluere, hoc modo: Non conuenit censors iectum vobis satisfacere, ex eo quod ait se non potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat: quod si ad exercitum non venisset, id ne Tubano militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita & in simili controuersia posita exempli loco profertur. Item vitiosum est, cum id de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit relinquitur, hoc modo:

Apertè fatur dictio, si intelligas:

Tali dari arma, qualis qui gessit fuit,

Iubet, potiri si studeamus Pergamo:

Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est
frui

*Fraternis armis, mihiq; adiudicariis,
Vel quod propinquus, vel quod virtute amu-
lus.*

*Item & vitiosum est, ipsum sibi in sua ora-
tione dissentire, & cōtra ea quæ ante dixerit,
dicere, hoc modo:*

*Qua causa accussem hunc, nequeo exputando
evolvere.*

*Nam si veretur, quid eum accussem, qui est pro-
bus?*

*Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accussem qui id parui auditu existi-
met?*

*Non incommoda ratione videtur sibi osten-
disse, quare non accusaret. Quid quod postea
ait?*

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

*Item vitiosum est, quod dicitur contra in-
dicis voluntatem, aut eorum qui audiunt: si
aut partes, quibus illi student, aut homines,
quos illi charos habent, ledantur, aut aliquo
huiusmodi vitio ledatur auditoris voluntas.
Item vitiosum est, non omnes res confirmare,
quas pollicitus sis in expositione. Item veren-
dum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re
contraxeris: inque huiusmodi vitio confide-
randum est, ne aut ad rem addatur quid, aut
quippiam de re detrahatur, aut tota causa mu-
tata in aliam causam derinetur. Vti apud Pa-
cuvium*

cuius Zetus cum Amphione, quorum controversia cum de musica inducta sit, disputatio in sapientiae rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod saepe consulto multi ab reofaciunt angustius causa coacti. Vti si quis accusetur ambitu magistratum petiisse, ab imperatoribus saepenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, saepe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti qui rhetoricam vituperant, propter alicuius oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constet, putare ostendi a quo homine factum, est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore praeditum, corpore decoloratum fuisse constat: ergo veneno necatus est. Deinde, si sit usque adeo in eo occupatus, ut multi faciunt, venenum datum, vitio non medicari conflictetur. Non enim factumne sit quaeritur, sed a quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, ut si comparetur utrum satius sit

populum frumentum accipere, an non accipere: quæ commoda sint in altera re curet enumerare: quæ in altera re incommoda sint, velut depressa pratereat, aut ea quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si queratur utris maior honor habendus sit, *Albensibus* an **Veientibus*, quod? *Reip & pop. Rom.* profuerunt, & is qui dicat alteris, alteros ledat. Non enim necesse est, si a teros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut cum alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnassee contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo eius rei controuersiam struere: quam rem consuetudo optimè potest indicare. Velut *Sulpitius*, qui intercesserat ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur: idem posterius immutata voluntate, cum eadem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed ut eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quæ illi nomine appellarentur à *pop. Ro.* aut perinde quasi non omnes quibus aqua et igni interdictum est exules appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus vitiosum esse intendere controuersiam propter nominum commutationem.

Q V O X

QUONIAM exornatio constat ex simili-
 bus, & exemplis, & amplificationibus, & iu-
 dicatis rebus, & ceteris quæ pertinent ad ex-
 argerandam & collocupletandam argumenta-
 tionem, quæ sint iis rebus vitia consideremus.
 Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissi-
 mile est, nec habet parem rationem compara-
 tionis, aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum
 vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur:
 aut si improbum, ut non sit imitandum: aut ma-
 ius, aut minus, quàm res postulabit. Res iudi-
 cata vitiosè profertur, si aut dissimili de re pro-
 feratur: aut de ea re, de qua controuersia non
 est: aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures,
 aut magis idoneæ res indicate ab aduersariis
 proferri possint. Item vitiosum est id, quod ad-
 uersarij factum esse confiteantur, de eo argu-
 mentari, & planum facere factum esse: nam
 id tantum augeri oportet. Item vitiosum est, id
 augere quod conuenit doceri, hoc modo: Ut si
 quis quem arguat hominem occidisse, & antè
 quàm satis idoneas argumentationes attulerit,
 augeat peccatum, & dicat nihil indignius esse,
 quàm hominem occidere. Non enim utrum in-
 dignum sit an non, sed factumne sit queritur.
 Complexio vitiosa est, quæ non ut quidque
 primum dictum est, primum complectitur,
 & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex
 enumeratione certum & constans aliquid
 rel

Comple-
 xio vitio-
 sa.

relinquit, ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum sit.

Cōclusiones. CONCLUSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογος nominantur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione.

Enumeratio. Enumeratio est, per quam colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: ut renouetur, non redintegretur oratio: & ordine, ut quicquid erit dictum, referamus: ut auditor, si memoria mandauerit, ad id quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & deducta opera comparata oratio videbitur esse artificij significandi: aut ingenij venditandi, vel memoria ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est à diuisione. Deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione & confutatione.

Amplificatio. Amplificatio, est res quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissimè sumuntur ad augendi criminis causam.

sa. Primus locus sumitur ab autoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris Regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus, sapientissimis, Senatui. Item maximè quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res de quibus criminamur, ad quos pertineant, vtrum ad omnes, quod atrocissimum est: an ad superiores. quod genus hi sunt, à quibus autoritatis locus communis sumitur: an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur quid sit euenturum si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quod demonstratur, si huic sit remissum, multos alociores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit, vti cæterarum rerum comparatione, vt ostendamus alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consilio factum, & dicemus volunt

luntario facinori nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendimus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus iniuriæ mulierum: aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus non vulgare, sed singulare esse maleficiũ spurcum, nefarium, inusitatum, quò maturius & atrocius vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficiũ stuprare ingenuam, quàm sacrum ledere: quòd propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut

Misericordia mouetur animus, agi res & geri negotium videatur rerum con-
 sequentium enumeratione Misericordia com-
 uebitur auditoris animus, si variam fortunatum
 commutationem dicemus: si ostendimus in quibus
 commodis sumus quibusq; in incommodis sumus
 comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi cau-
 sam obtinuerimus enumerabimus & ostende-
 mus. Si supplicabimus, & nos sub eorum quo-
 rum misericordiam captabimus, potestatem
 subijciemus. Siquid nostris parentibus, libris,
 cæteris necessarijs casurum sit propter nostras
 cala

calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos sollicitudine & miseria, non nostrum incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. Nihil enim lacryma citius arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificij tractavimus in hoc libro: quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut acquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industrie fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuæq; perceptione letabere: tuo scientior eris præceptorum artificij, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verùm hæc futura satis scio te enim non ignoro: sed nos deinceps ad cætera præcepta trāseamus, ut, quod libentissimè facimus, tuæ voluntati re-
ctissimè morem geramus.

R H E T O R I C O R V M

A D C. H E R E N -

N I V M

L I B E R I I I .

A D omnem iudicialē causam quem-
admodum conueniret inuentionem
rerum accommodari, satis abun-
danter, vt arbitror, superioribus li-
bris demonstratum est. Nunc earum rationem
rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad cau-
sas deliberatiuas, & demonstratiuas, in hunc li-
brum transtulimus, vt omnis inueniendi prae-
ceptio tibi quàm primum persolueretur. Reliquæ
quatuor partes erant artificij. De tribus parti-
bus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntia-
tione, & memoria. De elocutione, quia plura di-
cenda videbantur, in quarto libro conscribere
maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum cele-
riter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetorica
artis deesse possit. Interea prima quæque & no-
biscum, cum voles, & interdum sine nobis legen-
do consequere, nequid impedire, quin ad hanc
vtilitatem pariter nobiscum progredi possis.
Nunc tu fac vt attentum te prebas: nos proficisci
ad instituta pergemus.

D E L

DELIBERATIONES partim sunt De genere
huiusmodi, ut queratur verum potius faciendum delibera-
sit: partim huiusmodi, ut quid potissimum fa-
ciendum sit, consideretur, hoc modo: Verum po-
tius Carthago tollenda, an relinquenda videat-
ur. Quid potissimum, hoc pacto: ut si Ami-
bal consultet, cum ex Italia Carthaginem ac-
ceritur, an in Italia remaneat, an domum re-
deat, an in Aegyptum profectus occupet Ale-
xandriam. Item deliberationes partim ipsa
propter se consultanda sunt, ut si deliberet Se-
natus, captivos ab hostibus redimat, an non:
partim propter aliquam extraneam causam ve-
niunt in deliberationem & consultationem: ut
si deliberet Senatus, bello Italico soluatne le-
gibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus
C O S. fieri: partim & propter se sunt de-
liberanda, & magis propter extraneam causam
veniunt in consultationem: ut si deliberet Se-
natus, bello Italico sociis civitatem det, an non.
In quibus causis rei natura faciet deliberatio-
nem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabi-
tur. In quibus extranea causa conficiet delibe-
rationem, in his ea ipsa erit causa ad augenda,
aut deprimenda. Omnem rationem eorum qui
sententiam dicent, finem sibi conveniet vili-
tatis proponere, ut omnis eo totius orationis ra-
tio conferatur. Vilitas in duas partes in civili
consultatione dividitur, tutam & honestam. Vilitas.

Tuta est, quæ conficit instantis aut consequentis periculi vitæ rationem qualibet ratione. Hac distribuitur in vim & dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus con- Vis. iunctim. Vis secernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, auocationes hominum, & alia huiusmodi res.

Dolus. *Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturaciones, mentitiones, & ceteras res, de quibus magni idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione Reipubl. scribere velimus. Ho-*

Rectum. *ne ista res diuiditur in rectum & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio sit. Id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem*

Prudentia. *modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & maiorum. Dicitur item prudentia, scientia cuiusdam artificij. Item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & usus complu-*

Iustitia. *rium negotiorum. Iustitia, est æquitas, ius uni-*
Fortitudo. *cuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo, est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum utilitati*

Modestia. *ratione perpeßio. Modestia, est in animo con-*
Prudentia. *tinens moderatio cupiditatum. Prudentia par-*
partes. *tibus utemur in dicendo, si commoda cum incommodis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortemur. Aut si qua in re co-*

hortabi

hortabimur aliquem, cuius rei aliquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, & quomodo, aut quæ quidq; ratione fieri oporteat, ostendimus. Aut si suadebimus quippiam, cuius rei gesta aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: quæ in re facile id quod velimus exemplo allato persuadere possimus. Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum iustitiæ aut supplicum misereri dicemus oportere: si ostendimus bene merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus vlcisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregie dicemus servari oportere: si societates atque amicitias studiosè dicemus coli convenire: si quod ius in parentes, Deos, patriam natura comparavit, id religiosè colendum demonstrabimus: si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus: si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec similitate à via recta ostendimus deduci oportere: si dicemus in omnibus æquabile ius statui convenire. His atque huiusmodi partibus iustitiæ, si quam rem in concione, aut in consilio faciendam censebimus, iustam esse ostendimus: contrariis iniustam. Ita fiet ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum sumus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, ostendimus res magnas & excelsas fore

qui & appeti oportere : & item res humiles & indignas viris fortibus viros fortes propterea contemnere oportere , nec idoneas dignitate sua iudicare . Item à nulla re honesta periculi , aut laboris magnitudine deduci oportere : antiquiorem mortem turpitudine haberi , nullo dolore cogi ut ab officio recedatur , nullius pro rei veritate metuere inimicitias , quodlibet pro patria parentibus , hospitibus , amicis , & iis rebus , quæ iustitia colere cogit , adire periculum , & quemlibet suscipere laborem .

Modestiaz
partes.

Modestia partibus utemur , si nimias libidines honoris , pecuniæ , similibumq; rerum vituperabimus . Si unamquamque rem certæ naturæ termino definiemus . Si denique quod cuique satis sit ostendamus , & nimium progredi dissuadebimus , & modum unicuique rei statuemus . Huiusmodi partes sunt virtutis amplificandæ , si suadebimus : attenuandæ , si ab his dehortabimur , ut hæc attenuentur , quæ supra demonstravi . Nam nemo erit , qui censeat à virtute recedendum : verum aut res huiusmodi non dicatur esse , ut virtutem possimus egregiam experiri , aut in contrariis potius rebus , quam in his virtus constare ostendatur . Item si quo pacto poterimus , quam is qui contradicit iustitiam vocarit , nos demonstrabimus ignaviam esse & inertiam ac parvam liberalitatem . Quam prudentiam appellavit , ineptam & garrulam & odiosam

* libertatem.

odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.

Laudabile est, quod conficit honestam & præ Laudabilem & sequentem commemorationem. Hoc le. nos eò à recto separauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subiiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quanquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Cum igitur erit demonstratum rectum, laudabile esse demonstrabimus, ut ab idoneis hominibus, ut si quæ res honestiori ordini placet, quæ à deteriore ordine improbetur: aut aliquibus sociis, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cum huiusmodi leorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractationis causæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem rectam atque honestam: si utrumque poterimus ostendere, utrumque pollicebimur

nos in dicendo demonstraturos esse: sin alternim demonstraturi erimus simpliciter, quod dictum sumus ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in vim, & consilium. Nam quod in docendo rei dilucidande causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostre sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recte incident, quadripartita diuisione utemur: si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosae tractanda ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorum qui a Peris circumsessi deliberant, quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: nullam rem utiliore esse incoincidente virtutibus uti neminem posse: qui suas rationes in tuto non collocarit: nec Deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsulto in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tuta rei proponat rationem honestam, his locis utetur: Virtutem nullo tempore relinquendam, vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia lentiores esse: considerara quae sit turpitudinis consecutio

consecutura. At non immortalitatem, neque aeternam incolumitatem consequi: necesse exploratio illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute, vel vltro ad mortem proficisci esse praeclarum. Fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere. Eum tunc vivere, qui honeste vivat, non qui in praesentia incolumis sit; & eum qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fore similibus in his & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maximè conducit quam plurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstrativum genus causae transeamus.

QVONIAM haec causa dividitur in laudem & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Re-
rum externarum sunt ea, quae casu aut fortuna secunda, aut adversa accidere possunt: ut genus, educatio, divitiae, potestates, gloria, civitates, amicitiae, & quae huiusmodi sunt, & ea quae his sunt contraria. Corporis sunt ea quae natura corpori attribuit commoda aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quae contraria sunt. Animi sunt ea, quae consilio & cogitatione nostra constant: ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quae contraria sunt. Erit igitur haec confirmatio, & confutatio no-
bis.

bis. In huiusmodi igitur causa principium su-
 metur, aut ab nostra, aut ab eius, de quo loque-
 mur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab
 re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut of-
 ficio facere, quod causa necessitudinis interce-
 dat: aut studio, quod eiusmodi virtutis sit, ut
 omnes commemorare debeant velle: aut quod
 rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis
 noster animus sit. Si vituperabimus, aut me-
 rito facere, quod ita tractati sumus: aut stu-
 dio, quod utile putemus esse, ab omnibus unicam
 malitiam atque nequitiam cognosci: aut quod
 placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex alio-
 rum vituperatione. Ab eius persona, de quo
 loquemur, si laudabimus, dicemus veteri nos, ut
 illius facta verbis consequi non possimus, omnes
 homines illius virtutes predicare oportere, ipsa
 facta omnium laudatorum eloquentiam antecire.
 Si vituperabimus, ea quae videbimus contraria,
 paucis verbis commutatis dici posse, dicemus,
 ut paulo ante supra, exempli causa, demon-
 stratum est. Ab auditorum persona, si lau-
 dabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos
 laudemus, nos monendi causa pauca esse dictu-
 ros: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint
 cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtu-
 tis studio sint, apud quos laudemus, quo ille
 qui laudatus fuerit: sperare nos facile in, qui-
 bus velimus, huius facta probatores. Contra-
 ria

Vitupera-
 tio.

via vituperatio, quoniam norint, pauca de ne-
 quitia eius nos esse dicturos: quod si ignorent,
 petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare
 possint: quoniam dissimiles sunt, qui audiant,
 atque ille qui vituperatur, nos sperare illius vi-
 tam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis,
 incertos esse quid potissimum laudemus: vereri,
 ne cum multa dixerimus, plura pratereamus,
 & quæ similes sententias habebunt: quibus sen-
 tentiis contraria sumuntur à vituperatione.
 Principio tractato tum ab re, tum ab aliqua
 harum, quas antè commemorauimus rationum,
 narratio non erit vlla, quæ necessario consequatur:
 sed si qua inciderit, cum aliquod factum
 eius, de quo loquentur, nobis narrandum sit cum
 laude, aut vituperatione, præceptio narrandi
 de primo libro repetetur. Diuisione hac utemur:
 Primò exponemus quas res laudaturi sumus,
 aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quòre tem-
 pore res erit gestæ, ordine dicemus, ut quid,
 quamque tute, cauteq; egerit, intelligatur. Sed
 exponere oportebit animi virtutes aut vitia.
 Deinde commoda aut incommoda corporis, aut
 rerum externarum, quomodo ab animo tracta-
 ta sint demonstrare. Ordinem hunc adhibere in
 demonstranda vita debemus. Ab externis rebus Vita de-
 genus in laude, quibus maioribus natus sit: si monstran-
 bono genere, parem aut excelsiorem fuisse: si dx orde,
 humili genere, ipsam in suis, non in maiorum
e s viit

virtutibus habuisse praesidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, bene, & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiam: in vituperatione, e contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura in laude: si sit dignitas atque forma, laudi fuisse eam non quemadmodum ceteris detrimento atque dedecori: si vires atque velocitas egregia, honestis, hac exercitationibus & industriis dicimus comparata: si valetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt haec corporis commoda, his malè usum dicimus, quae casu & natura tanquam quilibet gladiator habuerit: si non erunt, propter formam omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicimus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi quae virtutes, aut quae vitia fuerint, considerabimus: diuitiae an paupertas fuerit: & quae potestates, quae gloriae, quae amicitiae, quae inimicitiae, & quid fortiter in inimicitias gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias: quae fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem

res,

res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ, ut si laudemus, aliud iustè, aliud fortiter, aliud modèstè, aliud prudenter factum esse dicamus. Si vituperemus, è contrario, aliud iniustè, aliud ignavè, aliud immodèstè, aliud stulitè factum esse dicemus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumpserimus, non necesse esse, nos omnes has partes in laudem aut vituperationem transferre, propterea quod sæpe ne incident quidem: sæpe ita tenuiter incident, ut non sint necessaria dicta. Quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causâ crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eo quod rarò accidit in vita negligentius considerandum est. Neque enim id quod potest acciderè, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle, quàm accommodatissimè posse facere. Et si separatim hæc causâ minus sæpe tractatur: at in iudicialibus & in deliberativis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. Quare in hoc quoque genere causâ non nihil industria conferendum putavimus. Nunc absoluta nobis difficillima parte rhetori-

ca,

et, hoc est, inuentione perpolitā, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

De dispositione.

QVONIAM dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronuncietur, videndum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conveniat. Genera dispositionis sunt duo, vnum ab institutione artis profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus: id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: vna per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione:

aut

aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione: aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, quod causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtuse videbuntur, atque animi defatigati ab aduersariis multitudinem verborum, commodè poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut aliqua firma argumentatione. Deinde si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo equo animo principium possit audire, à narratione cum incæperimus, ad principij sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium sæpe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentationes in primis & postremis causæ partibus collocare: mediocres & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum: quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sunt: cum ceteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiant, interponi & in medio collocari oportet. Nam & re narrata statim expectat ani-

mus.

mus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrimè dictum facile memoriam datur, utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillimè in dicendo, sicut illa in pugnando parare poterit victoriam.

De pronun- PRONUNCIATIONEM multi-
 ciatione. maximè oratori utilem dixerunt esse, & ad
 persuadendum plurimum valere. Nos quid v-
 num de quinque rebus plurimum prodest, non fa-
 cile dixerimus: nec egregiè magnam esse utili-
 tatem in pronuntiatione audacter confirmave-
 rimus. Nam commoda inuentiones & concinna
 verborum elocutiones, & partium causa arti-
 ficiose dispositiones, & horum omnium dili-
 gens memoria, sine pronuntiatione, non plus
 quam sine his rebus pronuntiatio sola valere po-
 terit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scri-
 psit (nam omnes vix putarunt posse de voce &
 vultu, gestu dilucidè scribi, cum hæc res ad sen-
 sus nostros pertinerent) & quia magnopere ea
 pars à nobis ad dicendum comparanda est, non
 negligenter videtur tota res consideranda. Di-
 uiditur igitur pronuntiatio in vocis figuram, &
 vocis. corporis motum. Figura vocis est, quæ suam
 quendam

quendam possidet habitum ratione & industria comparatum. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, molitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura: nonnihil hanc auget, sed maximè cura conseruat. Firmitudinem vocis maximè natura comparat: nonnihil adauget, & maximè conseruat exercitatio declamationis. Molitudinem vocis, hoc est, vt eam torquere in dicendo pro nostro commodò possimas, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis & firmitudinis parte; quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commone, nisi vt ab iis, qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de molitudine vocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur quàm maximè poterimus in dicendo vocem conseruare, si quàm maximè sedata & depressa voce principia dicemus. Nam leduntur arterie, si antè quàm leni voce permulse sunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus vti conueniet. Recreatur enim vox spiritu, & arteria reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet. (commutationes enim faciunt

ciunt, ut nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus) Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim fit, & vulnerantur arteria acuta atque attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est vocis, consumitur clamore vniuersus. Et vno spiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. Fauces enim calefiunt, & arteria complentur, & vox quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sape rerum nature gratia quedam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad vocem seruandam prodesse, eadem attinet ad suauitatem pronuntiationis: ut quod nostræ voci profit, idem voluptate auditoris probetur. Vile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio. Quid insuauius, quàm clamor in exordii causæ? Intervalla vocem confirmant, eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt.

Conseruat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem varietas maximè delectat, cum sermone animum eius retinet, aut excuscat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat, eadem ledit auditorem. Habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est

est voci. quid? hac eadem nomine animum vehementissime calefacit auditoris, in totius conclusionem causae? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiationis suauitadini profunt, de utraq; re simul erit in praesentia dictum, de firmitudine quae visa sunt, & de suauitate quae coniuncta fuerunt: cetera suo loco paulo post dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris preceptionem pertinet, diligentius nobis considerata est. Eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianae locutioni. Contentio est oratio acris & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quae aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor. Dignitatem, demonstrationem, narrationem, locutionem. Dignitas est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio est quae docet remissa voce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Locutio est oratio, quae ex aliqua re risum prudentem & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem & distributionem. Continuatio est orationis enuncianda acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens, cum raris &

f bre

breuibus interuallis, acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium, quæ cuiusque idonea pronuntiatio fit, demonstrandum videtur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce, vti conueniet, ita tamen, vt ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis & diuisionibus oportet vti, vt ipsa pronuntiatione eas res quas demonstrabimus, inferere atque interscicare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, vt quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur strenuè quod volumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: at aliud otiosè retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæsi è, hilariter in omnes partes commutabimus vt verba, ita pronuntiationem. Si quæ inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes de quibus nos narrabimus, diligem

ter animaduertemus, ut omnium personarum
 sensus atque animos voce exprimamus. si erit
 sermo in iocatione, leniter tremebunda voce cum
 parua significatione risus, sine vlla suspitionis
 nimie cachinnationis, leniter oportebit a sermo-
 ne serio torquere ad liberalem iocū vocem. Cum
 autē contendere oportebit, quoniam id aut per
 continuationem, aut per distributionem facien-
 dum est, in continuatione ad aucto mediocriter
 sono vocis, verbis continuandis vocem quoque ad-
 augere oportebit, & torquere sonum, & celeri-
 ter cum clamore verba conficere, ut vim volu-
 bilem orationis vociferatio consequi possit. In
 distributione vocem ab imis faucibus exclama-
 tione quā clarissima adhibere oportet, &
 quātum spatij per singulas exclamationes sum-
 pserimus, tantum in singula interualla spatij
 consumere iubemur. In amplificationibus, cum
 cohortatione utemur voce attenuatissima, cla-
 more leui, sono equabili, commutationibus cre-
 bris, maxima celeritate. In conuestione ute-
 mur voce depressa, inclinato sono, crebris inter-
 uallis, longis spatiis, magnis commutationi-
 bus. De figura vocis satis dictum est: nunc de
 corporis motu dicendum videtur. Motus est Motus cor-
 corporis gestus, & vultus moderatio que- poris.
 dam, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronun-
 tiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem
 & acrimoniam esse. In gestu nec venustatem

conspiciam, nec turpitudinem esse: ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in vestigio, leui dextra motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à cervicibus demitemus. Nam hoc est à natura datum, ut quam proximè tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulò ante demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem significare sine commutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acris aspectu utemur. Sin contentione sit per distributionem, celeri portectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplezione, acris & defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulò tardiore & consideratione gestu conveniet vultus, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, faciemque plangore, & capitis iclu: nonnunquã sedato & constanti gestu, mæsto, & conturbato

bato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset, nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hinc admittere volumus, quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet, pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuictorum, atque omnium partium rhetorice custodem memoriam transeamus.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiatur, aliud discendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere autem & præceptionem, ita ea de re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoria: quare placeat alias ostendemus: in presentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memorie: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quæ confirmat inductio quedam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars potro naturæ comoda confirmat & auget: ita sit in hac re, ut non nunquam naturalis memoria, sicuti data est egregia, similis

De Memoria.

Naturalis

Artificio-

sa

f 3 sit

sit huic artificiosa. Porro hæc artificiosa, natura
 commodaretinet, & amplificat ratione doctri-
 nae. Quapropter & naturalis memoria præce-
 ptione cõfirmanda est, ut sit egregia: & hæc quæ
 doctrina datur, indiget ingenij. Nec hoc magis
 aut minus in hac re, quam in cæteris artibus
 fit, ut ingenio, doctrina, præceptione, natura ni-
 tescat. Quare & illis, qui natura memores sunt,
 utilis hæc erit instructio: quod tute paulò post
 poteris intelligere. Quod si illi freti ingenio no-
 stra præceptione non indigeant, tamẽ iusta cau-
 sa daretur, quare ijs, qui minus ingenij habent,
 adiumento velimus esse. Nunc de artificiosa me-
 moria loquemur. Constat igitur artificiosa me-
 meria ex locis & imaginibus. Locos appellamus
 eos, qui breuiter, perfecte, insigniter, aut natu-
 ra, aut manu sunt absoluti, ut eos faciliẽ natu-
 rali memoria comprehendere & amplecti quea-
 mus, ut ades, intercolumniam, angulũ, fornicẽ,
 & alia quæ his similia sunt. Imagines sunt for-
 mæ quadam, & notæ, & simulacra eius rei, quæ
 meminisse volumus: quod genus, equi, leones,
 aquilæ, quorum memoriam si volumus habere,
 imagines eorũ certis in locis collocare nos oport-
 tebit. Nũc cuiusmodi locos inuenire, & quo pa-
 cto reperire, & in locis imagines cõstituerẽ opor-
 teat, ostendemus. Quæadmodum igitur qui lite-
 ras sciunt, possunt id quod dictum est scribere, &
 recitare quod scripserunt: ita qui *μνημονία*
 didic-

didicerunt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim cera aut charta simillimi sunt: imagines, literis, dispositio & collocatio imaginum, scriptura: pronuntiatio lectionis. Oportet igitur si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre possimus. Nam ut si in ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: ita in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto quoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparere, & locos quos assumpserimus, egregiè commeditari oportebit, ut perpetuò nobis herere possint. Nam imagines, sicut literæ, delentur, ubi nihil illis rimur: loci tanquam cera remanere debent. Et ne foriè in numero locorum falli possimus, quintum quæque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream colloce-

mus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea quòd frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forma atque natura loci comparandi sunt, vt distinctè interlucere possint: nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, vt ignoret quid in quoquo loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos habere oportet. Nam & præter modum ampli vagæ imagines reddunt, & nimis angustæ sæpe nõ videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet: ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse, ferè paulò plus, aut minus pedum tricenum. Nam in aspectus ita cogitatio minus valet, siue nimis procul amoueris, siue vehementer propè admo-ueris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulò plura explorauerit, quantum multo: & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos inuenire se nõ putabit, ipse sibi constituat quàm valet multos licebit. Cogitatio enim quantum regionem potest amplecti,

& in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium
fabricari & architectari. Quare licebit, si hac
prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos
nobis cogitatione nostra regionem constitue-
re, & idoneorum locorum commodissimam di-
visionem comparare. De locis satis dictum est:
nunc ad imaginum rationem transeamus. Quo-
niam ergo rerum similes imagines esse oportet,
& ex omnibus verbis notas nobis similitudines
eligere debemus, duplices similitudines esse do-
bent: una rerum, altera verborum. Rerum si-
militudines exprimuntur, cum summam ipse-
rum negotiorum imagines comparamus. Verbo-
rum similitudines constituuntur, cum unus-
cuiusque nominis & vocabuli memoria imagine
notatur. Rei totius memoriam saepe una tota,
& imagine simplici comprehendimus, hoc mo-
do: Vt si accusator dixerit ab reo hominem ve-
neno necatum, & hereditatis causa factum ar-
guerit, & eius rei multos dixerit testes & con-
fisos esse. Si hoc primum, ut ad defendendum no-
bis expeditum sit, meminisse volumus, in primo
loco rei totius imaginem conformabimus: agro-
tum in lecto cubantem faciemus ipsum illum,
de quo agitur, si formam eius detinebimus: si
tamen non agnoverimus, aliquem agrotum non
de minimo loco sumemus, ut cito in mentem ve-
nire possit, & reum ad lectum eius adstituamus,
dextera poculum, sinistra tabulas medico testi-
f s cul

calos arictinos tenentem. Hoc modo, & testium,
 & hereditatis, & veneno necati memoriam
 habere poterimus. Item deinceps cetera crimi-
 na ex ordine in locis ponemus, & quotiescunque
 rem meminisse volumus, si formarum disposi-
 tione, & imaginum diligenti notatione utemur,
 facili ea, qua volumus, memoria conseque-
 mur. Cum verborum similitudines imaginibus
 exprimere volumus, plus negotij suscipiemus,
 & magis ingenium nostrum exercibimus. Id nos
 hoc modo facere oportebit: Iam domitionem
 Reges. Atrida parant, in loco consistuere opor-
 tet manus ad cœlum tollentem Domitium, cum
 à Regibus Martij loris cadatur. Hoc erit, iam
 domitionem Reges. In altero loco Aesopum
 & Cimbrũ subornari, ut ad Iphigeniam, Aga-
 memnonem, & Alenalaũ: hoc erit, Atrida pa-
 rant. hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed
 hac imaginum conformatio tum valet si natu-
 ralem memoriã exuscitauerimus hac notatione
 ut versu posito, ipsi nobiscum primũ transe-
 amus bis eum ter eum versum, deinde cum imagi-
 nibus verba exprimamus, hoc modo natura
 suppeditebitur doctrinam utraque altera si
 parata minus erit firma: ita tamen ut multi-
 plus in doctrina atque arte presidij sit. Quod do-
 cere non gravaremur, ni metueremus, ne cum
 ab instituto nostro recessissemus, minus cõmodè
 servaretur hac dilucida breuitas præceptionis.

Nunc

Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim imbecillæ & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: quia de causa utrunque sit considerandum est, ut cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura quid oporteat fieri, nam si quas res in vita videmus paruas, vsitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod nulla nisi noua aut admirabilia re commouetur animus, ut si quid videmus aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus obliuiscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sepe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod vsitata res faciliò memoria clabuntur, insignes & nouæ manet diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses Solis mirantur, quia raro accidunt: & Solis eclipses magis mirantur, quam Lune, quoniam hæc crebriores sunt. Docet ergo se natura vulgari, & vsitata re non excitari, nouitate verò & insigni quoddam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, Ars imitatur quod ea desiderat, inueniet, si quod ostendit, tur naturam, sequatur. Nihil est enim quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina

plina cōparantur. Imagines igitur nos in eo genere cōstituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest: id accidet, si quàm maximè notas similitudines cōstituamus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut vnicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, vt si coronis, aut veste purpurea, quò nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, vt si cruentam aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quò magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nam ea res quoque faciet, vt facilius meminisse possimus. Nam quas res veras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, vt identidem primos quosq; locos imaginum renouandatum causa celeriter animo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse vt multorum verborum imagines conscriberent, vt qui eas ediscere vellent, paratas haberent ne quid in querendo consumerent opere: quorum rationem aliquot de causis improbamus. Primum, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit nulle verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum me-

min

minisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quengquam remouere, vt ne quid ipse querat, cum nos illi omnia parata, quasiâque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. Nam vt saepe formam si quam similem cuiuspiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores. quòd alij videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt quæ nobis diligenter nota sint, ea parum videantur insignes aliis. Quare sibi queng; suo commodo conuenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum queri quidq; conueniat, & num aliquod aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli causa subiicere, quò res possit esse dilucidior. Vt cum de præmiis querendis disputamus, rationem damus querendi, non mille præmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire.

Nunc ne fortè verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos qui velint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt versus meminisse possimus, sed
vt

Verborū
memoria,

ut hac exercitatione illa rerum memoria, qua
 pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac
 difficili consuetudine sine labore ad illam facili-
 tatem transire possimus. Sed cum in omni disci-
 plina infirma est artis preceptio sine summa as-
 siduitate exercitationis, tum verò in munici-
 pæis minimum valet doctrina, nisi industria,
 studio, labore, diligentia comprobetur. Quàm
 plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad
 precepta accommodatos, curare debebis. In ima-
 ginibus collocandis exerceri quotidie conveniet.
 Non enim sicut à ceteris studiis abducimur nò-
 nunquam occupatione, ita ab hac re nos potest
 causa deducere aliqua. Nunquam est enim, quia
 aliquid memorie tradere velimus, & tum ma-
 ximè cum aliquo maiore negotio detinetur.
 Quare cum sit utile faciliè meminisse, non
 fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit
 appetendum: quod poteris existimare utilitati
 cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non
 est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo stu-
 dio diffidere, aut minus quàm res postulat di-
 xisse videamur. De quinta parte Rhetorica
 deinceps dicemus: tu primas quasque partes in
 animo frequenta, & quod maximè necesse est
 exercitatione confirma.

R H E T O R I C O R V M

A D C. H E R E N -

N I V M

L I B E R I I I I .

QUONIAM in hoc libro C. Heren-
ni de elocutione conscripsimus: &
quibus in rebus opus fuit exemplis
vii, nostris exemplis vsi sumus, &
id fecimus prater consuetudinem Gracorum,
qui de hac re scripserunt: necessario faciendum
est, vt paucis rationem nostri consilij demus.
Atque hoc nos necessitudine facere, non studio
satis erit signi, quod in superioribus libris ni-
hil, neque ante rem, neque prater rem locuti
sumus. Nunc, si pauca, quae res postulat, dixe-
rimus, tibi id quod reliquum est artis, ita vti
instituiamus, persoluemus: sed facilius nostram
rationem intelligas, si prius quid illi dicant, co-
gnoueris. Copluribus de causis putant oportere,
cum ipsi praeceperint quo pacto oporteat orna-
re elocutionem, vniuscuiusq; generis ab orator-
e aut poeta probato sumptum, ponere exem-
plum. Et primum se id modestia comotos face-
re dicunt, propterea quod videatur esse stem-
tatio

Exempla
vnde pe-
tenda.

ratio quadam, non satis habere precipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiosè gignere exempla: hoc est, inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim quod admonuerit, & leviter fecerit præceptio, exemplo sicut testimonio comprobatur. Non igitur ridiculus sit si quis in lite, aut in iudicio domestico pugnet. & sui ipsius testimonio abutatur? Ut enim testimonium sic exemplum rei confirmandæ causa sumitur. Nō ergo oportet hoc nisi à probatissimo sumi, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent: aut negent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili, arrogantia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa autoritas antiquorum? Nam tum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit, imò erigit omnium

cupiditates, & acuit industriam, cum spes inie-
cta est posse imitando Gracchi aut Crassi conse-
qui facultatem. Postremo hoc ipsum est sum-
mum artificium, res varias & dispares in tot
poëmatibus & orationibus sparsas, & vagè dis-
iectas, ita diligenter eligere, ut vnumquodque
genus exemplorum sub singulos artis locos subij-
cere possis. Hoc si industria solum fieri pos-
set, tamen essemus laudandi, cum talem labo-
rem non fugissemus: nunc verò sine summo ar-
tificio non potest fieri. Quis est enim qui non,
cum summè teneat artem, possit ea quæ iubeat
ars, de tanta & tam diffusa scriptura notare
& separare? Ceteri cum legunt orationes bo-
nas, aut poëmata, probant Oratores & Poëtas,
neque intelligunt quæ re commoti probent: quòd
scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quo-
modo factum sit id, quod eos maximè delectet.
At is qui & hæc omnia intelligit, & idonea
maximè eligit, & omnia in arte maximè scri-
benda redigit in singulas rationes præceptionis,
necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc
igitur ipsum maximum artificium est, in arte
sua posse, & alienis exemplis uti. Hæc illi cum
dicunt, magis nos autoritate sua commouent,
quàm veritate disputationis. Illud enim vere-
mur, ne cui satis sit ad contrariam rationem
probendam, quòd ab ea steterint ij, qui & in-
uentores huius artificij fuerunt, & vetustate

iam satis omnibus probati sunt. Quod si illorum
autoritate remota, res omnes valent cum re
comparare, intelligent non omnia esse conceden-
da antiquitati. Primum igitur quod ab eis
modestia dicitur, videamus ne nimium inutili-
ter & pueriliter proferatur. Nam si tacere, &
nihil scribere modestia est, cur quidquam scri-
bunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt,
cur quò secius omnia scribant, impediuntur mo-
destia? Quasi si quis ad Olympiacum venerit
cursum, & steterit ut mittatur, impudenti-
us illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra
carcerem stet, & narret alius quomodo Ladas
aut Berus cum Sicyonis cursitavit: sic isti, cum
in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo
quod est artificij, elaborant, aiunt facere immo-
desti: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poë-
tam laudant, aut scripturam, sicut in stadium
rhetoricæ artis prodire non audeant. Non ausim
dicere, sed tamen vercor, ne qua in re laudem
modestia venientur, in ea ipsa re sint impuden-
tes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet: artem
tuam scribis, gignis nobis novas præceptiones,
eas ipse confirmare non potes, ab aliis exempla
sumis: vide ne facias impudenter, qui tuo no-
mini velis ex aliorum laboribus libare laudem.
Nam si eorum volumina prehenderint antiqui
oratores, & poëta, & suum quisque de libris
suis tulerint, nihil istis quod suum velint re-
linque

linquatur. At exempla, quoniam testimonio-
rum similia sunt, item convenit, ut testimonia,
ab hominibus probatissimis sumi. Primum
omnium exempla ponuntur hinc non confirman-
di, neque testificandi causa, sed demonstrandi.
Non enim cum dicimus esse exornationem, quæ,
verbi causa, constet ex similiter desinentibus
verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quod
possumus, & debemus, testimonium collocamus,
sed exemplum. Hoc igitur interest inter exem-
plum & testimonium. Exemplo demonstra-
tur, id quod dicimus cuiusmodi sit. Testimo-
nio, esse illud ita ut nos dicimus, confirmatur.

Exemplū,
& testimo-
nium dif-
ferunt.

Præterea oportet testimonium cum re conve-
nire: aliter enim rem non potest confirmare: at
id quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid
ita? quia pollicentur artem se scribere, & exem-
pla proferunt ab iis plerumque qui artem nescie-
runt. Tum quis est qui possit id, quod de arte
scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex
arte? Contraq; faciunt, quam polliceri viden-
tur. nam cum scribere artem instituunt, viden-
tur dicere se excogitasse quod alios docerent:
cum verò scribunt, ostendunt nobis quid alij
excogitarint. At hoc ipsum difficile est, in-
quunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile:
utrum laboriosum, an artificiosum? Si labo-
riosum, non statim præclarum. Sunt enim multa

laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini, nisi etiam si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud, artificium egregium dicitis, videte ne insueti rerum maiorum videamini, si vos parua res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest: sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione praesertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut si de tragædiis Ennij velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos: sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cum scieris, te literatissimum putes, ineptus sis, propterea quod id facile faciat quivis mediocriter literatus. Item si cum ex orationibus, aut poematibus elegeris exempla, quæ certis signis artificij notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erras: propterea quod isto signo videmus te nonnihil eius scire, aliis signis te scire multa intelligimus. Quod si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis commodè scripta facile intelligere poterit: qui eligit facile, non continuo ipse commodè scribit. Et si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non tum cum patenti

parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo in eo vim artificij consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existimentur. Contra ea quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc quæ separatim dici possint consideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quod à multis exempla sumant: sed de eo quod postea diximus, ante nideamus si concederem aliena oportere assumere exempla. vincerem vnius oportere. Primum quod contra hoc nulla staret eorum ratio: liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppedicaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde interest magni eius qui discere vult, utrum vnum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes vnum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit, ipsis etiam contentus erit: nec mirum cum ipse preceptor artis omnia penes vnum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchiis, à Lelio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisque: item sumptis aliis à poetis, & historiæ scriptoribus, necesse erit eum qui discet, ab omnibus putare omnia,

ab uno paucavix potuisse sumi. Quare si vnus alicuius esse similem satum habebit, omnia quæ omnes habuerint solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere vult, putare non vnum omnia posse. Igitur nemo in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumpserint. nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere: quoniam neque sua protulerunt, neque vnus alicuius aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumpserunt. Deinde si quis velit artem demonstrare nihil prodesse ad dicendum, non malè vtatur hoc adiumento, quod vnus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbant artem, id non ridiculum est ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, non vt si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quaeritent aliud mercis: aut si acernos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant

beant quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab aliis hominibus id mutuaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Isti magistri omnium dicendi praeceptores non videntur sibi ridiculè facere, cum id, quod aliis pollicentur, ab aliis querunt. Si quis se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hac sitient quam maximè locatur, neque habeat quo sitim sedet, non irrideatur? Isti cum non modò dominos se fontium, sed seipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si cum id pollicentur aliis, crescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, vt Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat. Isti credunt eos, qui haec velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea nec possunt quidem ea, quæ samuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In precipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, vti artis formam conuenire possint: & post

in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremò hæc quoque res duxit nos ad hanc rationem, quòd nomina rerum Græca quæ conuertimus, earum mota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissimus, factum esset ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta trans-eamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

Tres dicē- s v n t igitur tria genera, quæ nos figuræ
di figuræ. appellamus, in quibus omnis ratio non vitiosa
consumitur: vnam grauem, alteram medio-
crem, tertiam extenuatam vocamus. Grauis est,
quæ constat ex verborum grauium magna &
ornata

ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humilliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est vsque ad vsitatissimam puri sermonis consuetudinem. In graui consumetur oratio figura, si quæ cuiusque rei poterant ornatissima verba reperiri, siue propria. siue translata, ad vnamquamque rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione & commiseratione tractantur, eligentur: & si exornationes sententiarum aut verborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est vestrum, indices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitavit? quod maleficio cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In iis qui violassent ingenuam, matrem familiam constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? Atque in aliis maleficiis ad singulos aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit, huius sceleris qui sunt affines, vno consilio vniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeles cogitationes! ô derelictos ab humani-

g s tate

tate homines! Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus, quantes iruerent in ciuitatem? quomodo Deum spoliatis templis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in seruitutem, matribus familiâs, & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, vrbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? qui se non putant id quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem? Nequeo verbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Vester enim nos animus amantissimus Reipublicæ facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem periurbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut antè dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus. sic: Quibuscum bellum gerimus, iudices, videtis, cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostram nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cum se & opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum verò nihilo minus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, scire & æstimare potuerant. Hi, cum deliberas-

sent

sent nobiscum bellum gerere, quæso quæ res erat, quæ freti bellum suscipere conarentur? cùm multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent, cùm sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse viderent, non denique ullam rem, quæ res pertinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellum gererent, si totum certamen in vno prælio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores venirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate consenserunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid Fregellani nō sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi quemadmodum descissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui vniuscuiusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ij qui sciunt quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventis, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma susulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenguam tenuisse, ut imperium populo Rom. tentare auderet nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id quod dico potè esse?

esse? In attenuato figurae genere, quod ad infimum & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: Nam, ut fortè hic in balneum venit, cœpit postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de transverso, *Heus*, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsauerunt, satisfacias oportet. Hic qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum vero iste cœpit voce clamare ista, quæ faciliè cuius rubores eiicere posset: Ita petulans es atque acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed penes scenam, & in eiusmodi locum exercitatus sis? Conturbatus est adolescens. nec mirum cui etiam nunc pædagogi lites ad aurículas versarentur, imperito eiusmodi conuictorum. Vbi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de estimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi potuerunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hac genera consecutemur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam graui figura, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ re-

Vitia abundantium figuris dicendi.

esse videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur saepe, ita grauis oratio saepe imperitis videtur ea, quae turget & inflata est, cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res postulat, aliquid dicitur hoc modo: Nam qui perduellionibus vendidit patriam, non satis supplicij dederit, si praeceptum in Neptunias depulsus erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo quo profecti sunt aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocri genus orationis profecti sunt, si peruenire eo non potuerunt, errantes perueniunt ad confinem genus eius generis: quod appellamus fluctuans & dissolutum: eo quod sine nervis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest confirmare, nec viriliter sese expedere. id est huiusmodi: Socij nostri cum belligere nobiscum vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffuit enim totus, neque quicquam comprehen-

dens

dens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est, exile nominari. Cuiusmodi est hoc: Nam istic ad balneas accessit, ad hunc postea dixit, Hic tuus servus me pulsavit. Postea dixit hic illi, considerabo. Post ille conuicium fecit, & magis magisq; presentibus multis clamavit. Friuolum hic quidem iam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocre recipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas varietate vitetur.

De ornamentis.

QVONIAM quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegancia est quæ facit, ut vnumquodque purè & apertè dici videatur. Hæc distribuitur in Latinitatem &

& explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum. Vitia in sermone quo minus is Latinus sit duo possunt esse, Solæcismus & Barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare possimus in arte grammatica dilucidè discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, vſitatis verbis & propriis. Vſitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei verba sunt, aut esse possunt, quæ de loquimur. Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis equaliter perpolitæ. Ea conseruabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vſtam atque hiantem orationem reddunt, vt hoc est: Bacca anea amænissima impendebant. Et si vitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui vitio versus hic erit exemplo. nam hîc nihil prohibet in vitis, alienis exemplis vii, O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. Et hic eiusdem poëta: Quidquam quisquam cuiquam quod conueniet, neget. Et si eiusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est

est fidem habere. Et si non vtemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Et si verborum transiectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, quæ de re posterius loquemur, quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: *Has res ad te scriptas Luci missimus Aeli.* Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum ledit. His vitiis in compositione vitæ reliquum operis consumendum est in dignitate. *Dignitas* est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitio. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

Repetitio. REPETITIO est, cum continenter ab uno, atque eodem verbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honoris.* Item, *Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit.* Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conspiceret, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere, audes quicquam ab istis petere, audes supplicium deprecari?* Quid est, quod

quod possis defendere? quid est, quod audeas
 postulare? quid est, quod tibi putas concedi
 oportere? Non iusiurandum reliquisti? non ami-
 cos prodidisti? non parenti manus intulisti? non
 denique in omni dedecore volutatus es? Hæc
 exornatio, cum multum venustatis habet, tum
 gravitatis & acrimoniæ plurimum. Quare vi-
 detur esse adhibenda & ad exornandam, &
 ad augendam orationem. Conuersio est, per Cōuersio.
 quam non, ut antè, primum repetimus ver-
 bum, sed ad postremum continenter reuertimur:
 hoc modo, Pænos pop. Rom. iustitia vicit, armis
 vicit, liberalitate vicit. Item ex quo tempore
 concordia de ciuitate sublata est, libertas sub-
 lata est: fides sublata est, amicitia sublata, est.
 Item, C. Lælius homo neuus erat, ingeniosus
 erat, doctus erat, bonis viris & studiosis, ami-
 cus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item,
 Nam cum istos ut absoluant te rogas, ut peie-
 rent rogas, ut existimationem negligant rogas,
 ut leges po. Rom. tuæ libidini largiantur rogas.
 Complexio est, quæ utranque complectitur Cōplexio.
 exornationem, & hanc & quam antè exposui-
 mus, ut & repetatur idem primum verbum
 sepius, & crebrò ad idem postremum reuer-
 tamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera se-
 pe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui
 crudele bellum in Italia gesserunt? Cartha-
 ginenses. Qui sunt, qui Italiam deformaue-
 runt

Tradu-
tio.

runt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Videte ergo quid conueniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem pop. Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absoluetis? *Translatio* est, quae facit ut cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam concinniores orationem reddat. hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam non potest colere. Item, Eum in hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus: ergo inimicum sic vlcisci voluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, Diuitias sine diuitum esse, tu verò virtutem prefer diuitiis. Nam si voles diuitias cum virtute comparare, vix satis idoneae tibi videbuntur diuitiae, quae virtutis pedisequae sint. Ex eodem genere est exornationis, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam studiosè curas, quae multas tibi dabit curas? Item, Amari incundum est, si curetur nequid insit amari. Item, Veniam ad vos, si mihi senatus det veniam. In his quatuor generibus exornationum, quae adhuc propositae sunt, non inopia verborum sit, ut ad idem verbum redeatur saepius: sed inest festiuitas quaedam, quae facilius auribus diiudicari,

dicari, quàm verbis demonstrari potest. *Contritio* est, cum ex contrariis verbis oratio conficitur, hoc pacto: *Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuarius, in tumultu solus es otiosus, In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito cum opus est, clamas: cum loqui convenit, obmutescis. Ades, abesse vis: abes, reuerti cupis. In pace bellum queritis, in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse.* *Exclamatio* est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut verbi, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: *Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen splendore ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosa Fregella, quàm facile scelere vestro contabuiſtis: ut cuius nitor vobis Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorum reliquie maneant. Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimam cuiusque petiſtis, tantamne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem?* *Hac exclamatio* si loco utemur, & raro,

Exclama-
tio.

h 2 cum

cum rei magnitudo postulare videbitur, ad quam volumus indignationem animum auditoris adducemus.

Interrogatio.

Interrogatio non omnis grauis est, neq; concinna, sed hæc, quæ cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab Repub. remouebas & alienabas, an non? & utrumne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam nos ipsi à nobis rationem poscimus quare quidque dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explanationem. Ea est huiusmodi: Maiores nostri siquam vnius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum malefactorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam quam impudicam iudicabant, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quod tantopere timeat, eos necesse est, ut quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris

iuc

inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singula cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid, quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines indicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi. Hec exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & animum auditoris reddit attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia, est oratio sumpta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat

Sententia

teat in vita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum virtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit vsus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item, Egens equè est is, qui non satis habet, & is cui nihil satis potest esse. Item, Optima viuendi ratio est eligenda: eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententia simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationi, hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est, omnia præter eam subiecta sunt fortune dominationi. Item, Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi simul ac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ quæ duplices efferuntur, hoc modo sine ratione: Errant qui in prosperis rebus omnes impetus fortune se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studiis: at hi sapienter faciunt

ciunt, qui adolescentes maximè castigant,
 ut quibus virtutibus omnem vitam tueri pos-
 sint, eas in etate maturissima velint compa-
 rare. Sententias interponi raro convenit, ut
 rei actores, non vivendi preceptores esse vi-
 deamur: cum ita interponentur, multum af-
 ferent ornamentis. Nam necesse est animo eam
 comprobet tacitus auditor, cum ad causam vi-
 deat accommodari rem certam ex vita & mo-
 ribus sumptam. Contrarium idem ferè est,
 quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus
 diversis duabus, alteram breviter & facile
 confirmat, hoc pacto: Nam qui suis rationi-
 bus inimicus fuerit semper, eum quomodo alie-
 nis rebus amicum fore speres? Et item: Nam
 quem in amicitia perfidiosum esse cognoveris,
 eum quare putes inimicitias cum fide habere
 possit? Et qui privatus intolerabili superbia fue-
 rit, eum commodum & sui cognoscentem vide-
 re in potestate quis speret? Et qui in sermoni-
 bus & conventu amicorum verum dixerit nun-
 quam, eum sibi in concionibus credis à menda-
 cio temperaturum? Item: Quos ex collibus de-
 iecimus, cum ijs in campo metuumus dimicare?
 Qui cum plures erant, paucis nobis exequari
 non poterant: hi postquam pauciores sunt, me-
 tuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis
 genus brevibus & continuatis verbis perfe-
 ctum esse debet, & cum commodum est auditu

Cōtrariū.

propter breuem & absolutam conclusionem, tum verò vehementer id quod opus est oratori, comprobat cōtraria re, & ex eo quod dubiū non est, expedit illud quod dubium est, vt aut dilui

Membrū. non possit, aut multò difficillimè possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ de nouo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas, id est, vnum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum ladebas. Ex duobus membris his hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum ladebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, Nec Reipub. cōsuluiſti, nec amicis profuiſti,

Articulus. ſti, nec inimicis reſtitiſti. Articulus dicitur, cum singula verba interuallis diſtinguuntur caſa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu aduerſarios perterruiſti. Item, Inimicos inuidia, iniuriis, potentia, perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis & illius ſuperioris vehementiam hoc intereſt: quòd illud tardius & rariuſ venit, hoc crebrius & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachij & contortione dextrae gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus cunſauciari videtur. Continuatio, eſt denſa & continens frequentatio verborum cum absolu-

tion

tione sententiarum. Ea utemur commodissimè
 tripartitò, in sententia, in contrario, in conclu-
 sione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum
 potest obesse fortuna, qui sibi firmitus in virtu-
 te, quàm in casu præsidiũ collocavit. In con-
 trario, hoc modo: Nam si quis spei non multum
 collocarit in casu, quid est quod ei magnopere
 casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto:
 Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui
 suas rationes omnes in casum contulerunt, non
 sunt omnia committenda fortune, ne magnam
 nimis in nos habeat dominationem. In his tri-
 bus generibus ad continuationis vim adeò fre-
 quentatio est neecessaria, ut infirma facultas
 oratoris videatur, nisi sententiam, & contra-
 rium, & conclusionem frequentibus afferat
 verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non
 alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res
 aliquas per huiusmodi continuationes. Compar
 appellatur, quod habet in se membra orationis,
 de quibus antè diximus, quæ constāt ex pari
 fere numero syllabarum. Hoc non de enume-
 ratione nostra fiet: nam id quidem puerile est,
 sed tantum affert usus & exercitatio faculta-
 tis, ut animi quodam sensu par membrum su-
 periori referre possimus, hoc modo: In prælio
 mortē pater oppetebat, domi filius nuptias com-
 parabat: hac omnia gravis casus administra-
 bant. Item, Illi fortuna felicitatem dedit, huic
 b s ind

industria virtutem comparavit. In hoc genere sepe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius, aut si cum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo aut plenitudo harum, multitudi-

Similiter nem alterius assequatur, & exæquet. Simili-
cadens. ter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem con-
structione verborum duo aut plura sunt ver-
ba, quæ similiter ijsdem casibus efferantur, ha-
modo: Hominem laudas egentem virtutis, aban-
dantem felicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia
spes est, eius à sapientia est animus remotus.
Diligentia comparat divitias, negligentia cor-
rumpit animum. & tamen cum ita vivit, ne-

Similiter minem præ se ducit hominem. Similiter de-
clinens. sinens est, cum tametsi casus non insunt in ver-
bis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Tur-
piter audes facere, nequiter studes dicere: Vi-
vis invidiosè, delinquis studiosè, loqueris odio-
sè. Item audaciter terribitas, humiliter placat.
Hæc duo genera, quorum alterum in exitu,
alterum in casus similitudine versatur, inter
se vehementer conveniunt: & ea re, qui his be-
ne utuntur, plerumque simul ea collocant in
ijsdem partibus orationis. Id hoc pacto facere
oportet: Perditissima ratio est amorem petere,
pudorem fugere, diligere formam, negligere
famam

famam. Hic & ea verba quæ casus habent, ad casus similes: & illa quæ non habent, ad similes exitus veniunt. Annominatio est, cum ad idem verbum acceditur commutatione vnius literæ, aut literarum, aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic qui se magnificè iactat atque ostentat, vaniit à te ante, quàm Roman venit. Ex contrario: Hic quos homines alea vincit, eos ferro statim vincit: Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hunc anium dulcedo ducit ad anium, Breuitate eiusdem literæ, hoc modo: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addēdis literis, hoc pacto: Hic si bi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demēdis literis, sic: Si lenones tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte, indices, vtrum homini natio, an vano credere malitis. Item, Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo, Deligere oportet, quem velis diligere. He sunt annominationes, quæ in literarum breui commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo huiusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus vnum est

est huiusmodi, *Quid veniam, qui sim, quare veniam quem insimulem, cui pro sim, quem postulem, brevi cognoscetis. Nam hâc est in quibusdâ verbis quadam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiusmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino P. C. circumscripti putentur. Hæc annominatio magis accedit ad similitudinem, quàm illa superior, sed minus, quàm illæ superiores: propterea quod non solum addita, sed vno tempore dempta quoque litera sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut vnius, aut plurium nominum. Vnius nominis, hoc modo: Alexander Macedo summo labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude & gloria vulgate sunt. Alexandrum omnes maximè metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandrosi vita data longior esset, oceanum Macedonum gloria transuolasset. Variè hîc vnum nomen in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Tiberium Gracchum Remp. administrantem indigna prohibuit nec diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ virum Reip. amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum malorum perfidia per scelus vita pri-*

uauit. Tuus ò Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulò antè omnia concedebant, eum breui spatio non modò viuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum vnum in similiter cadentibus, aliorum in similiter desinentibus verbis, tertius in annominationibus positum est, per raro sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & opera consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur autoritas dicendi, sed offenditur quoque in eiusmodi oratione auditor, propterea quòd est in his lepos, & festiuitas, non dignitas neque pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & comoda, citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur si crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interseremus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem.

Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut querimus ipsi quid ab illis, aut qui contra

Subiectio:
ita

tra nos dici possit : deinde subicijmus id quod dici oportet , aut quod non oportet , aut nobis adiumento futurum sit , aut obsuturum illis e contrario hoc modo : Quæro igitur unde iste tam pecuniosus factus sit. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona vanierunt. Hereditas aliqua obuenit? non potest dici : sed etiam a necessariis omnibus exheredatus est. Premium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locus pleratus non est, sicut omnes videtis, aut isti dominascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accipit. Item, Sæpe, iudices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi presidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam utrum ad patris eius virtutem confugiatis at eum vos iurati capite damnaastis. An ad suam reuertetur antiquam vitam alicubi honeste tractatam? nam hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. Amicos profereat? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istum amicum nominari. Item, Credo inimicum, quem innocentem putabas, in iudicium adduxisti? non nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem

indicasti. Cum ipse te veteris amicitiae commo-
 nefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed
 etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pue-
 ri ad pedes volutarentur, misericordia motus
 es? at eorum patrem crudelissime sepultura
 quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniae,
 & gravitatis in hac exornatione, propterea
 quod cum quaesitum est quid operteat, subij-
 citur id non esse factum. Quare facillime fit, ut
 augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere
 et ad nostram quoque personam referamus
 subiectionem, sic: Nam quid me facere conve-
 niret, cum a tanta multitudine Gallorum cir-
 cumsederer? an dimicarem? at cum parva manu
 tum prodiremus, locum quoque inimicissimum
 habebamus. Sederem in castris? at neque subsi-
 dium, quod expectarem, habebamus, neque erat
 quo vitam produceremus. Castra relinque-
 remus? at ea videbar eos accepisse conditione, ut
 quoad possem, incolumes patriae & paren-
 tibus conservarem. Hostium conditionem re-
 pudiarem? at salus antiquior est militum,
 quam impedimentorum. Huiusmodi conse-
 quuntur identidem subiectiones, ut ex omni-
 bus ostendi videatur, nihil potius, quam quod
 factum sit, faciendum fuisse. Gradatio est, in- Gradatio.
 qua non amice ad consequens verbum descendi-

tur, quàm ad superius consensum est hoc mo-
 do: Nā quæ reliqua spes manet libertatis, si illis
 & quod libet, licet: & quod licet, possunt: &
 quod possunt, audent: & quod audent, faciunt:
 & quod faciunt, vobis molestum non est? Item,
 Non sensi hoc, & non suasi: neque suasi, & non
 ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, &
 non perfeci: neque perfeci, & non probavi. Item,
 Africano industria virtutem, virtus gloriam,
 gloria emulos comparavit. Item, Imperium
 Graciæ fuit apud Athenienses. Atheniensium
 potiti sunt Spartiata, Spartiata superavere
 Thebani, Thebanos Macedones vicerunt: qui
 ad imperium Graciæ brevi tempore adiunxe-
 runt Asiam bello subactam. Habet in se quen-
 dam leporem superioris cuiusque crebra repetitio
 verbi, quæ propria est huius exornationis. Defi-
 nitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur
 potestates breviter & absolutè, hoc modo: Ma-
 iestas Reip. est, in qua continetur dignitas &
 amplitudo civitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ
 aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut
 aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant.
 Item, Non est diligentia, sed avaritia: ideo
 quòd diligentia est accurata conservatio sue-
 rum, avaritia iniuriosa appetitio alienorum.
 Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas:
 propterea quòd fortitudo est contemptio labo-
 ris & periculi cum ratione utilitatis, & com-
 pensa

pensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuſpiam vim & poteſtatem ita dilucidè proponit, & breuiter explicat, vt neque pluribus verbis oportuiſſe diſſi- videatur, neque lucidiuſ potuiſſe dici putetur.

Transitio vocatur, quæ cùm oſtendit breui- Transitio.
tur quod dictum ſit, proponit item breui quod conſequatur, hoc modo: In patriam cuiuſmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis exſtiterit, conſiderate. Item, Mea in iſtum beneficia cognoscitis: nunc quomodo iſte mihi gratiam re- tulerit, accipite. Proſicit hæc aliquantum exor- natio ad duas res: nam & quid dixerit commo- net, & ad reliquam comparat auditorem.

Correctio eſt, quæ tollit id quod dictum eſt, Correctio
& pro eo id quod magis idoneum videtur, re- ponit hoc pacto: Quod ſi iſte ſuos hoſpites ro- gaſſet, imò inuiſſet modò, hoc facile perſici poſ- ſet. Item, Nam poſtquam iſti vicerunt, atque adeò victi ſunt, eam quomodo victoriam appel- lem, quæ victoribus pluſ calamitatis, quàm boni delerit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos in- ſequeris plerunque, atque adeò inſectaris? Com- mœtur hoc genere animuſ auditoris. Res enim communi verbo elata tantummodo dicta vide- tur: ea poſt ipſius oratoris correctionem magis idonea ſit prænumiatione. Non igitur fatius eſſet,

esset, diceret aliquis, ab initio praesertim cum scribas, ad optimum & electissimum verbum devenire? Est cum non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, ut cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. Quod si continuu venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

Occupatio.

Occupatio est, cum dicimus nos praeterire, aut non scire, aut nolle dicere, id quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiae addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud praetereo, quod rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde quod iniuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud de quo iudicium est. Item, Non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas omnes tuas omitto. Hoc utilis est exornatio, si aut rem quam non pertineat aliis ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi: ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quam huiusmodi intendisse orationem quae redarguatur.

Disiunctio.

Disiunctio est, cum eorum de quibus dicimus,

aut

aut utrunque, aut vnumquodque certo concluditur verbo, sic: Populo Rom. Numantiam delent, Carthaginem sustulit, Corinthum disiecit, Fregellas euertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatae sunt, nihil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento fuit, nihil Corinthiis erudita calliditas praesidii tulit, nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, Forma dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hic utrunque, & in superiore exemplo vnamquamque rem certo verbo concludi videmus.

Coniunctio est, quum interpositione verbi & Coniunctio.
superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Forma dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate.

Adiunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorescit forma dignitas, aut morbo, aut vetustate. Postremum, sic: Aut morbo, aut vetustate forma dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est apposta: quare rarius vtemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio: quare saepius adhibenda est. Haec tres orationes de simplici genere manant.

Conductio est, cum ratione amplificatio- Conductio.
nis, aut commiserationis, eiusdem rei, aut plurimum verborum iteratio, hoc modo: Tumultus

C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario causæ, quasi aliquod telum sapius perueniat in eandem partem corporis.

Interpre-
tatio.

Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat quod positum est, alio verbo quod idem valeat, hoc modo: Rem publicam radicibus euertisti, ciuitatem funditus deieciisti. Item, Patrem nefariè verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione verborum.

Commu-
tatio.

Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut à priori posterior, contraria priori proficiatur, hoc modo: Esse oportet ut viuas, non vivere ti edas. Item, Ea re poemata non facio, quia cuiusmodi volo, non possum: cuiusmodi possum, nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici possunt, non dicuntur. Item, Si poema loquens pictura est, pictura tacitum poema debet esse. Item, Quia stultus es, ea te taces: non tamen quia taces, ea re stultus es. Non potest

potest dici quin commodè fiat, cum contratriæ sententiæ translatione, verba quoque conuertantur. Plura subieciimus exempla, ut quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, ut cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur.

Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos Permissio. aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius voluntati, sic: Quoniam omnibus rebus ereptis, solum mihi superest animus & corpus, hac ipsa quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & restæ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videtur, utamini, atque abutamini, libet impune: in me quicquid libet statuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam vehementissimè est accommodatum.

Dubitatio est, cum querere videtur orator, Dubitatio utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obsuit eo tempore plurimum Reipublicæ C O S S. siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrumque. Item, Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium? quero quoniam te digno nominibus tuis appellem nomine? Expositio Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cetera illucior, una relinquitur, quam nos intendimus,

mus, hoc modo: Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut vacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti: tuum usu fecisse etiam nunc non potes: emptio nulla profertur: hereditate tibi me vino mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vide uico fundo deieceris. Haec exornatio plurimum iuvabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquam in plerisque, ut cum velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatem. Dissolutio est, quae conjunctionibus verborum è medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, Descende in integram defensionem, noli quicquam recusare, da servos in questionem, stude verum invenire. Hoc genus & acriminiam habet in se, & vehementissimum est, & ad brevitatem accommodatum. Precisio est, cum dictis quibusdam, reliquum quod caput est dicti, relinquitur in audientium iudicium, sic: Mihi tecum praeertatio non est, ideo quod populo Rom. me: nolo dicere, ne cui forti è arrogans videar: te autem saepe ignominia dignum putavit. Item, Tu ista nunc audes dicere, qui nuper aliena domui? non ausim dicere, ne cum te digna

Dissolutio.

Precisio.

te digna dixerō, me indignum quidpiam dixisse videat. Hic atrocior tacita suspicio, quā disertā explanatio facta est. Conclufus est, quæ Conclufio breui argumētatione ex iis quæ antè dicta sunt, hio. aut facta, conficit id quod necessario consequatur, hoc modo: Quod si Danaus datum erat oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagitta, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

RES TANT, etiam decem exornationes Exornationes verborum, quas idcirco non vagè dispersimus, sed à superioribus separauimus, quod omnes in uno genere posite sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate ecedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima, Nominatio, qua nos admonet, ut cui rei nomen aut non sit, aut sit idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, ut maiores uideri, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerunt. Significanda vitans aspicit: Postquam iste in Rempublicam fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro est utendum, ne noni verba apud ita odium pariat: sed si commodè quis utatur, & raro, non modo non offendet noni- tate,

**Prænomi-
natio.**

tate, sed etiam exornabit orationem. Prænomi-
natio est, quæ sicuti cognomine quodam extra-
neo demonstrat id, quod suo nomine appellari
non potest, ut si quis cum loquatur de Græciis
At non Africani nepotes, inquit, istiusmo-
di fuerunt. Item, si quis de aduersarij dicat:
Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum
me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non
inornate poterimus & in laudando, & in la-
dando aut in corpore, aut in animo, aut in ex-
traneis rebus dicere, sicuti cognomen quod præ-

**Denomi-
natio.**

certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ
à propinquis & finitimis rebus trahit orationem,
quæ possit intelligi res, quæ non suo vocabulo
fit appellata. Id aut ab inuentore consistit, ut
si quis de Tarpeio loquens, cum Capiolinum
nominet. Aut ab inuento, ut si quis pro Libero
vinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab in-
strumento dominum, ut si quis Macedonem ap-
pellarit, hoc modo: Non tam citò Sarrise Gra-
cia potite sunt. Aut idem Gallos significans
dicat, Nec tam facile ex Italia materie trans-
alpina depulsa est. Aut id quod fit a eo qui
facit, si quis cum bello velit ostendere aliquid
quempiam fecisse, dicat: Mars istud necessa-
rio te facere coëgit. Aut si quod facit ab eo
quod fit, ut nem defidiosam artem dicemus, quia
defidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros
facit. Ab eo quod continet, id quod continetur,

hoc

hoc modo denominabitur: *Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis.* nam hæc pro *Græcis & Italia*, quæ continent notata sunt. Ab eo quod continetur, id quod continet, ut si quis aurum vel argentum, aut ebur nominet, quum diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quam in quærendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum.

Circuitio, est oratio rem simplicem assumptam circumscribens elocutione, hoc pacto: *Scipionis providentia Carthaginis opes fregit.* Nam hæc, nisi ornandi ratio quædam esset habita, *Scipio* potuit & *Carthago* simpliciter appellari.

Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem peruersione aut transiectione. *Perversione* sic: *Hoc vobis Deos immortales arbitror dedisse virtute pro vestra.* *Transiectione* hoc modo: *Instabilis in istum plurimum fortuna valet.* Item, *Omnes inuidiose eripuit tibi bene vivendi casus facultates.* Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus oportet verba sicut à poetis in quendam extruere numerum, ut perfectè, & perpolitissimi possint esse absoluta.

Superlatio

Superlatio, est oratio superans veritatem alio.

cuius

cuius augendi minuendive causa. Hæc sumitur
 separatim, aut cum comparatione. Separatim
 sic: Quod si concordiam retinebimus in ciuitate,
 imperij magnitudinem Solus ortu atque occasu
 metiemur. Cum comparatione, aut à similitudi-
 ne, aut à præstantia superlatio sumitur. A si-
 militudine sit: Corpore iuuenem candorem, aspe-
 ctu igneum ardorem assequeretur. A præstan-
 tia, hoc modo: Cuius ore sermo melle dulcin-
 profluebat. Eodem genere hoc est: Tantus erat
 in armis splendor, ut Solis fulgor obscurior vi-
 deretur. Intellectio est, cum res tota parua de
 parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte
 totum sic intelligitur: Non illa te nuptiales tibia
 eius matrimonij commonebant? Nam hæc omnia
 sanctimonia nuptiarum, vno signo tibiarum
 intelligitur. De toto pars, ut si quis ei qui re-
 stitutum aut ornatum sumptuosum ostenderet, dicat,
 Ostendas mihi diuitias, & locupletes copias iu-
 elas. Ab vno plura intelliguntur, hoc mouet
 Pæno fuit Hispanus auxilio: fuit immans illa
 transalpinus, in Italia quoque idem non nomen
 rogatus sensit. A pluribus vnum sic intelli-
 gitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat
 itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura
 spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures
 Hispani, & Galli, & rogati, & hic vnum pe-
 ctus & vnus pulmo intelligitur: & erit illic di-
 minutus numerus festinitatis, hæc aduictis gra-
 uitatis

uitatis gratia. *Abusio* est, quæ verbo simili & *Abusio.*
propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc
modo: *Vires* hominis breues sunt, aut parua
statura, aut longum in homine consilium, aut
oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hæc
facile est intellectu finitima verba rerum dissi-
milium, ratione abusionis esse traducta.

Translatio est, cum verbum in quandam rem *Transla-*
transfertur ex alia re, quod propter similitu-
dinem rectè videtur posse transferri. Ea vti-
mur rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic*
Italiam tumultus expergescit terrore subito.
Brenitatis causa, sic: *Recens* aduentus exerci-
tus, subito ciuitatem extinxit. *Obscenitatis* vi-
tandæ causa, sic: *Cuius* mater quotidianis nu-
ptiis delectatur. *Augendi* causa, sic: *Nullius*
maior, & calamitas istius explere inimicitias,
& nefariam saturare crudelitatem potuit. *Asi-*
nuendi causa, sic: *Magno* se prædicat auxilio
fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspi-
rauit. *Ornandi* causa, sic: *Aliquando* *Reipu-*
blicæ rationes, quæ malitia nocentum exarue-
runt, virtute optimatum renouescant. *Transla-*
tiouem dicunt prudentem esse oportere, ut cum
ratione in consimilem rem transeat, ne sine de-
lectu temere & cupidè videatur in dissimilem
transcurrisse.

Permutatio, est oratio aliud verbis, aliud sen- *Permuta-*
tentia demonstras. Ea diuiditur in treis parteis, *tio.*
simil

similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officiiis luporum, cuinam presidio pecunia credimus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo, augendi aut minuendi causa ducitur: ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumenti poterimus uti. Per similitudinem sic: Quid adhuc rex atque Agamemnon noster? siue crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberauerit, Atreum vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

Distributio.

DISTRIBUITUR: est, cum in plures res aut personas certa negotia quadam distribuantur, hoc modo: Qui v. Strum, indices, nomen Senatus diligit, hunc oderit necesse est: perantissimè enim semper iste oppugnavit Senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cu-

pit esse in ciuitate: in oportet istum maximam
 genus dedisse velit, ne iste sua turpitudine or-
 dini honestissimo macula atque dedecori sit.
 Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio
 non homines impios non placere. Quibus liberi
 sunt, statuete exemplum, quanta poena in ciui-
 tate sint hominibus huiusmodi comparata. Item,
 Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare.
 Magistratus officium est, opera & diligentia
 consequi voluntatem Senatus. Populi officium
 est, res optimas & homines idoneos maximè
 sui sententiis eligere & probare. Accusatoris
 officium est, inferre crimina: Defensoris, di-
 luere & propulsare. Testis est, dicere quæ scie-
 rit, aut audierit. Quesitoris est, vnumquemque
 horum in officio suo continere. Quare L. Cassi,
 festem præter quàm quod sciat, aut audieris
 argumentari, & coniectura prosequi patieris,
 ius accusatoris cum iure testimonij commisce-
 bis, testis improbi cupiditatem confirmabis, res
 duplicem defensionem parabis. Est hæc exorna-
 tio copiosa. comprehendit enim breui multa, &
 suum cuique tribuens, officium separat, & res
 diuisit plures.

Licentia est, cum apud eos, quos aut vereri, Licentia.
 aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure
 nostro dicimus, quod eos minimè offendat, aut
 quos hi diligunt, cum in aliquo errato verè re-
 prehendi posse videantur, hoc modo: Miramini,

Quir

Quirites, quod ab omnibus vestra rationes
deserantur, quod causam vestram nemo susci-
piat, quod se nemo vestri defensorem profitea-
tur: id tribuite vestrae culpe, atque desinite istud
mirari. Quid enim est, quare non omnes istam
rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini
quos habueritis defensores, studia eorum vobis
ante oculos proponite. Deinde omnium exitus
considerate, tum vobis veniet in mentem, et
verè dicam, negligentia vestra, siue ignavia
potius, illos omnes ante oculos vestros trucidatos
esse, inimicos eorum vestris suffragiis in am-
plissimum locum peruenisse. Item, Nam quid
fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubi-
taveritis, aut istum hominem nefarium amplia-
veritis? non apertissima res erant crimini da-
te? non omnes hæc testibus comprobata? non
contra tenuiter, & nugatorie responsum? Hæc
vos veriti estis, si primo cæcis condemnassetis,
ne crudeles existimaremini. Dum eam vita-
stis vituperationem, quæ longè à vobis erat
abfutura, eam inuenistis, ut timidi atque igna-
vi putaremini. Maximas & privatas & pu-
blicas calamitates accepistis: cum etiam maio-
res impendere videantur, sedetis & oscitami-
ni. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Ali-
quid quotidie acerbi atque incommodi nuncia-
tur, & eum cuius opera vobis hæc accidunt, re-
moramini diutius & aliter, ac Respublica per-
niciem

niciem retinetis, quoad potestis, in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium videtur acrimonia habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ergo virtutem vestram quero, sapientiam ad sidero, veterem consuetudinem requiro: ut quod erat commotum licentia, id laude mitigetur: ut altera res ab iracundia & modestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hac res sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco sit, maximè facit, ut & illi qui audient, à culpa absint, & nos qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiae in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id quod scimus facile omnes audieturos, dicimus nos temere quomodo accipiant: sed tamen veritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subiiciamus. Prioris, huiusmodi: Nimium, Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimium creditis unicuique: existimatis vnumquemque eniti, ut perficiat quae vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iam diu detinemini: stulticia vestra est, quia, quod erat in vestra potestate, ab alio petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiae hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamē amicitia, tamē

est

et si vereor quomodo accepturi sitis, vos me priuastis: quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hac exornatio, cui licentia nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, & assimulatione, de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditorum se commodat.

Diminutio.

Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc promissum iure, iudices, dico, me labore & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tamen si verè dixisset, tamen arrogans visus esset: nunc & ad inuidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, Verum igitur auaritia causa, aut egestatis accessit ad malefium? Auaritia? at largissimus fuit in amicos: quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestas autem huic quidem pater, volo nimis diuere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnus aut maximus diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eo-

tum

rum quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, quemadmodum in viuendi ratione fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vetatur odium. Descriptio Descri-
minatur, quæ rerum consequentium con-
tinet perspicuam & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, iudices, vestris sententiis liberaueritis, statim sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis volitabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atq; ignotos incurfans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, Rempubl. funditus labefactans. Quare, iudices, eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, vobisq; ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam iudices, immiseritis. Item, Nam si de hoc, iudices, grauem sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos ingulaueritis: grandis nata parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filij parui priuati patris auxillio ludibrio, & desp. Cui paternis inimici erunt oppositi: tot i domus prius in

gna concidet calamitate : at inimici statim
 sanguinolenta palma , crudelissima victoria
 potiti insultabunt in horum miseras , & su-
 perbi re simul , & verbis inuolentur . Item,
 Nam neminem nostrum fugit , Quirites capta
 urbe , qua miseria consequi soleant : arma qui
 contra tulerint , statim crudelissime trucidan-
 tur : ceteri qui possunt per atatem & vires la-
 borem ferre , rapiuntur in servitutem : qui non
 possunt , vita priuantur : vno denique , atq; eodem
 tempore domus hostili flagrat incendio , & quot
 natura aut voluntas necessitudine aut beneuo-
 lentia coniunxerit , distrahuntur : liberi par-
 tim è gremiis parentum diripiuntur , partim
 in sinu ingulantur , partim ante pedes canstra-
 prantur : nemo , iudices , est , qui possit satis rem
 consequi verbis , nec referre oratione magnitu-
 dinem calamitatis . Hoc genere exornationis ,
 vel indignatio , vel misericordia potest commo-
 ueri , cum res consequentes comprehensa uni-
 uersa perspicua breuiter exprimuntur oratio-
 ne . **Diuisio** . Diuisio est , quæ rem semouens à re , vtran-
 que absoluit ratione subiecta , hoc modo : Cur
 ego nunc tibi quicquid à obijciam ? si probus es , non
 meruisti : sin improbus , non commoueris . Item ,
 Quid nunc ego de meis propriis meritis prædi-
 cem ? si meministi , obtundam : sin obliti estis ,
 cum re nihil egerim , quid est , quod verbis præ-
 ficere possim ? Item , Dua res sunt quæ possunt
 homine

homines ad turpe compendium commovere, inopia atque avaritia te avarum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus: quâ potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? inter hanc diuisionem, illam qua de partibus orationis tertia est, de qua in lioro primo diximus secundum narrationem hoc interest: Illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, et breui duabus, aut pluribus paribus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota causa dispersa coguntur vnum in locum, quò grauior, aut acrior, aut crimiñosior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, iudices, cur velitu eum liberare? Sna pudicitia proditor est, infiliatur aliena, cupidus, intemperans, petulâs, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos: infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis: deniq; in omnes intolerabis, Eiusdem generis est illa frequentatio, qua plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspiciânes, qua separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, iudices, nolite ea qua dixi separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in

unum. Si & commodum ad istum ex morte illius veniebat, & vita est turpissima hominis, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini prater istum fuit: neque alius quisquam aequè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque prateritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficiū: neque factum quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maximè quaesitus, tum occasio aggradiendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & praterea antè quàm occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta solus. Paulo post in ipso loco maleficii, vox illius qui occidebatur, audita est: deinceps post occisionem, istum multa nocte domum redisse constat, postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum. Haec partim testimoniis, partim quaestionibus & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natam, necesse esse verum. Vestrum, iudices, est, huius unum in locum collatis, certam sumere scientiam, non suspensionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspicio est, ut omnia inter se à primo ad ultimum conveniant maleficia, necesse

est casu non posse fieri. Vehemens est hac exoratio, & in coniecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, in cæteris generibus causatum, & in omni oratione adhibenda nunquam. Expolitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Eadupliciter fit, si aut eandem planè dicimus rem, aut de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire, sed commutare. Commutabimus tripliciter: verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum re semel dicta, iterum aut sapius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res profertur, hoc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. Cum aug-tur incolumitas perpetuacuitatis, qui bonis erit rationibus praeditus, profectò nullum vitæ discrimen sibi profortunus Reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut pro patriâ studiosè quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissimè scribi potest, neq; parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractan-

Expolitio.

do conficitur, si sententiam traiciemus, aut ad
sermocinationem, aut ad exuscitationē. Sermoci-
natio est, de qua plinius paulò post suo loco di-
cemus. Nunc breuiter ad hanc rem quod satis sit
attingemus, in qua constituetur alicuius per-
sonae oratio accommodata ad dignitatem, hoc
modo, ut quò facilius res cognosci possit, ne ab
eadem sententia recedamus: Sapiens, qui om-
nia Reipubl. causa suscipienda pericula putabit,
sepe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed
etiam atque adco multò potius natus sum pa-
triae: vita quae fato debetur, saluti patriae petis-
simùm soluatur. Alii hac me tuè atque ho-
neste produxit usque ad hanc aetatem, mani-
festas rationes bonis legibus, optimis moribus,
honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me
satis ei persolui possit, unde hac accepta sum?
Quia hac loquitur secum sapiens, Saepe ego in
periculis Reipubl. nullum ipse periculum fugi.
Item mutatur res tractando, si traducitur ad
exuscitationem, cum & nos committi dicere vi-
deamur, & auditori animum commouemus
sic: Quis est tam tenui cogitatione praeditus,
cuius animus tantis angustiis inuidia continetur,
qui non hunc hominem studiosissimè lau-
det, & sapientissimum iudicet, qui pro salute
patriae, pro incolumitate ciuitatis, pro Reipubl.
fortunis, quamuis magnum atque atrox peri-
culum studiosè suscipiat, & libenter subeat?

Eguit

Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possim, idemque hoc certò scio vobis omnibus usu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabimur rebus: verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione & exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, vel sine rationibus, vel cum rationibus pronuntiare sententiam. Deinde asserere contrarium. de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio verbi, cui conclusionis nomen est. Ergo huiusmodi vehementer ornata poterit esse expositio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis quàm facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens, nullum pro Republica periculum vitabit, ideo quòd sæpe fit, ut cum pro Republica perire noluerit, necessario cum Republ. pereat.

Et quoniam sunt omnia commoda in patria accepta nullum incommodum pro patria graue putandum est. Ergo qui fugiunt id periculum, quod pro Repub. subeundum est, stultè faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patria pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cum & eum quem debent honorem Reipublice reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum malis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conseruari, natura, cum cogat, reddere: patrie, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignauiam viuere: & cum pro amicis & parentibus & ceteris necessariis adire periculum velis, pro Reipublica, in qua & hoc & illud sanctissimum nomen patrie continetur, nolle in discrimen venire. Itaque vti contemnendus est, qui in nauigando, se, quam nauim, maius incoolumem: ita vituperandus, qui in Reipublica discrimine, sue plus quam communi saluti consulit. Naue enim fracta, multi incolumes fuerunt, ex naufragio patrie saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decium intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios: amisit vitam, ac non perdidit re eam vilissima & parua maximam rede-

mit

mit: vitam dedit, accepit patriam: amisit animam, potius est gloria, quæ cum summa laude prodita, vetustate quotidie magis enitescit. Quod si pro Republica debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus ut plura dicemus, quod non modo cum causam dicimus, adiuvat & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo ut cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo.

Commodatio est, cum in loco firmissimo, quo Commota causa continetur, manetur distinctus, & eodem ratio. sapienter dicitur. hac vii maxime convenit, & id est oratoris boni maxime proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, propterea quod hic locus non est a tota causa separatus, sicut membrum aliquod sed tanquam sanguis, persusus est per totum corpus orationis.

Contentio est, per quam contraria referuntur. Contentio. Ea est in verborum exornationibus, ut ante docuimus, eiusmodi. Inimicis te placabilem, amicis

k s in

inexorabilem præbes. In sententiariū huiusmodi Vos huius incommodis iugeis, iste Reipubl. calamitate letatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eò magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat, hinc sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur, aut ornandi causa, aut probandi, aut apertum dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per collationem, per breuitatem. Ad unamquaque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic. Non enim quemadmodum in palæstra quitas candentes accepit, celerior est in cursu continuo, quam ille qui tradit: ita melior imperator utitur, qui accipit exercitum, quam ille qui decodit: propterea quòd defatigatus cursu integro faciem, hic peritus imperator imperitum exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: Dicitur minus bonos imperatores melioribus exercitum accipere solere. Sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quadam comparetur. Dictum est autem

Similitudo.

Per contrarium.

per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur
per contrarium, cum ei rei quam nos probamus,
aliquam rem negamus esse similem, ut paulo
ante, cum de cursoribus differebamus. Per nega-
tionem dicetur probandi causa, hoc modo: Neque Per nega-
tionem.
equus indomitus, quamvis natura bene compo-
situs sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, &
aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo in-
doctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem po-
test pervenire. Hoc probabilius factum est, quod
magis est verisimile, non posse virtutem sine do-
ctrina comparari: quoniam nec equus quidem
indomitus idoneus possit esse: ergo sumptum est
probandi causa. Dictum est autem per negatio-
nem: id enim perspicuum est de primo similitu-
dinis verbo. Apertius dicendi causa similitudo
dicitur per brevitatem, hoc modo: Ita amicitia
gerenda, sicut in certamine currendi non ita con-
venit exerceri, ut quoad necesse sit, pervenire
possis: sed ut productus studio, & viribus vitra
facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius
intelligatur, mala ratione facere qui reprehen-
dant eos, qui verbi causa post mortem amici li-
beros eius custodiant: propterea quod in curso-
re tantum velocitatis esse oporteat, ut effratur
usque ad finem: in amico tantum benevolentie stu-
dium, ut vitra quam amicus sentire possit, procur-
rat amicitie studio. Dictum autem simile est per
brevitatem. Non enim ita, ut in ceteris rebus res
ab

ab re separata est, sed utraque res coniuncta
& confusè pronuntiata. Ante oculos ponendi
negotij causa sumetur similitudo per collatio-
nem, sic: Ut citharædus, cum prodierit optimè
restitus, pala inaurata indutus, cum chlamy-
de purpurea coloribus variis intexta, & cum
torona aurea magnis fulgentibus gemmis illa-
minata, citharam tenens exornatissimam, au-
ro & ebore distinctam, ipse præterea forma
specie sit, & statura opposita ad dignitatem: si
cum magnam populo commoverit his rebus ex-
pectationem, repente silentio facto, vocem emit-
tat acerbissimam cum turpissimo corporis mo-
tu, quò melius ornatus, & magis fuerit ex-
pectatus, eò magis derisus & contemptus eip-
etur: ita si quis in excelsò loco, & in magnis
locupletibus copiis collocatus, fortuna muneri-
bus, & natura commodis omnibus abundans,
si virtutis & artium, quæ virtutis magistra
sunt, egebit: quò magis cæteris rebus erit copio-
sus, & illustris, & expectatus, eò vehementius
derisus, & contemptus ex omni conuentu bono-
rum eiicietur. Hoc simile exornatione utrius-
que rei & alterius inscitia artificij, alterius
stultitia simili ratione collata, sub aspectu om-
nium rem subiecit. Dictum autem est per col-
lationem, propterea quòd proposita similitu-
dine paria sunt relata omnia. In similibus ob-
servare oportebit diligenter, ut cum rem affe-

ramus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. id est huiusmodi: Ita ut hirundines æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt: simulatque hyemem fortune viderint, denolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit. si quis sibi omnes res animatas & inanimatas musas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cælestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vsitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res totæ toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Exemplum est alicuius facti, aut dicti **Exemplum.** præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur. Apertorem, cum id quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorem, cum magis verisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta propè manutene-ri possit. Quinqueque genera singula sub-

Imago.

recissimus exempla, nisi exemplum quod genus esset in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus: quare nolimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conscribere. Imago, est forma cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Abant in prælium corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducat. Ut in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium, tanquam iubat draco serpit, aspectu rabido circumspectans huc & illuc si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: Iste, qui divitias suas iactat, sicut gallus è Phrygia, aut variolus quispian depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Ut in contemtionem adducat, sic: Iste, qui tanquam cochlea abscondens, retentis sese tacitus, quo sit tuius, comeditur cum domo sua & auferitur. Effictio est, cum exprimitur & effingitur verbis corporis cuiuspiam forma quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, breuem, incurvum, canum, subrissum, casium, cui sanè magna est in mentio cicatrix, si quo modo potest vobis in mem

memoriam redire. Habet hæc exornatio cum
utilitatem, si quem velis ostendere: tum ve-
nustatem, si breuiter & dilucidè facta est.
Notatio est, cum alicuius natura certis descri-
bitur signis, quæ sicuti nota quedam, natu-
re sunt attributa. *Ut si velis non diuitem, sed*
ostentatorem pecuniosum describere. Iste, in-
quies, iudices, qui se dici diuitem putat esse
præclarum, primum nunc videte quo vultu
uos intueatur, nōne vobis videtur dicere: Da-
rem, si mihi molesti non essetis? cum verò sini-
stra mentum subleuat, existimat se gemma-
nitate, & auri splendore aspectus omnium
perstringere. Cum puerum respicit hunc va-
num, quem ego novi, vos non arbitror nouisse,
alio nomine appellat, deinde alio atque alio:
Hec tu, inquit, veni Sannio, nequid isti bar-
bari perturbent: ut ignoti qui audiunt, vnum
patent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut
ut domi lectuli sternantur, aut ab auunculo
rogetur. Aethiops, qui ad balneas veniat, aut
Asturconilocus ante ostium suum detur, aut
aliquid fragile falsæ choragium gloria com-
paretur. Deinde exclamat, ut omnes au-
diant: Videto, ut diligenter enumeretur, si po-
test ante noctem. Puer, qui iam bene hominis
naturam nouit, Tu illo plures mittas oportet,
inquit, si hodie vis transnumerari. Age, in-
quit ille, duc tecum Libanum & Sofiam. Sac-

Notatio.

ne.

nè. Deinde casu veniunt hospites homini, qui
istum splendide, dum peregrinaretur, recepe-
runt: ex ea re homo hercle sanè conturbatur,
sed tamen à vitio nature non recedit. Bene,
inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecisse-
tis, si ad me domum rectà abiissetis. Id fecisse-
mus, inquiunt illi, si domum novissemus. At
istud quidem facile fuit undelibet inuenire.
Verum ite mecum. sequuntur illi. sermo inter-
ea huius consumitur omnis in ostentatione.
Querit in agris cuiusmodi frumenta sint: ne-
gat se, quia villæ incense sint, accedere posse,
nec edificare etiam nunc audere, tametsi in
Tusculano quidem cæpit insanire, & in isdem
fundamentis edificare. Dum hæc loquitur, ve-
nit in ædes quasdam in quibus sodalitium erat
eodem die futurum, quo iste pro notitia domini
ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit,
habito: perspicit argentum quod erat expositum,
visit triclinium stratum, probat. accedit seruu-
lus, dicit homini clarè, dominum iam venturum,
si velit exire. Itane, inquit? Eamus hospites,
frater venit ex Salerno, ego illi obviam pergami:
vos huc decima veniote. Hospites discedunt.
Iste se raptim domum suam conticit: illi deci-
ma, quò iusserat, veniunt: querant hunc, repe-
ritum domus cuius sit: in diversorium derisi com-
ferunt sese. Vident hominem postea die, nar-
rant, exposcunt, accusant: ait iste: eos simili-
tudi

tudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse, contra valetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret: servulus non inurbanus satis strenue & concinne comparat, iste hospites domum deducit. At se ades maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse, nuntiat interea puer argentum repeti (pertinuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ades commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? elusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt quid consentaneum sit vniuscuiusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem: totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli causa coeperamus, aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusvis studium protrahi potest in medium tali notatione.

Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo Sermocinatio. attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens

nens iaculum, quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur, irrumptit in ades subito, deinde magna voce: *Vbi est iste beatus, inquit, adium dominus? quin mihi praesto sit? quid tacetis? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiicit sese. Parce, inquit, & per ca, quae tibi dulcissima sunt in vita, miscrere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuele fortunam, nos quoque sumus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis? non abibit. Illi nunciatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audiuit: Heus, inquit, Gorgia pedisse qua puorum, absconde pueros, desinde, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix haec dixerat, cum ecce iste praesto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu: Metuebam, inquit, ne planè victus essem: nunc video, in iudicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidat equidem, sed victus non peribo. At ille: In extremo vitae tempore etiam sententiosè loqueris, neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Imò
quidem*

quidem iste rogat & supplicat: sed tu quæso
commoueare, & tu per Deos, inquit, hunc am-
plexare. dominus est, vicit hic te, vince tu nunc
ultimum. Cur non desinis, inquit, vxor loqui,
quæ me digna non sunt? tace, & quæ curanda
sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem be-
ne viuendi spem mea morte eripere? Iste mulie-
rem repulit ab se lamentantem: illi nescio quid
incipienti dicere quod dignum videlicet illius vir-
tute esset, gladium in latere defixit. Puto in
hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad
dignitatem accommodatos, id quod oportet in
hoc genere obseruare. Sunt item sermocinatio-
nes consequentes hoc genus: Nam quid puta-
mus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? nõne
hæc omnes vtentur oratione? deinde subiungere
sermonem.

Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, Confor-
persona consurgitur quasi adsit, aut cum res mu- matio.
ta, aut informis sit eloquens, & formata, & ei
ratio attribuitur ad dignitatem accommodata,
aut actio quedam, hoc pacto: Quod si nunc hæc
trix inuictissima vocem emittat, non hoc pa-
llo loquatur? Ego illa plurimis trophæis orna-
ta, triumphis decrata certissimis, clarissimis lo-
cupletata victoriis, nunc vestris seditionibus,
o ciues, vxor: quam dolis malitiosa Cartha-
go, viribus probata Numantia, disciplinis eru-
lita Corinthus labefactare non potuit, eam
l 2 patie

patiemiini nunc ab homunculis deterrimis pre-
teri atque conculcari? Item, Quod si nunc L.
ille Brutus renuiscat, & hęc ante pedes ve-
stros adstet, non hac utetur oratione? Ego reges
eieci, vos tyrannos introducitis: ego libertatem,
qua non erat, peperĩ, vos partam seruare non
vultis: ego capiti mei periculo patriam libera-
ui, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hac
conformatio, licet in plures res mutas atque in-
animatas transferatur, proficit plurimum in
amplificationis partibus & commiseratione.

Significa-
tio.

Significatio est, quę plus in suspitione relin-
quit, quàm posuit in oratione: ea fit per
exuperationem, ambiguum, consequentiam, ab-
scissionem, similitudinem. Per exuperationem,
cũ plus dictum est quàm patitur veritas, au-
genda suspitionis causa, sic: Hic de tanto pa-
trimonio tam citò testam, quę sibi petat ignem,
non reliquit. Per ambiguum, cũ verbum po-
test in duas pluresve sententias accipi, sed acci-
pitur in eam partem, quàm vult is, qui dixit:
ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit,
Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua
quemadmodum vitæda sunt, quę obscuram red-
dunt orationem, ita hæc consequenda, quę confi-
ciunt huiusmodi significationem. Ea reperientur
facile, si nouerimus & animaduverterimus ver-
borum ancipites aut multiplices potestates.

Conse-
quentia.

Per consequentiam significatio fit, cũ rei

qui

quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione, ut si salamentarii filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo quod iam diximus, satis relinquitur suspitionis, sic: Qui ista forma & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius diximus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse, inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet interdum & dignitatis. Sinit enim quiddam tacito oratore ipsum auditorem suspicari.

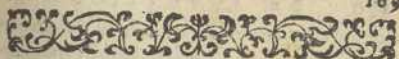
Breuitas, est res ipsis tantummodo verbis ne-Breuitas. cessariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cœpit, inde Tarsi præsidium reliquit, post urbem in Bithynia sustulit, inde pulsus in Hellespontum; statim ponitur Abydo. Item, Modo Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post Imperator, postremo Consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non finit commorari. Demonstratio est, cum ita res ver-Demon-
bis exprimitur, ut geri negotium, & res ante stratio.

oculos esse videatur. Id fieri poterit, si quæ ante
& post, & in ipsa re facta erunt, comprehen-
demus, aut à rebus consequentibus, aut à cir-
constantibus non recedemus, hoc modo: Quod si-
mul atque Gracchus prospexit, fluctuare popu-
lum, verentem ne ipse autoritate Senatus com-
motus à sententia desisteret, iubet advocari con-
cionem. Iste interea scelere & malis cogitatio-
nibus redundans, euolat ex templo Iouis, & su-
dans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta
toga, cum pluribus aliis ire celerius cæpit. Illi
præco faciebat audientiam, hic subsellium quod-
dam calce premens dextra pedem defringit, &
alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus
Deos inciperet precari, cursim isti impetum fa-
ciunt, ex aliis aliisq; partibus conuolant, atque
è populo vnus: Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non
vides? respice inquam. Deinde vaga multitu-
do subito timore perterrita, fugere cæpit. At
iste spumans ex ore scelus, anhelans ex infimo
pectore crudelitatem, contorquet brachium, &
dubitanti Graccho quid esset, neque tamen lo-
cum in quo constiterat relinquenti, percutit tem-
pus. Ille nulla voce delibans insitam virtutem,
concidit tacitus: iste viri fortissimi miserando
sanguine aspersus, quasi facinus præclarissi-
mum fecisset, circumspectans, & hilari scele-
ratam, gratulantibus manum porrigens, in
templum Iouis contulit sese. Hac exornatio in
amplius

amplificanda & commiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestande elocutionis studiosè collegimus, in quibus, *Hereuni*, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda atque inornata inuentio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus, res enim communis agitur, ut frequenter & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alij cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libentes exercemur propter amicitiam, cuius initium cognitio fecit, cetera Philosophia ratio confirmavit. Et nobis non diffidimus, propterea quòd & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multò intentius petimus in vita, ut etiam si non perucenerimus in dicendo, quò volumus, parua pars vite perfectissimæ desideretur. Et viam, quam sequamur, habemus, propterea quòd in his libris nihil præteritum est rhetorice præceptionis. Demonstratum est enim quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat.

Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat.
 Traditum est, qua ratione esset pronuncian-
 dum. Preceptum est, qua via meminisse posse-
 mus. Demonstratum est, quibus modis perfe-
 cta elocutio compararetur. Quæ si sequamur,
 acutè & citò reperiemus, & distinctè & ordi-
 natè disponemus, graviter & venustè pronun-
 ciabimus, firmè & perpetuò meminerimus, or-
 natè & suaviter eloquemur. Ergo in ar-
 te rhetorica nihil est amplius. Hæc
 omnia adipiscemur, si ratio-
 nes præceptionis diligen-
 tia consequemur
 & exercita-
 tione.

M. T. V. L.

M. T. V. L. C. I.
CERONIS DE
INVENTIONE

LIBER I.

SEPE, & multum hoc me-
cum cogitavi, bonine an mali
plus attulerit hominibus & ci-
uitatibus copia dicendi, ac sum- Copia di-
mum eloquentia studium. Nam cendi.

& cum nostra Reipublica detrimenta considero,
& maximarum ciuitatum veteres animo cala-
mitates colligo, non minimam video per diser-
tissimos homines inuectam esse partem incom-
modorum. Cum autem res ab nostra memoria,
propter vetustatem, remotas ex literarum mo-
numentis repetere instituo, multas vrbes consti-
tutas, plurima bella restincta, firmissimas so-
cietates, sanctissimas amicitias intelligo cum
animi ratione, tum facilius eloquentia compa-
ratas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio Sapiencia
ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, vt exi sine elo-
simem sapientiam sine eloquentia parum pro- quentia.
desse

desse ciuitatibus, eloquentiam verò sine sapien-
tia nimium obesse plerunque, prodesse nunquam.
Quare si quis omisiss rectissimis atque honestis-
simis studiis rationis & officij, consumit omnem
operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi,
perniciosus patriæ cuius alitur: qui verò ita sese
armat eloquentia, vt non oppugnare commoda
patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi vir &
suis & publicis rationibus vtilissimus, atque a-
micissimus cuius fore videtur. Ac si volumus
huius rei, quæ vocatur eloquentia, siue aris, si-
ue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue fa-
cultatis à natura profectæ considerare princi-
pium, reperiemus id ex honestissimis causis na-
tum, atque optimis rationibus profectum. Nam
fuit quoddam tempus, cum in agris homines pas-
sim bestiarum more vagabantur, & sibi victu
ferino vitam propagabant: nec ratione animi
quicquam, sed pleraque viribus corporis admi-
nistrabant. Nondum diuinæ religionis, non hu-
mani officij ratio colebatur, nemo nuptias vide-
rat legitimas: non certos quisquam inspexerat
liberos: nonius æquabile quid vilitatis haberet,
acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam,
caeca ac temeraria dominatrix animi cupiditas
ad se explendam viribus corporis abutebatur
perniciossimis satellitibus. Quo tempore qui-
dam magnus videlicet vir & sapiens, cognouit
qui

que materia esset, & quanta ad maximas res
opportunitas animis inesset hominum, si quis
eam posset elicere, & precipiendo meliorem
reddere: qui dispersos homines in agris, & in
tectis sylvestribus abditos, ratione quadam
compulit in unum locum, & congregavit, &
eos in unamquamque rem inducens utilem at-
que honestam primò propter insolentiam re-
clamantes, deinde propter rationem atque ora-
tionem studiosius audientes, ex feris & imma-
nibus, mites reddidit & mansuetos. Ac mihi
quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicen-
di sapientia perficere potuisse, ut homines à
consuetudine subito converteret, & ad diuer-
sas rationes vitæ traduceret. Age verò, vr-
bibus constitutis ut fidem colere, & iustitiam
retinere discerent, & aliis parere sua volunta-
te consuescerent, ac non modò labores excipien-
dos communis commodi causa, sed etiam vitam
amittendam existimarent, quò tandem fieri
potuit, nisi homines ea, quæ ratione inuenissent,
eloquentia persuadere potuissent? Profectò ne-
mo nisi graui, ac suavi commo us oratione, cum
viribus plurimum posset, ad ius voluisset sine
vi descendere: ut inter quos posset excellere,
cum iis se pateretur equari, & sua voluntate à
iucundissima consuetudine recederet, quæ præfer-
tim iam naturæ vim obtineret propter vetustatē.

Ac

Ac primò quidem sic & nata & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximè in rebus pacis & belli cum summus hominum utilitatibus esse versata. Postquàm verò commoditas quedam prava virtutis imitatrix, sine ratione officij, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, pervertere vrbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimilimum mihi videtur quodam tempore, neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse versari, nec verè ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere: sed cum à summis viris maxime res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. Quibus in controuersijs cum saepe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, vt necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & optulari suis quisque necessarijs cogeretur. Itaque cum in dicendo saepe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui omissò studio sapientie, nihil sibi prater eloquentiam comparasset, fiebat vt & multitudinis, & suo iudicio dignus qui Rempublicam gereret videretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula Reipublica

publice temerarij atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebat. Quibus rebus tantum odij atque inuidie suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, ac tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta per otium concelebrata ab optimis enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quò multò vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. Nam quò indignius rem honestissimam & rectissimam violabat stultorum & improborum temeritas & audacia summo cum Reipublice detrimento, eò studiosius & illis resistendum fuit, & Reipublice consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lelium, neque horum (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & Reipublice presidio esset, eloquentia. Quare meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & privatim & publicè, peruersè abutuntur: sed eò quidem vehementius, ne malè magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint, cum præsertim hoc vnum sit, quòd ad omnes res & priuatas

&

Eloquen-
tiæ laus.

& publicas maximè pertineat: hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad Rempublicam plurima com-
moda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maximè bestiis præstare, quòd loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur, non alienum est videre quæ dicuntur is, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius vniuscuiusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit.

De iure ci-
uili, & par-
tibus eius.

CIVILIS quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat, eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam vocant. Nam neque cum in-
sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere: & ab his, qui eam putant om-

niens

nem rhetoris vi & artificio contineri, magno-
 pere dissentimus. Quare hanc oratoriam facul-
 tatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scien-
 tia partem esse dicamus. Officium autem eius Officium
 facultatis videtur esse, dicere appositè ad per- & finis o-
 suasione: finis, persuadere dictione. Inter of- ratoriz.
 ficiū autem & finem hoc interest, quòd in of-
 ficio quid fieri, in fine quid officio conveniat,
 consideratur: ut medici officium dicimus esse, cu-
 rare ad sanandum appositè: finem, sanare cu-
 ratione. Item oratoris quid officium, & quid fi-
 nem esse dicamus, intelligemus, cum id quod fa-
 cere debet, officium esse dicemus: illud cuius causa
 facere debet, finem appellabimus. Materiam ar- Materia &
 tis eam dicimus, in qua omnis ars & ea facultas, subiectū.
 quæ conficitur ex arte, versatur, ut si medicina
 materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in
 his omnis medicina versetur: item quibus in re-
 bus versatur ars, & facultas oratoria, ea res
 materiam artis rhetorice nominamus. Has au-
 tem res, alij plures, alij pauciores existimaue-
 runt. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus
 ferè rhetor, omnibus de rebus oratorum optimè
 posse dicere existimavit. Hic infinitam & im-
 mensam huic artificio materiam subijcere vide-
 tur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima
 adiumenta atque ornamenta subministravit, tri-
 bus in generibus rerum versari rhetoris officium
 putavit, demonstrativo, deliberativo, iudiciali.

Demon

Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certe personae laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, vel consultatione civili, habet in se sententia dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur, qui oratoris materiam in causam, & in questionem diuidat. Causam esse dicit rem, quae habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam est tres partes, quas ante diximus, supponimus, iudicalem, deliberatiuam, demonstratiuam. Questionem autem eam appellat, quae habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: vt, Quid sit bonum praeter honestatem. Verine sint sensus. Quae sit mundi forma. Quae sit Solis magnitudo. Quas questiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia Philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuire, ma-
gnit

gna amentia videtur. Quòd si magnam in hic
 Hermagoras habuisset facultatem, studio &
 disciplina comparatam, videretur fretus sua
 scientia, falsum quoddam constituisse de ora-
 toris officio, & non quid ars, sed quid ipse pos-
 set, exposuisse: nunc verò ea vis est in homine,
 ut ei multò rhetoricam citius quis ademere,
 quàm philosophiam concesserit. Neque eò dico,
 quòd eius ars, quam edidit, mihi mendosissi-
 mè scripta videatur: (nam satis in ea videtur
 ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter
 electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque
 noui protulisse) verùm oratori nimium est de
 arte loqui, quòd hic fecit: multò maximū ex ar-
 te dicere, quòd eum minimè potuisse, omnes vi-
 demus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ
 videtur ea, quam Aristoteli visam esse dixi-
 mus. Partes autem hæ sunt, quas plerique di-
 xerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, Partes ora-
tionis.
 pronuntiatio. Inuentio, est excogitatio rerum
 verarum, aut verisimilium, quæ causam pro-
 babilem reddant. Dispositio, est rerum inuen-
 tarum in ordinem distributio. Elocutio, est ido-
 neorum verborum & sententiarum ad inuen-
 tionem accommodatio. Memoria, est firma ani-
 mī rerum ac verborum ad inuentionem per-
 ceptio. Pronuntiatio, est ex rerum, ac verbo-
 rum dignitate, vocis & corporis moderatio.
 Nunc his rebus breuiter constitutis, eas ratio-
nes,

nes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur coniunctè agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

Inuentio.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio, est prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vir vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum verò qualis sit res queritur, quia & de vi & de genere negotij controuersia est constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur quem oportet, aut non cum eo, quicum
opor

oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur constitutio: quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causa genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersie. Quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ad facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest queri, hoc modo: Occideritne *Atacem* *Vlysses*. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum *Fregellani*. Et quid futurum sit, hoc modo: si *Carthaginem* reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad *Rempublicam* peruenturum. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit, & queritur id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quod de re ipsa non conueniat, non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alij videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breuiter describenda, ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, virum fur, an sacrilegus sit indicandus. Nam id cum queritur, necesse erit definire virumque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio no-

m 2 mine

mine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarij dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, queritur, hoc modo: Iustum an iniustum, utile an inutile, & omnia in quibus quale sit, id, quod factum est, queritur, sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit deliberatiuam, demonstratiuam, iudicialem, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur: verum breuine aut si taciti praterierimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutius in hoc consiterimus, moram atque impedimentum reli-

Non esse quatuor partes generis. qui preceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis cause putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum cause genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere cause esse genus, cum causas esse multas dicat, & in ea precepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest? cum deliberatio & demonstratio, neque ipsae similes

int

inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum
disideant, & suum quæque finem habeat, quæ
referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria
genera sint causarum. Deliberatio igitur &
demonstratio non possunt rectè partes alicuius
generis causæ putari. Male igitur eas genera-
lis constitutionis partes esse dixit. Quod si ge-
neris causæ partes non possunt rectè putari,
multò minus rectè partis causæ partes puta-
buntur. Pars autem causæ constitutio est om-
nis. Non enim causæ ad constitutionem, sed con-
stitutio ad causam accommodatur: sed demon-
stratio & deliberatio generis causæ partes non
possunt rectè putari, quod ipsa sunt genera.
Multò igitur minus rectè partis eius, quod hic
dicit, partes putabuntur. Deinde si constitu-
tio, & ipsa, & pars constitutionis eius quali-
bet intentionis depulsio est: quæ intentionis de-
pulsio non est, ea nec constitutio, nec pars con-
stitutionis est. At si quæ intentionis depulsio
non est, ea nec constitutio, nec pars constitui-
onis est: demonstratio, & deliberatio, neque con-
stitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur
constitutio, & ipsa, & pars eius intentionis de-
pulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque
constitutio, neque pars constitutionis est. Pla-
cet autem ipsi intentionis esse depulsionem.

Placeat igitur oportet, non esse constitutionem,
nec partem constitutionis. Atque hoc eodem

urgetur, siue constitutionem primam causa accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequuntur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideo quod vnaquaque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur non vis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & vnā aliquā & plures nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu euenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis est, in qua equi & recti natura, aut præmiij, aut pænæ ratio queritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex civili more

Cōstitutio
generalis.

re, & equitate sit, consideratur: cui diligencia preesse apud nos iurisperiti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris, & iniuriæ questionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen ut ignoscatur, postulat: quod genus perarari potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen quod infertur, abs se & à sua culpa, vi & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur.

Causa transfertur, cum aliena dicitur vi, & potestate factum. factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuriā laceßierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut vit-

le contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum. In quanta constitutione, quam translativam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, queritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur: non quò non vsi sint ea veteres oratores saepe multi: sed quia non animaduenerint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quàm inuidia atque obtreclatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cuiusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in vnumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum cause statim poterit accommodari. Constitutione causa repleta, statim placet considerare: utrum causa sit simplex an coniuncta: & si coniuncta erit, utrum sit ex pluribus questionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quae absolutam in se continet vnam questionem, hoc

Causa simplex & coniuncta.

hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an
 non? Coniuncta ex pluribus quaestionibus, in
 qua plura quaeruntur hoc pacto: Vtrum Car-
 thago diruatur, an Carthaginiensibus redda-
 tur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione,
 in qua per contentionem, vtrum potius, an quid
 potissimum sit, quaeritur ad hunc modum:
 Vtrum exercitus in Macedoniam contra Phi-
 lippum mittatur, qui socius sit auxilio, an
 teneatur in Italia, vt quam maxima contra
 Annibalem copia sint. Deinde consideran-
 dum est, an in ratione, an in scripto sit contro-
 uersia. Nam scripti controuersia est ea, quae ex
 descriptionis genere nascitur. Eius autem genera Cōtrouer-
sia scripti.
 quae sunt separata à constitutionibus, quinque
 sunt. Nam tum verba ipsa videntur cum sen-
 tentia scriptoris dissidere, tum inter se dua le-
 ges aut plures discrepare, tum id quod scriptum
 est, duas aut plures res significare: tum ex eo
 quod scriptum est, aliud quoque, quod non scri-
 ptum est, inueniri: tum vñ verbi quasi in de-
 finitiua constitutione, in quo posita sit, quari.
 Quare primum genus de scripto & sententia,
 secundum ex contrariis legibus, tertium ambi-
 guum, quartum ratiocinatum, quintum de-
 finitiuum nominamus. Ratio autem est, cum
 omnis quaestio non in scriptione, sed in aliqua
 argumentatione consistit. At tum considerato
 genere causa, & cognita constitutione, cum
 m s sm

simpléxne, an coniuncta sit intellexeris, & scripti an rationis habeat controuersiam videris, deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ indicatio, quod firmamentum causæ sit, quæ omnia à constitutione proficiantur oportet.

Quæstio. *Quæstio est ea, quæ ex consuetudine causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est consuetudo, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Iurene fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controuersie relinquetur, hoc modo (vt docendi causa in facili & peruiulgato exemplo consistamus) Orestes si accusetur matricidij, nisi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat, non habet defensionem: quæ sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Indicatio est, quæ ex iurificatione & confirmatione rationis nascitur controuersia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulò antè exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controuersia, quam indicationem appellamus: Ea est huiusmodi: Rectumne fue-*

est ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis
 patrem occidisset. Firmamentum, est firmis-
 sima argumentatio defensoris, & aptissima
 ad indicationem: ut si velit Orestes dicere,
 eiusmodi animum matris suae fuisse in patrem
 suum, in seipsum, in sorores, in regnum, in fa-
 mam generis & familiae, ut ab ea poenas libe-
 ri sui potissimum petere debuerint. Et in ce-
 teris quidem constitutionibus ad hunc modum
 indicationes reperiuntur: in coniecturali au-
 tem constitutione, quia ratio non est (factum
 enim non conceditur) non potest ex deductione
 rationis nasci indicatio. Quare necesse est ean-
 dem esse questionem & indicationem, ut factum
 est, factum non est, factumne sit. Quot autem
 in causa constitutiones aut earum partes erunt,
 totidem necesse erit questiones, rationes, indi-
 cationes, firmamenta reperiri. His omnibus
 in causa repertis, tunc denique singulae par-
 tes totius causae consideranda sunt. Nam non
 ut quidque dicendum primum, ita primum a-
 nimaduvertendum videtur: ideo quod illa quae
 prima dicuntur, si vehementer velis congrue-
 re & coherere cum causa, ex eis ducas oportet
 quae post dicenda sunt. Quare cum indicatio,
 & ea quae ad indicationem oportet inueniri ar-
 gumenta, diligenter erunt artificio reperta, cu-
 ra & cogitatione pertractata, tum denique ordi-
 nanda sunt cetera partes orationis: Haec partes
 sex

Firmamē-
tum.

Partes orationis. sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordii præcepta dabimus.

Exordii. **EXORDIUM**, est oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit, Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus sue cause diligenter antè cognoscere. Genera causarum genera. quinque sunt, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui auditori sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut indicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & insinuationem. Principium, est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem

ilem, aut attentum. *Insinuatio*, est oratio qua- Insinuatio
 dam dissimulatione & circuitione obscure su-
 biens auditoris animum. In admirabili gene-
 re causæ, si non omnino infesti auditores erunt,
 principio benevolentiam comparare licebit: sin
 erunt vehementer abalienati, confugere neces-
 se erit ad insinuationem. Nam ab iratis si per-
 spicue pax & benevolentia petitur, non modò
 ea non inuenitur, sed augetur, atque inflam-
 matur odium. In humili autem genere cau-
 sæ, contemptiōis tollendæ causa, necesse erit at-
 tentum efficere auditorem. *Anceps* genus cau-
 sæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iu-
 dicatione exordiendum est: sin autem partem
 turpitudinis, & partem honestatis habebit, be-
 neuolentiam captare oportebit: ut in genus ho-
 nestum causa translata videatur. Cum au-
 tem erit honestum causa genus, vel præteriri
 principium poterit: & si commodum fuerit,
 aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab
 aliqua firma ratione nostræ dictionis: vel si
 uti principio placebit, benevolentia partibus
 utendum est, ut id quod est augeatur. In ob-
 scuro causæ genere, per principium dociles au-
 ditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas
 res exordio conficere oporteat, dictum est, reli-
 quum est, ut ostendatur quibus quaque res ra-
 tionibus confici possit. Benevolentia quatuor Beneuolē-
 locis comparatur: ab nostra, ab aduersario- tia.

TMM

rum, ab iudicum persona, à causa. Ab nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogancia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspensiones iniectas diluamus: si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptum adducemus. In odium ducuntur, si quid eorum spurcè, superbè, crudeliter, malitiòsè factum proferetur. In inuidiam, si vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecunia proferentur, atque eorum vsus arrogans & intolerabilis, ut his rebus magis videantur, quam causæ suæ, confidere. In contemptum adducuntur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuètè gestæ proferentur, ut nequa assensatio minima significetur. & si de his quam honesta estimatio, quantaque eorum iudicij & auctoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab rebus ipsi, si causam nostram laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptum deprimemus. Attentos autem faciemus si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines

nes, aut ad deos immortales, aut ad summam
 Reipublicæ pertinere: & si pollicebimur nos bre-
 ui nostram causam demonstraturos, atque ex-
 ponemus iudicationem, aut iudicationes, si plu-
 res erunt. Dociles auditores faciemus, si aper-
 te & breuiter summam causæ exponemus, hoc
 est, in quo consistat controuersia. Nam & cum
 docilem velis facere, simul attentum facias o-
 portet. Nam is maximè docilis est, qui atten-
 tissimè est paratus audire. Nunc insinuatio-
 nes quemadmodum tractari conueniat, dein-
 ceptum dicendum videtur. Insinuatio Insinuatio
 videndum est, cum admirabile genus causæ est, ne quādo
 hoc est, ut antè diximus, cum animus audito- vtendum.
 ris insinatus est. Id autem tribus ex causis fit
 maximè: si aut insinatur in ipsa causa quedam tur-
 pitudo, aut si ab iis, qui antè dixerunt, iam
 quiddam auditori persuasum videtur, aut eo
 tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos
 audire oportet, desinunt audiendo. Nam ex
 hac quoque re non minus quàm ex primis duabus
 in oratione nonnunquam animus auditoris of-
 fenditur. Si causa turpitudine contrahit offensio-
 nem, aut pro eo in quo offenditur, alium homi-
 nem qui diligitur inserponi oportet: aut pro re
 in qua offenditur, aliam rem quæ probatur, aut
 pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo quod
 odit ad id, quod diligit auditoris animus tradu-
 catur, & dissimulare id te defensorum, quod
 exist

existimeris defensurus. Deinde, cum iam militior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoque indigna videri. Deinde, cum lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduersariis esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque apertè ladas eos qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad posui, alienes ab eis auditorum voluntatem, & aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, idq; ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime ij qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduersarij perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contradicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à cau-
si

sa, te breuius quàm paratus fueris esse dictu-
rum commodum est polliceri, non imitaturum
aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab
aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex
tempore quæ nata sit, quod genus, strepitum, ac-
clamationem, aut iam parata, quæ vel apolo-
gum, vel fabulam, vel aliquam contineat ir-
risionem: aut si rei dignitas adimet iocandi fa-
cultatem, aliquid triste, nouum, horribile sta-
tim non incommodum est iniicere. Nam vt cibi
satietas & fastidium, aut sub amara aliqua re
relenatur, aut dulci mitigatur: sic animus de-
fessus audiendo, aut admiratione integratur,
aut risu renouatur. At separatim quidem,
quæ de principio & de insinuatione dicenda vi-
debantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breui-
ter & communiter de utroque præcipiendum vi-
detur. Exordium, sententiarum & grauitatis
plurimum debet habere, & omnino omnia quæ
pertinent ad dignitatem, in se continere, pro-
pterea quod id optimè faciendum est, quod ora-
torem auditori maximè commendat. Splendoris,
& festiuitatis, & concinnitudinis minimum,
propterea quod ex his suspicio quedam appari-
tionis atque artificiosæ diligentie nascitur, quæ
maximè orationi fidem, oratori adimit autori-
tatem. Vitia verò hæc sunt certissima exordio. Exordio-
rum, quæ summopere vitare oportebit, vulgare, rursus vitia.
commune, commutabile, longum, separatum,
trans

translatum, contra precepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem causa potest conuenire. Commutabile, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis aut sententiis ultra quàm satis est producit. Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm cause genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra precepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis precepta traduntur: hoc est, quod cum qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit, aut, quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

De narra-
tione.

NARRATIO est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersie continetur. Alterum, in quo dignificatio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tercium genus,

est remotum à civilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur: cuiusmodi est: *Angues ingentes alites iuncti iugo.* Fabula.

Historia est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota: quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Historia.

Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Huiusmodi apud Terentium, Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia. Argumentum.

Illæ autem narratio, quæ versatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspicere possint, hoc modo:

*Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.
Nimium ipse durus es, præter æquum & bonum.*

Hoc in genere narrationis multa debet inesse festinitas confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimula-

D 2

dione,

Narratio
brevis.

tione, errore, misericordia, fortune commutatione, insperato incommodo, subita latitia, incundo exitu rerum. Verum hæc ex his quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur: nam sæpe satis est, quod factum sit dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum: & si non longius quàm quod scitu opus est, in narrando procedatur: & si nullam in rem aliam transibitur, & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id quod obest, verum etiam id quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur: & si semel unumquodque dicetur, & si non ab eo in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cum se breues putent esse, longissimi sint: cum dent operam ut res multas breuiter dicant, non omnino paucas res dicant, & non plures quàm necesse sit. Nam plerisque breuiter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ades, puerum euocaui: respondit. Quæ sui dominum, domi negauit esse. Hæc tametsi tot res breuius non po-

mit dicere: tamen quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, sit rerum multitudine longius. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine super sedendum est. Aperta autem narratio poterit ^{Narratio} esse, si ut quodque primum gestum erit, ita pri- ^{aperta.} mum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremam prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, pretereatur: & omnino quæ præcepta de brevitare sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam sepe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est, quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis.

Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur ^{Narratio} inesse ea, quæ solent apparere in veritate, si probabili- ^{lis.} personarum dignitates servabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatij salu- ^{is.} in, si locus opportunus ad eandem rem, qua de it narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum qui agent, naturam, & ad vulgi rati- ^{onem.} onem, & ad eorum qui audiunt, opinionem ac-

commodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obsit tum, cum ipsius rei gesta expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gesta dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnus præstio medicamentum sit. & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab adversariis re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto doceri. Quod cum acciderit, omnino narratione superfedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus: nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, tum aut id quod adversario prodest, diuicidè & ornate exponitur, aut id quod ipsum adiuvat, obscure dicitur & negligenter. Quare ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum sue causa, contraria, quæ præteriri potuerunt, prætereundo, quæ illius erant, locum

leuiter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. Deinceps ad partitionem transgamus.

RECTE habita in causa partitio, illu- De parit-
strem & perspicuam totam efficit orationem. tionem.

Partes eius duae sunt, quarum utraque magno-
pere ad aperiendam causam, & constituendam
pertinet controuersiam. Vna pars est, quae quid
eum aduersariis conueniat, & quid in contro-
uersia relinquatur, ostendit: ex qua certum
quiddam designatur auditori, in quo animum
debeat habere occupatum. Altera est, in qua
rerum earum, de quibus erimus dicturi, bre-
uiter expositio penitus distributa: ex qua con-
fitur, ut certas animo res teneat auditor, qui-
bus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc ut-
roque genere partitionis quemadmodum con-
ueniat uti, breuiter dicendam videtur. Quae par-
titio, quid conueniat, aut quid non conueniat,
ostendit: haec debet illud quod conuenit, incli-
nare ad sua causa commodum, hoc modo: Inter-
fectam matrem esse à filio, conuenit mihi cum
aduersariis. Item contra, Interfectum esse à
Olymnestra Agamemnonem conuenit. Nam
hic uterque & id posuit quod conueniebat, &
tamen suae causa commodo consuluit. Deinceps,
quid controuersia sit, ponendum est in iudicationis
expositione: quae quemadmodum

inueniretur, antè dictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, pau-

Breuitas. *Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est.*

Absolutio *Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur.*

Paucitas. *Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permiscere cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, vt animal. Pars est, quæ subest generi, vt equus. Sed sæpe eadem res alij genus, alij pars est. Nam homo animalis pars est, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, vt aperitè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nam qui ita partitur, ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad Rempublicam peruenisse, is non intellexit in partitione exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium, nimirum, libidin*

libidinum cupiditas : eius autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum aliquam, sicuti diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causa erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causa dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demonstraturos nos dicamus, hoc modo : Ostendam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse : nam fecisse ostendere satis est. Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum simplex quiddam agatur, tamen vtamur distributione, idque perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque precepta partitionum, quae ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent, quae versantur in Philosophia, ex quibus hac ipsa transtulimus, quae conuenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione preceptis, in omni dictione meminisse oportebit, vt & prima quaeque pars vt exposita est in partitione, sic ordine transigatur : & omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo, vt nequid posterius prater conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breuiter & commodè senex in Andria, quae

cogno

cognoscere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat primum gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephēbis, Sosia,
Libertus vivenda fuit potestas.

Deinde suum consilium:

Et nunc id operam do.

Deinde quid Sosiam velit facere, id quod
postremum posuit in partitione, postremum
dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam
quamque partem primum accessit, & omnibus
absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet,
& ad singulas partes accedere, & omnibus ab-
solutis, perorare. Nunc de confirmatione, de-
inceps, ita ut ordo ipse postulat, precipiendum
videtur.

De confir-
matione.

CONFIRMATIO est, per quam ar-
gumentando nostra causa fidem, & autorita-
tem, & firmamentum adiungit oratio. Huius
partis certa sunt praecepta, quae in singula cau-
sarum genera dividuntur. Verumtamen non in-
commodum videtur, quandam syllectam, atque
materiam universam ante permissam, & con-
fusas exponere omnium argumentationum:
post autem tradere quemadmodum unumquodque

que genus cause, hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, confirmari oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis est attributum.

At personis has res attributas putamus, Attributa personis.
 nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique persona datur, quo suo quaque proprio, & certo, vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim divino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum genus, & in sexu consideratur, virile an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, & ætate. Natione, Graius an Barbarus. Patria, Atheniensis an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Ætate, puer an adolescens, natu gravior, an senex. Præterea commoda & incommoda considerantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillis, longus an brevis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori

pori considerabuntur, in natura consideranda sunt. Nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud quem, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi preceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, questu, artificio sit occupatus, quo modo rem familiarem administrat, qua consuetudine domestica sit. In fortuna queritur, servus sit an liber, pecuniosus an tenuis, privatus an sum potestate: si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. At si de non viuo queretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem hanc appellamus, animi, aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem, ut virtutis aut artis alicuius præceptionem, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio & industria partam. Affectio, est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut letitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem, est animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut Philosophiæ, poëtices, geometriæ, literarum. Consilium, est aliquid faciendi aut non faciendi verè ex cogitat.

cogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturum sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa.

Negotiis autem quæ sunt attributa, partim Attributa negotiis. sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotij considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summa, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, queritur. Deinde ante gestam rem, quæ facta sunt continentur usque ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negotij, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, queretur locus, tempus, modus, occasio, facultas.

Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex Locus. opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas queritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate

ginitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer an profanus, publicus an priuatus, alienus, an ipsius de quo agitur, locus sit, an fuerit.

Tempus. Tempus autem est id, quo nunc vtimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quaedam eternitatis cum alicuius anni, mensis, diurni, nocturniue spatij certa significatione. In hoc & quae praeierunt considerantur, & eorum ipsorum, quae propter vetustatem obsoleuerunt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularum numerum reponantur: & quae iamdiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quae nuper gesta sint, quae scire plerique possint: & item quae instent in praesentia, & quae maximè fiant, & quae consequantur. In quibus potest considerari quid ocysus, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas eius est consideranda. Nam saepe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre potueritne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus, & anni, & mensis, & dies, & noctis, & vigiliae, & horae, & in aliqua parte alicuius horum.

Occasio. Occasio autem est pars temporis, habens in se
alicuium

alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi
opportunitatem. Quare cum tempore hoc dif-
fert. Nam genere quidem utrunque idem esse
intelligitur, verum in tempore spatium quodam-
modo declaratur, quod in annis, aut in anno,
aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione
ad spatium temporis faciendi quadam opportu-
nitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere
idem sit, sit aliud, quod quadam parte, & spe-
tie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in
tria genera, publicum, commune, singulare.
Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de
causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum.
Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè
tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. Sin-
gulare autem est, quod aliqua de causa prina-
tim solet alicui accidere: ut nuptia, sacrificium,
funus, conuiuium, somnus.

Modus autem est, in quo quemadmodum, Modus,
& quo animo factum sit, queritur. Eius par-
tes sunt, prudentia & imprudentia. Pru-
dentia autem ratio queritur ex iis, quæ clam,
palam, vi, persuasionem fecerit. Imprudentia
autem in purgationem confertur, cuius par-
tes sunt inscientia, casus, necessitas: & in af-
fectionem animi, hoc est, molestiam, iracun-
diam, amorem, & cetera quæ in simili genere
versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius
fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.
Adiun

Adiunctū
negotio.

Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consideratur. Simile autem ex specie comparabili, comparabile autem ex conferenda atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vita mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut amor, auaritia. Euentus, est exitus alicuius negotij, in quo quæri solet quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturumq; sit. Quare hoc in genere, ut comedius quid euenturum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæres quærantur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum quod factum est, quo id nomine appellari conveniat. Deinde eius facti, qui sunt principi

cipes & inuentores, qui denique autoritatis eius
 & inuentionis comprobatores atq; amuli. Dein-
 de ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetu-
 do, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde
 natura eius euenire vulgò soleat, an insolenter
 & rarò. Postea homines id sua autoritate com-
 probare, an offendi in his consueverint, & cæ-
 tera, quæ factum aliquod similiter confestim,
 aut ex intervallo solent consequi. Deinde po-
 stremò attendendum est, num quæ res ex iis re-
 bus, quæ sunt posite in partibus honestatis aut
 utilitatis, consequantur, de quibus in delibe-
 ratiuo genere causæ distinctius erit dicendum.
 Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemora-
 uimus, sunt attributæ. Omnis autem argu- Argumen-
 mentatio, quæ ex iis locis, quos commemora- tatio.
 uimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria
 debet esse. Etenim ut breuiter describamus,
 argumentatio videtur esse inuentum aliquo ex
 genere, rem aliquam aut probabiliter osten-
 dens, aut necessariè demonstrans. Necessary
 demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec
 fieri nec probari possunt, hoc modo: Si peperit,
 cum viro concubuit. Hoc genus argumentan-
 di, quod in necessaria demonstratione versa-
 tur, maximè tractatur in dicendo, aut per com-
 plexionem, aut per enumerationem, aut per
 simplicem conclusionem. Complexio est, in Comple-
 qua utrum concesseris, reprehenditur, ad hunc xio.
mod

Præmere-
do.

modum: Si improbus est, cur vteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Necesse est aut inimicitarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia: aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerant nec metus vllius, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors illius pertinebat. Relinquitur igitur ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquatur, ut id quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessaria conclusionis, verum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

Probabile. Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hac quandam similitudinem, siue id falsum est, siue verum. Verum in eo genere quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est.

Si mater est, diligit filium: si avarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impius apud inferos pœnas esse preparatas. Eos quos philosophia dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & partibus, & in his rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis hoc modo: Nam si iis qui imprudenter, læserunt, ignosci convenit: iis qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut oculus sine portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicus non potest esse. In in rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hac tum vera sunt hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus. Tum, verisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, ut certas quasdam in partes distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut indicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimoniis, & gra-

nioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, pul-
 nis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod
 sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc
 modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes
 & beatos esse cupiat. Iudicatum est, res assen-
 sione, aut autoritate, aut iudicio alicuius, aut
 aliquorum comprobata. Id tribus in generibus
 spectatur, religioso, communi, approbato. Reli-
 giosum est, quod iurati legibus iudicarunt.
 Commune est, quod omnes vulgò probarunt,
 & secuti sunt, huiusmodi ut maioribus natu
 assurgatur, ut supplicum misereatur. Appro-
 batum est, quod homines, cum dubium esset,
 quale haberi oporteret, sua constituerunt auto-
 ritate: velut Gracchi patris factum quem pop.
 Ro. ob id factum, quod insciente collega in Cen-
 sura nihil gessit, post Censuram Consullem fecit.
 Comparabile autem est, quod in rebus diuersis
 similem aliquam rationem continet. Eius sunt
 partestres, imago, collatio, exemplum. Imago est
 oratio demonstrans corporum aut naturarum
 similitudinem. Collatio est oratio rem cum re
 ex similitudine conferens. Exemplum est quod
 rem autoritate, aut casu alicuius hominis, aut
 negetij confirmat, aut infirmat. Horum exem-
 pla & descriptiones in præceptis elocutionis co-
 gnoscuntur. At fons quidem confirmationis, ut
 facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè,
 quam rei natura ferebat, demonstratus est. Quæ
 admo

admodū autem queque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat, & qua in quasque argumentationes conueniant, sigillatim in secundo libro de vnoquoquo genere dicemus. In presentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuse & permixtim dispersimus: post descripte & electe in genus quodque cause, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit, inuentam exornari, & certas in partes distinguere, & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea preceptione nobis, & in hoc loco dicendum visum est, ut ad inuentio-
nem argumenti, absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed precipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est, oratio que rebus non dubiis capiat assensionem eius quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quedam res propter similitudinem earum veram, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum *Aeschinē* demonstrat Socrates, cum Xenoph

nophontis vxore , & cum ipso Xenophonte
Asspasia locutam. Dic mihi, inquit , queso,
Xenophonti vxor , si vicina tua melius habeat
aurum , quàm tu habes , vtrum illius an tuum
malis ? Illius , inquit. Quod si vestem & cete-
rum ornatum muliebrem pretij maioris ha-
beat , quàm tu habes , tuumne an illius malis ?
Illius verò, respondit. Agè, inquit , si virum illa
meliorem habeat , quàm tu habes , vtrumne
tuo, an illius malis ? Hic mulier erubuit. Aspa-
sia autem cum ipso Xenophonte sermonem in-
stituit. Queso, inquit , Xenophon , si vicinus
tuus meliorem equum habeat , quàm tuus es ,
tuumne equum malis , an illius ? Illius , inquit.
Quod si fundum meliorem habeat , quàm tu ha-
bes , vtrum tandem fundum habere mallis ? Illum,
inquit , meliorem scilicet. Quod si vxorem melio-
rem habeat , quàm tu habes , vtram illius ma-
lis ? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit.
Post Asspasia : quoniam vterque vestrum , in-
quit , id mihi solum non respondit , quod ego so-
lùm audire volueram , egomet dicam , quid vter-
que cogitet. Nam & tu mulier optimum vi-
rum manū habere , & tu Xenophon vxorem
habere lectissimam maximè vis. Quare nisi
hoc perfeceritis , ut neque vir melior , neque fa-
mina lectior in terris sit , profectò id semper
quod optimum putabitis esse , multò maxime
requiratis , & tu ut maritus sis quàm optima

mulieris, & hæc ut quàm optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud quod dubium videbatur, si quis separatim quaereret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est: propterea quod nihil ipse asserere ad persuadendum volebat, sed ex eo quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur. Primum, ut illud quod inducimus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res quasi non dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum voluerimus. Deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum peruentura. Nam qui vides si ei rei quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem quæ sibi displiceat esse necessario concedendum, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione roga-

tionis imprudens ab eo quod concessit, ad id quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita sit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus re. Altera ex eo quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibite sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis videbitur alieni dilucidè demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subiecerimus, videtur huiusmodi quoque utendum exemplo, non quò præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est permagata, quòd Epaminondas Thibanorum Imperator, ei qui sibi ex lege Prætor successerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum

citum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit: poterit accusator argumentatione vti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait, legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam si quis Reipublicæ causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quod si vosmetipsi, quod à vestra religione & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem in iussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Non vestram intelligentiam: non potest ita videri iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptorū voluntas potest, videte ne multò indignius sit id re & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in prescencia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam consideremus. Ratiocinatio est, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens quod expositum & per se cognitum suaseri & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putauerunt, cum idem resu dicendi sequerentur, paulum in precipiendi ratione dissenserunt. Nam partim

Ratiocinatio.

quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus quàm in tres partes posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommo- dum videtur cum vtrorumque ratione expo- nere. Nam & brevis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus vi- detur. Qui putant in quinque distribui par- tes oportere, aiunt, primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc mo- dum: Melius accurantur quæ consilio gerun- tur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant eam deinceps rationibus variis, & quàm copiosissimis ver- bis approbari putant oportere, hoc modo: Do- mus ea quæ ratione regitur, omnibus instra- ctior est rebus, & apparatus, quàm ea quæ te- mere & nullo consilio administratur. Exerci- tus is cui præpositus est sapiens, & callidus im- perator, omnibus partibus commodius regi- tur, quàm is qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est. Nam nauis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore vititur. Cum propo- sitio sit hoc pacto approbata, & duas partes transierint ratiocinationis tertia in parte aiunt, quod cōstendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus admini-

strat

De quinque
partita d-
tributio-
ne.

fratur. Huius assumptionis quarto in loco
aliam porro inducunt approbationem, hoc mo-
do: Nam & signorum ortus & obitus defini-
tum quendam ordinem servant, & annuæ con-
mutationes, non modo quadam ex necessitate
semper eodem modo sunt: verum ad utilitates
quoque rerum omnium sunt accommodatæ, &
diurnæ nocturnæq; vicissitudines, nulla in re
vniquam mutata, quicquam nocuerunt. Qua
signo sunt omnia, non mediocri quodam consi-
lio naturam mundi administrari. Quinto in-
ducunt loco complexiorem eam, quæ aut id in-
fert solum, quod ex omnibus partibus cogitur,
hoc modo: consilio igitur mundus administra-
tur: aut vnum in locum cum condaxerit bre-
uiter propositionem, & assumptionem, id ad-
iungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum:
Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam
quæ sine consilio administrantur: nihil autem
omnium rerum melius, quam omnis mundus
administratur: consilio igitur mundus admi-
nistratur. Quinquēpartitam igitur hoc pa-
cto putant esse argumentationem. Qui autem
tripartitam esse dicunt, ij non aliter putant
tractari oportere argumentationem, sed parti-
tionem horum reprehendunt. Negant enim ne-
que à propositione, neque ab assumptione ap-
probationes earum separari oportere, neque pro-
positionem absolutam, neque assumptionem si-

bi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationem, sibi vnâ partem videri propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vsum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quàm omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates & Socratici tractauerunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele atque Peripateticis & Theophrasto frequentatum: deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne timere secuti putemur: & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quàm ratio precipiendi postulat, commoremur. Si quidam in argumentatione sat est vni propositione, & non oportet adiungere approbationem propositionis

stioni: quædam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio, separatim quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione, & quædam in qua nihil valet absque approbatione, ut ostendimus: separata est igitur à propositione approbatio. Ostendimus autem id quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si quo die ista cedes Roma facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cade non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die: hoc si non constat, indiget approbationis, qua inducta complexio consequetur: igitur in cade interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione: nam esse quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc & ex eo quod proposueramus, hoc conficitur, separatim esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse
plus

plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni: quadam autem in argumentatione infirma assumptio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quadam, in qua assumptio non indiget approbationis: quadam autem in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo: Quae perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationi: ea est huiusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiae convenit, hac propositio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse, arbitrantur. Assumptio perspicua est haec: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: igitur dare operam philosophiae convenit. Est ergo assumptio quadam, quae approbationis non indiget. Nam quandam indigere perspicuum est: separata igitur

igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripartitam argumentationem. Atque ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis huiusmodi, ut certum quiddam & breue exempli causa ponamus: Si summo opere sapientia petenda est, summo opere stultitia vitanda est. summo autem opere sapientia petenda est, summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic & assumptio & propositio perspicua est, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utranque suo loco positam, vim suam tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem. Quinq; sunt igitur partes eius argumentationis quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis vis oportet emanet ratiocinationis. Propositionis approbatio, per quam id quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio per quam id quod ex propositione ad ostendendum, persuaet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam

Argumēta
tio quinq;
partita.

quam id quod assumptum est, rationibus firmatur. Complexio per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur: Quae plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Deinde bipartita, quod in controuersia est. De unaquaque parte potest alicui videri posse argumentationem consistere. Eorum igitur quae consistant, exempla ponemus: horum quae dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi: Omnes leges, iudices, ad commodum Reipublicae referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quae in literis est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem Reipublicae proponerent. Neque enim ipsi quod obesse, scribere volebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed Reipublica, quod ex legibus omnes Respublicas optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam Reipublica seruamus, ex Reipublicae commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corpo-

vis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod Reipublicæ conducatur, proficisci, quoniam eius causa sunt comparata. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari, & legem, ut equum est, ex utilitate Reipublicæ considerare, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam Thebanorum Imperatorem, quam victoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo carius atque antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi Reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset Reipublicæ salutis causa, id non ex Reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem Reipublicæ referrî convenit, hic autem salutis Reipublicæ profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortibus consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione

P

præter

præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini: quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eam requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur: nec tamen Epaminonda permitteremus, nisi extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc: Istud patiamur, cum præsit lex sit, non ex eo quod apertissimè scriptum est, sed ex eo quod suæ causæ convenit scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi, quod scriptum est in lege sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmet ipsos, quem iure accusare possimus. Ac primum quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertium turpe. Carthaginienses autem per se

persæpe iam nos fesellerunt. Summa igitur a-
 mentia est in eorum fidem spem habere: quo-
 rum perfidia toties deceptus sis. Vtraque appro-
 batione præterita, tripartita sit hoc pacto: Aut
 metuamus Carthaginenses oportet, si incolu-
 mes eos reliquerimus, aut eorum urbem dirua-
 mus, ac metuere quidem non oportet. Restat
 igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui
 putant nonnunquam posse complexione & o-
 portere supersederi, cum id perspicuum sit,
 quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat,
 bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc
 modo: Si peperit, virgo non est: peperit autem.
 hic satis esse dicunt proponere & assumere, quo-
 niam perspicuum sit, quod conficiatur, comple-
 xionis rem non indigere. Nobis autem videtur
 & omnis ratiocinatio concludenda esse: & il-
 lud vitium, quod illis displicet, magnopere vi-
 tandum est, ne quod perspicuum sit, id in com-
 plexionem inferamus. Hoc autem fieri pote-
 rit, si complexionum genera intelligantur.
 Nam aut ita complectemur, ut in vnum con-
 ducamus prepositionem & assumptionem, hoc
 modo: Quod si leges omnes ad utilitatem Rei-
 publicæ referri convenit, hic autem salutis Rei-
 publicæ profuit: profectò non potest eodem facto,
 & salutis communi consuluisse, & legibus non
 obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario senten-
 tia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amen-

tia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita ut id solum quod conficitur, inferatur ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut id quod eam rem, que conficitur, sequatur necesse est, id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id quod sequitur. Fecit igitur incestum, & concluderis argumentationem, & perspicuam feceris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex vnaquaque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, saepe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel eius approbationis, neque complexionis indigere videtur: sed nobis ambiguitate hominis videntur errare. Nam & argumentatio nomine vno res duas significat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium argumentatio vocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis parti-
bus

bus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit : atque hac distinctione alia quoque quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur id quod inuentum est, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset extogitatum referret, nequaquam tantum inter summos oratores & mediocres interessere existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportet. Varianda
tebit. Nam omnibus in rebus similitudo est *sa-oratio.*
tietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione expolire partitiones : sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque

rationibus tractari argumentationes in Philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam ceteros attendisse non affirmamus, sed perquisitius & diligentius conscripisse pollicemur. Nunc ut instituimus, preficisci ordine ad reliqua pergemus.

De reprehensione.

REPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alieniatur. Hac fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod quibus ex locis aliquæ res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id quod personæ, aut negotiis attributum est. Quare inuentionem, & argumentationum expolitionem ex illis quæ ante præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen ut quedam præceptio detur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruauerint, facilius ea quæ contradicuntur, diluere aut infirmare poterunt.

Reprehensionis modi.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex in qua sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argu-

mentis

mentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia aequè firma, aut firmior ponitur. Ex his quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id quod credibile dicunt, negatur esse eiusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur, aut iudicatum aliam in partem traducitur, aut omnino iudicium improbat: aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam quam sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Qui est, qui non officij cupidior sit, quam pecunie? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocri officij causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si quod in quibusdam rebus aut hominibus accidit id omnibus dicatur vsuuenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, in antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo

occidi quâ potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio: Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primum verum esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cadis. Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut non factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum de qua queritur, eius rei legem, & consuetudinem. Nam ea res sunt signo attributa, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum vnumquodque in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius, quam ab aduersariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse quod confiteretur ei quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendatur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur.

strabitur: ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis, maxime firmatur, laude eorum qui iudicarunt, similitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando difficilius & maius fuisse id iudicatum quod afferatur, quam id quod instet. Ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat id quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarium iudicatum afferatur. Nam his rebus autoritas iudicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi, si reprehenduntur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, de-

bit tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: si falsa, duobus modis, aut conuersione, aut ulterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

Si inuerecundum animi ingenium possidet.

Quid eum accuses, qui id parui auditu aestimet?

Hic siue vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc putat, ut neget esse accusandum.

Quod conuersione sic reprehendetur: Imo vero accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parui auditu aestimabit. Si inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum si veretur, accusatione sua correctus, ab erratore-

Enumera-
tio vitio-
sa.

cedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque

donatus

donatus est : necesse est ergo surripueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prada sectio non vanierit : quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod prateritum sit in enumeratione. Aitero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur : hoc est, si exempli causa, ut in eodem versetur, poterit ostendi hereditate venisse : aut si extremum illud non erit turpe concedere : ut si quis, cum dixerint aduersarii, Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, coherere. Nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit : si dies est, lucret : eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius coherere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit : si aliquando peccavit, nunquam corrigitur : sic conveniet reprehendi, ut demonstraretur non necessario cum priore posterius coherere. Hoc genus & cetera necessario, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim continet, & latius patet, quam hinc exponitur : sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magne atque arduæ cognitionis indigeat.

indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex iis quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Quum autem his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt considerata, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraq; eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à Tribunis militaribus visus esses: non es autem visus ab his, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem, quò facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cum aut parum meminervis quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris, ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit non ex eo quod ipse concesseris, sed ex eo quod ille sumpserit, confici complexionem ad hunc modum: Si pecunie indigeris, pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pauperes estis. Indigeris
autem

autem pecunia : mercatura enim , nisi ita esset ,
operam non daretis : pauperes igitur estis . Hoc
sic reprehenditur : Cum dicebas , Si indigetis pe-
cunia , pecuniam non habetis : hoc intelligebam ,
Si propter inopiam in egestate estis , pecuniam
non habetis , & idcirco concedebam . Cum au-
tem hoc sumbas , Indigetis autem pecunie : illud
accipiebam , Vultis autem pecunia plus habere .
Ex quibus concessionibus non conficitur hoc , Pau-
peres igitur estis : conficeretur autem , si tibi pri-
mo quoque hoc concessissem , Qui pecuniam ma-
iorem vellet habere , eum pecuniam non habere .
Sape autem oblitum putant quid concesseris , &
idcirco id quod non conficitur , quasi conficiatur ,
in conclusione infertur , hoc modo : Si ad illum
hereditas veniebat , verisimile est ab illo esse ne-
catum . Deinde hoc approbant plurimis verbis :
post assumunt , Ad illum autem hereditas ve-
niebat : deinde infertur , Ille igitur occidit . Id
ex iis quæ sumpserant , non conficitur . Quare
observare diligenter oportet & quid sumatur ,
& quid ex his conficiatur . Ipsum autem genus
argumentationis vitiosum his de causis ostende-
tur , si aut in ipso vitium erit , aut si non ad id
quod instituitur , accommodabitur . Atque in
ipso vitium erit , si omnino totum falsum erit , si
commune , si vixigare , si leue , si remotum , si
mala definitio , si controuersum , si perspicuum ,
si non concessum , si turpe , si offensum , si contra-
rium .

rium, si inconstans, si aduersum.

Falsum. *Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat.*

Cōmune. *Commune est, quod nihilò magis ab aduersariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco iudices, quia veram causam habebam, breui peroravi.*

Vulgare. *Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilcm, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset.*

Leue. *Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut perspicuè rem turpem leui tegere vult defensione hoc modo:*

*Cum te expetebant omnes, florentissimo
In regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam, paro.*

Remotū. *Remotum est, quod ultra quàm satū est, petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditio-
nes natæ non essent. Quare hæc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:*

*Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.*

Longius enim repetita est, quàm res postulabat.

Mala

Mala definitio est, cum aut communia des- Definitio
mala.
cribit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque
inutilis est civis. Nam hoc non magis seditiosus,
quam ambitiosus, quam calumniatoris, quam ali-
cuius improbi hominis vim describit. Aut fal-
sum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est, pecu-
nia acquirenda intelligentia. Aut aliquid non
graue nec magnum continens, sic: Stultitia est,
immense glorie cupiditas: est hac quidem stulti-
tia, sed ex parte quadam, non ex omni genere
definita. Controuersum est, in quo ad dubium Contro-
demonstrandum, dubia causa effertur, hoc modo: uersum.
Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum
atque inferum,

Pacem inter sese conciliant, conserunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia: Perspicuū.
ut si quis, cum Orestem accuset, planum faciat
ab eo matrem esse occisam.

Non concessum est, cum id quod agitur in con Non con-
trouersia est: ut si quis, cum Ulysssem accuset, in cessum.
hoc maxime comoretur: Indignum esse ab homine
ignauissimo virū fortissimum. Aiacem necatū.

Turpe est, quod aut eo loco in quo dicitur, aut Turpe,
eo homine qui dicat, aut eo tempore quo dicitur,
aut in qui audiunt, aut ea re, de qua agitur,
indignum propter inhonestam rem videtur.

Offensum est, quod eorum qui audiunt, volun Offensum.
tate ledit, ut si quis apud equites Romanos cupi-
los indicandi, Capionis legem iudiciariam laudet.

Contra

Contrarium. *Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij,*

qui audiunt, fecerunt: vt si quis apud Ale-
xandrum Macedonem contra aliquem vrbis ex-
pugnatorem diceret nihil esse crudelius, quam
vrbes diruere, cum ipse Alexander Thebas di-

Inconstans. *ruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem*
re, diuersè dicitur: vt si quis cum dixerit qui
virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vi-
uendum indigere, neget postea sine bona vale-
tudine posse bene viuere, aut se amico adesse
propter beneuolentiam: sperare enim aliquid

Aduersum *commodi ad se peruenturum. Aduersum est,*
quod ipsi cause aliqua ex parte efficit, vt si qui
hostium vim, & copias, & felicitatem au-
geat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non
ad id quod instituitur, accommodabitur aliqua
pars argumentationis, horum aliquo in vitio re-
perietur. Si plura pollicitus, pauciora demon-
strabit: aut si cum totum debet ostendere, de
parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum
genus auarum est, nam Eriphyle auro viri vitam
vendidit. Aut si non id quod accusabitur de-
fendet: vt si quis, cum ambitus accusabitur, man-
se fortem esse defendet, vt Amphion apud Eu-
ripidem. Item apud Pacuuium, qui vituperata
musica, sapientiã laudat. Aut si res ex homini
vitio vituperabitur, vt si quis doctrinam ex ali-
cuius docti vitio reprehendat. Aut si quis, cum
aliquem volet laudare, de felicitate eius non de
virtu

virtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstrat. Aut, si cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus, Amicum castigare ob meritam noxiam, Immane est facinus, verum in etate utile, Et conducibile: nam ego amicum hodie meum Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est avaritia, multos enim magnis incommodis afficit pecunia cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia, plurimae enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quam contra firmam argumentationem, aequae firma aut firmitior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cum aliquid, quod contra dicatur, equum esse concedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione haec qui

Quartus
modus re-
prehensio-
nis.

dem existimauimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressionem ille putat oportere quandam inferri orationem à causa atque à indicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem aut aduersarij vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quòd de causa digredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus. CONCLUSIO, est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res dispersè, & diffusè dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiscendi causa, vnum sui aspectum subiunguntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicuè ab omnibus artificibus quodam tractari intelligetur: Sin ra-

De cōclu-
sione.

riè fiet, & hanc suspicionem & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit id facere, ut plerique facient propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius est, dicere quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis qui audiunt, querere quid sit quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse pretereà, quod debeat desiderare. Atque in huius generibus (ut antè dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum, id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam, quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparisonem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hec aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco, quidque dixeris admoneas: tum verò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à vobis

q 2 quid

quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hanc item ut in nostra persona licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret querere, alias hac facere per comparationem suarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicuius rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nonne hac apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem praeceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissime transeat, ut memoria, non oratio renovata videatur.

Indignatio.

Indignatio est oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, possit omnibus ex locis iis, quos in confirmandi praeceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quae personis atque negotiis attributae sunt, quaevis amplificationes & indigna-

tiones nasci possunt: sed tamen ea quæ separa-
tim de indignatione præcipi possunt, considerare. Loci indi-
gnationis. Primus locus sumitur ab autoritate, quum
commemoramus quantæ curæ res ea fuerit aut
diis immortalibus, aut eis quorum autoritas
grauissima debeat esse. Qui locus sumetur ex
sortibus, & oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis,
responsis, similibus rebus. Item ex maioribus
nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, homini-
bus sapientissimis, senatu, populo, legum scri-
ptoribus. Secundus locus est, per quem illa res
ad quos pertineat, cum amplificatione per in-
dignationem ostenditur, an ad omnes, an ad ma-
iorem partem, quod atrocissimum est: an ad su-
periores, quales sunt ij, quorum ex autoritate
indignatio sumitur, quod indignissimum est: an
ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquis-
simum est: an ad inferiores, quod superbissimum
est. Tertius locus est, per quem quarimus quid-
nam sit euenturum, si idem ceteri faciant: &
simul ostendimus, huic si concessum sit, multos
annulos eiusdem audaciæ futuros: ex quo quid
mali sit euenturum demonstrabimus. Quartus
locus est, per quem demonstramus multos alacris
expectare quid statuatur, ut ex eo quod uni
concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat,
intelligere possint. Quintus locus est, per quem
ostendimus ceteras res perperam constitutas,
intellecta veritate commutatas corrigi posse:

hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manuum opulentiam, quæ res ab legibus, ab æquali iure remotissima sit. Octavus locus est, per quem demonstramus non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur: & deinceps si quæ proferantur in maiores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos quibuscum vitam egeris, in eos apud quos educatus sis, in eos à quibus eruditus sis, in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos qui neque ledere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum qui violavit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem, cum aliis quæ constant esse pec-

cati

cata, hoc quo de quæstio est comparatur: & ita per contentionem quanto atrocius & indignius sit illud de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; post negotium consecuta sunt, cum vniuscuiusque indignatione & criminatione colligimus, & rem verbis quàm maximè ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus, ut id quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vquam vsu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de patribus aut parentibus. Quintusdecimus est locus, per quem dicemus inimicis quoque & hostibus ea, quæ nobis acciderunt, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis grauissimè sumetur. Conquestio autem huiusmodi de rebus partis petere oportebit. Conquestio, est oratio audito-

Cōquestio

rum misericordiam captans. In hac primum animus auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortuna vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur: qua ratione habita graviter, & sententiosè, maximè demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordie, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si quæ simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res superbes, & humiles, & illiberales proferuntur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi, perpeffurive sint. Quintus est, per quem omnia ante, oculos singillatim incommoda ponuntur, ut videatur is, qui audit, videre: & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas misérias incidisse.

Septi

Septimus, per quem ad ipsos qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum videant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, iniricorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res refertur, ut si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut iui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab eis, à quibus minimè conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quar-

q s tusdec

tasdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in
 quo orantur modo illi qui audiunt, humili &
 supplici oratione, ut misereantur. Quintusdeci-
 mus, per quem non nostras, sed eorum qui chari
 nobis debent esse fortunas conqueri nos demon-
 stramus. Sextusdecimus est, per quem animum
 nostrum in alios misericordem esse ostendimus,
 & tamen amplum & excelsum, & patientem
 incommodorum esse, & futurum, si quid acci-
 derit, demonstramus. Nam sapientia, virtus & ma-
 gnificencia, in quo gravitas & autoritas est,
 pius proficit ad misericordiam commouendam,
 quam humilitas & obsecratio. commotis autem
 animis, diutius in conquestione morari non o-
 pertebit. Quemadmodum enim dixit rhetor
 Apollonius, Lacryma nihil citius arescit. Sed
 quoniam & satis, ut videmur, de omnibus par-
 tibus orationis diximus, & huius volu-
 minis magnitudo longius proces-
 sit, quæ sequuntur dein-
 cept in secundo li-
 bro dicemus.

* * *

M. T. V. L.

M. T. V. L. C. I.
CERONIS DE
INVENTIONE

LIBER II.

CROTONIATAE quondam,
cum florent omnibus copiis, &
in Italia cum in primis beati nu-
merarentur, templum Iunonis,
quod religiosissime colebant, ex regis picturis lo-
cupletare voluerunt. Itaque Heracleoten Zen-
xim, qui tam longe ceteris excellere pictoribus
existimabatur, magno pretio conductum adhi-
buerunt. Is & ceteras tabulas complures pinxit
(quarum nonnulla pars, usque ad nostram me-
moriā propter sancti religionem remansit) & ut
excellentem muliebris formae pulchritudinē mu-
ta in sese imago contineret, Helena se pingere
simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatae, qui
eum muliebri in corpore pingēdo plurimum aliis
prestare saepe acceperant, libenter audierunt. Pu-
tauerunt enim eum, si, quo in genere plurimum
posset, in eo magnopere eleborasset, egregium
sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum
eos illa opinio fefellit. Nam Zenxis illico qua-
si

fuit ab eis quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palastram, atque ei pueros ostenderunt multos magna praeditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniata multum omnibus corporum viribus & dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cum puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquit ibi, sorores sunt apud nos virgines. Quare qua sint illae dignitate, potes ex his suspicari. Praebete igitur mihi quaeso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id quod sollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniata publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetae memoriae tradiderunt, quod eius essent iudicio probatae, qui verissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putavit omnia, quae quareret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ideo quod nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. Itaque tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alijs commodi
aliq

aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non vnum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes quocunque essent in genere, exprimenda nobis necessario viderentur: sed omnibus vnum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur excerpimus, & ex variis ingenii, excellentissima quoque libauimus. Ex his enim qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est, aut a bene inuentis alicuius recedere, si quo in vitio eius offenderemur, aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quod si in cæteris quoque studiis à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese vni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitiis perseverarent, aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo pictura scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tunc erant, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt

ab

ab ultimo principio huius præceptionis, usque ad hoc tempus expositis copiam, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidam scriptores artium usque ab principe illo atque inventore Tyfia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta, magna conquisita cura, perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit, ac tantam inventoribus ipsis suavitatem & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes qui quod illi præcipiant velint intelligere, ad hanc, quasi ad quandam multo commodiorem explicationem reuertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus opera plurimum consumpserunt, sicut & ipsi, cuius instituta sequebantur, fecerant: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsam quam constet esse artem, non invenimus. Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta

cepta reperimus. Ex his duabus diuersis, sicuti
familia, quarum altera cum versaretur in phi-
losophia, nonnullam rhetorica quoque artis si-
bi curam assumebat: altera verò omnis in di-
cendi erat studio & praeceptione occupata: ru-
m quoddam est conflatum genus à postero-
ribus, qui ab utrisque ea quae commodè dici
videbantur, in suas artes contulerunt: quos
ipsos simul, atque illos superiores nos nobis
omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, &
ex nostro quoque nonnihil in commune con-
tulimus. Quod si ea quae in his libris exponun-
tur, tantopere eligenda fuerunt, quanto stu-
dio electa sunt, profectò neque nos, neque alios
industriæ nostrae pœnitebit. Sin autem temere
aliquid alicuius præterisse, aut non satis ele-
ganter sicuti videbimur, docti ab aliquo fa-
cile & libenter sententiam commutabimus.
Non enim parum cognosse, sed in parum co-
gnito stultè & diu perseverasse, turpe est: pro-
pterea quòd alterum communi hominum in-
firmitati, alterum singulari vniuscuiusque vi-
tio est attributum. Quare nos quidem sine ul-
la affirmatione, simul quærentes dubitanter
vnumquodque dicemus, ne dum parvulum
hoc consequimur, ut satis commodè hæc per-
scripsisse videamur: illud amittamus, quod
maximum est, ut ne cui rei temere atque arro-
ganter assenserimus. Verùm hoc quidem nos,

& in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas feret, consequimur: nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere hu-

Epilogus ius artu, & officio, & fine, & materia, & par-
dictorum tibus, genera controuersiarum, & inuentio-
in primo nes, & constitutiones continebat. Deinde par-
libro. tes orationis, & in eas omnes omnia præcepta.

Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, dispersè autem de confirmatione: & de reprehensione: nunc certos confirmandi, & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hîc tantum ipsa inuenta vnamquamque in rem exponuntur simpliciter, sine vlla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc quæ nunc præcipiuntur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

OMNIS & demonstratiua, & delibera-
tiua, & iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, constitutioni genere vno pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quedam de omnibus præcipi possint, separatim quoque alia sunt cuiusq; generis & diuersa præcepta

nes. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In iudiciis quid æquum sit quaeritur. In demonstrationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. Nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quadam ex ipso fine & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alius demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis in iudiciali genere causarum, & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicita controversia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

Nunc à coniecturali constitutione proficisce- De conie-
mur, cuius exemplum sit hoc expositum: In iti-cturali.
nere quidam proficiscentem ad mercatum quen-
dam, & secum aliquantum nummorum feren-
tem est comitatus: cum hoc, ut ferè fit, in via
sermonem contulit: ex quo factum est, ut illud
iter familiarius facere vellent. Quare cum in
quandam tabernam diuertissent, simul cenare,
& in eodem loco somnum capere voluerunt.

r

Cenari

Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inuentum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet, animaduertisset, nocte postquam illos arctius, ut fit, iam ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamauit semel & saepius, illum somno impeditam non respondere existimauit, ipse gladium, & cetera quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamauit hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium eius è vagina educit, reperit cruentum, homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Questio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occiderisne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. Ut enim

omne

omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsione & in rationationem.

Impulsio est, quæ sine cogitatione per quamdam affectionem animi facere aliquid hortatur: ut amor, iracundia, egritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio, & cura non potuerit: & id quod fecit impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit.

Ratiocinatio autem, est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tamen interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut si amicitie quid causa factum dicetur, si inimici vlciscendi, si metus, si glorie, si pecunie, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendiue commodi: aut contra reiiciendi, diminuendi, deuicandiue incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod maioris adipiscendi

commodi, aut maioris vitandi incommodi preteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionemque: verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsus aliquem id fecisse dicet. Hæc & exemplorum commemoratione, quæ simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quam maximè poterit, ut quod eius fieri possit, idonea quam maximè causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causæ, quantam gloriam consecuturam existimavit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitia, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit quod causæ fuisse dicet, id summè augere debet. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verumetiam vehementer

ius, quid in opinione eius quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse quod arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res alijsmodi est ac putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res alijsmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris, aut amici vita: aut denique officio suo antiquiorem aut suauiore, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa & summum odium transferetur, qui id quod tam verè & piè dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum, quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ij qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit heres, quod eius testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo

animo quid quisque faciat, non quo casu *utatur*, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur, aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non assuisse, aut conficere aliquid non potuisse, dicitur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumenta, & cetera quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus & integer esse dicitur. Postremo quas ad defensionem rationes reo dabimus, in accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, & considerata. Defensor autem ex contrariis: primum impulsione aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & naturæ sit affectionis, quæ impulsus aliquid rem commisisse dicitur: in quo & exempla & similitudines

litudines erunt proferende, & ipsa diligenter
natura eius affectionis quam leuissimè quie-
tissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa
à facto crudeli & turbulento ad quoddam mi-
tius & tranquillius traducatur, & oratio ta-
men ad animum eius qui audiet, & ad animi
quendam intimum sensum accommodetur. Ra-
tiocinationis autem suspensiones infirmabit, si
aut commodum nullum fuisse, aut paruum, aut
aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis quam a-
liis, aut incommodum sibi maius quam commo-
dum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi,
quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum
eo incommodo quod acciderit, aut cum illo peri-
culo quo subeat, comparanda: qui omnes loci
similiter incommodi quoque vitiatione tracta-
buntur. Sin accusator dixerit, eum id esse se-
cutum, quod ei visum sit commodum, aut id
fugisse, quod putarit esse incommodum, quan-
quam in falsa fuerit opinione, demonstrandum
erit defensori, neminem tanta esse stultitiae, qui
tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id
concedatur, illud non concessum iri, nec dubi-
tasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id
quod falsum fuerit, siue vlla dubitatione pro
falso, quod verum pro vero probasse. Quod si du-
bitauerit, summa fuisse amentiae, dubia spe im-
pulsus certum in periculum se committere. Quem-
admodum autem accusator, cum ab aliis culpam

dimouebit, defensoris locis vtetur: sic iis loci, qui accusatori dati sunt, vtetur reus, cum in aliis abs se crimen volet transferre.

Coniectura ex persona. Ex persona autem coniectura capietur, si eae res, quae personis attributae sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus: nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: vt si dicamus idcirco aliquem

* alias, **Calidum** * vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Gracos imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Caelius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet aliquatulum ducere suspicionis. Omnia enim haec, vir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, quae aetate, quo animo, quo corpore, quae natura sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multa trahuntur suspensiones, cum quemadmodum, & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit quaeritur, & quibuscum viuatur, quae ratione vitae, quo more domestico viuatur. Et ex fortuna saepe argumentatio nascitur, cum seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum

eorum queritur, quæ fortunæ esse attributæ intelliguntur. *Habitus* autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolute consistit: quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit ecquid hic quoque locus suspitione ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet per se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipso- rum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cogniti sunt. *Studium* autem, quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspitionis. Nam consilium est aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspitionis. Ac personis quidem res hæc sunt attributæ: ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius qui insimulatur, in eam suspitionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicuius improbare nihil attinet,

net, cum causa, quare peccauerit, non interces-
 serit: sic causam peccati intercedere leue est, si
 animus nulli minus honeste rationi affinis osten-
 ditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex ante
 factis accusator improbare debet, & ostende-
 re, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si
 id non poterit, si quam in similem ante suspi-
 cionem venerit, ac maximè si fieri poterit, si-
 mili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua
 commotum peccasse, aut in aequè magna re, aut
 in maiore, aut in minore: ut si quis pecunia
 dicat inductum fecisse, possit demonstrare, ali-
 qua in re, eius aliquod factum auarum. Item
 in omni causa naturam, aut victum, aut stu-
 dium, aut fortunam, aut aliquid eorum, que
 personis attributa sunt, ad eam causam, qua
 commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex
 dispari quoque genere culparum, si ex pari su-
 mendi facultas non erit, improbare animum ad-
 uersarij oportebit: si auaritia inductum arguas
 fecisse, & auarum eum, quem accuses, demon-
 strare non possis, aliis affinem esse vitiis do-
 ceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa
 re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac
 quoque in re eum deliquisse. Quantum enim
 de honestate & autoritate eius, qui arguitur,
 detractum est, tantum de facultate totius est
 defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit
 vitio reus ante admissio demonstrari, locus in-
 ducetur

ducetur ille, per quem hortandi iudicēs erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum antē celasse, nunc manifestō teneri. Quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antē peccandi non fuisse, aut causam. Aut si hac dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primū deliquerit. Nam necesse est eum qui velit peccare, aliquando primū delinquere. Sin vita antē acta ignorabitur, hoc loco praterito, & cur prateratur demonstrato argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

Defensor autem primū, si poterit, debet Defensor vitam eius, qui insimulabitur, quā honestissimis munus, nam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia: quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiā qua magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset officij causa, aut in Remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modō expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eò confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid facienti minus honeste fuisse dicetur, voluntas ei facienti demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eò firmitus,

firmius, si eo ipso in genere quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si cum avaritie causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecunie cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit à vitis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore, quàm plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit: non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vlllo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falso venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obrectatione, aut falsa opinione: aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudine, aut infamia leniri poterit oratione, negari oportebit de vita eius & moribus queri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quam
antè

ante factis omisſis, illud quod inſtet agi oportere.

Ex facto autem ipſo ſuſpicionē ducentur, Suſpicio-
nes ex fa-
cto.
ſi totius adminiſtratio negotij ex omnibus par-
tibus pertentabitur : atque hæc ſuſpicionē partim
ex negotio ſeparatim , partim communiter ex
perſonis , atque ex negotio proficiſcentur. Ex
negotio duci poterunt, ſi eas res quæ negotiū at-
tributæ ſunt, diligenter conſiderabimus. Ex iis
igitur in hanc conſtitutionem convenire viden-
tur genera eorum omnia, partes generum ple-
raque. Videre igitur primum oportebit, quæ
ſint continentia cum ipſo negotio, hoc eſt, quæ
ab re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis
erit diligenter conſiderare, quid ſit ante rem fa-
ctum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi
facultas quaſita videatur : quid in ipſa re ge-
renda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ip-
ſius eſt negotij geſtio pertractanda. Nam hoc
genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt,
ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in
genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio, fa-
cultas, quorum cuiuſcuſque vis diligenter in
confirmationis præceptis explicata eſt. Quare,
ne aut hîc non admonuiſſe, aut ne eadem ite-
rum dixiſſe videamur, breuiter demonſtrabi-
mus, quid quaque in parte conſiderari oporteat.
In loco igitur opportunitas, in tempore longin-
quitas, in occaſione commoditas ad faciendum
idonea, in facultate copia & poteſtas earum
rerum,

rerum, propter quas aliquid facilius sit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quadam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, æquè magnæ, similesq; agi soleant, diligenter considerabitur.

Euentus
videndus.

Quo in genere euentus quoque videndus erit: hoc est, quid ex vnaquaque re soleat enenire, magnopere considerandum est, ut metus, latitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea queruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, exquæ actio, ecquod eius rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis.

Aliæ suspiciones.

Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspitione iunguntur. Maxime enim queri oportet in hac constitutione: Primum poteritne

teritne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antè diximus. Deinde utrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. Item quod spem celandi haberet. Deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, queritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quod sermonis causam quasiuerit, quod simul diuerterit, dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitem tam equo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. Queritur enim utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita temere, ut non verisimile sit quenkquam tam temere ad maleficiũ accessisse. In quo queritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sepe si pecunie adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc quæ negotiis, & illa quæ personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare

tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hinc se inuenturos putabunt, sed ad ea, quae praecepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferet. Non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus utranque in partem singillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter hac in utranque partem cause solent convenire. Quare considerare haec quae exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotij, & suam, & aduersarij narrationem saepe, & diligenter pertractabit, & quid quaeque pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nulla adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit, cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit, constetne oratio, aut cum re, aut ipsa secum: hoc huiusne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & utrius potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes considerabit, tum illi ipsi in medium con-

sit

seruati loci procedent, de quibus antè dictum est: & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorum pars probabilis, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad coniecturam sepe questiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia vterque simili via præceptorum torquere ad suam causam commodum debet. Nam & ex questione suspensiones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus suspensionum artificij non putant indigere, & ij qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius qui in questione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio: & ipsius rumoris causa & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior: & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominauimus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet

nct amplificationem : ut si quis hoc velit ostendere, eum qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum : quo loco, nisi perorata. & probata causa, non est, utendum. Aut dubia, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi : ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est : pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco iam certioribus illis auditoribus & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea quæ restant, aut omnibus iam dictis excusatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia quæ in inventione verborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non in causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnum sibi & verborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate & graviter, quemadmodum

natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quaestionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante actam spectari oportere, & non oportere. Eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, & non oportere. At hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes, ex iisdem praeceptis sumuntur, quibus ceterae argumentationes: sed illa tenuius & acutius, & subtilius tractantur hi autem grauius & ornatius, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id quod dicitur, verum esse videatur. In his tamen si hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

Constitu-
tio defini-
tiua.

CUM est nominis controuersia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hac causa: C. Flaminius, qui COS. Rempu. malè gessit bello Punico secundo, cum trib. ple. esset inuito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuisti, quòd tribunum pleb. de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Questio est, Maiestatemne minuerit. Ratio, In filium enim, quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio, At enim qui patria potestate, hoc est, priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, Minuatne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis fortè arbitretur, nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua praecepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controuersias, si qua fortè in

cau

eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de vi queritur, brevis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuire, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, vt descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definiens, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo quod ostenderis esse: verbi causa, Maiestatem minuire, docere aduersarium maiestatem minuisse. & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, & si quæ incommoda consuetura, sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis preceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum de-

Defenso
ris loci.

initionem conferemus. & nostram veram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Querimus autem res, aut maiori, aut minori, aut parvi negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definienda: ut si queratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuerit, erit utendum pluribus definitionibus. Deinde similiratione causa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere est, aliquid de Republ. cum potestatem non habeat, administrare. Deinde huius confirmatio est, similibus, & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti vitilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res illum conuertere, verum etiam verba commu-

tate conari. Nam illi quidem communes loci. qui aut calumnie accusatorum demonstranda. aut misericordie captanda, aut facti indignandi, aut è misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causa genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulat, utemur.

CVM autem actio translationis aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit quem oportet, aut cum eo quicum oportet, aut apud quos, quæ lege, quæ pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera queramus: sed quia ratio preceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut variis incidunt translationes. Nam & pratoris exceptionibus multe excluduntur actiones, & ita ius civile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet egerit. Quare in iure plerunque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantiur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudiciis variis

Trāslatio.
& cōmutatio.

incidunt, & tamen si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant fortitudinis: confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam iudicio, cum venefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quaedam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidij autem solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua parricide afficiuntur. Id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causa subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur poena si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur. Hic defensor poenae commutationem ex translativo genere inducendo totam infirmabit accusationem. Veruntamen ceteris quoque criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra praesto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum praecidit. Agit is, cui manus praecisa est

est iniuriarum : postulat is , quicum agitur , à
pratore exceptionem , extra quam in reum ca-
pitis praeiudicium fiat. Hic is qui agit , iudicium
prium postulat : Ille quicum agitur , exceptio-
nem addi ait oportere. Quaestio est , Excipien-
dum sit , an non. Ratio , Non enim oportet in re-
cuperatorio iudicio eius maleficij , de quo inter
sicarios queritur , praeiudicium fieri. Infirmatio
rationis , Eiusmodi sunt iniuriae , vt de his indi-
gnum sit non primo quoque tempore indica-
ri. Indicatio , Atrocitas iniuriarum satisne cau-
se sit. Quare dum de ea iudicetur , de aliquo
maiore maleficio , de quo iudicium comparatum
sit , praeiudicetur , atque exemplum quidem hoc
est. In omni autem causa ab utroque queri o-
portebit , à quo , & per quos , & quo modo , &
quo tempore aut agi , aut iudicari , aut quid sta-
tui de ea re conveniat. Id ex partibus iuris , de
quibus post dicendum est , sumi oportebit , &
ratiocinari quid in similibus rebus fieri soleat ,
& videre vtrum malitia quid aliud agatur ,
aliud simuletur , an stultitia , an necessitudine ,
quod alio modo agi non possit , an occasione a-
gendi sic sit iudicium , aut actio constituta , an
rectè sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus
autem communis contra eum , qui translationem
inducet , fugere iudicium ac pœnam , quia cau-
se deficiat. A translatione autem omnium fore
perturbationem , si non ita res agatur , & in iu-

diciam veniat quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pena, alio crimine, alio tempore, atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem & partes eius consideremus.

Cōstitutio
generalis.

C V M & factō, & facti nomine concesso, neque vlla actionis illata controuersia, vis & natura & genus negotij ipsius queritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse partes duas nobis videri diximus, negotia-

Negotia-
lis cōstitu-
tio.

lem & iuridicalem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuri civilis habet implicitam controuersiam. Ea est huiusmodi: Quidam pupillum heredem fecit, pupillus autem antè mortuus est, quam in suam tutelam veniret. De hereditate ea quæ pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est, possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Imò nostra qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Virorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filiis fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Imò pater sibi scri

scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi
iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit
in testamento, ullius vestrum esse nõ potest. Iu-
dicatio, Possitne quisquam de filij pupilli re te-
stari. An heredes secundi ipsius patris familiars,
non filij quoque eius pupilli heredes sint. Atq;
hoc non alienum est, quod ad multa pertineat,
ne aut nusquam, aut vsquequaque dicatur, hæc
admonere. Sunt causæ, quæ plures habent ra-
tiones in simplici constitutione: quod fit, cum id
quod factum est, aut quod defenditur, pluribus
de causis rectum, aut probabile videri potest: ut
in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredi-
bus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures dissi-
milibus de causis heredes esse non possunt: nec
vnquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius
testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio au-
tem hæc erit, Non est vna pecunia, propterea
quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius
hæres non illo in tempore in testamento quis-
quam scriptus erat, si quid pupillo accidisset:
& de altera patris etiam nunc mortui volun-
tas plurimum valebat, quæ iam mortuo pupil-
lo sui heredibus concedebat. Iudicatio est, Vnã-
ne pecunia fuerit. aut, si hæc erunt vsi infirma-
tione, Possent plures esse vnus heredes pecuniæ
dissimilibus de causis de eo ipso iudicatio nasci-
tur, Possintne eiusdem pecuniæ plures dissi-
milibus generibus esse heredes. Ergo vna in con-
stitu

Ius natu-
rae.

stitutione intellectum est, quomodo & rationes,
& rationum infirmationes, & prater ea iudi-
cationes plures fiant. Nunc huius generis præ-
cepta videamus. Virisque, aut etiam omnibus,
si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet,
est considerandum. Initium ergo eius ab natu-
ra ductum videtur. Quaedam autem ex utili-
tatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura
in consuetudinem venisse: post autem approba-
ta. Quaedam aut à consuetudine, aut verò uti-
lia visa, legibus esse firmata. Ac natura quidem
ius est, quod nobis non opinio, sed quaedam in-
nata vis offerat, ut religionem, pietatem, gra-
tiam, vindicationem, observantiam, veritatem.
Religionem, eam, quæ in metu & caeremonia
deorum sit, appellant: Pietatem, quæ erga pa-
triam, aut parentes, aut alios sanguine coniun-
ctos officium conservare moneat. Gratiā, quæ
in memoria & remuneratione officiorum, & ho-
norum, & amicitiarum observantiam teneat.
Vindicationem, per quam, vim & contumeliam
defendendo, aut vltiscendo propulsamus à no-
bis, & à nostris, qui nobis esse chari debent, &
per quam peccata punimus. Observantiam, per
quam etate, aut sapientia, aut honore, aut ali-
qua dignitate antecedentes reueremur, & co-
limus. Veritatem, per quam damus operam, ni-
quid aliter quàm confirmaverimus, fiat, aut fa-
ctum, aut futurum sit: ac natura quidem iura-
minus

minus ipsa queruntur ad hanc controuersiam, quod neque in hoc ciuile iure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam saepe sunt inferenda. Consuetudinis autem Ius cōsuetem ius esse putatur id, quod voluntate om- tudinis. nium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quaedam ipsa iam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multò maxima pars, quae praetores edicere consueuerunt. Quaedam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum putatur, ut iure praestare dicatur. Par, quod in omnes aequabile est. Iudicatum, de quo iam antè sententia alicuius, aut aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, quenque attendere, atque elicere pertentando vnamquamque partem iuris oportebit. Locorum autem communium quoniam (ut antè dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiae rei, alterum certe continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi quibus omnes incidant loci praescribi non possunt: im-
pler

plerisque fortasse ab autoritate iurisconsultorum & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iudiciale genus, & partes eius consideremus.

Iuridicialis.

IURIDICIALIS est, in qua equi & iniqui natura, & præmiij aut pænæ ratio queritur. Huius partes sunt due, quarum altera absolutam alteram assumptiuam nominamus. Ab-

Absoluta.

Soluta est, quæ ipsa in se, non vt negotialis implicitè & absconditè, sed patentius & expeditius recti, & non recti quæstionem continet. Ea est, huiusmodi: Cum Thebanis Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Græcis, cum inter se bellum gessissent, vt ij qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent victoriæ modo in præsentia declarandæ causæ, non vt in perpetuum belli memoria maneret, eucum statuerunt trophæum. accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Gratiæ de Græcis statuere non oportet. Iudicatio est, Cum summæ virtutis celebranda causa Græci

de Gratiis aeternum inimicitiarum monimen-
tum statuerint, recte an contra fecerint.
Hanc ideo rationem subieciimus, ut hoc cause
genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur.
Nam si eam supposuissimus, qua fortasse vsi
sunt, Non enim iuste, neque pie bellum gessistis:
in relationem criminis dilaberemur, de qua
post loquemur. Vtrumque autem cause genus in
hanc causam incidere perspicuum est. In hanc
argumentationes ex iisdem locis sumenda sunt,
atque in causam negotialem, de qua ante dictum
est. Locos autem communes & ex causa ipsa,
si quid inerit indignationis, aut conquestionis,
& ex iuris utilitate & natura multos & gra-
ues sumere licebit, & oportebit, si cause digni-
tas videbitur postulare. Nunc assumptiuam
partem iudicialis consideremus. Assumptiva Assumpti-
igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum ua-
probari non potest, aliquo autem foris adiuu-
cto argumento defenditur. Eius partes sunt
quatuor, comparatio, relatio criminis, remotio
criminis, concessio. Comparatio est, cum aliquod
factum, quod per se ipsum non sit probandum,
ex eo cuius id causa factum est, defenditur. Ea
est huiusmodi: Quidam Imperator cum ab ho-
stibus circumsideretur, neque effugere ullo modo
posset, de pactus est cum eis, ut arma & impedi-
menta relinqueret, milites educeret: itaque fecit:
armis & impedimentis amissis, præter spem
militis

milites conseruauit. *Accusatur maiestatis. In-*
currit huc definitia: sed nos hunc locum, de quo
agimus, consideremus. Intentio est, Non oport-
tuit arma & impedimenta relinquere. Depul-
sio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne.
Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infir-
matio est, aut coniecturalis, Non periissent:
aut altera coniecturalis, Non ideo fecisti. Ex
quibus sunt indicationes, Periissentne: &
Ideone fecerit, aut hæc comparatiua, cuius nunc
indigemus. At enim satius fuit amittere mili-
tes, quàm arma & impedimenta hostibus con-
cedere. Ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes
perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem
uenissent, vtrum satius fuerit amittere mili-
tes, an ad hanc conditionem venire. Hoc cau-
sa genus ex his locis tractari conueniet. Opor-
tebit adhibere cæterarum quoque constitutionis
rationem atque præcepta, ac maximè coniecturis
faciendis infirmare illud, quod cum eo quod
crimini dabitur, ij qui accusabuntur, compara-
bunt. Id fiet, si aut id quod dicent defensores
futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de fa-
cto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut
si alia ratione, & aliam ob causam ac dicet se
reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius
rei confirmatio, & item contraria de parte in-
firmitas ex coniecturali constitutione sume-
tur. Sin autem certo nomine maleficiij vocabi-

tur in iudicium sicut in hac causa, (nam maiestatis accersitur) definitione & definitionis preceptis uti oportebit. Atque hac quidem plerumque in hoc genere incidunt, ut coniectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis precepta libebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat optere, quam plurimis infirmat rationibus. Quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à ceteris generibus controuersiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo quod defensor comparat, separare. Id autè faciet, si demonstrabitur non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea quæ salutis causa comparata sunt hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficio, & omnino id quod arguitur, cum eo quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, & hoc extenuando, malefici

maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur honestius, vtilius, magis necessarium fuisse illud quod vitavit reus, quam illud quod fecerit. Honesti autem, & vtilis, & necessarij vis & natura, in deliberationis praeceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam indicationem exponere tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis praeceptis deinceps dicere. Sit enim hac indicatio, quam antè exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore alia constitutiones erunt inductae, in his ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparisonem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur: querat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut
ben

bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

Relatio criminis est, cum reus id quod agitur Relatio confessus, alterius se inductum peccato, iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi: Horatius occisus tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatibus cum gemitu & lamentatione indignè passus, virginem occidit: accusatur. Intentio est, Inuria sororem occidisti. Depulsio est, iure occidi. Questio est, Iurè ne occideris. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanum vicisse molestè ferebat. Infirmatio est, tamen à fratre indemnata necari non oportuit, ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris & pop. Rom. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnata necaret. Hoc in genere causæ, primum si quid ex ceteris dabitur

dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione preceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere non oportuisse antè supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ poterit id peccatum, quod sponte sua reus puniui sit, moribus & iudiciis vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo u ipse qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod indicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudiciis ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniuriis, vltiscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc ac-

cusatus

casat, voluisset, ne hoc quidem ipso quicquam
opus fuisset iudicio: si verò ceteri quoque idem
faciant omnino iudicium nullum futurum. Post-
ea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa
damnata esset, in quam id crimen ab reo conse-
ratur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium
sumere. Quare esse indignum, eum qui ne de
damnata quidem penas sumere potuisset, de ea
supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem
sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem,
quæ lege fecerit, proferat. Deinde quemad-
modum in comparatione præcipiebamus, ut il-
lud quod comparabatur, extenuaretur ab ac-
cusatore quàm maximè: sic in hoc genere oport-
ebat illius culpam, in quem crimen transfere-
tur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse di-
cat, comparare. Postea demonstrandum est,
non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri con-
veniret. Extrema est, ut in comparatione as-
sumptio indicationis. & de ea per amplificatio-
nem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor
autem quæ per alias constitutiones inducentur,
ex his locis qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam
autem, relationem comprobabit, primùm au-
gendo eius, in quem refert, crimen, culpam,
& audaciam, & quàm maximè per indigna-
tionem, si res feret, iuncta conquisitione, ante
oculos ponendo. Postea lenius demonstrando
reum punitum, quàm sit ille promeritus: &

suum supplicium cum illius iniuria conferendo.
 Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab ac-
 cusatore tractati, ut reselli, & contrariam in
 partem conuerti possint, quo in genere sunt tres
 extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa
 autem acerrima accusatorum criminatio, per
 quam perturbationem fore omnium iudiciorum
 demonstrant, si de indemnato supplicij sumen-
 di potestas data sit, leuabitur. Primum si eius-
 modi demonstrabitur iniuria, ut non modò viro
 bono, verum etiam homini libero videatur non
 fuisse toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab
 ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur.
 Deinde eiusmodi, ut in eam is maximè debuerit
 animaduertere, qui animaduertit, ut non tam
 rectum, non tam fuerit honestum in iudicium
 illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo
 vindicari, quo modo, & à quo sit vindicata.
 Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de
 ea re fieri nihil attinuerit. Atque hinc demon-
 strandum est rationibus, & rebus similibus, per-
 multas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de
 his non modò non necesse sit, sed ne utile quidem,
 quin mox iudicium fiat, expectare. Locus com-
 munis accusatoris in eum, qui cum id quod ar-
 guitur, negare non possit, tamen aliquid sibi
 speciei comparet ex iudiciorum perturbatione. Ad
 que hinc utilitatis iudiciorum demonstratio, &
 de 10

de eo conquestio, qui supplicium dederit indem-
natus: in eius autem qui sumpserit audaciam
& crudelitatem, indignatio. Ab defensore,
in eius quem ultus sit, audaciam sui conque-
stione, rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex
consilio eius qui fecerit, & causa & tempore
considerari oportere: quid mali futurum sit,
aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tan-
ta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius sa-
mam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinue-
rit, aut ad aliquam rem, quam charum esse om-
nibus, aut necesse est, aut oportet esse fuerit vin-
dicata. Remotio criminis est, cum eius intentio
facti quod ab aduersario infertur, in alium, aut
in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nam tum
causa, tum res ipsa remouetur. Causa remotio-
nis hoc nobis exemplo sit: Rhodij quosdam lega-
runt Athenas. Legatis questores sumptum,
quem oportebat dari, non dederunt. Legati pro-
fecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Pro-
ficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Qua-
estio est, Oportueritne. Ratio est, Sumptus enim
qui de publico dari solet, in ab questore non est
datus. Infirmatio est, Vos tamen id quod publi-
cè vobis datum erat negotij, conficere oportebat.
Iudicatio est, Cum in qui legati erant, sum-
ptus qui debebatur de publico, non daretur, o-
portueritne eos conficere nihilominus legatio-
nem. Hoc in genere primum, sicut in ceteris si
quid

quid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde perque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio consulere oportere: nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc accusari oportere, & non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem cum cetera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum cuius acciderit culpa demonstrabit. Deinde cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberatio genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus quam conveniret factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studij fuerit in ipso: & id signis
confit

confirmandum huiusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse cōsentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sim autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si questor mortuus esset, & idcirco legati pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpa depulsione dempta, ceteris similiter uti locus oportebit, & ex concessionis partibus qua convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Locis autem communes iidem utrisque ferè, qui superioribus assumptiis incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei sit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causa est huiusmodi: in eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu Imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & Imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu cum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non
t s opor

oportet. *Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis & priuatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate imperator, qui videret ut satis honestum fædus fieretur. Infirmatio est, Attamen quoniam tu particeps factus es in turpissimo fædere summe religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est, Cum is qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fædere, & in tanta religione interfuerit, dedidisti ne sit hostibus, necne. Hoc genus causa à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine confessionis partibus. Nam earum quedam maior tui est, quod paulò post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem, nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sape ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accuset, qui cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocauit, cum c o s s. adessent. Nam ut in superiori exemplo reus ab suo officio ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate.*

state, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quari oportebit, & fueritne ei quo de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

Concessio est, per quam non factum ipsum Concessio:
 * improbat ab reo, sed ut ignoscatur, id pe- * al. pro-
 titur. Cuius partes duæ, purgatio & deprecatio. batur.

Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, Purgatio:
 non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea
 habet partes tres, imprudentiam, casum, necessi-
 tudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid qui
 arguitur, negatur. *Vi* apud quosdam lex erat,
 Ne quis *Dianæ* vitulum immolaret. *Nauta* qui-
 dam, cum aduersa tempestate in alto lætaren-
 tur, vouerunt, si eo portu quem conspiciebant, po-
 titi essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immo-
 luros. Casu erat in eo portu fanus *Dianæ* eius,
 cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes
 legi, cum exissent, vitulum immolauerunt. Ac-
 cusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei
 deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione
 posita. Ratio est, Nescius non licere. Infirmatio
 est, Tamen quoniam fecisti quod non licebat, ex
 lege

lege supplicio dignus es. Iudicatio est, Cum iam fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus. Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortune vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmonis lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbisset, capitale esset: hostias u qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cæpit agere: tum subito magnis commotus tempestatibus fluvius Eurotas u qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victima nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendenda causa hostias constituit omnes in litore, ut qui erans flumen essent, videre possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est, Hostia quas debuisse, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio, Flumen enim subito accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio dignus sit. Necessitudo autem inferitur, cum vi quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur, hoc mi-

do: Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto temp. stas esset, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est, Cum rostratam navim in portu deprehensam lex publicavit, cumque hac navis inuitis nautis vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteatne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id quod voluntate factum negabitur, consulto factum suspitione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentie, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inorat, separare, id est, ostendere dissimile, quod levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse evitari, & hac ratione prouo

provideri potuisse, si hoc aut illud fecisset, aut
nisi fecisset, præcaueri: & definitionibus ostē-
dere non hanc imprudentiam, aut casum, aut ne-
cessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatui-
tatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo
turpitudinem videbitur habere, oportebit per
locorum communium implicationem redarguen-
tem demonstrare, quidvis perpeti: mori denique
satiuss fuisse, quam eiusmodi necessitudini ob-
temperare. Atque tum ex his locus, de quibus
in negotiali parte dictum est, iuris & equitatis
naturam oportebit querere, & quasi in absoluta
iuridicali per se hoc ipsum ab rebus omnibus se-
paratim considerare. Atque hoc in loco, si fa-
cultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in si-
mili excusatione non sit ignotum: & contentio-
ne, magis illis ignoscendum fuisse, & ex delibe-
rationis partibus turpe, aut inutile esse concedi
eam rem, quæ ab adversario commissæ sit: per-
magnum esse, & magno futurum detrimento, si
ea res ab iis, qui potestatem habent iudicandi,
neglecta sit. Defensor autem conuersis omni-
bus his partibus poterit uti. Maxime autem in
voluntate defendenda commorabitur, & in ea
re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimen-
to, & se plus, quam fecerit, facere non potuisse,
& in omnibus rebus voluntatem spectari oport-
ere: & se convinci non posse, quod non absit à
culpa,

culpa, & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum qui culpa careat, supplicio non carere. Locum autem communes accusatoris, unus in confessione: & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa queratur. Defensorum autem conqueslio calamitatis eius, quæ non culpa, sed vi maiore quadam acciderit, & de fortune potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum non euentum considerent. In quibus omnibus conqueslionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum inlignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adiunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea, quod quedam genera causarum simpliciter & ex sua vi considerantur: quedam autem sibi aliud quoque aliquod controversie genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnamquamq; causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessionem loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

De pre

Deprecatio.
no.

Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideo quod concessio peccato, difficile est, ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare par te eius generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo clero, aut forti viro, cuius in Rempublicam multa sint beneficia, dixeris, possis, cum videatur non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quod si, iudices, hic pro suis beneficiis pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis postularet, tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute huius esset, iudices, a vobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicio non versatur, nisi quadam ex parte; tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut in concilio saepe omni in genere tractanda, in id quoque praecepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est. & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimum, & eius consilium diu ductum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quam cognoscendi postulatio valuit. Nam semper animo bono se

in populum Ro. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione vteretur, quam ut propter posterius beneficium sibi ignoscere-
tur, cum deprecationis partes adiungeret. Opor-
tebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postula-
bit, commemorare, si qua sua poterit beneficia:
& si poterit, ostendere ea maiora esse, quam
hac qua deliquerit, ut plus ab eo boni, quam
mali profectum esse videatur. Deinde maio-
rum suorum beneficia, si qua extabunt, pro-
ferre. Deinde ostendere non odio, neque crudelita-
te fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut im-
pulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut proba-
bili causa. Postea polliceri, & confirmare se, &
hoc peccato doctum, & beneficio eorum qui si-
bi ignouerint, confirmatum, omni tempore a
tali ratione abfuturum. Deinde spem ostende-
re aliquo se in loco, magno in, qui sibi conces-
serint, vsui fucarum. Postea si facultas erit, se
aut consanguineum, aut iam a maioribus in
primis amicum esse demonstrabit, & amplitu-
dinem suae voluntatis, & nobilitatem gene-
ris eorum, qui se saluum velint, & dignitatem
ostendere, & cetera ea quae personis ad honesta-
tem, & amplitudinem sunt attributa, cum
conquestione, sine arrogancia in se esse demonstra-
bit, ut honore potius aliquo, quam ullo suppli-
cio dignus esse videatur. Deinde ceteros profer-
re: quibus maiora delicta coepta sunt. Ac mul-

tum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuisse videatur, & aut turpe, aut inutile demonstrandam tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis praeceptis, quae in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicit. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter benevolentiam demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta, aut leniora beneficia, quam maleficia, aut cum beneficii honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignoscere. Deinde de quo ut potestas esset, saepe optarint, in eum potestate non vii summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij: & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sunt. Quoniam igitur in generali constitutione tantum propter eius partium multitudinem commemoramus, ne forte

varietate, & dissimilitudine rerum deductus
alicuius animus in quendam errorem defera-
tur, quid etiam nobis ex eo genere restet, &
quare restet, admonendum videtur. Iudici-
cialem causam esse dicebamus, in qua equi,
& iniqui natura, premij aut pœnaratio qua-
reretur. Eas causas in quibus de equo & ini-
quo queritur, exposuimus. Nunc restat ut de
pramio & de pœna explicemus. Sunt enim De prae-
mio.
multae causae quae ex premij alicuius petiti-
one constant. Nam & apud iudices de pramio
saepè accusatorum queritur, & à senatu, aut
concilio aliquod pramium saepè petitur. Ac ne-
minem conveniet arbitrari nos, cum aliquod
exemplum ponamus, quod in senatu agatur,
ab iudiciali genere exemplorum recedere. Quic-
quid enim de homine probando, aut improban-
do dicitur, cum ad eam dictionem sententia-
rum quoque ratio accommodetur, id non, si
per sententiae dictionem agitur, deliberativum
est: sed quia de homin. statuitur, iudiciale est
habendum. Omnino autem qui diligenter om-
nium causarum vim, & naturam cognoverit,
cum genere primo, tam etiam forma eas in-
telliget dissidere. Ceteris autem partibus a-
ptas inter se omnes, & aliam in aliam implica-
tam videbit. Nunc de pramiis consid. remus. L.
Licinius Crassus C. O. S. quosdam in citeriore
Gallia nullo illustra, neque certo duce, neque eo

nomine, neque numero präditos, ut digni essent, qui hostes Rom. pop. esse dicerentur: quod tamen excursionibus & latrociniis infestam provinciam redderent, consecratus est, & consecravit. Romam rediit, triumphum ab senatu postulat. Hæc ut & in deprecatione nihil ad nos attinet rationibus, & infirmationibus rationum supponendis ad indicationem pervenire: propterea quod nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis simplex erit indicatio, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione huiusmodi, Oporteatne pœna affici. In hac huiusmodi, Oporteatne premium dari. Nunc ad premij quaestionem appositos locos exponemus. Ratio igitur premij quatuor est in partes distributa: in beneficia, in hominem, in premij genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex causa considerantur. Ex sua vi quaerentur hoc modo, Magna an parva, facilia an difficilia, singularia sint an vulgaria, vera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, Si tum, cum indigeremus, cum ceteri non possent, aut nollent opitulari, si tum cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, Si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, Si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industria fortuna constitisset. In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid
sim

sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit,
& si quid aliquando tale fecerit, num alieni
labori, aut deorum bonitatis premium sibi po-
stulet: num aliquando ipse talem ob causam ali-
quem premio affici negarit oportere: aut num
iam satis pro eo quod fecerit, honos habitus sit:
aut num necesse fuerit ei facere id quod fece-
rit: aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fe-
cisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit,
premio: aut num ante tempus premium petat,
& spem incertam certo venditet pretio: aut
num, quo supplicium aliquod vitet, eo premium
postulet, uti de se praedictum factum esse vi-
deatur. In premij autem genere quid, &
quantum, & quamobrem postuletur, & quo
& quantoque res premio digna sit, con-
siderabitur. Deinde apud maiores quibus ho-
minibus, & quibus de causis talis honos sit ha-
bitus, queretur. Deinde ne his honos nimium
peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem
premium postulante dicet, locus erit commu-
ni, premia virtutis & officij sancta & casta
esse oportere: neque ea aut cum improbis com-
municari, aut in mediocribus hominibus peruul-
gari. Et alter, minus homines virtutis cupi-
dos fore virtutis premio peruulgato. Qua
animi rara & ardua sint, ea ex premio pulchra
& incunda hominibus videri. Et tertius, si
existant qui apud maiores nostros ob egregiam

virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria cum pari premio tales homines affici videant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui premium petet, facti sui amplificatio, & eorum qui premio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse premio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarum premium postulatur, in quo utrum copiose sit agri, velligalium, pecunia, an pecunia, consideratur. Loci communes, facultates augere, non minuire oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controuersis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

De controuersis in scripto versatur controuersia, cum ex uersisquæ scripti ratione aliquid dubij nascitur. Id fit in scripto ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex controuersantur. rii legibus, ex ratiocinatione, ex definitione.

Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum

dum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo centum uxori sua sic legauit: *Heres meus uxori meae vasorum argenteorum pondo centum, quæ voluit, dato.* Post mortem eius vasa magnifica, & pretiosè calata petit à filio mater: ille se quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigüe scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo vno pluribusve in ea sententia, in qua is qui dicet accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore & ex inferiore scriptura docendum, id quod queratur fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia aut pleraque ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde quæ in sententia scriptor fuerit, ex ceteris eius scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit: & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo queritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id oppositum sit, quod nos interpretemur, aut ei quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile quid verisimile sit eum voluisse qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atq; in rebus quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa

re dabitur facultati, id quod aduersarius intelligat, multò minus commodè fieri posse, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus extet: nos quod dicamus facile & commodè transigi posse. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quò facilius res intelligatur) Meretrix corenam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. Contra eum qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, possit dici, neque administrationem esse ullam publicae meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id quod ab aduersariis dicitur, minimè eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrato, quemadmodum scripsisset, si id quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de raris argenteis quaritur, possit mulier dicere, nihil

alii

attinuisse adscribi, quæ volet, si heredi voluntati permetteret. Eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum heredi vellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihil omnino heredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum, sit, querendum est, ut, quod eum voluisse in eiusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utile, & quid honestius, & illi adscribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, communibus utrinque locis uti oportebit. Ex scripto & sententia controuersia consistit, cum & sententia alter verbis ipsis quæ scripta sunt, utitur: alter ad id quod scriptorem sensisse dicit, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto aut ex euentu aliquo ad tempus id quod instituit, accommodatur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: Si mihi filius genitus fuerit unus, pluresve, si mihi heres esto. Deinde quæ

v 9 assol

*offolent. Postea, Si filius antè moritur, quàm in
 tutelam suam venerit, tu mihi, dicebat, secundus
 heres, esto. Filius natus non est, ambigunt agna-
 ti cum eo qui est, secundus heres: si filius antè,
 quàm in tutelam veniat, mortuus sit. In hoc ge-
 nere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad even-
 tum aliquam sententiam scriptoris oportere ac-
 commodari: propterea quòd ea sola demonstrat-
 ur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit,
 suam esse hereditatem defendit. Alterum autè
 genus est eorum qui sententiam inducunt, in quo
 non simplex voluntas scriptoris ostenditur, qua
 in omne tempus, & in omne factum idem va-
 leat: sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus
 interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicalu
 assumptiva maxime sustinetur. Nam tum in-
 ducitur comparatio, ut in eum qui, cum lex ape-
 riri portas noctu vetaret, aperuit quodam in
 bello, & auxilia quadam in oppidum recepit,
 ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent,
 quòd propè muros hostes castra haberent. Tum
 relatio criminis, ut in eo qui, cum communis lex
 omnium, hominem occidere vetaret, tribunum
 militum suum qui vim sibi inferre conaretur,
 occidit. Tum remoti criminis, ut in eo qui, cum
 lex quibus diebus in ligationem proficiscere-
 tur, præsstituerat: quia sumptum non dedit qua-
 stor, profectus non est. Tum concessio per pur-
 gationem & per imprudentiam, ut in rituli*

immolatione: & per vim, ut in nani rostrata:
& per casum, ut in Eurota fluminis magnitu-
dine. Quare aut ita sententia inducetur, ut
vnum quoddam valuisse scriptor demonstretur:
aut sic, ut in eiusmodi re & tempore hoc voluis-
se doceatur. Ergo is qui scriptam defendit, his
locis plerunque omnibus, maiore autem parte
semper poterit uti. Primum scriptoris collau-
datione & loco communi, nihil eos, qui iudicent,
nisi id quod scriptum sit, spectare oportere: &
hoc eo magis, si legitimum scriptum profere-
tur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid.
Postea, quod vehementissimum est, facti aut
intentionis adversariorum cum ipso scripto con-
tentione: quid scriptum sit, quid factum, quid
iuratus iudex: quem locum multis modis va-
riare oportebit. Tum ipsum secum admiran-
tem quidnam contra dici possit, tum ad iudi-
cis officium revertentem, & ab eo querentem
quid praterea audire aut expectare debeat:
tum ipsum adversarium quasi intentantis lo-
co producendo, hoc interrogando, utrum scri-
ptum neget esse eo modo, an ab se contra fa-
ctum esse, aut contra contendit neget, utrum
negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neu-
trum neget, & contra tamen dicat, nihil esse
quo hominem impudentiorem quisquam se vi-
surum arbitretur. In hoc ita commorari conue-
niet, quasi nihil praterea dicendum sit, & qua-
si

si contrà dici nihil possit, sepe id quod scriptum est, recitando, sepe cum scripto factum aduersarij configendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis iudicē dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diuere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento quam posuimus controuersia, aut causa assumptiua inferetur, quomobrem scripto non potuerit aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de eius voluntate nos argumentari, qui ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit sue voluntati: multa incommoda consequi, si instituat, ut à scripto recedatur. Nam & eos qui aliquid scribant, non existimaturos id quod scripserint, ratum futurum: & eos qui iudicent, certum quid sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quod si voluntas scriptoris conseruanda sit, se non aduersarios à voluntate eius stare. Nam mul-

tò propius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sine causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contradicendum, quàm absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa omnia esse, ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpæ eum qui accusaretur, causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset, nunc ipsum reum causam afferre quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulis partes multa conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi conuenire. Deinde si in ceteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere. Prima pars his fere locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quò minus posset aperte perscribere id quod cogitaret: non fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant: si quicquam ex ipientum putasset, consueuisse eos qui leges scribant,

exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quò magis probetur eum fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret, & ostendere causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod cum semel causa consideretur: nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum omnibus causam dari, & potestatem petendi, cum intellexint vos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam irati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptum sit, recedant: neque quo pacto alios improbare possint, quod contra legem iudicant: & ceteros civi quid agant ignoraturos: si ex suo quisque consilio & ex ea ratione, qua in mentem aut in libidinem venerit, non ex communi prescripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea querere à iudicibus ipsis, quare in alienis digneantur negotiis: ut Recipi munere impediantur, cum sapius suis rebus & commodis servire possint: cur incerta verba iurent: cur certo tempore conveniant, certo discedant, nihil quisquam

quam afferat causa, quò minus frequenter optam Reipub. det, nisi quæ causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc quod faciat, indignius & impudentius esse quàm si adscribat. Agè porro, quid si ipsi velint iudices adscribere, passurine sit populus: utque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maximè commutare. Deinde indignius esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla sit, hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire: quòd si nunc id agant, velle se scire qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cum summe inuilia, tum multo turpissima sint, legem cuiuscemodi sit, in præsentia conservari à iudicibus: post, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non extaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra petico.

riculum quidem esset, crederemus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius qui peccarit, potius, quam legi ipsius verba cognoscere. Huic & huiusmodi rationibus ostēditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimē conveniat quicquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximē necessarius, per quem ostendat oportet, si * eo veniat, causam contra scriptum accipi, eam tamen minimē oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huius necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia est, eum qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quispiam accusator derogat, omnibus paribus iustis & probabilibus accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, ut indices etiam si nollent, necesse esset: hac autem

et al. con-
veniat.

tem

tem, etiam si necesse non esset, ut vellent, contra indicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscripsimus, si de his locis quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

Contra scriptum autem qui dicet, primum Contra
scriptum. eum inducet locum, per quem equitas causæ demonstratur: aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco, cum diutius commoratus sui facti rationem, & equitatem causæ exornauerit, tum ex his locis ferè contra aduersarios dicet oportere causas accipi: demonstrabit nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniuriam fieri velit: omnia supplicia quæ à legibus proficiantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum.

æ

fuisse:

fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa aetate praeditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: tunc vero quod intelligeret quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quae perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea querere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quaedam, quae perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id quod nos fecerimus aut postulemus, quam utile aut quam honestum sit. Deinde leges nobis charae

esse

esse non propter literas, quæ tenuæ & obscuræ
notæ sūt voluntatis, sed propter earum rerum,
quibus descriptum est, utilitatem, & eorum,
qui scripserint, sapientiam & diligentiam.
Postea quid sit lex describere, ut ea videatur
in sententiis, non in verbis consistere: & iudex
is videatur legi obtemperare, qui sententiam
eius, non qui scripturam sequatur. Deinde
quàm indignum sit eodem affici supplicio eum,
qui propter aliquod scelus & audaciam contra
legem fecerit, & eum qui honesta aut necessa-
ria de causa, non ab sententia, sed ab literis
legis recesserit: atque his & huiusmodi ratio-
nibus, & accipi causam, & in hac lege accipi,
& eam causam quam ipse afferat, oportere
accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei di-
cebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissi-
mum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversa-
rio staret, derogasset: sic huic qui contra scri-
ptum dicet, plurimum proderit ex ipsa scriptu-
ra aliquid ad suam causam convertere, aut am-
biguè aliquid scriptum ostendere. Deinde ex
illo ambiguo eam partem, quæ sibi profit, defen-
dere, aut verbi definitionem inducere, & illius
verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ
commodum traducere, aut ex scripto non scriptum
aliquid inducere per ratiocinationem, de qua
post dicemus. Quæcumque autem in re, quamvis
leniter probabili scripto ipso se defenderit, etiam

cum equitate causa abundabit, necessario mul-
tum proficiet, ideo quod si id, quo nititur aduer-
sarium causa, subduxerit, omnem illam eius
vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci au-
tem communes certis ex assumptionis partibus
in utranque partem conuenient. Præterea eius
qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius qui
contra commiserit, utilitate spectari oportere, &
legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra
scriptum, leges in consilio scriptoris & utilitate
communi. Contra scriptum, leges in consilio
scriptoris & utilitate communi, non in verbis
consistere. Quàm indignum sit equitatem literis
vrgeri, quæ voluntate eius qui scripserit, defen-

Ex contra datur. Ex contrariis autem legibus controuersis legis nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum premium capito, & quam volet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiso quinque eius proximos cognatione, magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheras in Thessalia tyrannidem occupauerat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum quem ex tyranno habebat, sibi premij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utranque in partem ijdem loci, atque eadem præcepta

СОЛНЦЕ

conuenient, ideo quòd vterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet. Primum igitur leges oportet contendere, considerando vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges due, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepent inter se: ea maximè conseruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex postèrius lata sit. Nam postrema quæque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in vtra maior pœna statuatur. Nam maximè conseruanda est ea, quæ diligentissima & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam saepe ea quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum statim fieri necesse sit, vtrum habeat aliquam moram & sustentationem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde ope-

ram dare, ut sua lex ipso scripto videatur nisi. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem induci, quò sanctius & firmitus id videatur esse, quò apertius scriptum sit. Deinde sua legi ad scriptum, ipsam sententiam quoque adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. Postremo facere, si causa facultatem dabit, ut nostra ratione utraque lex conservari videatur, & adversariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione.

Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo quod respiciam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto: Lex, Si furiosus est, agnatorum gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto. Et lex, Paterfamilias uti super familia pecuniaq; sua legaverit, ita ius esto. Et lex, Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quòd effugiendi potestas non fuit, lignea solea in pedes inductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & preligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum enlevis in quem

quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Heredes quos ipse iubet, scribunt, tabulae obfignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hereditate controversia est. Hic certa lex, quae testamenti faciendi ius, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quae hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quae ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad eiusmodi rationem, ut queratur, habueritne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos & huiusmodi quosdam esse arbitramur: Primum eius scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei qua de queratur, cum eo de quo constat collationem eiusmodi, ut id de quo queritur, rei de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, quae fieri possit, ut qui hoc equum esse concedat, illud neget, quod aut equius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod cum de illa esset scriptum, de hac is qui scribebat, dubitaturum neminem arbitratum sit. Postea multis in legibus multa esse praeterita, quae idcirco praeterita nemo arbitretur, quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint.

Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo, cui cõferatur, diuersum esse genere, natura; vi, magnitudine, tempore, loco persona, opinione: si quo in numero illud quod per similitudinem assertur, & quo in loco illud cuius causa afferretur haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur; vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, iisdem ratiocinationibus, quibus antè prædictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit, considerare, periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur, nihil esse penè, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in vnamquamq; rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed cum cõmodissimè scribere, qui curet vt quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diminutionem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere quibus velit.

Definitio. Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est pos-

est positum, cuius de vi queritur, hoc modo: Lex,
Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint,
omnia amittunt: eorum nauis & onera sunt,
qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam
in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, al-
terius onus esset, naufragum quendam natantem,
& manus ad se tendentem animaduenterunt:
misericordia commoti, nauim ad eum applicaue-
runt, hominem ad se sustulerunt. Postea ali-
quanto, ipsos quoque tempestas vehementius ia-
ctare cepit, usque adeo ut dominus nauis, cum
idem gubernator esset, in scapham confugeret,
& inde funiculo, qui à puppi religatus scapham
annexam trahebat, naui, quoad posset, modera-
retur: ille autem cuius merces erant, in gladium
in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus
ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit,
est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tem-
pestate iam commutata, nauis in portum proue-
hitur. Ille autem qui in gladium incubuerat,
leuiter saucius facile est ex vulnere recreatus.
Nauim cum onere horum trium suam quisque
esse dicit. Hic omnes scripto ad causam acce-
dunt, & ex nominis vi nascitur controuersia.
Nam & relinquere nauem, & remanere in na-
ui, denique nauis ipsa quid sit, definitionibus
queritur: iisdem autem ex locis omnibus, quibus
definitiva constitutio tractabitur. Nunc expositis
in argumentationibus, qua in iudiciale causa-

rum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum argumentandi locos & precepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causu versetur, sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse equitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & utilitatem, in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere cause quedam argumentationes committitur ac similes tractabuntur: quedam separatim ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adiunguntur. Atque uniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscura, dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis precepta pergamus.

Expetēda. R E R V M expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructu atque utilitatem petendum: quod pecunia est. Est portò quiddam ex hor

ex horum partibus iunctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & prae se gerit quādam utilitatem, quò magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horū contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quae posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quae sunt honesta appellabuntur. Quae autem in secundo, utilia. Haec autem tertia, quia partem honestatis & virtutis continent, & quia maior est vis honestatis, iunctae res omnino ex duplici genere intelligentur, sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarū rerum partes sint, honestas & utilitas, vitandarū turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus res duae grades sunt attributae, necessitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus. Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum eius duae partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus Virtus. naturae modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota res erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes
quatuor:

quatuor: prudentiā, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est, rerum bonarū & malarū & vtrarūq; scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quā factū sit. Iustitia est habitus animi communi vtilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum: deinde quedam in consuetudinem ex vtilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quedam innata vi inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam nature (quam divinam vocant) curam ceremoniamq; affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæq; benevolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum est, defendendo aut vlciscendo propulsatur. Observantia est, per quā homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut fu-

tura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractū aluit, & maius fecit vsus, vt religionem: aut si quid eorum qua antè diximus, ab natura profectū maius factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorū iam sententiis constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositu est vt obseruet, continetur. Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum perpesio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est, rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cū spe collocauit. Patientia, est honestatis aut utilitatis causa rerum arduarū ac difficilium voluntaria ac diuturna perpesio. Perseuerantia est, in ratione bene considerata stabilis & perpetua permansio. Temperantia est, rationis in libidinē, Temperatque in alios non rectos impetus animi firma & rancia. moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quā cupiditas, cōsiliij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius innectia

Fortitudo.

inuectionis concitati, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus, clarum & stabilem comparat autoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumentum, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à brevitatē datatē precipiendi remotum est. Propter se autem propter vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sūt, ut fortitudini ignavia, & iustitiæ iniustitia: verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus, fidentiae contrarium est diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentiae: pertinacia, quæ perseverantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item viti contraria rerum bonarum in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta, & cultus, & honore,

honore, & verecundia digna autoritas. Ampli-
tudo, potentia aut maiestas, aut aliquarum co-
piarum magna abundantia. Amicitia, voluntas
erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa
quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia
de civilibus causis loquimur, fructus ad amici-
tiam adiungimus, ut eorum quoque causa peten-
da videatur: ne forte qui nos de omni amicitia
dicere existimant, reprehendere incipiant: quan-
quam sunt qui propter utilitatem modo peten-
dam putant amicitiam, sunt qui propter se so-
lum, sunt qui propter se & utilitatem: quorum
quid verissime constituatur, alius locus erit con-
siderandus. Nunc hoc sic ad usum oratorium
relinquatur, utranque propter rem amicitiam
esse expetendam. Amicitiarum autem ratio,
quoniam partim sunt religionibus iunctæ, par-
tim non sunt: & quia partim veteres sunt, par-
tim novæ, partim ab illorum, partim ab no-
stro beneficio profectæ, partim utiliores, par-
tim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex
temporum opportunitatibus, ex officiis, ex re-
ligionibus, ex vetustatibus habebitur. Utili-
tas autem aut in corpore posita est, aut in ex-
traneis rebus: quarum tamen rerum multò
maxima pars ad corporis commodum reuertit-
ur, ut in Republica quædam sunt, quæ (ut
sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut a-
grî, portus, pecunia, classis, nautæ, milites, socij
quibus

quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. *Alia* verò quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut vrbis egregia exornatio atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salua & incolumes, verumetiam, ut ample atque potentes sint ciuitates. Quare vtilitatis due partes videntur esse, incolumitas & potentia. Incolumitas est salutis tuta atque integra conseruatio. Potentia est ad sua conseruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas: atque in iis omnibus quæ antè dicta sunt, quid difficultè fieri, & quid faciliè fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine villo labore, sumptu, molestia, quàm breuissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri quod quanquàm laboris, sumptus, molestia, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus cõpleri, atque ad exitum perducì potest. Quoniam ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nunc restat ut de iis rebus quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit cognoscamus.

mus. Vri posse flamma lignea materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est: atque ita necesse, ut vi postulat ea quam modo describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari neque leniri potest: Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliqua res incident difficiles in illa superiori, possitne fieri, questione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus, necesse est Casilinenſes se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. illic in superiore adiunctio est hæc, nisi malint fame perire: si enim id malunt, non est necesse. Hoc inferius non item, propterea quod siue velint Casilinenſes se dedere, siue famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Propè dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere aut adipisci velimus, tum adiunctio illa quid habeat utilitatis aut honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen ut id quæras, quod cõueniat ad usum

civitatis, reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam quam adiunctionem nominavimus. Pariter autem invenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adiunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione, Extra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud quod adiungitur, semper cuiusmodi sit erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit. Necesse est hoc faciamus, si honeste volumus vivere: aut ad incolumitatem hoc modo, Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem hoc modo, Necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac lenissima commoditatis: quae cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se saepe necesse est comparari, ut quanquam praestet honestas incolumitati, tamen utri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam praescripi videtur in perpetuum dari posse. Nam quae in re fieri poterit, ut cum incolumitati consuluerimus, quod sit in praesentia de honestate deliberatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis.

Iia.

Ita in eiusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestatis rationē habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Quæ in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modò illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut queramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, ut proinde uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quæque causam vehementissimè necessariam indicemus. Affectio, est quadam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerū, ut nō tales, quales, antè habita sint, aut plerumque haberi soleant, habenda videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse, at non illo animo quo Ulysses transiit: & pecuniam in mare deicere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore & ex consilio, non ex sua natura consideranda, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo,

quicum, quotempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem & vituperationes ex his locis sumentur. qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum & corpus & extrarias res licebit. Animi est, virtus, cuius de partibus paulò antè dictum est. Corporis valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraria, honos, pecunia, affinitas, genus amici, patria, potentia, & cetera quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia simi intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia, & vituperare superbia est. Animi autè & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omnem causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione prima ac maxima parte rhetorice satis dictum videtur. Quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum: quæ restant in reliquis dicemus.

FINIS.

INDEX RERVM, AC

VERBORVM, QVÆ IN
HOC OPERE CONTI-
NENTVR.

* *

A bsolutio	200	modo tractanda	
A bsoluta consti- tutio	43.56		
A busio	139	Argumentationis per- fectæ partes quinque	
A ccusatoris locus pro- prius	44.213		
A d iunctio	30.294	Argumētio	11.27.195
A dversum	131	A ristotelis laus	244
A ffectio	240	A rs quid	5
A micitia	204.339	A rs sine exercitatione	
A mphictryones	335	parum iuvat	4
A mplificatio	286	A rticulus	120
A mplificationis diuisio	6.82	A ssumptionis appro- batio	212.223
A mplificatio ibid.		A ssumptiua cōstitutio	
A mplitudo	338		19.
A nnominatio	123	A tentos quādo habe- bimus auditores	7.
A pprobatio	30.223		190.
A pprobatum	212	A tributa personis	203
A rgumentatio	209		
A rgumentationes vi- tiosæ	46.237	B	
A rgumētationes quo-		B arbarismus	111
		B eneficia	508
		B en	

INDEX.

<i>Beneficia in hominē. ib.</i>	<i>Comparatio</i>	10.40
<i>Beneuoli quomodo sūt</i>	<i>Cōplexio</i>	44. 113. 209
<i>auditeres</i>	7. 180. 190	<i>Complexio vitiosa</i> 59
<i>Beneuolentia vnde con-</i>	<i>Compositio</i>	111
<i>paratur</i>	190	<i>Concessio quid</i> 1941
<i>Breuitas</i>	165. 100.	<i>Eius diuisio</i> <i>ibid.</i>
	C	<i>Nonconcessum</i> 239
<i>Casus</i>	205. 300	<i>Conclusio</i> 6. 135. 242
<i>Causarum diuisio</i>	14	<i>Cōclusio simplex</i> 210
<i>Causa duplex</i>	259	<i>Conclusiones tripartite</i>
<i>Causarum genera qua-</i>	<i>sunt</i>	60
<i>tuor</i>	6. 188	<i>Conduplicatio</i> 131
<i>Cause genus admirabi</i>	<i>Confirmatio</i>	5. 202
<i>le, anceps, & obse-</i>	<i>Confirmatio vitiosa</i>	52
<i>rum</i>	198	<i>Conformatio</i> 163
<i>Causa simplex an com-</i>	<i>Confutatio</i>	6
<i>posita videndū</i>	184	<i>Coniectura ex persona</i>
<i>Causa coniecturalis</i>	25 264	
<i>Causa rationalis</i>	37	<i>Coniunctio</i> 131
<i>Circuitio</i>	137	<i>Conquestro</i> 82
<i>Clementia</i>	334	<i>Cōquestio et eius loci</i> 248
<i>Cohortatio</i>	82	<i>Consecutio</i> 29. 208
<i>Collatio</i>	27. 212	<i>Consequentia</i> 164. 165
<i>Comimoratio</i>	153	<i>Consilium</i> 204. 105
<i>Cominune</i>	212. 238	<i>Consuetudo</i> 285
<i>Commutatio</i>	132	<i>Consuetudinis ius</i> 285.
<i>Cōmutabile exordiū</i>	10 333	
<i>Compar</i>	121	<i>Constitutio negocialis</i>
<i>Comparabile</i>	212 282	

Co. st

INDEX.

Constitutio iuridicialis	Controuersia ex contra-	
absoluta	38	rius legibus 324
Constitutio	178	Controuersia ex ratio-
Constitutio causarii	15	cinatione 326
Eius diuisio	ibid.	Controuersia nominis, fa-
Constitutio generalis	Et, generis	179. 180
181. 282	Controuersia scripti	185
Constitutio translatiua	Controuersum	239
184	Contrarium	119. 240
Constitutio iuridicialis	Conuersio	113
182	Copia dicenda	169
Constitutio absoluta	183	Corporis motus 83
Constitutio assumptiua	Correctio	129
183. 286.	Credibile	212
Constitutionis legitima	Criminis concessio	183
partes	33	Criminis purgatio ibi.
Constitutio definitiua	Criminis deprecatio ibi.	
276	Criminis remotio ibid.	
Constitutio coniecturalis	Criminis relatio ibid.	
257	Criminis cōparatio ibi.	
Contentio 81. 115. 153	Criminis transferenda	
Contentionis diuisio	81	loci 264
Continuatio ib. &	120	D
Continentia	333	Defensoris munus 260
Controuersia ex quibus	Defensoris loci	278
nascatur 15. 16. 17. 18	Definitio	36. 128
Controuersia ex scripto,	Definitio mala	239
& sententia	313	Deliberatio & demon-
Contra scriptum	321	stratio an causarum
	7	4 gen

INDEX.

genera sint	180	Enumeratio falsa	48
Demonstratiuū genus Enumeratio vitiosa	471 ^a		234
Deliberatiuum genus Enumeratio distribu-			
ibid. & 64.		tionis pars	14
Demonstratio	81.165	Elocutio quid	5
Denominatio	136	Eloquentia studium, &	
Deprecatio	20.42.304	laus	166.174
Descriptio	145	Euentus	270
Dictorum, & dicendo. Exclamatio			115
rum enumeratio	23	Exemplum	157.212
Dignitas	112.338	Exempla vnde petenda	
Diminutio	144	95	
Disiunctio	130	Exempli & testimoniij	
Dissolutio	134	differentia	96
Disparatum	208	Exercitatio quid	5
Dispositio quid	5.76	Exordium	5.188
Distributio	81.140	Exordiorū duo genera	
Distributionis partes	14	61	
Diuisio	5.146	Exordiorum vitia	193
Dociles vt reddantur Exordiuū vulgare, cōmu-			
auditores	7.191	ne, cōmutabile, longū,	
Dolus	66	separatum, translatū	
Dubium genus	6	10.194 & seq.	
Dubitatio	133	Exornatio	44
	E	Exornatio vitiosa	58
Effectio	158	Expeditio	133
Elegantia	110	Expetenda	330
Enumeratio	60.210	Explanatio	111
		Exp	

INDEX.

Expolitio	149	Gratia	284.332
Expositio vittosa	47	H	
F		Habitus	204
Fabula	11.195	Historia	11.195
Facta	205	Honestas res duplex	66
Factu facile	336	Honestum rectum ibi.	
Factu difficile	Ibi.	Honestum laudabile	69
Facultates	310	Honestu genus	6.188
Falsum	238	Humile genus	67.188
Fidentia	333	I	
Figura dicendi, grauis, Imago	158.212		
mediocris, & atte-		Imitatio quid	5
nuata	104.105	Imprudentia	299
Et quæ oratio cuiusque		Impulsio	259
harum sit particeps,		Incolumitas	336
ibid. & seq.		Inconstans	240
Figuris dicendi vtenti-		Indignatio: & eius loci	
bus quæ cauenda	244		
108		Inductio	213
Firmamentum	187	Insinuatio	189.191
Fortitudo	66.333	Intellectio	138
Fortitudinem si doceat-		Intelligentia	332
mus retinendam ib.		Interrogatio	116
Fortuna	204	Interpretatio	132
Frequentatio	147	Inuentio quid	5.178
G		Inuentionis partes	6
Genus	208	Locatio	81
Gloria	338	Iudicium	38.212.285.
Gradatio	127	333	
		y 5	Iudic

INDEX.

Indiciale genus	5	14	31
Ius ex lege	38.333	Locus à rumoribus, &	
Ius natura	38 284	contra rumores	32
Ius civile & partes eius	Loci indignationis	245	
174	Loci communes	unde	
Ius consuetudinis	285	sumuntur	60
Ius ex quibus cōstet	38	Loci cōmunes	42. 273
Ius ex equo	ibid.	Loci conquestionis	248
Iustitia	66.532	Locus	27.205
Iustitiæ partibus quo	Longum exordium		
pactō utimur	67	11.	

L

M

Lacryma citissimè arē-	Magnificencia	333
sci.	63 Maius	208
Latinitas	112 Membrum	120
Latus	71 Memoria quid	5.78.
Leges due si contraria	332	
sint	35 Memoria naturalis, &	
Legitima constitutio	15 artificiosa: eiusq; loci	
Eius diuisio	ibid. 35	
Lene	238 Memoria verborū	53
Licentia	141 Misericordia quā moue	
Locus à testibus, & con-	re poterit	62
tra testes	30 Modestia	66.334
Locus à quæstionibus, Modestie partes		68
& contra quæstiones	N	
ibid.	Narratio	6.194
Locus ab argumentis, Narratio breui		12.
& contra argumen-	196	

Narr

INDEX.

Narrationum tria ge-	Oratoria materia , &
nera 12. 94	subiectum 175
Narratio dilucida 196	Ornamenta elocutionis
Narratio verisimilis 13	110
Narratio cum parum	Ornamenta sententiarum
probabilis, unde ex-	140
ordicendum 77	Ornamentum per com-
Narratio pbabilis 197	trarium 154
Natura 203	Ornamentum per ne-
Necessitas 337	gationem 155
Necessitudo 300	P
Necessitudoduplex 337	Pactum 39. 285. 333
Negotiis attributa 205	Par 285
Negotio adiunctum 208	Pars 208
Nex 124	Partitio 199
Nomen 203	Patientia 333
Nominatio 135	Paucitas 200
Notatio 158	Permissio 133
O	Permutatio 139
Observantia 284	Perscuerantia 333
Occasio 28. 107	Personis attributa 203
Occupatio 130	Perspicuum 239
Offensum 239	Pietas 284. 332
Officium & finis ora-	Potentia 336
toris 175	Preciso 134
Officij oratorij partes 5	Premium 307
Oratio 217	Pramij genus 309
Oratio varianda 229	Prenomino 136
Orationis partes 188	Principium quid 6. 188
	Prin

INDEX.

<i>Principiū, & insinua-</i>	<i>Reprehensionis modi</i>	
<i>tio quomodo diffe-</i>		240
<i>rant</i>	10.188	S
<i>Probabile</i>	25.210	<i>Sapiētia sine eloquētia</i>
<i>Pronūtiatio quid</i>	5.78	170
<i>Eius diuisio</i>	78.79	<i>Scriptū si ambigū sit</i>
<i>Propositio</i>	44.223	33
<i>Providentia</i>	332	<i>Sententia</i>
		117
<i>Prudentia</i>	66.332	<i>Sermocinatio</i>
		161
<i>Eius partes</i>	ibid.	<i>Sermonis pronuntiatio</i>
<i>Purgatio</i>	19	82
<i>Eius partes</i>	290	<i>Sermo & eius diuisio</i>
		81.82
<i>Quaestio</i>	186	<i>Signum</i>
		27.211
	R	<i>Significatio</i>
		164
<i>Ratio quid</i>	21.44	<i>Simile</i>
		108
<i>Ratio vitiosa</i>	50	<i>Similiter cadens</i>
		122
<i>Ratio infirma</i>	ibid.	<i>Similiter desinens</i>
		ibid.
<i>Rationis cōfirmatio</i>	44	<i>Similitudo</i>
		154
<i>Ratiocinatio</i>	116.217.	<i>Solæcismus</i>
		111
259		<i>Spatium</i>
		28
<i>Rectum</i>	66	<i>Spes</i>
		ibid.
<i>Religio</i>	285.332.	<i>Studium</i>
		204.265
<i>Religiosum</i>	212	<i>Subiectio</i>
		125
<i>Remotio criminis</i>	20.	<i>Superlatio</i>
		137
43		<i>Suspiciones</i>
		268
<i>Remotum</i>	238	<i>Suspiciones ex facto</i>
<i>Repetitio</i>	112	269
<i>Reprehensio</i>	241	Temp

INDEX.

	T	<i>Victus</i>	203.266
<i>Tempus</i>	28.206	<i>Vindicatio</i>	284.333
<i>Tempora tria insinua-</i>		<i>Virtus</i>	331
<i>tionis</i>	8	<i>Vitia vocis quæ demon-</i>	
<i>Temperantia.</i>	233	<i>strari debet</i>	79.80
<i>Transductio</i>	114	<i>Vitæda propter se</i>	334
<i>Transgressio</i>	137	<i>Vitiosum exordium</i>	10
<i>Transitio quid</i>	129	<i>Vituperatio</i>	72
<i>Translatio</i>	37.40.139	<i>Vocis figura</i>	79.80
<i>Translatio & commu-</i>		<i>Vocis mollitudo</i>	ibi.
<i>tatio</i>	279	<i>Vocis firmitudo</i>	ibid.
<i>Translatiocriminis</i>	20	<i>Vilia</i>	234
<i>Translatum exordium</i>		<i>Vilitas</i>	65.335
10.		<i>Vulgare</i>	238
<i>Turpe genus</i>	6.239	<i>Vulgare exordium</i>	10
	V		Z
<i>Veritas</i>	184.333	<i>Zensis pictor</i>	251

FINIS.

M. TVLLII

CICERO-

NIS

RHETORICORVM

POSTERIOR

TOMVS.

Operum catalogum sequenti pagella inuenies.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI,

APVD ANT. GRYPHIVM.

M. D. LXXXI.

IN HOC TOMO

CONTINEN-

T Y R.

M. T. CICE-

R O N I S.

De Oratore ad Quintum fratrem, libri
III.

De Claris oratoribus, qui dicitur Brutus,
liber I.

Orator ad Brutum, liber I.

Topica ad Trebatium, liber I.

Oratoriæ partitiones, liber I.

Eiusdem de optimo genere oratorum
Præfatio quædam.

*Omnia ad castigatissima quæque exempla-
ria, præcipue Victorij ac Pauli
Manutij castigata.*

31. T.

M. T. CICERO-
NIS AD QVIN-
TVM FRATREM

DIALOGI.

DE ORATORE.

COGITANTI mihi saepe numero, & memoria vetera repetēti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima Republicum & honoribus, & rerum gestarum gloria florent, eum vita cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cū mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusq; nostrum praeclara studia referendi fore, iustum, & prope ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam atatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum, cum graues communium temporum, tum varij nostri casus sefellerunt. Nam qui locus quietus & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima molestiarum, & turbulētissima tempestates extiterunt.

aa 2 Neque

Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq; recolendas. Nam prima etate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae veteris, & consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen, & hoc tempus omne post consulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis obsequar studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causa amicorum, vel Resp. tribuet otij, adscribendum potissimum conferam. Tibi verò frater neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque autoritate quisquam apud me plus te valere potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoria non sanè satis explicata recordatio, sed ut arbitror, apta ad id quod requiris, ut cognoscas quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimi que senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi saepe dixisti, quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac etate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solésq; nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris

stris dissentire, quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem illam ab elegantia doctrina segregandam putes, & in quodam ingenij atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem, sæpenumero in summos homines, ac summi ingenii præditos intuenti, quarendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus quàm in dicendo admirabiles extitissent: nam quocunque te animo, & cogitatione conuerteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed propè maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori Imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præstantissimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus? Iam verò consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare Rempublicam possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cum boni per diu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus atq; in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum Imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet, conuertat animum,

& ea ipsa artium genera circumspeciat, quique in eis floruerint, quàmque multi sint: facillimè, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, indicabit: neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam πρὸς ὅπλῃα Græci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint, qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed omnia quaecunque essent, vel scientia peruestigatione, vel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici vocentur, quanta in obscuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quotamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo ferè studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium penè infinitam vim, & materiam scientiæ, & cognitione comprehenderit? Verum mihi hoc videor esse dicturus, ex omnibus ij, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, minimam copiam poetarum egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in quo petrarò exornatur aliquis excellens, si diligenter & ex nostrorum, & Græcorum

eorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores quàm poëta boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditi, atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more, & sermone versatur: vt in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit, à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communi sensus abhorrere. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures ceteris artibus inservire, aut maiore delectatione, aut spe vberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoueri, atque vt omittam Graciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis, & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profectò nulla vnquam vehementius quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam, posteaquam imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis vllam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrantur, tan-

tum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conſequebantur. Poſt autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctõribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudõque in omni genere cauſarum, vt ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adiungeretur vſus frequens; qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt, propoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem: ingenia verò (vt multis rebus poſſumus iudicare) noſtrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præſtiterunt. Quibus de cauſis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius eſt hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus ſtudiisque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, præſantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquẽtiæ propoſitis præmiis, eſſe cauſe putet, niſi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Eſt enim & ſcientia comprehendenda rerum plurimarum, ſine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda eſt: & ipſa oratio conſormanda non ſolũ electio

ele ctione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti; quod omnis vis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetieque, & eruditio libero digna, celeritasque, & breuitas, & respondendi, & laceessendi subtili venustate atque urbanitate cōiuncta. Tenenda prater ea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum, aut iuris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione, ac varietate moderanda est; quæ sola per se ipsa quanta sit, histriionum leuis ars, & scena declarat: in qua cum oēs in oris, & vocis, & motus moderatione elaborarent, quis ignorat quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex illis rebus vniuersis eloquētia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est; hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis, & dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur neq;

is, aut praeceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio; quae, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris praesertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitae, nihil ut is putem licere nescire: quanquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, quaecunque sit proposita, ab eo ornatè, copiosèque dicatur. Sed, quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur: & quòd Græcos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video: neque in vniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forensibus disputationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id vnum genus oratori reliquisse: non completar in his libris amplius, quàm quòd huic generi, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetam

tumque non ab incunabulis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse versata, non quod illa contemniam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed, cum illa pateant, in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabo hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

CUM igitur vehemētius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusiq; tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mutius, dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in Rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso duo adolescētes, & Drusi maximè familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarāt, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, quō deinceps eum magistratū petiturus putabatur: hi primo die temporibus illis, deque vniuersa
Rep.

Rep. quam ob causam venerant, multum inter se vsque ad extremū tempus diei collocuti sunt, quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, vt nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, vt, cum lauti ac cubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eaque esset in homine incunditas, & tantus in iocando lepos, vt dies inter eos curia fuisse videretur, conuiuium Tusculani. Postero autē die, cum illi maiores nati satis quiescent, in ambulationem ventum esse dicebat: tum Scauolam, duobus spatiis, tribusue factis dixisse, Cur non imitamur Crassē Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum, patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius vmbra secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quàm Platonis oratione crenisse: sed quod ille durissimis pedibus fecit, vt se abiiceret in herbam, atque ita, quæ philosophi, diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum; Imo verò commodius etiam; puluinósque poposcisse, & omnes in sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, vt ex pristino sermone relaxarentur
animi

animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse: qui, cum ita esset exorsus; Non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum videri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non equalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neque verò mihi quicquam, inquit, prestabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quò velit, unde autem velit, deducere: hæc vna res in omni libero populo, maximèque in pacatis, tranquillisque ciuitatibus præcipuè semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere vnum, qui id, quod omnibus natura sit datum, ut solus, vel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sententiis, grauiusque verbis ornata oratio, & perpolitata? aut tam potens, tamque magnificū, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem vnius oratione conuerti? quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quàm opè ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisci lace situs?

Age

Agē verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, aut nulla in re rudis? Hoc enim vno prestamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summèque in eo elaborandum esse arbitretur, ut quo vno homines maximè beatis prestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò iam ad illa summa veniamus; quæ vni alia potuit aut dispersos homines vnum in locum congregare, aut a fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilèque deducere, aut, iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè innumerabilia, confectè, comprehendam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & vniuersæ Reipub. salutem maximè contineri. Quamobrem pergitè, ut facitis, adolescentes; atque in id studium, in quo estis, incumbite; ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reipub. emolumento esse possitis. Tum Scauola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso; ne aut de C. Lelii socii mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Vnum, quòd ab oratoribus ciuitates

tes

des, & ab initio constitutas, & saepe conseruatas
esse dixisti: Alterum, quod remoto foro, con-
cione, iudiciis, senatu, statuisti oratorem in
omni genere sermonis & humanitatis esse per-
fectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut ab
initio genus hominum in montibus ac syluis
dissipatum, non prudentium consiliis compul-
sum potius, quam disertorum oratione delimi-
tum, se oppidis, mœnibusque sepsisse: aut verò
reliquas utilitates, aut instituendis, aut conser-
uandis ciuitatibus, non à sapientibus, & forti-
bus viris, sed à disertis, & ornatè dicentibus
esse constitutas? An verò tibi Romulus ille, aut
pastores, & conuenas congregasse, aut Sabi-
norum connubia coniunxisse, aut finitimorum
vim repressisse eloquentia videtur, non consilio
& sapientia singulari? Quid in Numa Pompi-
lio, quid in Seruio Tullo, quid in cæteris regibus,
quorum multa sunt eximia ad constituendam
Rempublicam, num quod eloquentie vesti-
gium apparet? Quid exactis regibus? tametsi
ipsam exactionem mente, non lingua perfectam
L. Bruti esse cernimus: sed deinceps omnia,
nōnne plena consiliorum, inania verborum vi-
demus? Ego verò si velim & nostræ ciuitatis
exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim
detrimenta publicis rebus, quam adiumenta
per homines eloquentissimos impertata: sed, ut
reliqua prætermittam, omnium mihi videor,
exce

exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos
audisse Tiberium, & C. Sempronios: quorum
pater homo prudens, & gravis, haud quaquam
eloquens, & saepe alias, & maxime censor salu-
ti Reipub. fuit: atque is non accurata quadam
orationis copia, sed natu, atque verbo libertinos
in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset,
Rempublicam, quam nunc vix tenemus, iam diu
nullam haberemus. At vero eius filij disertij, &
omnibus vel natura, vel doctrina praesidiis ad
dicendum parati, cum civitatem vel paterno
consilio, vel auitis armis florentissimam acce-
pissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, ciui-
tatum eloquentia Rempub. dissipauerunt. Quid
leges veteres, moresque maiorum? quid auspi-
cia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna
Reip. salute praesumus, quid religiones, & cere-
moniae, quid haec iura civilia, quae iam pridem in
nostra familia sine vlla eloquentiae laude ver-
santur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut
omnino ab oratorum genere tractata? Equidem
& Servium Galbam memoria teneo, diuinum
hominem in dicendo, & M. Aemylum Porci-
nam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adoles-
centulus perculisti, ignarum legum, hesitantem
in maiorum institutis, rudem in iure civili: &
haec aetas nostra, praeter te Crasse, qui tuo magis
studio, quam proprio munere aliquo deserto-
rum ius a nobis civile didicisti, quod interdum
pudeat,

pudeat, iuris ignara est. Quod verò in extrema oratione quasi tuo iure sumpstisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissimè posse versari; id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, multisque praeessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consortum vocarēt, quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, ceterique in suo genere physici, vindicarētque ornatihomines in dicēdo, & graves, quibuscum tibi in isto sacramento contendere non liceret. Urgerēt præterea philosophorū greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cum vniuersi in te impetum fecissent, tum singula familia litem tibi intenderent. Instaret Academia, qua quicquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hac ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facito

bb mathe

mathematicos, grammaticos, muscos, quorum
artibus vestra ista dicendi vis ne minima qui-
dem societate coniungitur. Quamobrem ista tan-
ta, tamque multa profitenda, Crasse, non censeo:
satis id est magnum, quod potes prestare, ut in
iudiciis ea causa, quancunque tu dicis, melior,
& probabilior esse videatur: ut in concionibus,
& sententiis dicendis, ad persuadendum tua
plurimum valeat oratio: denique ut prudenti-
bus disertè, stultis etiam verè dicere videarur.
hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbi-
tur orator, sed Crassus sua quadam propria non
communi oratorum facultate posse. Tum ille,
Non sum, inquit, nescius Scaevola, ista inter
Græcos dici, & disceptari solere: audiui enim
summos homines, cum Quaestor ex Macedonia
venissem Athenas, florente Academia, ut tem-
poribus illis ferebatur; quod eam Carneades, &
Clitomachus, & Aeschines obtinebant: erat
etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum il-
lum Carneadem diligentius audierat, hominem
omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, &
copiosissimum: vigeat auditor Panætij illius
tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus,
& Diodorus: multi erant præterea præclari
in philosophia, & nobiles, a quibus omnibus
vna penè repelli voce oratorem à gubernat-
culis civitatum, excludi ab omni doctrinæ-
rumque maiorum scientia, actatum in iudicia,

¶

& conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compelli videbam Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi longè omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis, ipse esse orator summus videbatur: verbi enim controuersia tamdiu torquet Graculos homines, contentionis cupidiores, quàm veritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui; tamen huic ipsi multa tribuat, & cōcedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum, neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè versari, & perite potest: qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tneri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiose eloqui; quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornatè locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, phisicus ille Demo-

critus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum oratoris putandus est. Et si Plato de rebus, à civilibus controuersis remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suauēs, atque ornati fuerunt: sint hares, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis; oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quaerimus. Etenim videmus, iisdem de rebus ieiunè quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum disputauisse: neque ob eam rem philosophia non satis fecisse, quòd nō habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut quī discernes eorū, quos nominauī, vbertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non vtuntur? Vnum erit profectò, quod iī, qui bene dicunt, afferunt propriū, compositam orationem, & ornatam, & artificia quodam, & expolitione distinctam. Hac autem oratio, si res non subest, ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorū, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocunque de genere, id orator si tanquam

clien

clientis causam didicerit, dicet melius, & orna-
 tius, quàm ille ipse eius rei inuentor, atque ar-
 tífex. Nam si quis erit, qui hoc dicat esse, quasdā
 oratorum proprias sententias, atque causas, &
 quasi certarum rerum forensibus cancellis circū-
 scriptam sciētiā: fatebor equidem, in his magis
 assiduē versari hanc nostram dictionē: sed tamē
 in ijs ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri
 qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.
 Quis enim nescit, maximam vim existere ora-
 toris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad
 odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce ijs-
 dem permotionibus ad lenitatē, misericordiamq;
 reuocandis? quæ nisi qui naturas hominum, vimq;
 omnem humanitatis, causasq; eas, quibus men-
 tes aut incitātur, aut reflectuntur, penitus per-
 spexerit, dicēdo quod volet, perficere nō poterit.
 Atqui totus hic locus philosophorum putatur
 proprius: neq; orator, me autore, vnuquam repu-
 gnabit; sed, cum illis cognitionem rerum conces-
 serit, quod in ea solū illi voluerint elaborare:
 tractationē orationis, quæ sine illa scientia nul-
 la est, sibi assumet. Hoc enim est proprium ora-
 toris, quod sepe iam dixi, oratio grauis, & or-
 nata, & hominum sensibus, ac mentibus ac-
 commodata. Quibus de rebus Aristotelem, &
 Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc,
 Scauola, totum sit à me: nam ego, quæ sunt ora-
 tori cum illis communia, non mutuor ab illis:

1120
 no. alia
 deat
 1106

isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de equitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atq; omnes philosophorum scholæ, suæ hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi orationis causa, disserant, cum concessero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo sermone disputant, hic cum omni gravitate, & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis, tum Athenis differebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster (qui nunc ædilis curulis est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset) ac iam tum erat adolescentulum his studijs mirifice deditus. Iam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de vectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant vel Græci, si volunt Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius quàm Hyperidem, aut Demosthe-
nem,

nem, perfectos iam homines in dicendo, & per-
politos; vel nostros decem viros, qui X I I. tabu-
las perscripserunt, quos necesse est fuisse pruden-
tes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galba, &
soceratuo C. Lelio, quos constat dicendi gloria
præstitisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam
artes proprias eorum, qui in his cognoscendis
atq; tractandis studium suum omne posuerunt;
sed oratorem plenum, atque perfectum esse cum
dicam, qui de omnibus rebus possit variè copio-
seque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas om-
nes proprias esse oratorum confitentur, est ali-
quid quod non ex usu forensi, quem solum ora-
toribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scien-
tia sit promendum, & assumendum. Quare
enim, num possit aut contra imperatorem, aut
pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut
sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut ma-
ritimarum scientia? num apud populum de le-
gibus iubendis, aut vetandis, num in senatu de
omni Reipublici genere dici sine summa rerum ci-
viliū cognitione, & prudentia? num ad moue-
ri possit oratio, ad sensus animorum, atque mo-
tus vel inflammandos, vel etiam extinguendos
(quod unum in oratore dominatur) sine diligē-
tissima peruestigatione earum omnium ratio-
num, quæ de naturis humani generis, ac mori-
bus à philosophis explicantur? Atq; haud scio, an
minus hoc vobis sim probaturus, equidem non

dubitabo, quod sentio, dicere: physica ista ipsa, quæ paulò antè, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, sciētia sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendū est facultatem. Neq; enim, si Philonē illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat, perdisertè populo rationem operis sui reddisse, existimandum est, architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naturalium opere dicendum, non, cū ab illo causam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio, copioseq; dixisset. Neq; verò Asclepiades is, quo nos medico, amicoq; vti sumus, tum, cū eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinae facultate utebatur: non eloquentiæ. Atq; illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquētes. Illud verius, neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat: neq; si id optimè sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac policundæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem si quis vniuersam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunq; res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudēter, & compositè, & ornatè, & memoriter dicat, cū
 qua

quadam etiam actionis dignitate. Sin cuiuspiam nimis infinitum videtur, quod ita proposui, quacunque de re: licet hinc, quantum cuique videbitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi: tamè his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab ijs, qui tenent, quæ sint in qua; re, multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affine nostro, & cum acceperit, ita promuntiabit, ut ipsi C. Mario penè hic melius, quam ipse ille scire videatur. Sin de iure civili; tecum communicabit, teq; hominem prudentissimum, & peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitijs hominũ, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum (etsi hæc quidem nosse debet orator) cū Sex. Pompeio erudito homine in philosophia communicabit. Hoc profectò efficiet, ut quancunq; rem à quoque cognoverit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognovit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam, atq; mores: duo illa relinquamus, idq; largiamur

inertia nostra: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando volet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologia, ornatissimis, atque optimis versibus Aratum de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica scripsisse praeclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissimè dicat, quas ad certam causam, tempusque cognovit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius, ac penè par: in hoc quidem certe propè idem, nullus ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadē illa facultate, & copia vagari, qua velit. Nanque illud quare Scauola negasti, te fuisse iaturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi subitatus, mihi propter eā ipsam causam minus, quàm volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & per-

urba

urbanus: sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamē apparet, atq; extat, vtrum simus earum rudes, an didicerimus: vt qui pila ludunt, non vtuntur in ipsa lusione artificio proprio palestræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palestram, an nesciant: & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil vtuntur, tamen, vtrum sciant pingere, an nesciant, non obscurū est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, cōtionum, senatus, etiamsi propriè ceteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, vtrum is, qui dicat, tantummodo in hac declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scauola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, vt & mihi quæ ego vellem, non esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio, quomodo rursus deterqueres, atque oratori propria traderes. Hac cum ego Pretor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, vt solebat, philosophiam, atque contempsit, multāq; non tam grauius dixit, quā facile: tua autem fuit oratio eiusmodi, non, vt vllam artem, doctrināve

contem

contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras
oratoris esse diceres: quas ego, si quis sit vnus
complexus omnes, idemque si ad eas facultates
istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non pos-
sum dicere, eum non egregium quendam homi-
nem, atque admirandum fore: sed is, si quis esset,
aut si etiam vnquam fuisset, aut verò si esse pos-
set, tu esses vnus profecto, qui & meo iudicio, &
omnium vix vllam ceteris oratoribus (pace ho-
rum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi
ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civili-
busq; versetur, quin scias, neq; eam tamen scien-
tiam, quam adiungis oratori, complexus es: vi-
deamus, ne plus ei tribuas, quam res, & veritas
ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit,
me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse.
Quid enim nos aut didicimus, aut scire potui-
mus, qui antè ad agendum, quam ad cognoscen-
dum venimus? quos in foro, quos in ambitione,
quos in Republi. quos in amicorum negotijs res
ipsa antè confecit, quam possemus aliquid de
rebus tantis suspicari? Quod si tibi tantum in
nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut
tu putas non maximè defuit; doctrinacertè, &
otium, & herculè etiam studium illud dicendi
acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius in-
genium vel maius, illa, quæ ego non attigi, ac-
cesserint, qualem illum, & quantum oratorem
futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit,
ista

ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamq; comprehenderit. Sed primum id difficile factum est, præsertim in hac nostra vita, nostrumq; occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti: quamvis illi ornatè, & graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & latum, sed palæstræ magis, & olei, quam huius civilis turbae, ac fori. Namq; ego met, qui serò, ac leniter Græcæ literas attigissem, tamen cum præcon-sul in Ciliciam proficiscens, Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cumq; hoc nescio quomodo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere versari: pro se quisque eorum, quantum quisq; poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocavimus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, & exercitata: oratorem autem, nisi, qui sapiens esset, esse neminem: atq;
ipsam

ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem: & qui unam virtutem haberet, omnes habere: easque ipsas esse inter se aequales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hac erat spinosa quaedam, & exilis oratio, longèque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades vero multò vberius iisdem de rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam (hic enim mors erat patrius Academia, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi precepta traderent, nihil planè tenere, neque posse, quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra disertí homines Athenienses in Repub. causisq; versati, in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus: qui, cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspicendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat; neq; ea, quæ statuerentur in Republ. de Dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia,

tantia, de modo rerum omnium, ceteraque, siue
quibus ciuitates aut esse, aut bene morate esse
non possent, vsquam in eorum libris inueniri.
Quod si tantam vim rerum maximarum arte
sua rhetorici illi doctores complecterentur, qua-
rebat, cur de proœmiis, & epilogis, & de huius-
modi nugis (sic enim appellabat) reserti essent
eorum libri: de ciuitatibus instituendis, de scri-
bendis legibus, de equitate, de iustitia, de fide,
de frangendis cupiditatibus, conformandis ho-
minum moribus, litera in eorum libris nulla in-
ueniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere sole-
bat, vt ostenderet, non modò eos illius expertes
esse prudentiæ quam sibi ascriberent, sed ne hanc
quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse.
Caput enim esse arbitrabatur oratoris, vt &
ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse
optaret, videretur: id fieri vite dignitate, de
qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis
reliquissent: & vt eorum, qui audirent, sic affi-
cerentur animi, vt eos affici vellet orator: quod
item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is,
qui diceret, quot modis hominum mentes, &
quibus rebus, & quo genere orationis in quaque
partem mouerentur. Hæc autem esse penitus in
media philosophia retrusa, atque abdita, quæ isti
rhetores ne primoribus quidē laboris attigissent.
Ea Menedemus exēplis magis quàm argumen-
tis conabatur refellere: memoriter enim multa

ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, docebat illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignatum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quanquam scire posse. Huic respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse querendum. Sape etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus ut & blandiri, & suppliciter insinuare ijs, à quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri, quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas; & quod consuetudo, exercitatioque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam primum quasi debita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tysia, quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret: eloquen-

113

tissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quòd ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (vt ipse dicebat) possem aliquid in dicēdo, proferebat. Quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse vllā, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur: neque artificium vllum esse dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosceret, aut callidè, aut copiosè diceret. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi persacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum. Tumque ego, hac eadem opinione adductus, scripsi, etiam illud quodam in libello, qui, me imprudente, & invito excidit, & peruenit in manus hominum; disertos me cognosse nonnul-

los,

Ios, eloquentem adhuc neminem : quòd eum statu-
ebam disertum , qui posset satis acutè , atque
dilucide apud mediocres homines ex communi
quadam hominum opinione dicere : eloquentem
verò , qui mirabilius , & magnificentius augere
posset , atque ornare quæ vellet , omnesq; omnium
rerum , quæ ad dicendum pertinerent , fontem
animo , ac memoria contineret. Id si est difficile
nobis , qui antè quàm ad dicendum ingressi si-
mus , obruimur ambitione , & foro : sit tamen
in re positum , atque natura. Ego enim , quantum
auguror coniectura , quantàque ingenia in no-
stris hominibus esse video , non despero fore ali-
quem aliquando , qui & studio acriore , quàm
nos sumus , atque suimus , & otio , ac facultate di-
scendi maiore , ac maturiore , & labore , atque in-
dustria superiore , cùm se ad audiendum , legen-
dum , scribendumq; maiore opera dediderit , exi-
stat talis orator , qualem quarimus : qui iure non
solum disertus , sed etiam eloquens dici possit :
qui tamen mea sententia , aut hic est iam Cras-
sus , aut , si quis pari fuerit ingenio , pluraq; quàm
hic , & audierit , & lectitarit , & scripserit , pau-
lum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sul-
pitius , Insperanti mihi , inquit , & Cotta , sed
valde optanti utrique nostrum cecidit , ut in
istum sermonem , Crasse , delaberemini. nobis
enim huc venientibus incundum satis fore vi-
debatur , sic cùm vos de rebus aliis loqueremini ,
tamen

tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut verò penitus in eâ ipsam totius huius vel studiij, vel artificij, vel facultatis disputationem penè intimam perveniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio vtriusque vestrum, Crassi verò etiam amore, cum ab eonsuam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi, ac ratione dicendi, cum & per meipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu Antoni (verelouar) Innuquam mihi percontanti, aut quarenti aliquid defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc, quoniam vterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quarimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit; date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter prosequamini. Quod quidem fieri à vobis impetratum, magnam habebō, Crasse, huic palæstræ, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium antepōnam. Tum ille, Immo verò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui & potest facere id, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis fugisse, & tibi cupienti, atque instanti sapissime negasse, tute paulò antè dixisti, quod ego non

cc 2 sup

superbia, neq; inhumanitate faciebam, neq; quod tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem (præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum, aptumq; cognossem) sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte inscitia. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percontati erimus, explicari, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus sciam, poteróque. Tum ille, Namque, quod tu non poteris aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam verò ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam; licet, inquit Crassus, vestro arbitrato percontemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias querimus, existimésne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito quaestiuunculam, de qua meo arbitrato loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrississe potius eorum hominum impudentiã, qui, cum in schola assedisent, ex magna hominum frequentia dicere inbe-

rent

rent, si quis quid quæreretur? quod primum ferunt. Leontinum fecisse Gorgia, qui permagnū quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgo facere cœperunt, hodiēque faciunt, ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpiti, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcū aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factū est. Est enim apud M. Pisonem adolescentem, iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu, inquit mihi Mutius, Staseam? quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine vsu, neque ex scholiscantilenam requirunt: sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui nō in bellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij, & gloriæ sit consilio, linguæque princeps, cuius vestigia qui persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putauimus, tum verò tibi nun-

quam eloquentia maiorem tribui laudem quam humanitatis, qua nunc te vti, vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt accedere. Ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque grauabor breuiter meo more quid quaque de re sentiam dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scauola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controuersia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planèque cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiæque comprehensis, non mihi videtur ars oratoris esse vlla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in vsu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quedam similitudo, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum est, alia quedam ad consequendam eloquentiam, esse maiora. Tum An-

tonius

tonius vehementer se assentiri Crasso dixit; quod neq; ita amplecteretur artem, ut q̄ solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent: neque rursum eam totā, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quā ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui, petamque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quanquam moderabor ipse, ne ut quidam magister, atq; artifex, sed quasi vnus è togatorum numero, atque ex forensi vsu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scauolam, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum id erat petere blandius: quod nisi ineptie fieret, bene non posset fieri; hunc autem esse vnum hominem ex omnibus, quo presente ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quā de dicendo dicere, cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? Perge verò, Crasse, inquit Mutius: istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendum vim affer-

re maximam: neque verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint vberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur, linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quadam, & figura totius oris, & corporis? Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit (neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hesitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti, atque agrestes, ut, etiam si ingenijs, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo facti esse videantur. Magnum quiddam est onus, atq; munus suscipere, atq; profiteri, se esse, omnibus filijs, unum maximis de reb^{us} magno in cōuētū hominum audiendū: adest enim ferè nemo, quin

quin acutius, atque acrius vitia in dicente, quā recta videat: ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adulescentes, siquid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C. Calio æquali meo magno honori fuisse, homini novo illam ipsam, quancunque assequi potuerit in dicendo, mediocritatem? quis vestrum æqualem meum Q. Varium, vastum hominem, atque fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habuit, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore querimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quarimus, omitemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas queritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quā diligenter, & quā propè fastidiosè iudicamus! Nullæ enim lites, neque controuersie sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciatur, quibus necesse est: sed ut iis ipsis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si queritis planè,

quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillimè, atque ornatissimè facere possunt, tamen nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes videntur; tametsi id accidere non potest. Vt enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, hominumq; expectationem pertimescit. Qui veronihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens videtur: non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentia nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego nò reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in me ipso sæpissimè experior, ut ex albestâ in principis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium, Quinto Maximo debuerim, quòd continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu viderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cæperunt: fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obsesset eius

oratio

orationi, sed etiam probitatis commendatione
prodesset. Tum Antonius, Sape, ut dicis inquit,
animaduerti, Crasse, & te, & ceteros summos
oratores, (quanquam tibi par mea sententia ne-
mo unquam fuit) in dicendi exordio permoue-
ri. Cuius quidem rei cum causam quarerem,
quidnam esset cur, ut in quoque oratore pluri-
mum esset, ita maximè is pertemisceret: has cau-
sas inueniebam duas. Vnam, quòd intelligerent
ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam
summis oratoribus non satis ex sententia even-
tum dicendi procedere: ita non iniuria quoties-
cunque dicerent, id, quod aliquando posset acci-
dere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de
qua queri sape soleo: ceterarum homines artium
spectati, & probati, si quando aliquid minus
benefecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut va-
letudine impediti, non potuisse consequi id, quod
scirent, putantur. Noluìt, inquiunt, hodie agere
Roscius, aut crudior fuit. Oratoris peccatum, si
quod est animaduersum, stultitiæ peccatum vi-
detur: stultitia autem excusationem non habet:
quia nemo videtur aut, quia crudus fuerit, aut,
quòd ita maluerit, stultus fuisse; quo etiam
gravius iudicium in dicendo subimus. quoties
enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui
semel in gestu peccauit, non continuo existima-
tur nescire gestum: cuius autem in dicendo ali-
quid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè
diutur

diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur, valde tibi assentior: inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebātque; & ad quancunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim, ceteris artificibus percipiendis, tantummodo similem esse hominis, & id quod traditur, vel etiam inculcetur, si quis fortè sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire: non queritur mobilitas lingue, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis nō possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententia philosophorum, verba propè poetarum, memoria iurisperitorum, vox tragicorum, gestus penè summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest: quæ enim singularum rerum artifices, singula si mediocriter adepti sunt, probantur: ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Cissus, Atque vide, inquit, in artificio, & opera quam tenui, & leni quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac re, quam constat esse maximam.

ximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset vitij, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtis ne quàm nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat, nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? Itaque hoc tandem est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci; ceteris ipse non ignosco. Num qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, destruendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius civile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfectæ potest peruenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi

modavi orationem meam : & quanquam in
utroque vestrum summum esse ingenium stu-
diūque perspexi; tamen hæc, quæ sunt in specie
posita, de quibus plura fortasse dixi, quam so-
lent Græci dicere, in te, Sulpiti, diuina sunt. Ego
enim neminem nec motu corporis, neque ipso
habitu, atque forma aptiorem, nec voce plenio-
rem, aut suauioremi mihi videor audisse: qua
quibus à natura minora data sunt, tamen illud
assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè, &
scienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim est
maximè vitandum, & de hoc vno minimè est
facile præcipere, non mihi modò, qui sicut vnus
paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi
illi Roscio, quem sæpe audio dicere, caput esse
artis decere: quod tamen vnum id esse, quod
tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem
aliò transferamus, & nostro more aliquando,
non rhetorico loquamur. Minimè verò, inquit
Cotta; nunc enim te iam exoremus, necesse est,
quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam
dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est
istud, quod tu in dicendo potes: neque enim su-
mus nimis auidi; ista tua mediocri eloquentia
contenti sumus; idque ex te quarimus (ut ne
plus nos assequamur, quàm quantulum tu in
dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura
expetenda sunt, ea dici non vimus deesse nobis,
quid præterea esse assumendū putes? Tum Cras-
sus

sus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris, sine quo, cum in vita nihil quicquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur? Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos; quos, cum mihi quoque sit molestum, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil profunt perveniendi aliquo, nisi illud, quòd eò, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus impositum, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate queritis: exponam vobis non quandam aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudini mea, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O diè Cotta nobis, inquit, optatum: quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, nò modo videre mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaq; iam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpiti, cum audieris, non tam te hac admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturum, tum cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, nò fuisse.

fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam nouum. Nam principio (illud, quod est homine ingenuo, liberalitèrque educato dignum) non negabo me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse. Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde, esse omnem orationem, aut de infinita rei questione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In vtraque autem re, quicquid in controuersiam veniat, in eo queri solere, aut factum ne sit: aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur: aut, quod nonnulli addunt, rectène factum esse videatur. Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguitè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, vt à sententia scriptum dissideat: hæc autem omnibus partibus subiecta quedam esse argumenta propria. Sed causarum quæ sint à communi questione seiunctæ, partim in iudiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certòsque esse locos, quibus in iudiciis vteremur, in quibus æquitas queritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad vtilitatem dirigerentur eorum, quibus consi-

lium

lium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partes distributa: ut deberet reperire primum quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique vestire, atque ornare oratione; post memoria seipere; ad extremum agere cum dignitate, & venustate: etiam illa cognoram, & acceperam, antè quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda, quæq; essent pro aduersariis, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamenti traderentur, in qua precipitur primum, ut purè, & latinè loquamur; deinde ut planè, & dilucidè; tum ut ornatè; post ad rerum dignitatem aptè, & quasi decore: singulàrumque rerum præcepta cognoram. Quinetiam, quæ maximè propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quadam breuita, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim ferè rebus omnis istorum aruficum do-

d d Etrina

Elrina versatur; quam ego si nihil dicam ad-
iuuare, mentiar: habet enim quædam quasi ad
commonendum oratorem, quo quidque rese-
rat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi pro-
posuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim
intelligo esse in præceptis omnibus, non ut, ea
secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti:
sed, quæ sua sponte homines eloquentes face-
rent, ea quosdam obseruasse, atque id egisse:
fuisse non eloquentiam ex artificio, sed arti-
ficium ex eloquentia natum: quod tamen, ut
antè dixi, non eicio: est enim etiamsi minus
necessarium ad bene dicendum, tamen ad co-
gnosendum non illiberale. Ea exercitatio qua-
dam suscipienda vobis est; quanquam vos qui-
dem iam pridem estis in cursu, sed in, qui ingre-
diuntur ad studium, quique ea, quæ agenda
sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam
nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac
meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nos-
se volumus; attamen ista, quæ abs te breui-
ter de arte decursa sunt, audire cupimus, quan-
quam sunt nobis quoque non inaudita. Ve-
rum illa mox nunc, de ipsa exercitatione quid
sentias, quærimus. Equidem probo ista, Cras-
sus inquit, quæ vos facere soletis: ut, causa ali-
qua posita, consimili causarum earum, quæ in
forum deferuntur, dicatis quàm maxime ad
veritatem accommodatè: sed plerique in hoc
vocem

vocem modò, neque eam scienter, & vires exer-
 cent suas, & lingua celeritatem incitant, ver-
 borumque frequentia delectantur, in quo fallit
 eos, quod audierunt; Dicendo, homines ut di-
 cant, efficere solere. Verè enim etiam illud di-
 citur; Perverse dicere, homines perverse di-
 cendo, facillimè consequi. Quamobrem in istis
 ipsis exercitationibus, etsi vtile est etiam subi-
 to sepe dicere, tamen illud vtilius, sumpto spa-
 tio ad cogitandum, paratius, atque accuratius
 dicere. Caput autem est, quod (ut verè dicam)
 minimè facimus (est enim magni laboris, quem
 plerique fugimus) quàm plurimùm scribere.
 Stylus optimus, & præstantissimus dicendi ef-
 fector, ac magister: neque iniuria. Nam, si
 subitam, & fortuitam orationem commenta-
 tio, & cogitatio facilè vincit; hanc ipsam pro-
 fectò assidua, ac diligens scriptura superabit.
 omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij
 cuiusdam, atque prudentiæ, qui modò insunt
 in care, de qua scribimus, inquirentibus no-
 bis, omniq; acie ingenij contemplantibus, osten-
 dunt se, & occurrunt: omnesque sententiæ, ver-
 bique omnia, quæ sunt cuiusque generis ma-
 ximè illustria, sub acumen styli subeant, &
 succedant necesse est: tum ipsa collocatio, con-
 formatioque verborum perficitur in scriben-
 do, non poetico, sed quodam oratorio numero,
 & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admira-
 tio

rationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu, multumque scriptitarit, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicuntur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato nauigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa naui motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsūque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut, aut versibus propositis quàm maximè grauib, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis pronuntiarem. Sed post animaduerti, hoc esse in hoc vitij, quòd ea verba, quæ maximè cuiusque rei propria, quæq; essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationem mihi

mihi forte proposuisssem: ita si ijsdem verbis vterer, nihil prodesse: si alijs etiam obesse, cum minus idoneis vti consueferem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem: quibus lectu, hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerẽ Græcè, Latine redderem, non solum optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quedam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Iam vox, & spiritus, & totius corporis, & ipsius lingue motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, prauitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forenses: subeundus usus omnium, & periclitanda vires ingenij, & illa commentatio, inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poætæ, cognoscenda historia,

omnium bonarum artium scriptores, ac doctores
 & legendi, & peruolutandi, & exercitationis
 causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vi-
 tuperandi, refellendi: disputandumque de omni
 re in contrarias partes: & quicquid erit in qua-
 que re, quod probabile videri possit, eliciendum,
 atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cogno-
 scenda leges, percipienda omnis antiquitas, sena-
 toria consuetudo, disciplina Reipub. iura socio-
 rum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscen-
 da est: libandus est etiam ex omni genere ur-
 banitatis facietiarum quidam lepos, quo tan-
 quam sale perspergatur omnis oratio. Effudi vo-
 bis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, si quem-
 cunque patrem familiæ arripuissetis ex aliquo
 circulo, eadem vobis percontantibus respondi-
 set. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est con-
 secutum. Sed quanquam satis ijs, qui aderant, ad
 id, quod erat propositum, dictum videbatur, ta-
 men sentiebant, celerius esse multo, quam ipsi vel-
 lent, ab eo peroratum. Tum Scauola, Quid est,
 Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mēte
 venit, quid præterea à Crasso requiratis? Immo
 id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim
 cursus verborum fuit, & sic euolauit oratio, ut
 eius vim, atq; incitationem aspexerim, vestigia,
 ingressumq; non viderim: & tanquā in aliquam
 locupletem, ac refertam domum venerim, nō ex-
 plicata veste, neq; proposito argēto, neq; tabulis.

&

& signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra, atque integumenta perspexi: sed, ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scauola, quod faceres si in aliquam domum plenam ornamentorum illam venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam vno in loco quasi per transeuntem prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego verò, inquit Cotta, a te peto, Scauola (me enim, & hunc Sulpitium impedit pudor) ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. Sed tu hoc nobis da, Scauola & perfice, ut Crassus hæc quæ coarctauit, & per angustè refert in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in

dd 4 causas

causis oratione delector: nunc verò Crasse mea quoq; etiam causarogo, vt, quoniam tantum habemus otij, quantū iandiu nobis non contigit, ne gravere exedificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremque video, quam vehementer probo. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hac, Scauola, desiderare, quæ neque ego teneo, vt iij, qui docēt, neq; sunt eius generis, vt, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis vix huic ætati audiendum putas, etiāne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione Reip. deniq; de nostro ipso iure civili? hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris verò instrumēto tam lautam supellectilem nunquam videram. Potes igitur, inquit Crassus (vt alia omittam, quæ sunt immensa, & vt ad ipsum tuum ius civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cū in campum properaret, & ridens, & stomachans Scauola; Cū Hypseus maxima voce plurimis verbis à M. Crasso Pretore cōtenderet, vt ei, quem defendebat, causa cadere liceret; Cn. autem Octavius
homo

homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is pro quo ipse diceret, turpi tutela iudicio, atque omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur?

Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris civilis prudentia, quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat: quòd cùm impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quòd esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus, nòne, nobis in tribunali Q. Pompeij Pratoris vrbani, familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus, atque vsitata exceptio daretur, cuius pecunie dies fuisset? quòd petitoris causa comparatum esse non intelligebat: vt, si ille inficiator probasset iudici, antè petitam esse pecuniam, quàm esset cæpta deberi, petitor rursus cùm peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea non venisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam suscepit, vt amicorum controuersias, causasq; tueatur, laborantibus succurrat, agris medeat, afflictos excitet, hunc

dd s in

in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum dititem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & precipue in hoc ferendum, & iudandum puto, quod cum P. Scauola frater esset, solitus est ei per sepe dicere, neque illum in iure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset, (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus) neq; se ante causas amicorum tractare, atque agere capisse, quam ius civile didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantum illa tempora, atque illa etas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iudicandum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego vnum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius civile contempsit. Verum, quoniam sententia, atq; opinionis meae voluisti esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quaedam, & propè singulari, & diuina vis ingenij videtur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile ceteris armis prudentia causas tueri, atque defendere. quãobrem hic nobis sit exceptus? ceteros verò non dubitabo primum inertia condemnare sententia mea, post etiam impudentia. Nam volitare in fo-

70, herere in iure, ac Pratorum in tribunali-
 bus iudicia priuata magnarum rerum obire, in
 quibus sepe non de facto, sed de equitate, ac
 iure certetur; iactare se in causis centum vira-
 libus, in quibus vsucapionum, tutelarum, gen-
 tilitatum, agnationum, alluuiorum, circumlu-
 uionum, nexorum, mancipiorum, parietum,
 luminum, stillicidiorum, testamentorum rupto-
 rum, aut ratorum, ceterarumq; rerum innume-
 rabiliū iura versentur, cum omnino quid suum,
 quid alienum, quare deniq; ciuis, an peregrinus,
 seruus an liber quispiam sit, ignoret; insignis est
 impudentiæ; illa verò deridenda arrogantia est,
 in minoribus nauigijs rudē esse se, confiteri; quin-
 quermes autem, aut etiam maiores gubernare
 didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduer-
 sarj stipulationuncula, & cum obsignes tabellas
 clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo
 ille capiatur; ego tibi vllam causam maiorem
 committendam putem? Citius hercule is, qui duo-
 rum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in
 Euxino porto Argonautarum nauem governa-
 rit. Quid, si ne parua quidem cause sunt, sed
 sepe maxima, in quibus certatur de iure ci-
 uili? quod tandem os est illius patroni, qui ad
 eas causas siue vlla scientia iuris audet accede-
 re? Que potuit igitur esse causa maior, quam
 illius militis, de cuius morte cum domum falsus
 ab exercitu nuntius renisset: & pater eius, re
cre

credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem: essetq; ipse mortuus, res delata est ad centumuiros: cum miles domum reuenisset, egissetq; lege in hereditatē paternā, testamento exheres filius? Nempe in ea causa quaesitum est de iure ciuili, possetne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neq; heredem, neq; exheredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiroi iudicarunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem gente ad se redisse dicerent? nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romae exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronū applicuisset, intestatoq; esset mortuus, nonne in ea causa ius applicationis obscurum sanē, & ignotum patefactum in iudicio, atq; illustratum est à patrono? Quid, nuper, cum ego C. Sergij Auratae contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, nonne omnis nostra in iure versata defensio est? Cum enim Marius Cratidianus aedes Auratae vendidisset: neque seruire quandam earum adium partem in mancipij lege dixisset, defendebamus, quicquid fuisset incommodi in mancipio, id, si venditor scisset, neque declar

declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. nam, cum ades L. Fusio venderet, in mancipio lumina, utitum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atq; edificari cæptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis adibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod cuicunque particula cæli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat. Quid verò clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scaenola equalis, & collega meus homo omnium & disciplina iuris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiâque acutissimus, & oratione maximè limatus, atq; subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretque nisi posthumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum heres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrum in ea causa, in autori-
tatib

tatibus, in exemplis, in testamentorum formula-
 lis, hoc est in medio iure civili versari? Omittam
 iam plura exempla causarum amplissimarum,
 quæ sunt innumerabilia: capitis nostri, sæpe po-
 test accidere, ut causæ versentur in iure. Etenim
 sic C. Mancinum nobilissimum, atque optimum
 virum, ac consularem, cum propter invidiam
 Numantini fœderis pater patratus ex senatus-
 consulto Numantinis dedidisset, eumque illi non
 recepissent, posteaque Mancinus domum reue-
 nisset, neque in senatum introire dubitasset; P.
 Rutilius M. filius Tribunus pleb. de Senatu ius-
 sit educi, quod eum civem negaret esse: quia me-
 moria sic esset proditum, quem pater suus, aut
 populus vendidisset, aut pater patratus dedidis-
 set, ei nullum esse postliminium. Quam possu-
 mus reperire ex omnibus rebus civilibus causam,
 contentioneque maiorem, quam de ordine, de
 civitate, de libertate, de capite hominis con-
 sularis; præsertim cum hæc non in crimine ali-
 quo, quod ille possit inficiari, sed in civili iure
 consisteret? Similique in genere, inferiore or-
 dine, si quis apud nos servisset ex populo fœde-
 rato, seseque liberasset, ac postea domum reue-
 nisset; quaesitum est apud maiores nostros, num
 is ad suos postliminio redisset, & amisisset
 hanc civitatem. Quid de libertate, quo indi-
 cium gravius esse nullum potest; nōne ex iure
 civili potest esse contentio, cum quaeritur, is, qui
 domi

domini voluntate census sit, si non sit conditum
lustrum, sitne liber? Quid, quod vsu memoria
patrum venit, vt paterfamilias, qui ex Hispania
Romam venisset, cum vxorem pregnan-
tem in Prouincia reliquisset, Romaeque alteram
duxisset, neque nuntium priori remisisset, mor-
tuusque esset intestato, & ex vtraque filius na-
tus esset; mediocrisne res in controuersiam
adducta est, cum quaereretur de duobus ci-
uium capitibus, & de puero, qui ex posteriore
natus erat, & de eius matre? quae, si indica-
retur, certis quibusdam verbis, non nouis nu-
ptiis fieri cum superiore dinortium, in concu-
binae locum duceretur. Hac igitur, & horum si-
milis iura suae ciuitatis ignorantem, erectum,
& celsum alacri, & prompto ore, ac vultu
huc atque illuc intuentem, vagari magna cum
caterua toto foro, praesidium clientibus, atque
opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem
ingenij, & consilij sui porrigentem, atque ten-
dentem, nōne in primis flagitiosum putan-
dum est? Et quoniam de impudentia dixi, ca-
stigemus etiam segniciem hominum, atque iner-
tiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna,
ac difficilis, tamen vtilitatis magnitudo debe-
ret homines ad suscipiendum discendi laborem
impellere. Sed, o Dij immortales, non dicerem
haec, audiente Scaeuola, nisi ipse dicere soletet,
nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri.

Quod

Quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinenda, atq; augēda potentiæ suæ causa, peruulgari artem suam noluerunt. deinde, postquam est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiosè digesta generatim componerent: nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituire vult, habet illam scientiam; vt ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breuiter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, vt in musicis numeri, & voces, & modi: In Geometria lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: In Astrologia, cæli conuersio, ortus, obitus, motusq; siderum: In grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; In hac deniq; ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuisamq; conglutinet, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure civili finis hic, legitime, atque

atq; vſitate in rebus, cauſisq; ciuium equalitatis conſeruatio. Tum ſunt notāda genera, & ad certum numerum, paucitatēmq; reuocanda. Genus autem id eſt, quod ſui ſimiles, communionē quadam, ſpecie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem ſunt, quae generibus iis, ex quibus emanāt, ſubijciuntur. Omniaq; quae ſunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, eſt exprimendum. Eſt enim definitio earum rerum, quae ſunt eius rei propriae, quam definire volumus, breuis, & circumſcripta quaedā explicatio. Hiſce ego rebus exempla adiungerem, niſi apud quos haec haberetur oratio, cernerem. nunc cōplectar, quod propoſui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito, aut alius quiſpiam; aut, me impedito, occuparit, aut, mortuo, effecerit, ut primum omne ius ciuile in genera degerat, quae per pauca ſunt: deinde eorum generum quaſi quaedam membra diſpertiat: tum propriā cuiusque vim definitione declaret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magnam magnam, atque vberem, quā difficilem, & obſcuram. Atque interea tamen, dum haec, quae diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem, & colligentem vndique, repleti iſta iuris ciuilis ſcientia. Nōne videtis equitem Rom. hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minimē ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum viuit,

e e ſem

semperq; vixit, ita tenere ius civile, uti, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde, paucis commutatis verbis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt saepius. Accedit verò, quo facilius percipi, cognoscique ius civile possit (quod minime plerique arbitrantur) mira quadam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam, si quem aliena studia delectant, plurima est & in omni iure civili, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quadam maiorum consuetudinem, vitamque declarant. Siue quis civilem scientiam contempletur, quam Scaevola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentia, totam hanc bene descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis. Siue quem ista prepotens, & gloriosa philosophia delectat (dicam audacius) hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui iure civili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, iustus, atque honestus labor honoribus, pramiis, atq; splendore decoratur.

tur: vitia autem hominum, atque fraudes, dam-
nis, ignominis, vinculis, verberibus, exiliis, morte
multantur: & docemur non infinitis, concerta-
tionumque plenis disputationibus, sed autorita-
te, nutuq; legum domitas habere libidines, coer-
cere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis
mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes
licet, dicam quod sentio, bibliothecas me hercu-
lè omnium philosophorum vnus mihi videtur
XII. tabularum libellus, si quis legum fontes,
& capita viderit, & autoritatis pondere, &
utilitatis vbertate superare. Ac si nos, id, quod
maximè debet, nostra patria delectat, cuius rei
tanta est vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam,
in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixâ,
sapientissimus vir immortalitati anteponeret:
quo amore tandem inflammati esse debemus in
eiusmodi patriam, quæ vna in omnibus terris
domus est virtutis, imperij, dignitatis? cuius
primum nobis mens, mos, disciplina nota esse
debet: vel quia est patria parens omnium no-
strum, vel quia tanta sapientia fuisse in iure cõ-
stituendo putanda est, quanta fuit in his tantis
opibus imperij comparandis. Percipietis etiam
illam ex cognitione iuris latitiam, & volupta-
tem, quòd quantum præstiterint nostri maiores
prudencia cæteris gentibus, tum facillimè intel-
ligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, &
Solone nostras leges conferre volueritis. Incre-
dibile

dibile est enim, quàm sit omne ius civile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maximè Græcis antepono. His ego de causis dixeram, Scauola, ius, qui perfecti oratores esse vellent, iuris civilis cognitionem esse necessariam. Iam verò ipsa per sese quantum afferat ius, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in iudiciis oratoribus, ij, qui apud illos πρᾶγματῶν vocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc iuris civilis scientiam sic appellatus à summo poeta est.

Egregie cordatus homo Catus Aelii Sextus: multique præterea, qui, cum ingenio sibi autore dignitatem reperissent, persecerunt, ut in respondendo iure, autoritate plus etiam, quàm ipso ingenio valerent. Senectuti verò celebranda, & ornanda, quod honestius potest esse persugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atq; ornamentum senectutis: ut, cum me vires (quod ferè iam tempus adueniat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarior, quam

quam, honoribus & Reipub. muneribus perfun-
ctū senem, posse suo iure dicere idem, quod apud
Enniū dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, vn-
de sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues
consilium expetant?

Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotésque consili

Dimitto, vt ne res temere tractent turbidas.
Est enim sine dubio domus iurisperiti totius
oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mu-
tū ianua, & vestibulum, quod in eius infirmissi-
ma valetudine, affectūque iam etate, maxima
quotidie frequentia ciuium, ac summorum ho-
minum splendore celebratur. Iam vero illa non
longam orationem desiderant, quamobrem exi-
stitem, publica quoq; iura, quæ sunt propria ci-
uitatis, atque imperij, tum monimēta rerum ge-
starum, & vetustatis exempla oratori nota esse
debere. Nam vt in rerum priuatarum causis, at-
que iudiciis depromenda sæpe oratio est ex iure
civili, & idcirco, vt antè diximus, oratori iuris
civilis scientia necessaria est: sic in causis publi-
cis iudiciorum, concionum, senatus, omnis hac
& antiquitatis memoria, & publici iuris aucto-
ritas, & regendæ Reipub. ratio, ac scientia tan-
quam aliqua materies in oratoribus, qui ver-
santur in Repub. subiecta esse debent. Non enim
causidicum nescio quem, neque proclamatorem,
aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus,

sed eum virum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur, ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus incolumis vel inter hostium te la versari: tum qui scelus, fraudemque nocenti possit dicendo subijcere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenij praesidio innocentiam iudiciorum poena liberare: idemque languentem, labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique quemcumque in animis hominum motum res, & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tã brevi, vehementer errat: neque solum inscitiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspiciat. Equidem vobis, quoniã ita voluistis, fontes unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium: sed ut monstrarem tantum viam, & ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi vero, inquit Mutius, satis, superque abs te videtur istorum studii, si modo sunt studiosi, esse factum; nam, ut

Socras

Socratem illum solitum, aiunt, dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæque virtutis (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos viros, is reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hac, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillimè vos ad ea, quæ cupitis, peruenturos, ab hoc aditu, ianuâque patefacta. Nobis vero, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, perq; incunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque ea quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non cõtèmnere, & didicisse confiterere: ea si paulò latius dixeris, explebis omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studentium rebus esset, accepimus; quod ipsum est tamè magnum; sed vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestra potius obsecutus sum voluntati, quàm aut consuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ cõtinet, neque adhuc protulit, ex quibus vnum libellum sibi excidisse iandudum, questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enũtiet? Ut videtur, inquit Sulpitius: nã Antonio dicente, etiã, quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniã id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab

horum adolescentiũ studiis imponitur, vt exponat, quid in de rebus, quas à te quari vides, sentias. Deprehẽsum equidem me, inquit Antonius, planè video, atque sentio, non solum quod ea requiruntur à ne, quorum sum ignarus, atque insolens: sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. verum hoc ingrediatur ad ea, quæ vultis audacius, quod idem mihi spero vsu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, vt nulla expectetur ornata oratio: neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine, ipsaque illa quæ in cõmentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum vsu, causisq; tractata: quæ si vobis hominibus eruditissimis non probabuntur, vestram iniquitatem accusatore, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo iudicio, sed vestro studio inductus, non grauatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, vt neminem nostrum pœniteat, ad hunc te sermonem impulisse. Ego verò, inquit, pergã; & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, vt, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si q̃, qui inter se dissenserint, non idem esse illud

illud, de quo agitur, intelligent. Nam si forte
quareretur, qua esset ars Imperatoris, constituē-
dum putarem principio, quis esset Imperator:
qui cum esset constitutus administrator quidem
belli gerendi, tam adiungeremus de exercitu, de
castris, de agminibus, de signorum collationibus,
de oppidorum oppugnationibus, de commeatu,
de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis
rebus, que essent propria belli administrandi:
quarum qui essent animo, & scientia competes,
eos esse Imperatores dicerem: uterūque exem-
plis Africanorum, & Maximorum, Epaminon-
dam atque Annibalem, atque eius generis ho-
mines nominarem. Sin autem quareremus, quis
esset is, qui ad Rempub. moderandam usum, &
scientiam, & studium suum contulisset, defini-
rem hoc modo: Qui quibus rebus utilitas Reip.
pararetur, augeteturque, teneret, isque utere-
tur, hunc Reip. rectorem, & consilij publici au-
torem esse habendum: predicarēque P. Len-
tium principem illum, & Tib Gracchum pa-
trem, & Q Metellum, & P. Africanum, & C.
Laelium, & innumerabiles alios cum ex nostra
ciuitate, tum ex ceteris. Sin autem quareretur,
quisnam iurisconsultus verē nominaretur, eum
dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, que
priuati in ciuitate uterentur, & ad responden-
dum, & ad agendum, & ad cauendum peritus
esset: & ex eo genere Sextum Aelium, M.

Manilium, P. Mutium nominarem. Atque, ut iam ad leniora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quærat, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia penè profitetur, est tamen quadam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atq; humanarum vim, naturam, causasq; nosse, & omnem bene viuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniã de eo querimus, equidem nõ facio eundem, quem Crassus, qui mihi visus est omnium rerum, atq; artium scientiam cõprehendere vno oratoris officio, ac nomine: atq; eum puto esse, qui & verbis ad audiendum iucundus, & sententiis ad probandum accõmodatus uti possit in causis forensibus, atq; cõmunibus: hunc ego appello oratorem, eumq; esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodã volo. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis penè describere: nam & ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit, in quo per mihi mirum visum est, Scauola, te hoc illi concedere, cum sapissime tibi senatus, breuiter, impolitèque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regenda Reip. scientissi-

nus,

mus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilij sui vindicari à te Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas, iam credo huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso, aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur. Neque vero si quis utrumque potest, aut ille consilij publici author, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, aut eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istae facultates, longèq; sunt diuersae atque seiunctae: neq; eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & Reipub. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atq; more, ut singulis hominibus ne amplius quam singulas artes nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemq; in ea civitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, ideo eiusdem hominis, atque artis utraq; facultas existimanda est: nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris civilis scientia. Nam, si quisque ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod
prete

prætereâ sciet, id, eius in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere proprium esse iuris civilis, quoniâ utrûque eorum P. Mutius optimè fecerit: eadēq; ratione dicatur etiâ, quos præcipuè Græci nominant, idem poeta, quoniam Empedocles physicus egregium poemata fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonē omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet, omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est, sic potius dicere, ut quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadâ varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse, neque ea ut sua possedisse, sed ut aliena libasse: fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque verò istis tragædiis tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor: quod ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restringere. cum eo maximè vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mo-

tes

res hominum, ac rationes penitus perspexerit, in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum, otiosissimorumque totas aetates videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamē, qui in hoc populo, foroque versamur, satis est ea de moribus hominū & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & gravis, cum iratum aduersario iudicem facere vellet, hesitavit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quae à philosophis dici solēt? quī partim omnino motus negant in animis illos esse debere, quique eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefariū facere: partim, qui tolerabiliore volunt esse, & ad veritatem vitae propius accedere, per mediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi vitae consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora verbis facit: atque ea, quae vulgo expetenda, atque optabilia vidētur, dicēdo amplificat, atque ornat: neque vult ita sapiens inter stultos videri, uti, qui audiant, aut illū ineptum, aut

aut Graculum putent, aut etiam si valdè præbent ingenium, oratoris sapientiam admirentur; se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentisque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur, an hæc inter se iungi, copularique possint, an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci, & percipi possit; quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variâsque rationes. Sed aliud quiddam longè aliud Crassè querimus; acuto homine nobis opus est, & natura, vsûque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cuiusque generis, etatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, sensûsque degustet: Philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem, atque otium, ne si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, vsque eo illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à vite consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populo,
atque

atque in ciuitatibus, quis tibi Crasse concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi ciuitatis, vt illa diceret in maxima concione tuorum ciuium quæ dixisti? Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam seruire nisi vobis vniuersis, quibus & possumus, & debemus: Omitto miseras, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi vult, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus, quod sapienti negant accidere posse: seruire vero non modo te, sed vniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? potestne virtus, Crasse, seruire istis autoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris, quæ & semper, & sola libera est, quæq; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ vero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, dolorémque referens, probare posset, senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quædam habenas tradidisset? Itaque hæc cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus

doctus, & philosophia deditus, non parum com-
modè, sed etiam turpiter, & flagitiosè dicta esse
dicebat. Idemque Sergium Galbam, quem ho-
minem probè commeminisse se aiebat, pergravi-
ter reprehendere solebat, quòd is L. Scribonio,
quæstionè in eum ferente, populi misericordiam
concitasset, cum M. Cato Galbæ gravis, atque
acer inimicus asperè apud pop. Roma. & vehe-
menter esset locutus: quam orationem in Origi-
nibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur
Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpitij Galli pro-
pinqui sui Q. Pupillum filium ipse penè inhu-
meros suos exculisset, qui patris clarissimi recor-
datione, & memoria fletum populo moueret, &
duos filios suos paruos tutela populi commen-
dasset, ac se tanquam in procinctu testamentum
faceret, sine libra, atque tabulis populum Roma-
num tutorem instituere dixisset illorum orbitati.
Itaque, cum & invidia, & odio populi tum
Galba premeretur, his quoque eum tragædiis
liberatum ferebat: quod item apud Catonem
scriptum esse video, nisi pueris & lacrymis usus
esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius
valde vituperabat, & huic humilitati dicebat
vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam.
Neque verò hoc solum dixit, sed ipse & sensit
& fecit. Nam, cum esset ille vir exemplum, ut
scitis, innocentia: cumque illo nemo neque inte-
rior esset in ciuitate, neque sanctior, non modò
supplex

supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cotta tribuit partium disertissimo adolescenti, sororis suae filio. dixit item causam illam quandam ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, purè, & dilucidè. Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad discendi copiam petendum esse paulò antè dicebas: & si tibi pro P. Rutilio, non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere; quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, supplicioque digni: tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis orationis tuae: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitateres ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum; nihil cuiquam doluit; nemo est questus, nemo Remp. implorauit; nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplot; credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consulari veterem illum Socratem, qui, cum omnium sapientissimus esset, sanctissimèque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut nō supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus videretur esse iudicū. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur,

ff euijce

edisceret, ut ea pro se in iudicio vteretur: non inuitus legit, & commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisset, non vterer, quamuis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri, sortem, & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absoluerent, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœna aestimatio: ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi estimationem commoveruisse se maximè confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur. qui honos apud Græcos maximus haberetur. Cuius responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem velle) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est, nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi inscitiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibus cum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius, tamen

tamen

tum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc,
sine illo summū esse posse. Nam quod ius civile,
Crasse, tam vehemēter amplexus es, video quid
egeris: tum cum dicebas, non videbam. Primum
Scauola te dedidisti, quem omnes amare meri-
tissimo pro eius eximia suauitate debemus: cuius
artem cum indotatam esse, atque incomitatam,
& incompitam videres, verborum eam dote lo-
cupletasti, & ornasti. Deinde, quod in ea tu plus
operæ, laborisque consumpseras, cum eius studiū
tibi & hortator, & magister esset domi, veri-
tus es, nisi istam artem oratione exaggerasses,
ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista qui-
dam arte pugno: sit sane tanta, quantam tu il-
lam esse vis: etenim sine controuersia, & magna
est, & latè patet, & ad multos pertinet, & sum-
mo in honore semper fuit, & clarissimi ciues ei
studio etiam hodie præsumt: sed vide, Crasse, ne
dum nouo, & alieno ornatu velis ornare iuris
civilis scientiam, suo quoque eam, concessio, &
tradito spolies, atque denudes. Nam si ita di-
ceres, qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem:
itemque, qui esset orator, iuris civilis eundem
esse consultum: præclaras duas artes constitue-
res, atque inter se pares, & eiusdem socias
dignitatis. nunc vero iuris consultum sine hac
eloquentia, de qua quærimus, fateris esse pos-
se, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi il-
lam scientiam assumpserit, esse posse: ita & tibi,

iuriconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis, ideo istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequâque adiunxisti. Quod verò impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in iure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquâque didicissent: utriusque rei facilius est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec, si parui navigij, & magni eadem est in gubernando scientia, ideo qui, quibus verbis herisci oporteat, nesciat, idem heriscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumviraes causas in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus sicut in ipsa M. Curi, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter pertitissimos homines summa de iure discussio. Quæro igitur, quid adiuerit oratorem in his causis

iuris

iuris scientia, cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc saepe audiui, cum edilitem P. Crassus peteret, eumque maior natus, etiam consularis. Sergius Galba affectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset: accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticum, qui, cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis quam ad suam rem accommodatum abstulisset, ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quaesivitque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audiuit, commotumque ut vidit hominem, Suspendo, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse video, deinde ipsum Crassum manu prehendit, & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit, ita respondere? Tum ille fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie, & copiose multas similitudines afferre, multaque pro equitate contra ius dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset (quanquam fuerit Crassus in numero disertorum, sed par Galba nullo modo) ad autores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mutii fratris sui libris, & in Sext. Aelii commentariis scriptum protulisse, ac tamen concessisse Galbae disputationem sibi probabilem,

& propè veram videri. Attamen quæ causæ
 sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non
 possit, omnino in iudicium vocari non solent. Nū
 quis eo testamento, quod pater familiæ antè
 fecit, quàm ei filius natus est, hereditatem pe-
 tit? Nemo: quia constat agnoscendo rumpi te-
 stamentum: ergo in hoc genere iuris iudicia nul-
 la sunt, Licet igitur impune oratori omnem hanc
 partem iuris in controuersis ignorare: quæ pars
 sine dubio multo maxima est. In eo autem iu-
 re, quo de ambigitur inter peritissimos, non esse
 difficile oratori eius partis, quancunque defen-
 det, autorem aliquem inuenire: à quo cum amen-
 tatas has acciperit, ipse eas oratoris lacertis
 viribusque torquet. Nisi verò (bona venia hu-
 ius optimi viri dixerim Scenola) tu libellis, aut
 praeceptis soceri tui causam M. Curij defendisti;
 nonne arripuisti patrocinium equitatis, & de-
 fensionem testamentorum, ac voluntatis mor-
 tuorum? Ac mea quidem sententia (frequens
 enim te audius, atq; affui) multò maiorem par-
 tem sententiarum sale tuo, & lepore, & politis-
 simis facetijs pellexisti, cum & illud nimium a-
 cumen illuderet, & admirarere ingenium Sca-
 nola, qui excogitasset, nasci prius oportere, quàm
 emori: cumque multa colligeres & ex legibus,
 & ex senatus consultis, & ex vita, ac sermone
 communi non modo acutè, sed etiam ridiculè,
 ac facetè: ubi, si verba, non rem sequeremur

confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuriscivilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia summa festiuitate, & venustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius, paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure civili depromptum videretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo, in illa militis causa si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem contulisses. Tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, ut totum illud, uti lingua nuncupasset, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam, quod inertiam accusas

ff 4

ado

adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficilissima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur. nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrium Pacuuij malit, quàm Manlianus venalium vendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non vides veteres leges, aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos iure civili fieri putas, quia legibus & premia proposita sint virtutibus, & supplicia vitijs: equidem putabam virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo, & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum, cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui mi tu concedis, ut sine vlla iuris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me vnquam ius civile didicisse, neque tamen in ijs causis, quas in iure possem

possem defendere, vnaquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente viuit, ut quid sit sementis, ac mensuris, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, sicuti fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non idem in iure civili, praesertim cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduena esse videamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior; difficile, credo, sit cum hoc Scauola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An verò, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non venimus, si de tabulis, & praescriptionibus controversia est; contortas res, & saepe difficiles necessario perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur ne ea, si ab

ff 5

ado

adolescentia iuri civili minus studuerimus, non
 queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest ora-
 tori iuris civilis scientia? Non possum negare,
 prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cuius elo-
 quentia copia rerum debeat esse ornata: sed mul-
 ta, & magna, & difficilia sunt ea, quae sunt
 oratori necessaria; ut eius industriam in plura
 studia distrahi nolum. Quis neget, opus esse ora-
 tori in hoc oratorio motu, statumque Roscij ge-
 stum, & venustatem? tamen nemo suaserit stu-
 diosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo
 histrionum more elaborare. Quid est oratori tam
 necessarium, quam vox? tamen, me autorem
 mo dicendi studiosus, Gracorum more, & tra-
 gædorum voci seruiet, qui & annos complures
 sedentes declamant, & quotidie antequam pro-
 nuntient, vocem cubantes sensim excitant, can-
 demque cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono
 usque ad gravissimum sonum recipiunt, & qua-
 si quodammodo colligunt. Hoc nos si facere reli-
 mus, antè condemnentur ij, quorum causas rece-
 perimus, quam toties, quoties praescribitur, Prae-
 nem, aut Munitionem citamus. Quod si in ge-
 stis, qui multum oratorem adiuvat; & in voce,
 quae una maxime eloquentiam vel commendat,
 vel sustinet, elaborare nobis non licet: ac tantum
 in utroque assequi possumus, quantum in hac acie
 quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto
 minus est ad iuris civilis perdiscendi occupatio-
 nem

nem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem: quod vox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: iuris utilitas ad quamque causam, quamvis repente, vel à peritis, vel de libris depromi potest. Itaque illi discretissimi homines ministros habent in causis iurisperitos, cum ipsi sint peritissimi, eos, qui, ut abs te paulò antè dictum est, pragmatici vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quòd clarissimorum hominum autoritate leges, & iura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Gracos homines, si ita necesse esse, arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure civili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutem à solitudine vindicari iuris civilis scientia; fortasse etiam pecunie magnitudine: sed nos, non quid nobis utile, verum, quòd oratori necessarium sit, quarimus. quanquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi etatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quòd si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint, & quàm varia genera dicendi, & quòd
hand

haud sciam, an tu primus ostenderis, qui iamdudum multo dicis remissius, & lenius quam solebas: neque minus hac tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & contentio probatur: multi que oratores fuerunt, ut illum Scipionem audiimus, & Lelium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore: nunquam ut Sergius Galba lateribus, aut clamore contenderent. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles, vereris, ne tua domus talis, & viri, & civis, si à litigiosis hominibus non colatur, à ceteris deferatur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua verò, etiam si adjuvant, historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatij mihi videtur, si modò ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed

sed tamen ad id quod cupiunt adipiscendum propè necessarias Nam & subita ad propositas causas exercitationes, & accurata, & meditata commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu verè dixisti, perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa disputatio, non mediocris contentionis est vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod me hercule vereor, ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim, in suo genere vnumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixisti quæ non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm quæ prava sunt, fastidijs adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: ac Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium queritur, in ijs offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud reuertar, fit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommo-

das

datè ad persuadendum possit dicere : is autem concludatur in ea, quæ sint in usu civitatum vulgari, ac forensi, remotisque cæteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc vno opere, ut ita dicam, noctes, & dies vergeatur, imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta nature diligentia, industriâque superaret: cumque ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum, continenda anima, in dicendo est affectus, ut vna continuatione verborum (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memorie proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos vno spiritu pronuntiare consuebat: neque id, consistens loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos iuvenes, vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex varijs, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpitius, &

Cotta,

Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Autoni, oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam prestitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine versatur, maximèque eorum, qui de omni re proposita, in utranq; partem solent copiosissime dicere. Verùm ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs, neque quicquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam videbam, cùm censebam oratorem, præsertim in nostra Repub. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundediisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abste de officijs, præceptisque oratoris quesita sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scauola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scauola, Sanè, inquit, velle non constituisse in Tusculanum me hodie venturum esse, Lelio, libenter audirem Antonium.

Et

Et cum exurgeret simul arridens, Neque enim inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum civile peruellit: quam iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVL. CICER. DE ORRATORE

LIBER II.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertum, atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quod facilius nos incensos studio discendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de illis oratoribus predicaret: ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi viri studium videretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, quocumque erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus
plur

plurimum: & patruus, qui cum Antonio in Cl-
liciam profectus, vnà decesserat, multa nobis de
eius studio, doctrinâque sape narrauit. cûmque
nos cum consobrinis nostris Aculeonis filius & ea
disceremus, quæ Crasso placerent, & ab iis do-
ctoribus, quibus ille vteretur, erudiremur: etiam
illud sape intelleximus (cum essemus eiusmodi,
quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græ-
cè sic loqui, nullam vt nosse aliam linguam vide-
retur, & doctoribus nostris ea ponere in percon-
tando, eâque ipsum omni in sermone tractare, vt
nihil esse ei nouum, nihil inauditum videretur.
De Antonio verò, quanquam sape ex humanis-
simo homine patruo nostro acceperamus, quem-
admodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctis-
simorum hominum sermonibus deditisset: tamen
ipse adolescentulus quantum illius ineuntis æta-
tis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sape quæ-
sui. Non erit profectò tibi quod scribo, hoc nouū
(nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex
multis, variisq; sermonibus nullius rei, quæ qui-
dem esset in his artibus, de quibus aliquid existi-
mare possem, rudē, aut ignarum esse visum. Sed
fuit hoc in utroque eorum: vt Crassus non tã exi-
stimari vellet non didicisse, quàm illa despicere,
& nostrorum hominum in omni genere pruden-
tiam Græcis anteferre. Antonius autem proba-
bilior: orem hoc populo orationem fore censebat suā,
si omnino didicisse nunquam putaretur: atq; ita

se vterq; grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Gracos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptiõis, ac tẽporis, neminem eloquentia non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere vnquam, & prestare potuisse. Etenim cetera ferè artes seipsa per se tuentur singule: bene dicere autem, quod est scienter, & peritè, et ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Oĩa quacunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentia nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Gracia, quæ semper hac summa duxit, multos & ingenis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem verò existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse cõfirmo. Quo etiam feci libentius, vt eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarè literis: vel vt illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse: vel vt ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si illo modo

do assequi, complectiq; potuisssem: vel mehercule,
etiam ut laudem eorum iam propè senescentem,
quantum ego possem, ab oblivione hominum, at-
que à silentio vindicarem. Nam si ex scriptis co-
gnosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi
esse putassem laborandum: sed cum alter non
multum, quod quidem extaret, & id ipsum ado-
lescens; alter nihil admodum scriptis reliquisset;
deberi hoc à me tantis hominum ingenis puta-
ui, ut, cum etiam nunc viam illorum memoriâ
teneremus, hanc immortalem redderem, si pos-
sem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad
probandum, quia non de Sergij Galbæ, aut C.
Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat
mihi fingere, siquid velim, nullius memoria
iam refellente: sed edo hac iis cognoscenda, qui
eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt: ut
duos summos viros, iis, qui neutrum illorum
viderint, eorum, quibus ambo illi oratores co-
gniti sint, viutorum, & præsentium memoria te-
ste commendemus. Nec verò te, charissime fra-
ter, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam li-
bris, quos tu agrestes putas, insequor, ut eru-
diam (quid enim tua potest oratione aut subti-
lius, aut ornatius esse?) sed, quoniam siue indi-
cio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiæ
de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo,
& timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut

ipse iocari soles, vnum putasti satis esse, non modo in vna familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate: non tamen arbitror, tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidè videtur in Crassi, & Antoni sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo vsu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillimè poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi, per te ipsum, vsu autem per nos percipere voluisti. Sed quo citi⁹ hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possim⁹: omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. Postero igitur die, quā illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus senex: cum C. Iulio fratre venit: quod ubi audiuit, cōmotus Crassus surrexit, omnesque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, vt ipsorum vsus ferebat, amicissime consalutassent, Quid vos tādē, Crassus? nunquidnam inquit no. i? Nihil sanè, inquit Catulus: etenim vides esse ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit,
vel

vel molestos putes: cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vespere venisset Caesar de Tusculano suo, dixit mihi à se Scauolā hinc euntē esse conuentum, ex quo mira quaedam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antono disseruisse, & tanquam schola propē ad Græcorum consuetudinem disputasse. Itaque frater exorauit, me ipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interueniremus, ut huc secum venirem. Scauolā enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc, si tu cupidius factum existimas, Casari attribues; si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, venisse delectat. Tum Crassus, Equidem quæcunque causa vos huc attulisset, letarer; cum apud me viderem homines mihi charissimos, & amicissimos: sed tamen verē dicam, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim (ut quemadmodum sentio loquar) nunquam mihi minus, quàm hesternō die placui; magis adeo id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contigit: qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id quod ne adolescens quidem feceram, ut in de rebus, quæ doctrina aliqua cōtinerentur, disputarem. Sed hoc

tamē cecidit mihi peropportunē, quōd transactis
iam meis partibus, ad Antonium audiendum ve
nistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita
sum cupidus, te in illa lōgiore, ac perpetua dispu
tatione audiendū, ut si id mihi minus contingat,
vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus.
Itaque experiare quidem illud, ut ne Sulpitius
familiaris meus, aut Cotta plus quā ego apud te
valere videantur; & te exorabo profectō, ut mi
hi quoq; & Catulo tue suavitatis aliquid imper
tias. Sintibi id minus libebit, non te vrgebo, ne
que committā, ut, dum vereare, ne tu sis ineptus,
me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit,
Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi
vim vel maximā semper putavi. Quem enim nos
ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen
habere ductum, quōd non sit aptus, idq; in sermo
nis nostri consuetudine perlatē patet. Nam quī
aut tempus quid postulet, nō videt, aut plura lo
quitur, aut se ostentat, aut eorū, quibuscū est, vel
dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut
deniq; in aliquo genere aut incōcinnus, aut mul
tus est, si ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumula
ta est eruditissima illa Græcorum natio: itaque
quōd vim huius mali Græci nō vident, ne nomē
quidē ei vitio imposuerunt. Vt enim quæras om
nia, quomodo Græci ineptum appellent, non re
peries. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt in
numerabiles, haud scio, an vlla sit maior, quā
illorum

Illorum, qui solent quocumq; in loco, quoscunque inter homines visum est, de reb⁹ aut difficilimis, aut nō necessariis argutissimè disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nōsque omnes in nostra Repub. volumus esse: horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt, nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri: num tandē aut locus hic nō idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, vbi inambulamus, & palaestra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptatō nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, vt sine his studiis nullam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palastram & sedes, & porticus, etiam ipsos Catulle Græcos exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis antè gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cæperunt: &

hoc ipso tēpore cū omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quā philosophum malunt. qui, simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, & grauiſſimis diſputantem philosophum oēs vnctionis cauſa relinquunt: ita leuiſſimam delectationem grauiſſimæ, ut ipſi ferunt, vtilitati anteponunt. Otium autem, quod dici eſſe, aſſentior: verū otij fructus eſt, nō contentio animi, ſed relaxatio. Sæpe ex ſocero meo audiui, cū is diceret, ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum ruſticari, eōſque incredibiliter repuerāſcere eſſe ſolitos, cū ruſ ex vrbe tanquā e vinculis euoluiffent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scauola, conchas eos, & vmbilicos ad Caietam, & ad Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludūmq; deſcendere. Sic enim ſe res habet, ut quēadmodum volucres videmus procreationis, atq; vtilitatis ſuæ cauſa fingere, & conſtruere nidos, eaſdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim, ac libere ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atq; urbano opere deſeſſi, geſtiunt, ac volitare cupiūt, vacui cura atq; labore. Itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scauolæ dixi, non dixi ſecus ac ſentiebā. Nā ſi, inquam, Scauola, nullum erit teſtamentū rectè factū, niſi quod tu ſcripſeris, oēs
ad te

ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium testamēta tu scribes vnus. Quid igitur, inquā? quādo ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo, Catule, sententia, meq; cum huc veni. hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuauem sine huius studiis putaretis: id me non modo nō hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nā, ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quæ scriberet, neq; ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent; alteri plus fortasse, quàm ipse de se: quo etiam scripsit, Persium non curare legere: (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus) Laliū Decimum volo, quem cognouimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim, non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Caesar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor nauasse operam, quod huc venerim: nam hac ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit, mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes, ut de tota eloquē-

ria differat, quémque iandudum Cotta, & Sulpitius expectant? Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo, sic faciemus; atque ista quidem cōditione, vel et verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul, Precisa, inquit, mihi quidem dubitatio est; quoniam neque domi imperarā; & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia, tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille. Audite vero, audite, inquit; hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum: & eo quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor accessit, cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguae subtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur: Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt,

&

Et ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque Et illi
aliàs aliud iisdem de rebus Et sentiunt, Et iu-
dicant: Et nos contrarias sepe causas dicimus,
non modo ut Crassus contra me dicat aliquan-
do, aut ego contra Crassum, cum alterutri neces-
se sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum
eadem de re aliàs aliud defendat; cum plus uno
verum esse non possit. Ut igitur in eiusmodi re,
quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non
sepe perveniat, quæ opiniones hominum, Et sepe
errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis
esse, cur audiatis. Nos vero Et valde quidem,
Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod
nulla mihi ostentatione videris esse versus. exor-
sus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à ve-
ritate, quàm à nescio qua dignitate. Ut igitur de
ipso genere sum confessus, inquit Antonius, ar-
tem esse non maximam: sic illud affirmo, prae-
cepta posse quædam dari peracuta ad pertractan-
dos animos hominum, Et ad excipiendas eorum
voluntates. Huius rei scientiam si quis volet
magnam quandam artem esse dicere, non re-
pugnabo. Etenim cum plerique temere, ac
nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli
autem propter exercitationem, aut propter
cōsuetudinem aliquam callidius id faciant, non
est dubium, quin, si quis animadverterit, quid
sit, quare alij melius quàm alij dicant, id
possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit,
in se

is si non planè artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, possim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfectio oratore præclarior. Nam, ut usum discendi omittam, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus moderate orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Quod carmen artificiosa verborum conclusionem aptius? Quis actor in imitanda, quam orator in suscipienda veritate iucundior? Quid autem subtilius, quam acute, crebraque sententia? Quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? Quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauitèrque debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitio acius reuocare, quis vituperare improbos asperius, qui laudare bonos ornatus, quis cupiditatem vehement-

tius

rius frangere accusando potest? quis marem
lenare mitius consolando? Historia vero testis
temporum, lux veritatis, vita memoria, magi-
stra vite, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi
oratoris, immortalitati commendatur? Nam si-
qua est ars alia, qua verborum aut faciendorum,
aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si
quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem,
eamque variare, & distinguere quasi quibusdam
verborum, sententiarumque insignibus: aut si via
ulla nisi ab hac una arte traditur, aut argumē-
torum, aut sententiarum, aut denique descriptio-
nis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hac
ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia
arte esse commune: sed si in hac una est ea ratio,
atque doctrina; non, si qui aliarum artium bene
locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium:
sed ut orator de iis rebus, qua ceterarum artium
sunt, si modo eas cognovit (ut heri Crassus dice-
bat) optimè potest dicere; sic ceterarum artium
homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac
arte didicerunt. Neque enim, si de rebus rusticis
agricola quispiam, aut etià, id quod multi, me-
dicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis
disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis
putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna
est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine do-
ctrina aliquid omnium generum, atque artium
consequuntur: sed quod cuiusque sit proprium,
etsi

et si ex eo iudicari potest, cū videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes alia sine eloquētia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si disertis sunt, aliquid ab hoc habeant: hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tū Catulus, Et si, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione istius cursus orationis tuæ; pati tamen, mihi que ignoscere. Non enim possum quin exclamem, ut ait ille in Trinūmo, ita mihi vim oratoris cū exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè; quod quidem eloquentē vel optimè facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim, ad eam laudandam, ipsam illā adhibere, quā laudat. Sed perge porrò: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum disertè dicere: id quod si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni exposuit, hominēque reddidit: nā hesternō sermone vnius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quendā humanitatis, atque inurbanū. Tum Antonius, Hæc enim, inquit, hoc mihi proposuerā; ut si te refelliſsem, hos à te discipulos abducerem: nūc Catulo audiente, & Casare, videor debere nō tam pugnare tecū, quàm quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis

nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid eo negotij demus, cuiq; eū muneri velimus esse propositum. Nam Crassus heri, cum nos, Catule, & Caesar, non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod Græci pleriq; posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur ostendit: duo prima genera questionū esse, in quibus eloquentia versaretur, vnum infinitum, alterum certum. Infinitū mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendāne esset eloquentia, expetendāne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusq; versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adiunxit etiam, si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video ponere genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio, & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abste est Popilia mater vestra laudata, cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto. Sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artē, & ad præcepta esse reuocanda.

Ex

Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationē ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudāda? Positus enim in rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Censor habuit, principio, dixit: quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse. Qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortune bona. Ea sunt generis, pecunie, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenij, cæterarumque rerū, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iustè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid deniq; cū aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? nō enim si est facilius, eo de numero quoq; est excerpēdū. Quia nolo, inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quāvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam

&

Et testimonium sepe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi Tribuno ple. pro Rep. restitissim, quæq; ab eo contra Remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum, multa audiui, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimonio dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod sepe summis viris accidit) mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? Num, quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiores est utendum, idcirco etiam pars hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini disertis in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus, & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sepe disertè agenda sunt, & quæ ego paulò antè (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio; quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret, sed ex artificio res istæ

hb

præ

præcepta non querunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore; satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius; Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio, cuius rei, memoriaque publicæ retinendæ causa ab initio rerum Romanarum vsque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus, efferebátque in album. & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ij, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarúmque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecides, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliique permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paululum se erexit, & addidit historia maiorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantum

tummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catu-
lus, ut dicis: sed iste ipse. Caelius neque distinxis
historiam varietate locorum, neque verborum col-
locatione, & tractu orationis leni, & equabili
perpoliuit illud opus: sed ut homo neque doctus,
neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit,
dolauit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minimè
mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc no-
stra lingua illustrata non est. Nemo enim stu-
det eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in
causis, atque in foro eluceat. Apud Græcos au-
tem eloquentissimi homines remoti à causis fo-
rensis, cum ad ceteras res illustres, tum ad scri-
bendam historiam maximè se applicauerunt.
Namque & Herodotum illum, qui princeps ge-
nus hoc ornauit, in causis nihil omnino versatum
esse accepimus. Atqui tanta est eloquentia, ut me
quidem (quantum ego Græcè scripta intelli-
gere possum) magnopere delectet. & post illum
Thucydides omnis dicendi artificio mea sen-
tentia facile vicit: qui ita creber est rerum fre-
quentia, ut verborum propè numerum senten-
tiarum numero consequatur. Ita porro verbis
aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione,
an verba sententiis illustrentur. Atque ne hunc
quidem, quanquam est in Rep. versatus, ex nu-
mero accepimus eorum, qui causas dicitarunt:
& hos libros tum scripsisse dicitur, cum à Rep.
remotus, atque id, quod optimo cuique Athenis

accidere solitum est, in exiliū pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Phylistus, qui, cum Dionysij tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximēque Thucididem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò quasi ex clarissima rhetoris officina duo prestantes ingenio Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsī se ad historiam contulerunt, causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico penē more; ille autem superior leuiore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natus horum omnium Timæus; quantum autem iudicare possum longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset; quid est, inquit, Catule, Cæsar, ubi sunt qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter, quàm propriè de vnoquoque dixit? Id meherculè, inquit Catullus, admirans, illud iā mirari desino, quòd multò magis antè mirabar: hunc, cum hæc nesciret,

in

in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor aliquid tamen; ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgò intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum; quod sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate; verbum prorsus nullum intelligo; ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi aliena quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum minus sit oratoris historia? Haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum; neq; tamen eam reperio vsquam separatim instructam rhetorum præceptis; sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historia legem, ne

hh 3 quid

falsi dicere audeat; deinde, nequid veri non audeat, nequa suspicio gratia sit in scribendo, nequa simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem ex ædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionē: vult etiā, quoniam in rebus magnis, memoriāq; dignis cōsilia primū, deinde actū, postea euentus expectantur; & de consiliis significari, quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solū quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo; & cū de euentu dicatur, vt causa explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis, hominūque ipsorum non solū res gestæ, sed etiam qui fama, ac nomine excellent, de cuiusque vita, atque natura Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Harum tot, tantarūque rerum, videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia desertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylva, quòd oratori plerique (vt etiā Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederūt.

Vnum

*Vnum decerta, definitaque causa, quales sunt
quæ in litibus, quæ in deliberationibus versan-
tur: addat, si quis volet, etiam laudationis. Al-
terum, quod appellant omnes fere scriptores, ex-
plicat nemo, infinitam generis sine tempore, &
sine persona questionem hoc quid, & quantum
sit; cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si
enim est oratoris, quæcumque res infinite posita
sit, de ea posse dicere; dicendum erit ei, quanta sit
solis magnitudo, quæ forma terræ; de Mathema-
ticis, de Musicis rebus non poterit, quin dicat,
hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui pro-
fitetur esse suum, non solum de iis controuersis,
quæ temporibus, & personis nota sunt, hoc est de
omnibus forensibus, sed etiam de generum infi-
nitis questionibus dicere, nullum potest esse genus
orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque
partem questionum oratori volumus adiungere
vagam, & liberam, & latè patentem, ut de re-
bus bonis, aut malis, expetendis, aut fugiendis,
honestis, aut turpibus, utilibus, aut inutilibus,
de virtute, de iusticia, de continentia, de pruden-
tia, de magnitudine animi, de liberalitate, de
amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtuti-
bus, contrariisque vitis dicendum oratori pute-
mus; itémque de Republica, de imperio, de re mi-
litari, de disciplina ciuitatis, de hominum mo-
ribus; assumamus eam quoque partem, sed ita ut
h h 4 sit*

fit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione Reip. in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ij, qui iura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide, sine vlla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione verborum. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur; sic statuo, ut in cæteris artibus, cum tradita sunt cuiusque artis difficilima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusvis vel formæ, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit. Neque est omnino ars vlla, in qua omnia quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua persequuntur: similiter arbitror in hac sine ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum
mentes

mentes, qui aut de Republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suū arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingeat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiam si hac nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, quid, etiā si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret; deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum; cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Nō enim mihi minus operis videtur, de vniuersis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura Deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quàm (id quod est maius) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neq; communium literarum, & politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum
hls 5 est

est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longè maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu, & victoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus; ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atq; iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus; in quo saepe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est; qui tamquam machinatione aliqua, tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad letitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum: accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineræ signum efficere possit; non sanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, Quæ ista maiora, ac mirabilia fecisti, eò me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur: non quo mea quidem iam intersit (neq; enim etas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam
sen

Sententias de manibus iudicum vi quadam orationis extorsimus; ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua; nullū ad vsum meum, tantū cognoscendi studio adductus requiro Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi per vulgata præcepta decantent; cū ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium aspexerit; ut peripateticus ille dicitur Phormio, cū Annibal, Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exul, proque eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cūque is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cū ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebāt ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret: hic Pænus non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, Multos se deliros senes sæpe vidisse, sed, qui magis, quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque meherculè iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum pop. Rom. omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostē, nunquam castra vidisset, nūquam denique minimam partē ullius publici muneris attigisset, præce

præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt? facile omnes perpetior, & perfero (nam aut aliquid afferunt, quod mihi non despliceat, aut efficiunt, ut me non didicisse, minus pœniteat) dimitto autem eos non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Annibal, & eò fortasse plus habeo etiam negotij: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in questionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia. Questionē autem rem positam in infinita dubitatione. de causâ præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silētium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuēta disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare, rem sanè non reconditam: Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid
dice

diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? atque hæc ego nō reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa.

Iubent enim exordiri ita, ut eū, qui audiat, benenolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis. Post autem dividere causam, aut proponere, nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi per orationem collocant: alij iubent, ante quam peroretur, ornandi, aut augendi causa digredi, deinde cōcludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa: sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non peritè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benenolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem, non, cum polliceor me demonstraturum, sed tum cum doceo, & explano; attentum verò crebrò tota actione, excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione efficere possumus. Iam vero narrationem quod iubent verisimilem esse, &
aper

apertam, & breuem, rectè nos admonent: quòd
hac narrationis, magis putant esse propria,
quàm totius orationis, valde mihi videntur er-
rare: omninoque in hoc omnis est error, quod
existimant artificium esse hoc quoddam non dis-
simile ceterorum; cuiusmodi de ipso iure civili
hesterno die Crassus componi posse dicebat, ut
genera verum primum exponerentur, in quo vi-
tium est, si genus vllum prætermittatur: deinde
singulorum generum partes; in quo & deesse
aliquam partem, & superare, mendosum est:
tum verborum omnium definitiones; in quibus
neque abesse quicquam decet, neque redundare.
Sed hoc si in iure civili, si etiam in parvis, aut
mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non
idem sentio tanta hac in re, tamque immensa,
posse fieri. Sin autem qui arbitrabantur, dedu-
cendi sunt ad eos, qui hæc docent; omnia iam
explicata & perpolita assequentur: Sunt enim
innumerabiles de his rebus libri, neque abditi,
neque obscuri. Sed videant quid velint, ad lu-
dèdumne, an ad pugnandū arma sint sumptu-
ri. Aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, cæ-
pūque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludi-
cra armorum, & gladiatori, & militi prodest
aliquid; sed animus acer, & præsens, & acutus
idem, atque versutus inuictos viros efficit non
difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi orato-
rē sic iam instituam, si potuero, ut quid efficere
possit,

possit, antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus li-
teris, audierit aliquid, legerit, ista ipsa praecepta
acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid
viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit.
Si intelligam posse ad summos peruenire, non
solum hortabor, ut elaboret, sed etià, si vir quoq;
mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantum ego in
excellente oratore, & eodem viro bono pono ef-
se ornamentum vniuersae civitati. Sin videbitur,
cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres
oratores esse venturus, permittam ipsi quid velit;
molestus magnopere non ero. Sin planè abhorre-
bit, & erit absurdus; ut se contineat, aut ad aliud
studium transferat, admonebo: Nam neque is, qui
optimè potest, deserendus ullo modo est à cohör-
tatione nostra; neque is, qui aliquid potest, de-
terrendus: quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam
videtur; alterum, vel non facere, quod non optimè
possis, vel facere, quod non pessimè facias, huma-
nitatis, tertium verò illud, clamare contra quam
deceat, & quam possit, hominis est (ut tu, Catule,
de quodam declamatore dixisti) stultitiae suae
quam plurimos testes domestico praetorio colli-
genti. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortan-
dus, adiuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tra-
damus ea duntaxat, quae nos usus docuit, ut no-
bis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi perueni-
mus; quoniam meliora docere non possumus:
Atque, ut à familiari nostro exordiar, hunc ego,
Catule

Catule, Sulpitium primum in causa paruula adolescentulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus, de quo querimus, oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij, & verbis effervescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat etatis, non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Nam facilius sicut in vitibus renouantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm si nihil valet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, vnde aliquid amputem. Non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, vt forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cū iste accusauit C. Norbanum, defendente me. Nō est credibile quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Ommino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio, atque imitatione incidisset, atque ita dicere cōsuesset

suesset, ut tota mente Crassam, atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in preceptis meis, ut demonstramus, quem imitetur: atque ita, ut quæ maximè excellent in eo, quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac penè vitiosa consueverunt imitando. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. Si verò etiam vitiosi aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnū est: ut ille, qui nunc, etiam amissa voce, furit in Rep. Fusius, nervos in dicendo C. Fimbria, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec diligere sciuit, cuius potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autē ita faciet, ut oportet, primum vigilare necesse est in deligēdo: deinde, quem probauit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentissimè persequatur. Quid enim cause censesse, cur etates extulerint singule singula propè genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare (quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt) quàm in Græcis, ex quorū scriptis, cuiusque etatis, quæ dicēdi ratio, volun-

ii tāque

rāsque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferē
 sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles,
 atque Alciabiades, & eadē aetate Thucydides,
 subtiles, acuti, breues, sentētiis magis, quā ver-
 bis abundantes. Nō potuisset accidere, ut vnum
 esset omnium genus, nisi aliquem sibi prapone-
 rent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias,
 Theramenes, Lysias: multa Lysia scripta sunt,
 nōnulla Critia: de Theramene audiuius. omnes
 etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed
 erāt paulo vberiore filo. Ecce tibi exortus est Iso-
 crates, magister istorum omnium, cuius ē ludo
 tanquam ex equo Troiano, innumeri principes
 exierunt, sed eorum partim in pompa, partim in
 acie illustres esse voluerunt. Itaque & illi Theo-
 pompus, Euphorus, Philistus, Naucrates, mul-
 tique alij naturis differunt, voluntate autem
 similes sunt inter sese: & magistri, & ij, qui se
 ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hype-
 rides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, alique
 complures, etsi inter se pares non fuerunt; tamen
 sunt omnes in eodem veritatis imitanda genere
 versuti: quorum quandiu mansit imitatio, tan-
 diu genus illud dicendi, studiūque vixit. Po-
 steaquam, extinctis his, omnis eorum memoria
 sensim obscurata est, & evanuit, alia quadam
 dicendi molliora, ac remissiora genera vigne-
 runt. Inde Demochares, quem aiunt sorori fi-
 lium fuisse Demostheni: tum Phalerens ille De-
 metrius

metrius omnium istorum mea sententia politissimus, alique eorum similes existerunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quo ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa vbertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, recte mones, id quod mihi gratum est; sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille. Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: sed tamē ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur; quod & in vobis animaduerti recte potest, Cæsar, & Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quædā, & satem, alter acutissimū, & subtilissimum dicendi genus est consecutus.

Neque verò vester equalis Curio patre mea
sententia vel eloquentissimo temporibus illis,
quæquam mihi magnopere videtur imitari: qui
tamen verborum gravitate, & elegantia, & co-
pia suam quandã expressit quasi formam, figu-
ramque dicendi: quod ego maximè potui iudica-
re in ea causa, quam ille contra me apud cen-
tum viros pro fratribus Coisus dixit. In qua nihil
illi defuit, quod non modo copiosius, sed etiam sa-
piens orator habere deberet. Verum, ut aliquã-
do ad causas deducamus illum, quem constitui-
mus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij
est, iudiciorum, atque litium (viserit aliquis for-
tasse hoc præceptum: est enim non tam acutum,
quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui,
quàm eruditi magistri) hoc ei primùm præcipe-
mus, quascūque causas erit acturus, ut eas dili-
genter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non
præcipitur, faciles enim causæ ad pueros deferū-
tur. Lex peregrinū vetat in murū ascendere:
ascendit: hostes repulit; accusatur. Nihil est nego-
tij, huiusmodi causam cognoscere. Rectè igitur
nihil de causa discēda præcipiunt. Hæc est enim
in ludocausarum fere formula. At verò in foro,
tabula, testimonia, pacta, conuenta, stipulatio-
nes, cognationes, affinitates, decreta, responsa,
vita denique eorū, qui in causa versantur, tota
cognoscenda est: quarum rerum negligentia ple-
rasque causas, & maximè priatas (sunt enim
multo

multo sepe obscuriores) videmus amitti. Ita non nulli dum operam suam multi aestimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas: in quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susceptis rebus, vel perfidia, receptis: sed etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere: ita, dum inertia vituperationem, quæ maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut nequis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere aduersarij causam, ut ille agat suam, & quicquid de sua re cogitarit, in mediũ proferat. Itaq; cum ille discessit, tres personas vnus sustineo summa animi equitate meã, aduersarij, iudicis: qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico esse dicendum: vbi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico, atque reiicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo pleriq; , ingenio freti, simul faciunt: sed certè ijdem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamq; cognoui, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa cõstet, ut facinoris; siue ex cõtrouersia,

sia, ut hereditatis; siue ex deliberatione, ut belli: siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione viuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurumne sit, queratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostrae ferè causae, quae quidē sunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecunijs repetundis, quae maxima sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possit liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere. de sicarijs, de veneficijs, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Saepe autem res non sit, necne, sed qualis sit, queritur: ut cum L. Opimij causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patria factum esse dicebat: ut eidem Carboni Tribuno Pl. alia tum mente Remp. capeffenti, P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure casum videri. Iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut improdientia, aut casu facta esse videantur. Iam quid vocetur queritur, cum quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbanī causa summa contentio.

plerumque

pleraque enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem immi-
 nutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia
 tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere
 causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud,
 quod causam facit, lucide, breuiterq; vterq; de-
 finiat. Quod mihi quidẽ perquã puerile videri
 solet: alia est enim, cum inter doctos homines de
 ijs ipsis rebus, quæ versantur in artibus, dispu-
 tatur, verborũ definitio; ut cum queritur, quid
 sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus
 hoc præcipit ratio, atq; doctrina, ut vis eius rei,
 quã definias, sic exprimatur, ut neq; absit quic-
 quam, neq; supersit. Quod quidem in illa causa
 neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus
 sum. Nam, quantum vterque nostrum potuit,
 omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiesta-
 tem minuere. Etenim definitio primum, repre-
 hensio verbo vno, aut addito, aut dempto, saepe
 extorquetur è manibus: deinde genere ipso do-
 ctrinã redolet, exercitationemq; penè puerilem:
 tum & in sensum, & in mentem iudicis intra-
 re non potest: antè enim præterlabitur, quàm
 percepta est. Sed in eo genere, in quo quale sit
 quid, ambigitur, existit etiam ex scripti inter-
 pretatione saepe contentio, in quo nulla potest
 esse, nisi ex ambigua controuersia. Nam illud
 ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, ge-
 nus quoddam habet ambigui; quod tum expli-
 citur

catur, cum ea verba quæ defunt, suggesta sunt: quibus additis, defenditur sententiâ scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis siquid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur: itaque aut nunquam dyjudicari poterit, aut ita dyjudicabitur, vt, referēdis præteritis verbis, id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, vt vnum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptū aliquid ambigūc. Ambiguorum autē complura genera sunt, quæ mihi videntur ij melius nosse, qui dialectici appellantur, ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cū idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus qualis quæque res sit disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam queritur quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto: quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationē, & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum ve sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidā Græci adiungunt, rectēne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, querimus. Sed iam ad institutum

tuum

tutum reuertar meū Cū igitur , accepto causa
genere, & cognito, rem tractare cæpi, nihil prius
constituo , quā quid sit illud , quo mihi refe-
renda sit omnis illa oratio , quæ sit propria quæ-
stionis, & iudici; deinde illa duo diligentissimè
considero , quorum alterum commendationem
habet nostram, aut eorum, quos defendimus : al-
terum est accommodatum ad eorū animos, apud
quos dicimus , ad id, quod volumus commouen-
dos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persua-
dendum rebus est nixa , vt probemus vera esse
ea , quæ defendimus , vt conciliemus nobis eos,
qui audiunt, vt animos eorum , ad quencunque
causa postulabit, motum vocemus. Ad proban-
dum autē duplex est oratori subiecta materies;
vna rerum earū, quæ non excogitantur ab ora-
tore, sed in re proposita ratione tractātur, vt ta-
bulæ, testimonia, pacta, cōuenta, quæstiones, le-
ges, senatusconsulta, res iudicate, decreta, respō-
sa, & reliqua, si quæ sunt, quæ nō ab oratore pa-
riuntur, sed ad oratorē à causa, atq; à re de-
feruntur. Altera est, quæ tota in disputatione , &
argumentatione oratoris collocata est. Ita in su-
periore genere de tractandis argumentis , in hoc
autem etiam de inueniendis cogitandum est. At
isti quidem, qui docent, cū causas in plura ge-
nera secuerunt , singulis generibus argumentorū
copiam suggerunt; quod etiam si ad in-
stituendos adolescentulos, magis aptum est, vt,
i i s simul

simul ac posita sit causa, habeāt quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est, rivulos cōsectari, fontes rerum non videre: & iam etatis est, vsu q; nostri, à capite quod velimus arcescere, & unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem vsum similium rerum esse debet. Nam & pro tabulis, & contra tabulas; & pro testibus, & contra testes; pro questionibus, & contra questiones; & item de cæteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere vniuerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hæc Cotta, & Sulpiti, dico) multa commentatione, atq; meditatione paratos, atq; expeditos habere debetis. Longum est enim, nūc me explicari, quæ ratione aut cōfirmare, aut infirmare testes, tabulas, questiones oportet. Hæc sunt omnia ingenij vel mediocri, exercitationis autem vel maxima: artem quidem, & præcepta duntaxat hætenus requirunt, vt certis dicendi luminibus ornentur. Itēque illa quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore parantur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrē, perpolitāq; desiderant. Itaque, cum hæc duo nobis quærenda sint in causis; primum quid, deinde quomodo dicamus; alterum,

quod

quòd totum arte tinctam videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentia est penè mediocris, quid dicendum sit, videre. Alterum est, in quo oratoris vi illa divina, virtúsque cernitur, ea quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, varièque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: quântum consequar, vos indicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam sole valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Nanque ego Catule, (dicam enim, non reverens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem vos his ingenijs homines tantum opera mihi ad audiendum dati; ex eo est, quod nihil quisquam unquam, me audiente, egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantuscunque sum, adiudicandus omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quâto sent in Crasso, habuisse

buisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoq; hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio; si, cum ego hunc oratorē, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neq; enim boni est, neq; liberalis parentis, quem procrearit, & eduixerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularē, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? Qui idē, hoc accusante Sulpitio, cum hominem seditiosum, furiosumq; defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauisimis verbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam è Rep. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cepionis odio, qui exercitum amiserat, neq; reprimi potuisse, & iure esse conflata? Potuit hic locus tam anceps, tum inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manly, quid de Q. Regis commiseratione dicam?

eam? Quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hac ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. Tum catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quod, cum inter vos in dicēdo dissimillimi sitis, ita tamen vterq; vestrum dicat, ut ei nihil neq; à natura denegatum, neq; à doctrina nō delatū esse videatur. Quare, Crassè, neq; tu tua suavitatem nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictū sit, non explices: neq; te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus nō potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horū desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicēda sunt in causis, reperiantur? Quæ quanquā abs te nouo quodam modo, præclareque dicuntur; sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata: illa deprome vobis, vnde afferas, quæ sapissimè tractas, semperque diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: & quò facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Mea totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quàm modo Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: vna cōciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium patrum pri-

ma

malenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propedeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed, quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere; de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentimur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam, si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem, & acutum in cogitando, quamvis ad
pron

pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, institutis, in moribus, ac voluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactō mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato, quō meliores sētus possit, & grandiores edere. Subactio autē est vsus, auditio, lectio, lifera. Ac primū naturam causae videat, quae nunquam lateat, factūmne sit, queratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato, controuersia stare non possit: deinde quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent querere: Interfecit Optimus Gracchum, quid facit causam? quod Reipub. causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle; causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex s. c. seruanda Reip. causa. Perspicua sunt haec quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa querenda, quae ab accusatore, & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia debeant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quō hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videat-

tis,

tu, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atq; impolitū. Constituunt enim in partiendis orationum modis, duo genera causarum; vnum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de vniuerso genere queratur; alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad vniuersi generis vim, & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. De ipso enim vniuerso genere infinita questio est: num pœna videatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruanda causa interfecerit; cùm id per leges non liceret. Nulla deniq; est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac nō generum ipsorum vniuersa disputatione queratur. Quin etiam in ijs ipsis, vbi de facto ambigitur; ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumento & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuersam; quod sumptuosus, de luxuria; quod alieni appetens, de auaritia; quod seditiosus, de turbulētis, & malis ciuibus, quod à multis arguitur, de genere testium: contrāque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tēpore, atq; homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hac forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehen-

hendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto queratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. Quæ verò, cum de facto non ambigitur, queruntur qualia sint; ea si ex rebus numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in vno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Similla controuersia causam facit, videaturne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra questionem est, & ea tamen ipsa oratio ad vniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo, istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere questionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent,

k k

rent, eaque paulò subtilius explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpiti: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causa: si in generum vniuersas quaestiones referuntur, ita modica, & pauca sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, & propè decantatas habere debeant: nisi fortè existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quam obrem, posthumo non nato, Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causam vim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit: in genere erat vniuerso rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quaestio, cum scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isque prius moritur, & cetera: tum ut mihi ille sit heres. Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo, institutus heres sit, heres esse. Perpetui iuris, & vniuersi generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri responderint: credo, ut putaremus in ho

in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse: ut, quod homines essent innumerabiles debilitati à iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius civile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est difficile Crasso, qui, & quod disci potuit de iure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut quæ sint in iure, vel acutè describere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subselliis in otium (ut cogitat) solitudinè que contulerit. Iam id quidem saepe, inquit Catulus, ex eo audius, cum diceret, sibi certum esse à iudiciis, causisq; discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum saepe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id a quo animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam herclè, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, viuendum, & istam escitantem, & dormitantem sapientiam Scaenolarum, &

ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit
hîc Crassus leuiter: & Pertexe modò, inquit,
Antoni, quod exorsus es: metamen ista oscitans
sapientia, simulatque ad eam confugero, in li-
bertatem vindicabit: Huius quidem loci, quem
modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius,
quoniam intelligitur non in hominum innume-
rabilibus personis, neque in infinita temporum
varietate, sed in generum causis, atque naturis
omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: ge-
nera autem esse definita non solum numero, sed
etiam paucitate: vt eam materiam orationis,
quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent
dicendi, omnibus locis descriptam, instructam,
ornatamque comprehenderent, rebus dico, &
sententiis. Ea, vi sua verba parient, quæ sem-
per satis ornata mihi quidem videri solent, si
eiusmodi sunt, vt ea res ipsa peperisse videatur.
Ac si verum queritis, quod mihi quidem vi-
deatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi
sententiam, & opinionem meam) hoc instru-
mentum causarum, & generum vniuersorum
in forum deferre debemus, neque, vt quæque res
delata ad nos erit, tû denique scrutari locos, ex
quibus argumenta eruamus: quæ quidem omni-
bus, qui ea mediocriter modò considerarint, stu-
dio adhibito, & vsu pertractata esse possunt.
sed tamen animus referendus est ad ea capita,
& ad illos, quos sæpe iam appellauî locos, ex
quibus

quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas venire debeas, ut peruestiges, quod queras. Vbi cum locum omnem cogitatione sepsieris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut aduersarium attentè audiamus, atque ut eius non solum sententia, sed etiam verba omnia excipiamus; vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulantur facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura, & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires, hæc magna sunt.

sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam per paululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tatum ubi queras, atq; ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar vno verbo, quo sepe iam vsumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationi quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui (ut opinor, sed tu hac, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratū tamen, quid de quaq; re dicant. Sed Aristoteles, is, quē maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur: à quo quidem homine iamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis verisimile videtur. Plus enim te opera Græcis dedisse rebus video, quàm putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule. Semper ego existimaui incūdiorē, & probabiliorem huic populo oratorem fore.

fore, qui primum quamminimam artificij aliquid, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimaui pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & videndi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, nō admonere aurem: & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues autoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorū, & procul, quid narrarent, attendere. Itaq; feci, Catule, & istorū omnium summam causas, & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam nauem ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hac ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quōdam Italia Pythagoreorum fuit tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliū illum regem nostrum fuisse Pythagorem ferunt, qui annis permultis antè fuit, quā, ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cum illam sapientiam constituenda ciuitatis duobus prope seculis antè cognouit, quā eam Græci natam esse senserunt. Et certè non tulit illos hac ciuitas aut gloria clariore, aut autoritate grauiore, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lelio, L. Furio, qui secum eruditissimos

homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atq; ego ex istis sæpe audiui, cùm dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd, cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, & à se & ab alijs frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuianus, propè bellum indixeris. Minimè, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinione istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. Imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed, vt eò renocetur, vnde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vidēsne Diogenem fuisse, qui diceret artem se tradere bene differendi, & vera, ac falsa diiudicandi, quam verbo Græco διαδινῆν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inueniatur, sed tātum est, quo modo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur,
sic

sic ut id aut esse dicamus, aut nō esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, verūmne sit an falsum; & si coniunctè sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent rectène adiuncta sint, & verāne summa sit vniuscuiusq; rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa querendo reperiunt, non modò ea, quæ iam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus antè exorsa, & potius detexta, propè retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quòd & multa reperit, quæ neget, vllò modo posse dissolui: & genus sermonis affert non liquidum, nō fuscum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptam non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda quæ nō aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quē simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, a cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Aristotelem,

¶

cuius

cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum; & illos, in quibus ipse sua quædã de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamq; viderat, hæc quoq; aspexit, qua ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant; illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, laborarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc genere, studioq; maiore. Corneædis vero vis incredibilis illa dicendi, & varietas perquam esset optanda nobis, qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quiddam, quam ab ijs, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduum uno opere eadem incudem diem, noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquila teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat, qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstrat, & ea
breni

breviter illustret, verbisq; definiat. Quid enim est, in quo hareat qui viderit omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atq; natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut res, quæ sit tota queratur, aut pars eius, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam rem illam, quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neq; inhaerent in rei natura, colliguntur. Si res tota queritur, definitione vniuersa vis explicanda est, sic; Si maiestas est amplitudo, ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus pop. Rom. tradidit, non, qui eum, qui id fecisset, pop. Rom. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo; Aut senatui parendum de salute Reipub. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. Aliud consilium, superbum; suum, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo; Si consuli est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta querimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrëntia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus: & ea quæ ex causis orta sunt, et maiora, paria, minora quæremus. Ex cōiūctis sic argumēta ducūtur: Si
pietas

pietati summa tribuenda laus est, debetis mo-
 neri, cum Quintum Metellum tam piè lugeri
 videatis. Ex genere autem; Si magistratus in
 populi Romani potestate esse debent, quid Nor-
 banum accusas, cuius tribunatus voluntati pa-
 ruit civitati? Ex parte autem ea, quæ est subie-
 cta generi; Si omnes, qui Reip. consulunt, chari
 nobis esse debent: certe in primis imperatores,
 quorum cōsilijs, virtute, periculis, retinemus &
 nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex si-
 militudine autem; Si feræ partus suos diligunt,
 qua nos in liberos nostros indulgentia esse debe-
 mus? At ex dissimilitudine; Si barbarorum est,
 in diem vivere; nostra cōsilia sempiternū tem-
 pus spectare debent. Atq; utroq; in genere &
 similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt
 ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fi-
 cta narrationes sæpe ponenda. Iam ex cōtrario;
 Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex
 consequentibus; Si & ferro interfectus ille, &
 tu inimicus eius cum gladio cruento cōprehen-
 sus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi vi-
 sus est, & causa nemini, & tu semper audax;
 quid est, quod de facinore dubitare possimus?
 Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repu-
 gnantibus, ut olim Crassus adolescens; Non si
 Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bo-
 num civem putabūt: simulasse te, & aliud quid
 quæsisse, perspicuum est; quod T. Gracchi mor-
 tem

tem saepe in concionibus deploraſti; quod P. Africani necis socius fuiſti, quòd eam legem in tribunatu tulisti; quòd ſemper à bonis diſſenſiſti. Ex cauſis autem rerum ſic; Auaritiã ſi tollere vultis, mater eius eſt tollenda luxuries. Ex ijs autẽ, quæ ſunt orta de cauſis; Si ararij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur; veſtigalibus ſeruiamus. Maiora autem & minora, & paria comparabimus ſic; Ex maiore; Si bona exiſtimatio diuitijs præſtat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? Ex minore ſic;

hic parua conſuetudinis

Cauſa, huius mortem fert tam familiariter:

Quid ſi ipſe amaſſet? quid mihi hic faciet patri? Ex pari ſic: Eſt eiſdem, & eripere cõtra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem aſſumuntur ea, quæ non ſua vi, ſed extranea ſublevantur, vt hæc; Hoc verũ eſt: dixit enim Q. Lucretius. Hoc falſum eſt: habita enim quæſtio eſt. hoc ſequi neceſſe eſt: recito enim tabulas de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, vt breuiſſimè dici potuerunt, ita à me dicta ſunt. Vt enim ſi aurum cui, quod eſſet multifariam deſoſſum, commonſtrare vellem, ſatis eſſe deberet, ſi ſigna, & notas oſtenderem locorum, quibus cognitis, ille ſibi ipſe foderet, & id, quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret: ſic hæc ego argumentorum noni notas, quæ illa mihi querenti demonſt

demonstrāt, ubi sint: reliqua cura, & cogitatione eruantur. Quod autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitè præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus vsus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, nō modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in vlllo genere dicendi. Si verò assequetur ut talis videatur, qualem se videri velit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunq; velit vel trahere, vel capere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requireret. Iam illud videmus, nequaquam satis esse reperire, quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas, & id quare ita sit ostendere: & ex ijsdem illis locis interdum concludere, relinquere alias, aliòq; transire; sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile cōfirmes, deinde quod agitur adiungas: pūcta argumentorū plerūq; ut occulas, nequis ea numerare possit, ut re distinguantur,
verb

verbis confusa esse videatur. Hæc ut & prope-
rans, & apud doctos, & semidoctus ipse per-
curro, ut aliquando ad illa maiora veniamus.
Nihil est enim in dicendo, Catule, malus quam
ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sic mo-
ueatur, ut impetu quodam animi, & perturba-
tione magis quam iudicio, aut consilio regatur,
Plura enim multo homines iudicant odio, aut
amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut do-
lore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore,
aut aliqua permotione mentis, quam veritate,
aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iu-
dicij formula, aut legibus. Quare nisi quid vo-
bis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, in-
quit Catulus, etiã nunc deesse videtur ijs rebus,
Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè ex-
plicandum, quam illuc proficiscare, quò te dicis
intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi pla-
cet, inquit Catulus, & qua dispositio argumen-
torum, in qua tu mihi semper Deus videri so-
les. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catu-
le, Deus, non mehercule mihi nisi admonito ve-
nisset in mentẽ: ut possis existimare me in ea, in
quibus nonnunquã aliquid efficere videor, vsu
solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac
res quidem ista, quam ego quia non novam, sic
tanquam ignotum hominem præteribã, tantum
potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus
possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à
me

merationem ordinis, & disponendarum rerum
requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in
argumentis, & in re ipsa per se comprobanda
posuissem, tempus esset iam de ordine argumen-
torum, & de collocatione aliquid dicere: sed, cum
tria sint à me proposita, de uno dictum, cum de
duobus reliquis dixerò, tum erit denique de di-
sponenda tota oratione querendum. Valet igitur
multum ad vincendum, probari mores, instituta
& facta, & vitam, & eorum, qui agent causas,
& eorum, pro quibus; & item improbari ad-
uersariorum; animosque eorum, apud quos agi-
tur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam,
cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo di-
cet orator. Conciliantur autem animi dignitate
hominis, rebus gestis; existimatione vitæ: quæ fa-
cilis ornari possunt, si modò sunt, quàm fin-
gi, si nulla sunt. Sed hæc adiuvant in oratore, le-
nitas vocis, vultus, pudoris significatio, verbo-
rum comitas: siquid persequare acrius ut inui-
tus, & coactus facere videare, facilitatis, libe-
ralitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi,
non appetētis, non auidi, signa proferri, perutile
est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non
acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non
acerborum sunt, valde benevolentiam conci-
liant, ab alienantque ab iis, in quibus hæc non
sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex con-
trario conferenda. Sed genus hoc totum ora-
tionis

tionis in iis causis excellat, in quibus minus potest inflammarî animus iudicis acri, & vehementi quadam incitatione. Nô enim semper fortis oratio queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò qui arguantur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, inflos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principis, vel in re narranda, vel in perorando tantam habet vim, si est suaviter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus quàm causa valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatèque significandi; efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permoet, impellitque, ut aut odeant, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut mæreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam

permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratorum feret accommodatam. facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quam comovere languentem. Sin id autem non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, prius quam conetur agro adhibere medicinam, non solum morbus eius cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut edorer, quam sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quod deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant, atque propendunt, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatu ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta est flexa nimis, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut flantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis quasi preclarè acta laudaret: quæ meher-

cule

cule ego, Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo; tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet; tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum; tam integra sententia, tam vera, tam nova, tam sine pigmentis, fucisque puerili; ut mihi non solima tu incendere iudicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur, nisi omnes huiusmodi, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque iniusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda: nunc ego quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non mihi hercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commouendis iudicibus iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lentè ferre videare; neque, ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio

antè viderit ; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi ad moto igni, ignem concipere possit ; sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis : magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractésque dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallaciis. Ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam quàm quenkum eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius, quanquam cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia, quibus rebus adducti, etiam, cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse

esse tam fictum, quàm versus, quàm scena, quàm fabula? tamen in hoc genere sæpè ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur, spondalia illa dicentis,

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?

Neque paternum aspectum es veritus?

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij videretur. Ut idem, inflexa ad miserabilem sonum voce,

-quem, atate exacta, indigem

Liberum laceraasti, orbasti, extincti, neq; fratris necis,

Neque gnati eius parvi, qui tibi in tutelam est traditus:

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuvium putatis inscribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poetam bonum neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui non herorum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo, neq; actor essem alienæ personæ, sed autor meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda

fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissim; hunc cùm afflictum, debilitatum, morientem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commouere, quàm misericordia sum ipse captus. Sèsi equidem tum magnopere moueri iudices, cùm excitavi mæstum, ac sordidatum senem, & cùm ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, vt discinderem tunicam, vt cicatrices ostenderem, cùm C. Marius mororem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrymis suis adiunaret: cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atq; ipsum aduocatam ad communem imperatorum fortunam defendendâ inuocarem; non fuit hæc sine meis lacrymis, uõ sine dolore magne miseratio, omniùmque deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor absuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiã irridẽda fuisset oratio mea. Quãobrem hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, vt in dicendo irasci, vt dolere, vt flere possitis: quanquã te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali, & quaestore meo, tantum incendium non oratione solùm, sed

multo

multo magis vi, & dolore, & ardore animi concitatus, ut ego ad id restinguendum, vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora; vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiâ in Capionis gravi, miserabilique casu, in iudicium vocabas; deinde principem & senatus, & civitatis M. Aemylum lapide percussus esse constabat, vi pulsum ex templo L. Cottâ, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hac tu adolescens pro Repub. queri summa cum dignitate existimavere: ego homo Censorius vix satis honestè viderer seditiosum civem, & in hominis Consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives iudices, honorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quedam venia daretur excusationis, quod tum eum defenderem, qui mihi quaestor fuisset. Hic quid ego dicam, me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit: vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi: eamque orationem ex omni Reip. nostrae temporum varietate repetivi: conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestae semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat, egi: neque reges ex hac civitate exigi: neque tribu-

nos ple. creari, neq; plebiscitis toties consularem potestatem minui, neq; pronocationem patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis pop. Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones sa. uti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum Quod si vnquam pop. Rom. concessum esset, vt iure cõcitatus videretur, id quod docebam sape esse concessum; nullam illa causam iustiorẽ fuisse. Tum omnem orationem traduci, & conuerti in increpandam Capionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sin & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione reficabam; & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Capionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, reuocabam, atque reuocabam. Quod vbi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constituisse; quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Capionẽ, ad causam nostram conuerteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputauim, lenitatis, & mansuetudinis, cœpi, me pro meo sodali, qui mihi in liberũ loco more maiorum esse deberet

beret, & pro mea omni fama propè, fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis à me, sed mihi tamen civibus salutis existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non possem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim, si in aliis causis intellexisset omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione, atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege *Apuleia* dicerem, ut quid esset, minuere maiestatem explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolita, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus, in *Cæpionis* invidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis, mansuetissimus viderer. Ita magis affectus animus iudicum quàm doctus, tua, *Sulpitii*, est à nobis tum accusatio vitæ. Hic *Sulpitius*, Vere hercule, inquit, *Antoni*, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudiciũ, sed incendium tradi-

ll 5 disse,

dissem, quod tuum principium dū immortales,
fuit: qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio,
tractusque verborum? ut tu illud initio, quod ti-
bi unum ad ignoscendum homines dabās, tenui-
sti, te pro homine per necessario, quæstore tuo di-
cere? quā tibi primum munisti ad te audiendum
viam? Ecce autem, cū te nihil aliud profecisse
arbitrarer, nisi ut homines tibi, ciuem improbum
defendenti ignoscendum propter necessitudinem
arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihil dum
aliis suspicantibus; me verò iā pertimescente, ut
illā non Norbani seditionem, sed illā pop. Roma.
iracundiā, neq; eā iniustam, sed meritam, ac de-
bitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te
pretermissus in Capionem? ut tu illa omnia odio,
invidia, misericordia miscuisti? Neq; hæc solū
in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisq; mei
testibus, quorum tu testimonia nō refellendo, sed
ad eundem impetum populi confugiendo, refuta-
sti. Quæ cū abs te modo cōmemorarentur, equi-
dem nulla præcepta desiderabam. Istam enim
ipsam demonstrationem defensionum tuarū, abs
te ipso commemoratam, doctrinam esse non me-
diocre puto. Atqui si ita placet, inquit Anto-
nius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo,
quæque maximè spectare solemus: docuit enim
iam nos longa vita, ususque rerum maximarū,
ut quibus rebus animi hominum moueren-
tur,

tur, teneremus. Equidem primùm considerare
soleo, postulétne causa: nam neque parvis in re-
bus adhibende sunt hæ dicendi faces, neque, ita
animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes
oratione flectendas proficere possimus; ne aut
irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragæ-
dias agamus in nugis, aut conuellere adoriatur
ea, quæ non possint commoueri. Nam, quoniam
hæc ferè maximè sunt in iudicum animis, aut
quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratio-
ne molienda, amor, odium, iracundia, inuidia,
misericordia, spes, lætitia, timor, molestia: senti-
mus amorem conciliari, si id velle videre, quod
sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut
pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, at-
que utiles sint, laborare: nanque hæc res amorè
magis conciliat, illa virtutis defensio charitatè:
plùsque proficit, si proponitur spes utilitatis fu-
turae, quàm præteriti beneficij cõmemoratio. Eni-
tendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas,
aut dignitatè inesse, aut utilitatem: eùmque, cui
concilies hunc amorem, significes nihil ad utili-
tatè suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa
sua. Inuidetur enim commodis hominum ipso-
rum: studiis autem eorù ceteris commodandi fa-
uetur. Videndūq; hoc loco est, ne, quos ob bene-
facta diligere volumus, eorum laudem, atque glo-
riam, cui maximè inuideri solet, nimis efferre
videamur. Atque iisdem his ex locis & odiū in
alios

alios fructu discemus, & à nobis, ac nostris dimovere: eadèmq; hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiūt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur; sin quod aut in bonos viros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in Remp. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidia, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque vna ratio est spei, letitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longè sit omnium metus invidia: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt; illos autem dolent evulasse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se iactat, & æquabilitatem communi iuris, præstantia dignitatis, aut fortune suæ transeunt. Quæ si inflammata sunt, maximè dicendum est, non esse virtute parta, deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen non esse tanti vlla merita, quanta insolentia hominū, quantumque fastidium. Ad sedandum autem magno illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad alio-

quam

rum esse collata, seſeque, ſi quam gloriam pepe-
riſſe videatur, tamen ſi ea non ſit iniqua merces
periculi, tamen ea non delectari, totamque ab-
iicere, atque deponere: omninoque perficiendum
eſt (quoniam plerique ſunt inuidi, maximéque
eſt hoc commune vitium, & peruagatum: inui-
detur autem preſtanti, florentique fortuna) vt
hec opinio minuatur, & illa excellens opinione
fortuna, cum laboribus, & miſeris permixta eſſe
videatur. Tam miſericordia mouetur, ſi is, qui
audit, adduci poteſt, vt illa, que de altero deple-
rétur, ad ſuas res renocet, quas aut tulerit acer-
bas; aut timeat, aut intuens alium, crebro ad
ſeipſum reuertatur. Ita cum ſingulicaſus huma-
narum miſeriarum grauiter accipiuntur, ſi di-
cuntur dolenter, tum afflicta, & proſtrata vir-
tus maximè lucratoſa eſt: & vt illa altera pars
orationis, que probitatis commendatione boni
viri debet ſpeciem tueri, lenis (vt ſæpe iam dixi)
atque ſummiſſa; ſic hæc, que ſuſcipitur ab orato-
re ad commutandos animos, atque omni ratione
ſpectandos, intentata, ac vehemens eſſe debet. Sed
eſt quedam in his duobus generibus, quorum al-
terum lene, alterum vehemens eſſe volumus,
difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. Nam ex
illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiant,
ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excita-
mus, inſuat oportet aliquid, & ex hac vi non-
nunquam animi aliquid inſuendum eſt illi le-
nitati:

nitati: neque est vlla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsam humanitate conditur: remissio autem lenitatis quaedam gravitate, & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis, atque contentio queritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum causa, & homines prius ipsam illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simulatque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quae, simulatque emissa est, adhaerescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magnam perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia. Itaque illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut in, quae comprobandi eius causa

causa sumuntur, reprehendendis; aut demon-
strando id, quod concludere illi velint, non ef-
fici ex propositis, nec esse consequens; aut si ita
non refellas, afferendum est in contrariam par-
tem, quod sit aut gravius, aut æquè grave. Illa
autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut
permotionis vehementer, aguntur, contrariis
commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuo-
lentia, ut misericordia invidia tollatur. Suavis
autem est, & vehementer sæpe utilis iocus, &
facetia: quæ, etiam si alia omnia tradere arte pos-
sunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam ar-
tem desiderant: in quibus tu longè alius mea sen-
tentia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam te-
stis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si
quæ est, eam nos tu potissimum docebis. Ego ve-
rò, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse
ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis
disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscri-
ptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam
in spem veneram posse, me aliquid ex istis disce-
re: inveni autem ridicula, & falsa multa Græ-
corum, nam & Siculi in eo genere, & Rhodij,
& Byzantij, & præter ceteros Attici excel-
lunt: sed qui eius reiterationem quandam conati
sunt, artemque tradere, sic insulsi extiterunt, ut
nihil aliud eorum nisi ipsa insulsiitas rideatur.
Quare mihi quidem videtur nullo modo do-
ctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo ge-
nera

nera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum, & breue; illa à veteribus fuperior, cauillatio; hæc altera dicacitas nominata eft. Leue nomen habet vtraque res; quippe leue enim eft totum hoc, rifum mouere. Veruntamen, vt dicis, Antoni, multum in caufis per fæpe lepore, & facetiis profici vidi. Sed, cùm in illo genere perpetuæ feftiuitatis ars non defideretur (natura enim fingit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & vultu adiuuante, & voce, & ipfi genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cùm antè illud facetè dictum emiffum harere debeat, quàm cogitari potuiffe videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cùm à Philippi interrogatus, quid latraret, furem fe videre, refpondit? Quid in omni oratione Craffus vel apud centumuiros contra Scauolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Plancio diceret? Nam id, quòd tu mihi tribuis, Antoni, Craffo eft omnium fententia concedendum. Non enim ferè quifquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere lepòris excellens, & illo, quòd in perpetuitate sermonis, & hoc, quòd in celeritate, atque dicto eft. Nam hæc perperua contra Scauolam Curiana defenfio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduerfarij dignitati, in quo

quo ipso seruabat suam (quod est hominibus fac-
cetis, & dicacibus difficillimum) habere homi-
num rationem, & temporum, & ea, quæ occur-
rant, cum falsissimè dici possint, tenere. Itaque
nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè
interpretantur. Dicere enim aiunt Ennium
flammam à sapiente facilius ore in ardente op-
primi, quàm bona dicta teneat. Hæc scilicet bo-
na dicta, quæ salsa sint. Nam ea dicta appellan-
tur proprio iam nomine. Sed ut in Scauolam
continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in
quo nulli aculei contumeliarum incrant, causam
illam disputationemque lufit: sicut Bruto, quem
oderat, & quem dignum contumelia iudicabat,
utroque genere pugnavit. Quàm multa de bal-
neis, quas nuper ille vendiderat, quàm multa de
amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum
ille diceret se sine causa sudare, Minimè mirum,
inquit: modò enim existi de balneis. Innumera-
bilia huiuscemodi fuerunt, sed non minus incun-
da illa perpetua. Cum enim Brutus duo lectores
excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Cras-
si orationem legendam dedisset, alteri de lege
Seruilia, & cum contraria inter sese de Rep. ca-
pita contulisset, noster hic facetissimè tres patris
Bruti de iure civili libellos tribus legendos de-
dit. Ex libro primo, Fortè euenit, ut in Priner-
nati essemus. Brute, testificatur pater se tibi
Prinernatem fundum reliquisse. Deinde ex li-
bro

bro secundo, *In Albano eram ego, & Marcus filius Sapiens* videlicet homo cum primis nostræ civitatis, norat hunc gurgitem, metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri) *In Tiburti fortè assedimus ego, & M. filius. Vbi sunt ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit?* Quod nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Qui est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque in facetiis, non minus refutatum esse Brutum, quam illis tragædiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia? Proh di immortales, quæ fuit illa, quanta vis, quam inexpectata, quam repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminente, summa gravitate, & celeritate verborum, Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? patrimonione augendo? At id non est nobilitatis: sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipaverunt. An inri cinili? est paternum, sed dicet te, cum ades venderes, ne in rusticis quidem,

✠

Et cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militari, qui nunquam castra videris? an eloquentia, qua nulla est in te, Et quicquid est vocis, ac linguae, omne in istum turpissimum calumnie questum contulisti? Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in vrbe, tu in cuius esse conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis, quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti? Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem, Et urbana innumerabilia ex una concione meministi. Nec enim concipio maior vnquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quam huius contra collegam in censura nuper, neque lepore, Et festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, vtrunque assentior, Et multum facetias in dicendo prodesse saepe, Et eas arte nullo modo posse tradi. Et illud quidem admittor, te nobis in eo genere tribuisse tantum, Et non huius rei quoque palmam, vt caterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paululum inuiderem. Nam esse quamuis facetum, atque falsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis venustissimus, Et urbanissimus, omnium grauissimus, Et suuerrissimus Et esse, Et videri, quod isti contigit vni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Asta-

m m 2 mens,

men, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Iuli, negares, aperuisti quiddam quod precipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid iocus de gravitate decerperet. quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc preceptum pratermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quarimus: ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri videbantur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacesiti dicimus, quàm quæ priores. Nam & ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacesiti: ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cesarem, qui, quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & unde deducatur, præsertim cum tantam vim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit

quit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse artem salu? Hic cum Sulpitius reticuiisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars vlla sit, observatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum, quae in dicendo valent, quae si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim haec vel non facile, vel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his praeceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperendum quid dicamus, arte ducamur sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum quo referenda sint, didicerimus. Quare, Caesar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur disputes, de hoc toto iocandi genere, quid sentias: nequa forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone prae terita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conuiua, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo saepe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cuius ille vitia non videat? sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, & docebo vos (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, locabatur,

inquit Catulus: praesertim cum ita dicat ipse, et ambrosia alēdus esse videatur. verum te, Caesar, audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Per pauca quidem mihi restant, inquit: sed tamē defessus iam labore, atq; itinere disputationis meae, requiescam in Caesaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simul per paululum gustatis, extrudam, & eijciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto generi quid sentiam, per breuiter exponam. De risu quinque sunt, quae quaerantur: vñ, quid sit: alterū, vnde sit: tertium, sine oratoris, velle risum mouere: quartum, quatenus: quintum, quae sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, vbi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. Neq; enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirēt, qui pollicerentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proximē quaeritur) turpitudine, & deformitate quadam continetur. Haec enim ridentur vel sola, vel maximē, quae notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planē

oratio

oratoris mouere risum: vel quòd ipsa hilaritas
 beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata
 est: vel quòd admirantur omnes, acumen uno
 saepe in verbo positum, maximè respondentis,
 nonnunquam etiam laceffentis: vel quòd frāgit
 aduersarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd
 deterret, quòd refutat, vel quòd ipsum oratorem
 politum esse hominē significat, quòd eruditum,
 quòd urbanum, maximèq; quòd tristitiam, ac
 seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq; res
 saepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco,
 risuq; dissoluit. Quatenus autem sint ridicula
 tractanda oratori, perquam diligenter viden-
 dum est: id quod in quarto loco quarendi posue-
 ramus. Nam nec insignis improbitas, & scele-
 re iuncta, nec rursus miseria insignis agitata
 ridetur. Facinorosos enim maiore quadam vi,
 quàm ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi
 uolunt, nisi si se foriè iactant. Parcendum est
 autem maximè charitati hominum, ne temerè
 in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhiben-
 da est primum in iocando moderatio. Itaque ea
 facillimè luduntur, quæ neque odio magno, nec
 misericordia maxima digna sunt. Quamobrem
 materies omnis ridiculorum est in istis vijs,
 quæ sunt in vita hominum neq; charorum, neq;
 calamitosorum, neq; eorum, qui ob facinus ad
 supplicium rapiendi videntur; cuiq; bellè agna-
 ta videntur. Est etiam deformitatis, & corporis

vitiorum satis bella materies ad iocandum. Sel-
 quarimus idem, quod in ceteris rebus maxime
 querendum est, quatenus. In quo non modo illud
 precipitur, nequid insulse; sed etiam siquid
 perridicule possis, vitandum est oratori utrumque,
 ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quae cu-
 iusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad
 ipsa ridiculorum genera devenierimus. Duo
 enim sunt genera facetiarum, quorum alterum
 re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid
 tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu,
 Crasse, in Memmium, comedisse eum lacertum
 Largij, cum esset cum eo Tarracina de amicu-
 la rixatus. Salsa, attamen à te ipso ficta tota
 narratio. Addidisti clausulam, tota Tarraci-
 na, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse
 literas, tria L L L. duo M M. Cum queres id
 quid esset, senem tibi quendam oppidanum di-
 xisse, Lacerat lacertum Largij mordax Mem-
 mius. Perspicitis hoc genus quam sit facetum,
 quam elegans, quam oratorium, sine habeas
 verè quod narrare possis, quod tamen est men-
 daciunculis aspergendum: siue fingas. Est au-
 tem haec huius generis virtus, ut ita facta de-
 monstres, ut mores eius, de quo narres, ut ser-
 mo, ut vultus omnes exprimantur: ut ijs, qui
 audiunt, tum geruilla, fierique videantur. In re
 est item ridiculum, quod ex quadam deprava-
 ta imitatione sumi solet, ut idem Crassus, Per
 tuam

tuam nobilitatem, per vestram familiam. Quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa vultus, & vocis imitatio? Per tuas statuas verò cum dixit, & extents brachio, paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis:

Tibi ego Antipho assero, inquit. senium est, cum audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautiſsimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas Orator surripiat oportet imitationem: ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm videat. Praestet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda. Hac ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facietiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut, aut re narrata aliqua quales sunt intelligantur; aut, imitatione breuiter iniecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodã acumine mouetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis vitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem vestrum Granium, aut

Vargulam amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces, Cranio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne quotiescunq; potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quasi tor properans, Modo breviter. Hic ille, Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridiculè, sed sedebat iudex L. Aurifex, brevior etiam quam ipse testis. omnis est risus in iudicem conversus. risum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt, in quos nolis, quævis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur: Cænabi, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio: vni enim locum esse video. Est hoc & scurrile, & quod sine causa laceßit: & tamen illi dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, Manus lava, inquit, & cæna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distingnet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula affecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? Puer
abige

abige muscas. Risum quæsiuit, qui est mea sententia vel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia, & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moueant. Hac igitur sit prima partitio, Quod facere dicitur, id alias in re habere, alias in verbo facit: maximè autem homines delectari, si quando risus coniunctè re, verboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunq; locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis ferè etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quod gravitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi seruum possumus; & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. Quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carulio grauius claudicanti ex vulnere ob Remp. accepto, & ob eam causam verecundati in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis, mi Spuri, ut, quotiescunq; gradum facias, toties tibi harum virtutum veniat in mentem? præclarum, & graue est. quod Caluino Glauca claudicati. Vbi est vetus illud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc ridiculum est: & utrumque
ex eo

ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Næuio ignauius? Seuerè Scipio. At in malè olentem, Video me à se non cōueniri, sed circumueniri, subridiculè Philippus. At vtrunq; genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur: sed non semper in ioco, sepe etiam in gravitate versantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cū ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit; caput enim magnum est, laudabile, & honestum. At ex eodem genere est,

Caluus, satis est quod dicit. Parū mne multa? Nullum genus est ioci, quo non ex eodem sententia, & graua sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculū, quàm Sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, deniq; corpore ipso ridetur. Salsum hunc possum dicere, atq; ita, non vt eiusmodi oratorem esse velim, sed vt minimum. Quare primū genus hoc, quod risum vel maximè mouet, non est nostrū, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale. Tertium, oris deprauas

prauatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix conuiuio liberorū. Detractus igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliqua sunt, quæ aut in re, vt antè diuisi, positæ videntur esse; aut in verbo. Nam quod quibuscunq; verbis dixeris, facetum tamen est, re cōtinetur: quod mutatis verbis, sallem amittit, in verbis habet leporem omnem.

Ambigua, sunt in primis acuta, atq; in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, magis vt belle, & literatè dicta laudantur: vt in illum Titium, qui, cū studiosè pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalēsque eum in campum non venisse requirerent, excusauit Vespas Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

Quid? Decius Nuculam, an confixum vñ facere? inquit. Vt tuus amicus, Crassè, Granius, non esse sextantis. Et si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidē, vt antè dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atq; ceteri accipiāt, posse ducere: sed admirationē magis quàm risum mouet, nisi, si quādo incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem, sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cū aliud expectamus, aliud dicitur.

tur, hic nobismet ipsis noster error risum mouet.
Quòd si admistum est etiam ambiguum, fit falsius: ut apud Nautium videtur esse misericors ille, qui indicatum duci videns, percontatur ita,

Quanti addictus? mille nummum.

Si addidisset tantummodo, ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

*addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimus. Hoc tum est venustissimū, cum in altercatione arripitur ab aduersario verbū, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacesiuit, infligitur. Sed, cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quedam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit, in quo ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cauendum est, ne arcesitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam verbi immutationem, quod in litera positum Græci vocant *ωαγορμασias* ut Nobiliorem, mobiliorem Cato: aut ut idem cum cuidam dixisset, Eamus deambulatum: & ille, Quid opus fuit de? Immo vero, inquit, quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, si tu, & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis*

quis vocetur, ut ego nuper Nummii diuiforē,
ut Neoptolemum ad Troiam, ſic illum in campo
Martii nomen inueniſſe. Atque hac omnia ver-
bo continentur. Sape etiam verſus facete inter-
ponitur, vel ut eſt, vel paululum immutatus: aut
aliqua pars verſus: ut Statius Scauro ſtoma-
chanti, ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de
ciuitate natam, Crasſe, dicant,

Si, tacete, quid hoc clamoris eſt? quibus nec
pater, nec mater ſit,

Tanta confidentia eſtis? auferre iſtam nunc
ſuperbiam.

Nam in Celio ſanè etiam ad cauſam utile
fuit tuum illud, Antoni, cum ille à ſe pecuniam
profectam diceret teſtis, & haberet filium deli-
catiorẽ, abeunte iam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta mini?
In hoc genus coniciuntur prouerbia: ut illud
Scipionis, cum Afellus omnes prouincias ſtipen-
dia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas
fellum, & cetera. Qua re ea quoque, quoniam
mutati verbis, non poſſunt retinere eandem ve-
nuſtatẽ, non in re, ſed in verbis poſita ducantur.

Eſt etiam in verbo poſitum non infulſum ge-
nus ex eo, cum ad verbum, non ad ſententiam
rem accipere videare: ex quo vno genere totus
eſt Tutor. minus vetus oppidò ridiculus. Sed
abeo à mimis, tantum genus huius ridiculi inſi-
gni aliqua, & nota re notari volo. Eſt autem

ex

ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene antè lucem venisset: tu verò, inquisti, molestus non eris. Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu certè negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Accidinum consulem, præcòque dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonū, inquit, egregiūque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nascia Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non herculè, inquit, ex animi tui sententia. Hac aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. Natura enim nos (ut antè dixi) noster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verba etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, n olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut ceteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthiis statuum pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertiuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem

iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut nostis: qui, cum interpellaret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formā ipse fingere, ingenium potui. tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam severitatis: gravium autem, & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariē, quod idem gen⁹ est saepe etiā facetum: ut Sergius ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac verborum quidem genera, quae essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, eaq; magis (ut dixi antē) ridentur, in quibus est narratio, res sanē difficilis. Expri-menda enim sunt, & ponēda ante oculos ea, quae videantur & verisimilia, quod est propriū narrationis, & quae sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut brevissimum, sit sanē illud quod antē posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes

n n

apolo

apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos *Aiaces* *Oileos* nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem *Magio* præfecto pecuniam dixisset datâ, idq; *Scaurus* tenuitate *Magij* redargueret, Erras, inquit, *Scaure*: ego enim *Magium* non conseruisse dico, sed tanquam nudus unces legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud *M. Cicero* senex huius viri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse *Syrorum* venalium, ut quisque optimè *Gracè* sciret, ita esse nequissimum. Valde autem videntur etiam imagines, quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in *Helmum* *Mancia*, iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende quæso, demonstranti digito pictum Gallum in *Mariano* scuto *Cimbri*co sub nodis distortum, eiectione lingua, buccis fluentibus. *Risus* est cominotus, nihil tam *Mancia* simile visum est. Ut cum *Testio* *Penario* mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem offeruntur: velut tu, *Crasse*, in concione, ita sibi ipsum magnum videri *Memmii*, ut in forum descen-

descendens, caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiā illud est, quod Scipio apud Numantiam cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, Si quintū pareret mater eius, asinum fuisse parituram. Arguta etiā significatio est, cum parua re, & saepe verbo res obscura, & latens illustratur: ut cum C. Fabritio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus, & furax, sed egregiè fortis, & bonus Imperator. gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello praesertim magno, & graui: Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: enim, qui te ex arariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse videatur Mammus, quod Asellum ignominia leuarit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias: non illo genere, de quo antè dixi, cum contraria dicas, ut Lamia Crassus, sed cum toto genere orationis senere ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scaeuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurū repēssum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret: Quid tibi vis, inquit, insane? tanta malorum est multitudo ciuiū, ut tibi ego hoc cōfirmem: si Rome manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse rēturū. In hoc genere Famius in anna-

libus suis Africanum hunc Aemilianum dicit
fuisse, & cum Græco verbo appellat *ἔγωγε*. Sed
ut ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opi-
nor in hac ironia, dissimulantiaq; longe lepore,
& humanitate omnibus præstitisse. Genus est
perelegans, & cum gravitate falsum, cumq; ora-
toris dictionibus, tum urbanis sermonibus accō-
modatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de
facetiis disputantur, non maiora forensium a-
ctionum, quàm omnium sermonum condimenta
sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa
retulit, ex quibus à me exempli causa multa po-
nuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium
solutum dicere, P. Mummiū cuius temporis ho-
minem esse sic profecto res se habet, nullum ut sit
vitæ tempus, in quo non deceat leporem, huma-
nitatēque versari. Sed redeo ad cætera. Est
huic finitimum dissimulationi, cum honesto ver-
bo vitiosares appellatur: ut cum Africanus Cō-
sor tribu movebat eum centurionem, qui in Pau-
li pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa
diceret in castris remansisse, quæreretque, cur ab
eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligen-
tes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius ora-
tione aliud excipias, atque ille vult: ut Salina-
tori Maximus, cum Tarento amisso, arcem ta-
men Liuius retinuisset, multaque ex ea prælia
præclara fecisset, cum aliquot post annos Maxi-
mus id oppidum recepisset, rogarētque eum Sa-
lina!

linator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus postquam rem habere cepit, est mortuus.

Quid est tibi ista mulier? Vxor similis medius fidius.

Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, & ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni Mancina, cum audisset te Censorem à M. Duryonio de ambitu postulatam, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hac ridentur, & hercule omnia, quae à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, salseq; dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in deleclu, Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego vero, inquam, à porta Exquillina video villam tuam. Ut illud Nasica, qui, cum ad poetam Ennium venisset, ei q; ab ostio quarenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica

u n z

sensit

sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & cum à ianua quæreretur, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quærerem, ancilla tua credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset,

- Quid tu Egilia mea,

Quando ad me venis cum tua colu, & lana?

- Non pol (inquit) audeo:

Nam me ad famosas retuit mater accedere. Salsa sunt etiam, quæ habent suspensionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Sicali, cui, cum familiaris quidam quæreretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore, quos seram, furculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui, cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse ita durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula,

la, non cum à moroso dicuntur: tum enim nō sal,
sed natura videtur. In quo, ut mihi videtur, per-
salsum illud est apud Naniū,

*Quid ploras pater? Mirum ni cantem, con-
demnatus sum.*

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus
patientis, ac lentī: ut cum Cato percussus esset ab
eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Cane: ro-
gavit, nunquid aliud ferret præter arcā. Etiam
stultitiæ salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui præ-
tor Scipio patronū causa dabat hospitem suum,
hominem nobilem, sed admodum stultum. Que-
so, inquit, prætor, adversario meo da istū patro-
num, deinde mihi neminem dederis. Mouent il-
la etiā, quæ cōiectura explanantur longe aliter;
atq; sunt, sed acutè atq; concinnè: ut cum Scau-
rius accusaret Rutiliū ambitus, cum ipse consul
esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius ta-
bulis ostēderet literas A. F. P. R. idq; diceret esse,
A. F. lūm fide P. Rutilij: Rutilius autem, Ante
factum, post relatum: C. Camnius eques Ro. cum
Ruso adesset, exclamat neutrum illis literis de-
clarari. Quid ergo? inquit Scaurus. Aemylius
fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discre-
pantia, Quid huic abest, nisi res & virtus? Bella
etiam est familiaris reprehensio quasi errantis:
ut cum obiurgavit Albius Granium, quod, cum
tuis tabulis quiddam Albutio probatum vide-
retur, & valde, absoluto Scauola, ganderet, neq;

intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Cranius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: Perdam inquit, vocem, si id fecero. Melius est, inquit, quam reum Bellum etiam est, cum, quod cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona sine testamento possederat, sederetque aduocatus reo Bestia, cum sumus quoddam duceretur, accusator C. Menenius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est prater expectationem: cuius innumerabilia sunt exempla: vel Appij maioris illius, qui in senatu cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore eius depasui agros publicos dicerent: Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse: qua lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mutium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est: cum esset adinveniatum; Ah, inquit, Patres conscripti: non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus. Ab hoc vero Crasso nihil facetius, cum laisset testis Si-

lus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset, Potest fieri, inquit, Sile, ut in, unde te audisse dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Potest etiam, ut tu non recte intellexeris. Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. Potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dixi, nunquam audieris. Hoc ita prater expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Navius, & iocus est familiaris,

2. Sapiens si algebis, tremes,

& alia permulta. Sape etiam facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lellius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuus dignus. Sape etiam sententiose ridicula dicuntur, ut M. Cincius, quo die legem de donis, & muneribus tulit, cum C. Cento prodixisset, & satis contumeliose, Quid fers Cinciole? quassisset: Ut emas, inquit, Cai, si uti velis. Sape etiam,ulse quæ fieri non possunt, optatur: ut M. Lepidus, cum ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percontantibus lente respondere, quod nolent: ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & quærent, quid ille patri suo responderet, cur adeptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus

n. 5.

lissimus

lissimus esset: *Me istorum*, inquit, nihil credere. Colliguntur à *Græcis* alia nonnulla, execrationes, admirationes, imitationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita sunt: quæ plerumq; , ut antè dixi, laudari magis, quàm videri solèt. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententiâ, partibus sunt innumerabilia; generibus pauca. expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicèdo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaq; imbuendus est is, qui iocose vult dicere, quasi natura quadam apta adhæc genera, & moribus, ut ad cuiusque modi genus ridiculi, vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est, et tristior, ut in te, *Crasse*, hoc illa quoque, quæ dicuntur, falsiora videri solent. Sed iâ tu, *Antoni*, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturû te esse dixisti, tanquam in *Pontinum* diuerteris, neq; æmum, neq; salubrem locum; censeo ut satis diu te putes requieuisse, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet: quoniam quidem tu *Fabricios* mihi autore, & *Africanos*, *Ma-*
ximos,

rimos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire: de quibus quid est accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum causum sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudiciū conciliantur, & illos, quibus permouetur, vidi, atque cognoui; tum cōstituo, quid habeat quæque causa boni quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam vocari, quæ non habeat vtrunque: sed quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a malo autē, vitiōque causæ ita recedā, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatum obstruatur. & si causa est in argumentis firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue ali-quod vnum: si autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimū partem, quæ maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior esse ratio, quàm in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela: si nostra facilius probari, quàm illa redargui possint,

abdu

abducere animos à contraria defensione, & ad
nostram conortaducere. Duo denique illa, quæ
facillima videntur, quoniam quæ difficiliora
sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. vnum,
vt molesto, aut difficili argumento, aut loco non-
nunquam omnino nihil respondeam, quod for-
sit an aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id
facere non possit? sed tamen ego de mea nunc,
non de aliorum facultate disputo: confiteorque
me, si quæ premat res vehementius, ita concede-
re solere, vt non modo non abiecto, sed ne reiecto
quidem scuto, fugere videar: sed adhibere quan-
dam in dicendo speciem, atque pompam, & pu-
gna similem fugam; consistere vero in meo pra-
sidio, sit, vt non fugiendi hostis, sed capiendi lo-
si causa cessasse videar. Alterum est illud, quod
ego oratori maxime cauendum, & providendum
puto, quodque me sollicitare summe solet: nō tam
vt proximis causis elaborare soleo, quā vt nequid
obsim: non quin enitendum sit in utroque, sed
tamen multo est turpius oratori, nocuisse videri
causæ, quā non profuisse. Sed quid hoc lo-
co vos inter vos, Catule? an hæc, vt sunt con-
temnenda, contemnitis? Minimè, inquit ille, sed
Cesar de isto ipso quiddam velle dicere vide-
batur. Me vero lubente, inquit Antonius, di-
xerit, siue refellendi causa, siue querendi. Tum
Iulius, Ego meherculè, inquit, Antoni, semper
is fui, qui de te oratore sic pradicarem, vnum te
in di

in dicendo mihi videri rectissimum, propriumq;
hoc esse laudis tue, nihil à te unquam esse dictū,
quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria
teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, mul-
tis audientibus, esset de te institutus, Crassusque
plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, di-
xisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel
maximam, quod non solum, quod opus esset, di-
ceres, sed etiam, quod non opus esset, non dice-
res: tum illum mihi respondere memini, cetera
in te summe esse laudanda, illud vera improbi
esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum
esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret: qua-
re non sibi eum disertum, qui id non faceres, vi-
deri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi vi-
detur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc
ita magnū putes, nihil in causa mali facere, ut
nihil tibi in oratore maius esse videatur. Dicam
equidem, Caesar, inquit, quid intelligam: sed &
tu, & vos omnes, hoc, inquit, mementote, non me
de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui,
sed de exercitationis, & consuetudinis meae me-
diocritate. Crassi quidem responsum excellentis
cuiusdam est ingenij, ac singularis: cui quiddam
portenti simile esse visum est, posse aliquē inue-
niri oratorem, qui aliquid mal. faceret dicendo,
obessetque ei quem defenderet. Facit enim de se
conjecturā, cuius tanta vis ingenij est, ut nemi-
nem nisi consulto patet, quod contra se ipsum sit,
dicere,

dicere, sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia dispuo. Vt apud Græcos fertur incredibile quada magnitudine cōsiliij, atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus, accessisset, eiq; artem memoriae, quæ tū primū proferebatur, pollicitū esse se traditurū. cū ille quaesset, quidnā illa ars efficere posset, dixisse illum doctore, vt omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturū, si se obliuisci, quæ vellet, quā si meminisse docuisset. Vidēsne quæ vis in homine acerrimi ingenij, quā potens, & quanta mens fuerit? qui respondit, vt intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, vñquam effluere potuisse. cum quidem ei fuerit optabile obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quā quod semel audisset, vidissetue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriae nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Vtique enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectiunda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sape aliquis testis, aut non laedit, aut minus laedit, nisi lace ssatur orator, vrgent advocati, vñ in-

ueha

uehamur, ut maledicamus, denique ut interro-
gemus. Non moueor, non obtempero, non satis-
facio, neque tamen ullam assequor laudem. Ho-
mines enim imperiti facilius, quod stultè dixe-
rio, reprehendere, quam quod sapienter tacue-
ru, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si
iratum, si non stultum, si non leuem testem læ-
seru? Habet enim & voluntatem nocendi in
iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vi-
ta. Nec si hoc Crassus non committit, ideo non
multi, & sepe committunt. Quo quidem mihi
videri turpius nihil solet, quam, cum ex orato-
ris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo
ille sequitur, Occidit ille? Aduersariumne? Im-
mo vero, aiunt, se, & eum, quem defendit. Hoc
Crassus non putat nisi perfidia accidere posse;
ego autem sapissime video in causis aliquid malè
facere homines minime malos. Quid illud, quod
supra dixi, solere me cedere, & vi planius di-
cam, fugere ea, quæ etiam valde causam meam
premerent? cum id non faciunt alij, versanturq;
in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt: me-
diocriterne causis nocent, cum aut aduersario-
rum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare
nequeunt, exuicant? Quid, cum personarum,
quas defendunt, rationem non habent? Si quæ
sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuan-
do, sed laudando, & efferendo inuidiosiora fa-
ciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid
si in

si in homines charos, iudicibusque incundos, sine
 ulla pramunitione orationis acerbius, & contu-
 meliosius inuehere, nonne abs te iudices abalie-
 nes? Quid, si quæ vitia, aut incommoda sunt in
 aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduer-
 sariis exprobrando, non intelligas te in iudices
 inuehi, mediocre peccatum est? Quid si, cum pro
 altero dicas, litem tuam facias, aut laesus effera-
 re iracundia, causam relinquas, nihilne noceas?
 In quo ego, non quo libenter male audiam, sed
 quia ego causam non libenter relinquo, nimium
 patiens, & lentus existimor: ut, cum te ipsum
 Sulpiti, obiurgabam, quod ministratorem pete-
 res, non aduersarium. Ex quo etiam illud asse-
 quor, ut si quis mihi maledicat, petulans, aut
 planè insanus esse videatur. In ipsis autem ar-
 gumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut
 ei, quod dixeris, dicturumve sis, contrarium, aut
 genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro,
 nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea so-
 let in hoc versari semper (dicam enim sapius) si
 possim, ut boni aliquid efficiam dicendo; sin id
 minus, ut certè ne quid mali. Itaque nunc illuc
 redeo, Catule, in quo tu me paulò antè lauda-
 bas, ad ordinem, collocationemque rerum, ac lo-
 corum: cuius ratio est duplex; altera, quæ affert
 natura causarum; altera, quæ oratorum in iudicio,
 & prudentia comparatur. Nam, ut aliquid an-
 te rē dicamus, deinde, ut rem exponamus, post,

ut eam probemus, nostris praesidiis confirmandis,
contrariis refutandis, deinde ut concludamus,
atque ita peroremus: hoc dicendi genus natura
ipsa praescribit. Ut vero statuamus ea quae probā-
di, docendi, persuadendi causa dicenda sunt,
quemadmodum componamus, id est vel maxime
proprium oratoris prudentia. Multa enim occur-
runt argumenta, multa quae in dicendo profutu-
ra videantur: sed eorum partim ita lenia sunt,
ut contemnenda sint: partim etiam si quid habēt
adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit
in eis aliquid vitij, neque tanti sit illud quod
prodesse videatur, ut cum aliquo malo coniun-
gatur. Quae autem sunt utilia atque firma, si ea
tamen (ut saepe fit) valde multa sunt: ea quae ex
his aut leuissima sunt, aut aliis grauioribus cōsi-
milia, secerni arbitror oportere, atque ex oratio-
ne remoueri. Equidem cum colligo argumenta
causarum, nō tam ea numerare soleo, quam ex-
pendere. Et quoniam, quod saepe iam dixi, tribus
rebus omnes ad nostram sententiā perducimus,
aut docendo, aut contiliando, aut permouendo:
vna ex tribus his rebus res pra nobis est ferēda,
ut nihil aliud nisi docere velle videamur: reli-
qua duae, sicut sanguis in corporibus, sic illa in
perpetuis orationibus fusa esse debebunt. Nā &
principia, et ceterae partes orationis, de quibus
paulo post pauca dicemus, habere hanc vim ma-
gnopere debent, ut ad eorum viuentis apud quos

agitur mouendas, permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maximè proprius est locus & in exordiando, & in perorando: digreditamē ab eo quod proposueris, atq; agas, permouendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaque vel narratione exposita, sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, rectè id fieri potest: hæcque causæ sunt ad augendum & ad ornandum grauissimæ atque plenissimæ, quæ plurimorum exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut in locis utiliceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, uti quenque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi qui audiunt, quam celerrime succurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se res habet, quæ non statim ut dici cæpta est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque sit & in oratione

tione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in viroque teneatur, ut ea quæ æquè excellent, seruentur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem coniiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum inuenire nolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum accurata & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio: quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mirari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare. neque attendit, eos ipsos unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & venustati vel maxime seruiant, & reliquis viribus suis cōsulant. Neque est dubium quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ cer-

tamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua nō vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium quod se vniuersum profundat, & quod totum repente euolet: sic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrimè, lenioribus principis natura ipsa prætexit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde querēda, sed ex ipsis visceribus causa sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata atque perspecta, loci omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. Sic & facile reperietur. sumentur enim ex iis rebus quæ erunt vberissime vel in argumētis, vel in in partibus ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defensione deprompta, & apparebit eas non modo non esse communes: nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse. Omne autem principium, aut rei totius quæ agetur, significationem habere debet, aut aditum ad causam & communitiōem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut edibus ac templis restibula & aditus, sic causis principia proportionē rerum præponere. Itaque in parvis atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe

commodius. Sed cū erit vtendū principio (quod plerūq; erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sentētias duci decebit. Ex reo (reos appello quorū res est) quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignū, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdē ex locis ferē contraria. Ex re, si crudelis, si nefanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanariq; non possit. Ex ijs autem apud quos agetur, vt beneuolos, benēq; existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationē confundendum, nec minimē in extremā: sed tamen multa principia ex eo genere gignūtur. Nam & attentum, commonēt Græci, vt principio faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principijs, quod & attentum maximē sunt, cū omnia expectant, & dociles magis inijs esse possunt: illustriora enim sunt, quæ in principijs, quam quæ in medijs causis dicuntur, aut arguēdo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorū ad iudicem aut alliciendum, aut incutendum ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos interunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantū impelli primo

inducere leuiter, vt iam inclinatio reliqua incubat oratio. Connexum autem ita fit principium con-
sequenti orationi, vt non tanquam cathartici
proœmium affictum aliquod, sed coherens cum
omni corpore membrum esse videatur. Nam non-
nulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua
transierunt, vt audientiam sibi fieri velle videan-
tur. Atque eiusmodi illa prælusio debet esse non
vt Samnitum, qui vibrat hastas ante pugnam,
quibus in pugnando nihil vituntur: sed vt ipsis
sententijs, quibus præluserunt, vel pugnare pos-
sint. Narrare verò rem quod breuiter iubent, si
breuitas appellanda est, cum verbum nullum re-
dundet: brevis est L. Crassi oratio, si tum est bre-
uitas, cum tantum verborum est, quantum ne-
cesse est: aliquando id opus est, sed saepe obest vel
maximè in narrando, non solum quod obscuri-
tatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ
narrationis est maxime, vt incunda, & ad per-
suadendum accommodata sit, tolli videtur illa,

Nam is postquam excessit ex ephebis,
quàm longa est narratio? mores adolescentis
ipsius, & seruilis percontatio, mors Chrysidis,
vultus & forma & lamentatio sororis: reliqua
peruaria, incundèque narrantur. Quod si hanc
breuitatem quæsisset,

Effertur, imus, ad sepulchrum venimus,

In ignem posita est:

in his ferè decem versiculis totum conficere po-
tuisset.

traheret: quanquam hoc ipsum, Effertur, imus,
concisum est ita, ut non breuitati seruitum sit,
sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi
In ignem posita est: tamen res tota cognoscere
facile potuisset: sed & festinitatem habet nar-
ratio distincta personis, & interpuncta ser-
monibus: est probabilius, quod gestum esse di-
cas, cum quemadmodum actum sit exponas:
& multo apertius ad intelligendum est, si sic
constituitur aliquando, ac non ista breuitate
percurritur. Apertam enim narrationem tam
esse oportet, quam ceteras: & hoc magis in hac
elaborandum est, quod & difficilius est, non
esse obscurum in re narranda, quam aut in prin-
cipio, aut in argumento, aut in purgando, aut
perorando: & maiore etiam periculo hac pars
orationis obscura est, quam cetera: vel quia, si-
quo alio in loco est dictum quid obscurius, tan-
tum id petit quod ita dictum est: narratio obscu-
ra totam obcecat orationem, vel quod alia pos-
sis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco
planius: narrationi unus est in causa locus.
Erit autem perspicua narratio, si verbis visita-
tis, si ordine temporum conseruato, si non inter-
rupte narrabitur. Sed quando vtendum sit, aut
non sit narratione, id est consilij: neque enim,
si nota res est, nec si non dubium sit quid gestum
sit, narrari oportet: nec, si aduersarius narrauit,
nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum,

ne illa quæ suspicionem & crimen efficiet, contrâq; nos erunt acriter persequamur, & quicquid poterit, detrahamus: ne illud quod Crassus, siquando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contrâ demonstrata res sit: quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur ut causa ponatur: in quo videndû est quid in controuersiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncta, & infirmandis contrarijs, & tuis confirmandis. Namq; vna in causis ratio quedâ est eius orationis, quæ ad probandam argumenationem valet. Ea autem & confirmationem & reprehensionem quærit: sed quia neq; reprehendi quæ contrâ dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neq; hæc confirmari, nisi illa reprehendas: idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augēdis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniâq; cum superioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad mentes iudicum quàm maximè permouendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferēda sunt. Neque sanè iam causa videtur esse, cur sercernamus ea præcepta quæ de suasionibus tradēda sunt, aut laudationibus. Sunt enim pleraq; cōmunia: sed tamen suadere aliquid aut dissuadere, gravissima mihi videtur esse personæ. Nam & sapiētis est, consil

consilium explicare suum de maximis rebus: & honesti & disertis, ut mēte providere, autoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hac in senatu minore apparatu agēda sunt. Sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus: vitanda etiā ingenij ostentationisq; suspicio. Concio capit omnē vim orationis, & gravitatem varietatēq; desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quā dignitas. Nam qui utilitatem putat, nō quid maximē velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, praesertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximē dignitatem: sed vincit utilitas plerunque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatē quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam, cum id convenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quae quia pugnare saepe inter se videntur: qui utilitatem defendit, enumerabit commodapacis, opum, potentiae, pecuniae, vectigalium, praesidij, militum, utilitates ceterarum rerum quarum fructum utilitate metimur: itēq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quae erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalē memoriā augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse

coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in vtraq; re maximè est querendum: inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur nō posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, nō videntibus alijs, is plurimum vidit. Ad consilium autem de Repub. dādum caput est, nosse Remp. ad dicendū verò probabiliter, nosse mores ciuitatū: qui quia crebrò mutātur, genus quoq; orationis est saepe mutandum: & quanquam vna ferè res est eloquentia, tamen quia summa dignitas est populi grauissima causa Reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur: maximāque pars orationis ad mouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: saepe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, vt quia maxima quasi oratoris scena videatur concio, natura ipsa ad ornatiū dicendi genus excitetur: habet enim multitudo vim quandam talem, vt quemadmodum tibicen sine tibys canere, sic orator, nisi multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cū sint populares multi variiq; lapsus, vitāda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arrogāter, si tur-

piter

pitur, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum
esse aliquid videatur: aut hominum offensione,
vel invidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatio-
ne, atq; fama: aut res si displicet: aut si est in ali-
quo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo:
hisq; quatuor causis totidem medicina opponun-
tur: tum obiurgatio, si est autoritas: tum admo-
nitio, quasi lenior obiurgatio: tum promissio, si
audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est
infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem
loco plus facetiæ profunt, & celeritas, & breue
aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum le-
pore. Nihil enim tam facile, quàm multitudo à
tristitia, & saepe acerbitate, commodè ac breui-
ter & acutè & hilarè dicto deducitur. Exposui
ferè, ut potui, vobis in utroque genere causarum
quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare,
quæque omnino in causis ratione versari. Nec
illud tertium laudationum genus est difficile,
quod ego initio quasi à praeceptis nostris secre-
uerā: sed quia & multa sunt orationū genera,
& graviora, & maioris copiae, de quibus nemo
ferè præciperet: & quod nos laudationibus non
ita multum uti solemus, totum hunc segrega-
bam locum. Ipsi enim Græci magis legendi, qui
delectationis, aut hominis alicuius ornandi,
quàm utilitatis huius forensis causæ, lauda-
tiones scriptitauerunt: quorum sunt libri, qui-
bus Themistocles, Aristides, Agesilaus,
Epami

Epaminondas, Philippus, Alexander, alique
laudantur. Nostra laudationes, quibus in ser-
vitur, aut testimonij breuitatem habent nu-
dam atque inornatam, aut scribuntur ad fune-
brem concionem, quæ ad orationis laudem mi-
nimè accommodata est. Sed tamen quoniam et
utendum aliquando, nonnunquam etiam scri-
bendum, velut P. Tiberoni Africanum aunu-
culum laudati scripsit C. Lælius, vel ut nosmet-
ipsi ornandi causa, Græcorum more, si quos re-
limus, laudare possimus, sit à nobis quoque tra-
ctatus etiam is locus. Perspicuum est igitur alia
esse in homine optanda, alia laudanda. Genus,
forma, vires, opes, diuitiæ, ceteraq; quæ fortuna
det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in
se veram laudem, quæ deberi virtuti vni puta-
tur. Sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum
usu ac moderatione maximè cernitur, tractanda
etiam in laudationibus hæc sunt natura & for-
tune bonæ: in quibus est summa laus, non extu-
lisse se in potestate, non fuisse insolentem in pe-
cunia, non se prætulisse alijs propter abundan-
tiam fortune: ut opes & copiæ nō superbiæ vi-
deantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi
facultatem & materiam dedisse. Virtus autem,
quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil
laudari potest, tamen habet plures partes: qua-
rum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim
aliæ virtutes quæ videntur in moribus hominum,
&

& quadam comitate ac beneficentia posita, alia, quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæc virtutes non tam ipsis qui eas in se habent, quàm generi hominum fructuose putantur: sapientia & magnitudo animi, quæ omnes res humane geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quadam ingenij, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera virtutum: feriunt enim aures hominum cum illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa quæ mirabilia sunt, in virtute, laudata. Et quoniã singularum virtutum sunt certa quadam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur: erit explicandũ in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. Itẽmq; in cæteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus & vim & nomen accommodabuntur. Gratiſſima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videtur à viris fortibus sine emolumento ac premio. quæ verò etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam

copiam

copiam ad laudandum, quod & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim deniq; virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter aduersos, nō fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornāt, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum comprobant; in quibus etiam facilitatem ipsam Decorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Summe autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim parvæ, neq; vsitæ; neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitū est mihi paulo plura quam ostenderam, dicere: non tam propter vsum forensē, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quam vt hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat oratori virtutū omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi præcepta contrarijs ex vitijs sumēda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copiosè laudari, siue virtutū, nec improbum notari, ac vituperari sine

sine vitiorum cognitione, satis insigniter atque asperè posse. Atque his locis & laudandi & vituperandi saepe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inveniendis rebus disponendisque quid sentiam. Adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quicquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea quibus hæc exornentur. Perge verò, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandòque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatúmque perspicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, èstque mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem quàm memoriæ malim: gratiamque habeo Simonidi illi Chio, quem primum servavit artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, se dimidium eius si quod pactus esset, pro illo carmine daturum, reli

reliquum à suis Tynclaridis, quos aquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi ut prodiret: iuvenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatium conclauē illud ubi epularetur Scopas, cōcidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cum humare vellēt sui, neq; possent obtritōs internoscere vllō modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset quo eorū loco quisq; cubuisset, demonstratos vnus cuiusq; sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime qui memoriæ lumen afferret. Itaq; ijs qui hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, & ea quæ memoriā tenere vellent, effingenda animo, atq; in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo cōseruaret, res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locū pro cera, simulacris pro literis vteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere, quæ didiceris in accipiendā causa, quæ ipse cogitaris omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum verborum apparatus: ut audire vel eum vnde dicas, vel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere. Itaque soli qui memoriā vigent, sciunt quid &

quatenus, & quomodo dicturi sunt, cui respon-
derint, quid supersit: idemq; multa ex aliis cau-
sis aliquando a se acta, multa ab aliis audita
meminerunt. Quare confiteor equidem huius bo-
ni naturam esse principem: sicut earum rerum, de
quibus antè locutus sum, omnium. Sed hæc ars
tota dicendi, siue artis imago quædam est, & si-
militudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid,
cuius in ingenio nostris pars nulla sit, pariat, &
procreet; verum ut ea, quæ sunt orta iam in no-
bis, & procreata, educet, atq; confirmet. Verum-
tamen neque tam acri memoria ferè quisquam
est, ut, non dispositis notatisq; rebus ordinem ver-
borum, aut sententiarum complectatur: neq; verò
tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exer-
citatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter,
siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea ma-
ximè animis affigi nostris, quæ essent à sensu
tradita, atque impressa: acerrimum autem ex
omnibus nostris sensibus esse sensum videndi:
quare facillimè animo teneri posse ea, quæ per-
ciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam ocu-
lorum commendatione animis traderentur: ut
res cæcæ, & ab aspectus iudicio remotas, con-
formatio quædam, & imago, & figura ita no-
taret, ut ea, quæ cogitando complecti vix posse-
mus, intuendo quasi teneremus. His autem for-
mis, atque corporibus, sicut omnibus rebus, quæ
sub aspectum veniunt, sedè opus est. Etenim

pp

corpus

corpus intelligi sine loco non potest. Quare, ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis modicis intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeritèr, quæ percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similium verborum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione, & modo formarum varietate locos distinguentis. Sed verborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. Eorum fingenda nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. Eam singulis personis bene positis notare possumus: ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriæ imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem viuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum: quorum vterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet,

haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est vlla naturalis; sed certè, si latet, euocanda est. HABETIS sermonem bene longum hominis vtinam non impudentis, illud quidem certè, nō nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nā istorum atas minus me fortasse mouere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modò quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidē hoc me affecutum puto, quòd magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & vndique collegisse, vsūque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multò magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei probari, quòd semper statui neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ sine summo studio, et labore, & doctrina consequi posse. Sed ta-

Wien quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi
ignosceremus, si cognossemus quæ te causa in ser-
monem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi
quod nobis, & horum adolescentium studio, qui
te attentissime audierunt, morem gerere volui-
sti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusatio-
nem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel
prudentius, vel inuitius (nolo enim dicere de tã
suavi homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis
accedere. Quid enim poterit dicere? consularem
se esse hominem, & censorium? Eadẽ nostra cau-
sa est. An etatem afferet? Quadriennio minor est.
An se nescire? Quæ ego serò, quæ cursim arripui,
quæ succisui operis, ut aiunt, iste à puero, sum-
mo studio, summis doctõribus. Nihil dicam de in-
genio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui
audierit, nemo vnquam tam sui despiciens fuit,
quin speraret, aut melius, aut eodem modo se
posse dicere; Crasso dicente, nemo tam arrogãs,
qui similiter se vnquam dicturum esse confide-
ret. Quamobrem ne frustra hi tales viri vene-
rint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille,
Vrita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ
sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut
cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Di-
cam enim vere, amicissimi homines, quod sentio:
sepe ego doctos homines, quid dico sepe? Immo
nonnunquam: sepe enim qui potui, qui puer in
forum venerim, neque inde vnquam diutius
quàm

quàm quæstor abfuerim? sed tamen audiui, vè
heri dicebam. & Atheniæ cum essem, doctissimos
viros, & in Asia istum ipsum Sceptium Metro-
dorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque
vero mihi quisquam copiosius vnquam visus est,
neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste
hodie, esse versatus, quod si esse aliter, & aliquid
intelligerem ab Antonio prætermisum, non es-
sem tam inurbanus, ac penè inhumanus, vti eo
grauarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpi-
tius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antoniũ
ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum
oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque
ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis
Antonio permisit, inquit, vt & partes faceret,
& vtram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si
ego rectè intellexi, cum valde libenter audirem,
mihi coniunctè est visus de vtraque te dicere. Il-
le verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non
attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia
nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Cras-
sus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sum-
psit. Tum Caesar, Si, quod difficilius est, id tibi
reliquit, est nobis, inquit, causa, cur te audire cu-
piamus; sin quod facilius, tibi causa non est, cur
recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit,
Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te mo-
rem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam

putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, cōcedere, sed vide ne quid Catulus attulerit religionis, opus hoc censoriū est: id autē cōmittere, vide quā sit homini turpe censorio. Agite verò, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidē, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est cōmodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinū differre mauultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quā primum tamen audire velle dixerunt.

M. TVL. CICER. DE ORRATORE

LIBER III.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem, post Antonij disputationem, Crassus habuisset, acerba sanē recordatio veterem animi curam, molestiā mquerenouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. Ut enim Ro-
mam

nam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse cõstabat, vidẽdum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempub. gerere non posse: mane idibus Septembris, & ille, & senatus frequens vocauit Drusum incuriam venit ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod cõsul in eum ordinem tam grauitè in concione esset inuectus. Hic, ut sæpe, inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper ferè contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esset iudicatum, ceteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deplorauit enim casum atque orbitatem senatus, cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimoniũ dignitati. neque verò esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus à republica repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & disertò, & in primis fortis ad resistendum Philippo quasi quasdam verborum faces admonisset, non tulit ille, & grauitè exarsit, pignoribusque ablati, Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in

loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem vniuersi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cadenda, si Crassum vis coercere: haec tibi est excidenda lingua: qua vel euulsa, spiritus ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Per multa tum vehementissima contentione animi, ingenij, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis, & grauissimis verbis, ut populo Romano satisfaceret, nunquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tanquam cycnea fuit diuini hominis vox, & oratio, quam quasi expectantes post eius interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorrisset, cum febris domum rediit: diéque septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio saepe franguntur, & corruunt, & antè in ipso cursu obruntur, quam portum conspicerè potuerunt. Nam,

quam

quandiu Crassi fuit ambitionis labore vita di-
stricta, tandiu privatis magis officiis, & ingenij
laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut rei-
pub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab
honorum perfunctione aditum omnium concessu
ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem
spem, atque omnia vite consilia morte pervertit.
Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave
bonis omnibus: sed ij tamen temp. casus secuti
sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immor-
talibus vita, sed donata mors esse videatur. Nō
vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem
invidiasenatum, non sceleris nefarij principes ci-
uitatis reos, non luctum filia, non exilium gene-
ri, non acerbissimam C. Marij fugam, non illam
post reditum eius cadem omnium crudelissi-
mam, non denique in omni genere deforma-
tam eam civitatem, in qua ipse florentissima
multum omnibus gloria præstitisset. Sed, quo-
niam attingi cogitatione vim, varietatēque for-
tune, non vagabitur oratio mea longius: atque
in ferè ipsis definietur viris, qui hoc sermone
quem referre cœpimus, continentur. Quis enim
non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ
est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum
ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè
collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus
enim memoria, Q. Catulum virum omni lau-
de

de præstantem, cum sibi non incolumen fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut vita se ipse priuaret. Iam M. Antonij in his ipsis Rostris, in quibus ille remp. constantissime consul defenderat, quæque censuræ imperatoris manubius ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Iulij caput, hospitis Hetrusci scelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum repub. pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum maximi animi virum P. Crassum suo apte interfectum manu, neque collegæ sui pontificis maximi sanguine simulacrum Vesta respersum esse vidit: cui mætori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adulescentes Crasso se dicarant, horribiles, miseròsque casus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est à civitate. Sulpitius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibus cum priuatus coniunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, ferro erepta vita

vita est, & pœna temeritatis non sine magno reip. malo constituta, Ego vero te, Crasse, cum vita flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua, civilis ferri subeunda fuit crudelitas; aut, si quate fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset. Neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium eadem bonorum, victoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus antè dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rempub. incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc iam neque integra nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modo, sedatis molestis, iucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermonemque L. Crassireliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus, atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim

enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quāquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. Quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à ceteris, qui hæc in manus sumunt, ut maius quiddam de L. Crasso, quā quantum à nobis exprimeretur, suspicerentur: nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorē putet, quā quomodo à nobis uterque inductus esset; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tam in suo genere perfectus: ut neque in Antonio deesset hic ornatu orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq;

oculo

oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, cum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisset, in qua Crassus, lectulo posito, recubuisse, cumque cum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde, cum omnes, inclinato iam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse? inquit Iulius, imòne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus pucem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media sylva placet? est enim is maximè & opacus, & frigidus. Sanè, inquit Crassus, etenim est in eoloco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in sylvam venit: & ibi magnam audiendi expectatione confiditur. Tum Crassus, Cum autoritas, atque amicitia vestra, cum Antonij facilitas eripuit, inquit; mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quam in partienda disputatione nostra, cum si- bi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nā, cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lu-
men,

men, si verba semoueris. Ac mihi quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hæc, quæ supra, & subter sunt, vnum esse, & vna vi, atque vna consensione natura constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum, à cæteris, per se ipsum constare, aut quo cætera sicareant, vim suam, atque aternitatem, conseruare possint. Sed si hac maior esse ratio videtur, quam vt hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendere: est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certè non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingeniarum, & humanarum artium vno quodam societatis vinculo contineri. Vbi enim perspecta vi est rationis eius, qua causa rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam vt id nos humi strati suspicere possimus: illud certè tamē quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse, & tenere debemus. Vna est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis, regionēs sue delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terra, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue

ex

ex aquo, siue ex superiore, siue vt impellat homines, siue vt doceat, siue vt deterreat, siue vt contitet, siue vt reflectat, siue vt incendat, siue vt leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, rursus est ducta oratio, non fontibus; & quocunque ingreditur, eodem est instructu, ornatuque comitata. Sed, quoniam oppressi iam sumus opinionibus, non modo vulgi, verum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, & quasi discerpta contrectant; & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sciungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neque verborum ornatum inueniri posse, non partitis, expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de vniuerso genere dicendi. Natura nulla est (vt mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nā & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, vt id, quod proximum audias, iucundissimū esse videatur: & oculis colliguntur penè innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt,

ut unum sensum dissimili genere delectent: &
 reliquos sensus voluptates oblectent dispares, ut
 sit difficile iudicium excellētis maximè suauita-
 tis. At hoc idē, quod est in naturis rerū, trāsferri
 potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in
 qua prestantes fuerunt Myro, Polycletus, Ly-
 sippus, qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed
 ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem.
 Vna est ars, ratioque pictura, dissimillimique
 tamen inter se Zeufis, Aglaophon, Apelles: ne-
 que eorum quisquam est, cui quicquam in arte
 sua deesse videatur: Et si hoc, in his quasi mutis
 artibus est mirandum, & tamen verum: quante
 admirabilius in oratione, atque in lingua? qua
 cum in iisdem sententiis, verbisque versetur,
 summas habet dissimilitudines, non sic, ut aliq-
 uituperandi sint, sed ut ij, quos constet esse lau-
 dandos, in dispari tamen genere laudentur. At-
 que id primum in poētis cerni licet, quibus est
 proxima cognatio cum oratoribus, quā sint in-
 ter sese Ennius Pacuuius, Acciūque dissimiles,
 quā apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euri-
 pides quāquam omnibus par penē laus in dissi-
 mili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc
 eos homines, atque intuemini, quorū de faculta-
 te querimus, quid intersit inter oratorū studia,
 atque naturas: suauitatē Isocrates, subtilitatem
 Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines,
 vim Demosthenes habuit. Quis eorum nō egre-
 gius?

gius? tamen quis cuiusquā nisi sui similis? Gracilitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddā habuit Carbo, & canorū. quis horum nō princeps temporibus illis fuit, & suo tamen quisque in genere princeps? Sed quid ego vetera conquirā, cum mihi liceat uti presentibus exēplis atque viuis? Quid iucundius auribus nostris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui penē solus videatur: sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? Istum audiens, equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris: vitiosius, & deterius futurū. Quid noster hic Caesar? nōne nouam quandā rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit propē singulare? Qui vnquam res præter hūc tragicas penē comitē, tristes remissē, seueras hilarē, forēses scenica propē venustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetiis minueretur? Ecce præsentēs duo propē æquales, Sulpitius, & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? Limatus alter & subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in causa semper, & quid iudici probādum sit, cum acutissime vidit, omis- sis cæteris argumentis, in eo mētem orationēque defigit. Sulpitius autem fortissimo quodam ani-

mi impetu, plenissima, & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate, & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur. Ad nosmetipsos iam reuertor; quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur. Quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius; ego autem, quamquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Viderisne genus hoc quod sit Antonij? forte, vehemens, commotum in agendo, premunitum, & ex omni parte cause septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans¹, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamē ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere; propterea quod minimē sibi quisque notus est, & difficillimē de se quisque sentit. Sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod quibus vestigiis primum institi, in inferē soleo perorare, & quod aliquanto me maior in verbis, quam in sententiis eligendis labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulo absole-

tior

tiior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tanta dissimilitudines, tam certares cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis quàm genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes qui ubique sunt aut fuerint oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut quot oratores, totidè penè repertiatur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsità occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, specie dispareres, genere laudabiles, non posse ea quæ inter se discrepant, iisdè præceptis atq; vna institutione formari. Quod non est ita: diligentissimèque hoc est eis qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndū, quò sua quæque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludò summorū in suo cuiusq; genere artificū & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamè laudādos, cū ad cuiusq; naturā institutio doctoris accommodaretur: cuius est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omitamus) quod dicebat Isocrates, doctor singulari, se calcaribus in Ephoro, cōtra autē in Theopōpo frenis uti solere: alterum enim exultantem verborū audacia, reprimebat, alterū cunctantiē, & quasi verecundantem incitabat. Neq; eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit,

de altero limauit, vt id conformaret in vtroque, quod vtriusque, natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerūt, vt si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omniū vestrum studiū, & ad genus, id quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent? id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post video) quā vt Latine, vt plane, vt ornatè, vt ad id, quodeūque agatur, aptè, cōgruentèrque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidique sermonis. Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat? nec sperare qui Latine non possit, hunc ornatè esse dicturum: neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, vsum necessarium; nam alterū traditur literis, doctrinæque puerili: alterum adhibetur obeam causam, vt intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, vt tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur, legendis oratoribus, & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondū poterant ea, quæ dicebant,

bant, omnes propè præclarè locuti : quorum sermone assuefacti quierunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latinè. Neque tamen erit videndum verbis ijs, quibus iam consuetudo nostranon utitur, nisi quando ornandi causa parce, quod ostendam: sed vsitatis ita poterit is uti, & lectissimis, qui in veteribus erit scriptis studiosè, & multum volutatus. Atque, ut Latinè loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea, sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conseruemus, ut ne quid perturbatum, ac discrepans, aut præposterū sit, sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est quin effugere cupiat, mollis vox, aut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consecretantur. Rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatē, si ita sonet, eorum sermore tinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonòq; vocis agresti: & illud, quod loquitur, pri-

scum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus, & suauitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput: (verum id affert ratio, docent litera, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi) sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore: quæ quid est, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est, urbis maxime propria. Athenis iamdudum doctrina ipsorum Atheniensium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant ciues, peregrini fruiuntur, caput quodammodo nomine urbis, & autoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quam Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suauiter loquendo facili superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis, atque ipso oris pressa, & sono facile vincat. Quare, cum sit quedam certa vox Romani generis, verbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum; hanc sequamur: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem, cum audio socrum meam Leliam (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruat, quod multorum sermonis expertes, ea

tenent

tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eâ sic audio, ut Plantû mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis asferre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, nō asperè, ut ille, quem dixi, nō vastè, non rusticè, non hūcè, sed pressè, & æqualiter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpiti, nonnunquam imitaris, ut iota literam tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed mēssores videtur imitari.

Hic cum arrisisset ipse Sulpitius; Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluisti, aliquid de vestris vitis audiat. Utinam quidem, inquit ille: id enim ipsum volumus: id quod si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti, te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur? ex quo vereor, ne nihil sim tui nisi suppletionē pedis imitatus, & pauca quadam verba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irideam. Sunt autem mea multo & plura, & maiora, quàm dicas: quæ autē sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de his te, si quis me forte locus admonuerit, comonebo. Pre-

tereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani; ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum, & poetarum. Neque verò in illo altero diutius cōmoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, nō valde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur; non discerptis sententijs, non præposteris temporibus; non confusis personis; non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cū difficilior intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fufius, aut vester æqualis Pomponius agere cæpit, non æquè quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq; insolentia, ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat; atque, ut quodammodo ipsi sibi in dicendo

dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem, certè maioribus molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inuiti audiamus: qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus, te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quedam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modo percurri, vel potius penè præterij, Latinè loquendi, planèq; dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam est oratorem, quod Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret: sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumq; conficiunt, id est, quod dico ornatè. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut

personarum dignitates. ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nominem. Qui ita dicerent, eos negavit, adhuc se vidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiae solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me autore, deridete, atque cōtemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, Rhetorum praeceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori quae sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materiei, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; quanquam sunt omnes virtutes æquales & pares: sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est vis, hoc est magis cum probitate iungenda, summæque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, nō eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandiq; rationem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi,

curgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricij, Cato- nes, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & voluntate. Ea- dem autem alij prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem, atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem re- rum transtulerunt: quæ vita propter tranquil- litatem, & propter ipsius scientiæ suauita- tem, qua nihil est hominibus iucundius, plu- res quam utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderant, ex eo, summa facultate vacui, ac liberi temporis, multo plura quam erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingenijs vberimis affluentes, curanda sibi es- se, ac querenda, & inuestiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem vi- detur & rectè faciendi, & bene dicendi ma- gistræque distincti doctores, sed ydem erant viuendi præceptores, atque dicendi: ut ille a- pud Homerum Phœnix, qui se à Peleopa- tre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verbo- rum, actoremque rerum. Sed ut homines la- bore assiduo, & quotidiano assueti, cum tem- pestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt,

aut

aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant
in otio ludum: sic illi a negotijs publicis tan-
quam ab opere, aut temporibus exclusi, aut vo-
luntate sua feriat, totos se alij ad poëtas, alij
ad geometras, alij ad musicos contulerunt; alij
etiam, vt dialectici, nouum sibi studiũ, ludũq;
pepererunt: atq; in ijs artibus, quæ reperta sunt,
vt puerorum mētes ad humanitatem fingeren-
tur, atque virtutem, omne tempus, atque etates
suas consumpserunt. Sed quod erant quidam,
ijq; multi, qui aut in Repub. propter anticipem,
quæ non potest esse seiuncta. faciendi, dicendiq;
sapientiam florere, vt Themistocles, vt Peri-
cles, vt Theramenes; aut qui minus ipsi in Re-
pub. versarentur, sed huius, tamen eiusdem sa-
pientiæ doctores essent, vt Gorgias, Thrasy-
machus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctri-
na, & ingenijs abundarent, à re autem civili,
& à negotijs animi quodam iudicio abhorre-
rent, hanc dicendi exercitationem exagitarent,
atque contemnerent: quorum princeps Socrates
fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, to-
tiũsq; iudicio Graciæ, cum prudentia, & acu-
mine, & venustate, & subtilitate, tum verò
eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in
partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs,
qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent,
agerent, docerent, cum nomine appellarentur
vno, quod omnis rerum optimarũ cognitio, atq;
in ijs

in ijs exercitatio, philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq; sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separavit: cuius ingenium, variosq; sermones immortalitati scriptis suis Platone tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidium illud exitit, quasi linguae, atque cordis, absurdum sanè, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam, cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius varijs, & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alijs aliud apprehenderat, profeminata sunt quasi familia, dissentientes inter se, & multum disiunctae, & dispares: cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrantur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, Alter Academiae nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici, tum ab Aristippo, quem illa magis voluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit: quam ille, & eius posterì, simpliciter defendebant: ò qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius, id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernàtur, nec voluptatem timentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam
alia

alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Heriliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi, & disputationibus sunt iandiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem autorem publici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter, & delicate, nos auocat à Rostris à iudicijs, à curia fortasse sapienter, hac præsertim republica. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri; &, quoniam sibi ita videntur beati: tantùmque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quòd negant versari in republica, esse sapientis. Nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaferint, non poterunt ipsi esse, id quòd maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci

irasci nesciunt: atq; hanc ab ijs habeo gratiam, quod soli ex omnibus, eloquentiam virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed vtrunq; est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel quod omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quenquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut illum cætum hominum committere, cui nemo illorum, qui absint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum, sed vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, & tandem eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potius gentibus, alia vis honoris, ignominie, præmij, supplicij: verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed si sequamur, nullam vnquam rem dicendo expdire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academicici: quanquam Academicorum nomen vnum, sententiæ duæ. nam Spensippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui vnà audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilaus primùm, qui Polemonem audierat, ex varijs
Plato

Platonis libris, sermonibusque; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hac recentior Academia emanavit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendique copia Carneades: cuius ego et similtos auditores cognoui Athenis, tamen authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scauolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hac autem ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium ingo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quidem & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere quod n fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut aliter

alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non
 contra legem, aut imprudentia, aut necessario,
 aut non eo nomine usurpandum quo arguatur,
 aut non ita agi ut debuerit, ac licuerit: & si sa-
 tis esse putatis ea, quæ isti scriptores artis docent,
 discere, quæ multo tamen ornatius quam ab illis
 dicuntur, & vberius explicavit Antonius: sed
 si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici vo-
 luistis à me, ex ingenti quodam oratorem, im-
 mensoq; campo in exiguum sanè gyrum com-
 pellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc
 etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum
 multitudinem est, Demosthenem sequi vultis;
 & si illam præclaram & eximiam speciem ora-
 toris perfecti, & pulchritudinem adamaistis; aut
 vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis
 comprehendenda est. Nanq; (ut antè dixi) vete-
 res illi usque ad Socratē, omnem omnium rerum,
 quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad
 virtutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionē,
 & scientiam cum dicendi ratione iungebant:
 postea dissociati (ut exposui) à Socrate diserti
 à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus,
 philosophi eloquentiam despexerunt, oratores
 sapientiam: neque quicquam ex alterius parte
 tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi
 mutuaerentur, ex quo promiscuè haurirent, se
 manere in pristina communione voluissent. Sed
 ut pontifices veteres propter sacrificiorum multi-
 tudinem

tudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti : sic Socratici à se causarum actores, à communi philosophia nomine separauerunt, cum veteres dicendi, & intelligendi mirificam societatem esse voluissent. Quæ cum ita sint, paululū equidem de me deprecabor, & petam à vobis, vt ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, quum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde vt dicam, dicenda esse, didicisse : quippe qui omnium maturrimè ad publicas causas accesserim, annosq; natus vnum & viginti, nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium vocarim : cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi Rom. maiorum. Paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cum essem, equalem ferè meum ex Academia rhetorem naebus Mæroclorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius : & inde decedens, Athenis : vbi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, successissem. Quare hoc quod complector, tantam

Scient

scientiam, vimq; doctrinae, non modo non prome,
sed contra me est potius: non enim quid ego, sed
quid orator possit, disputo, atque hos omnes, qui
artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt
enim de litium genere, & de principijs, & de
narrationibus. Illa vis autem eloquentia tanta
est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, om-
niq; natura, quae mores hominum, quae animos,
quae vitam continet, originem, vim, mutatio-
nesq; teneat: eadem mores, leges, iura describat,
tempus regat, omnia, quae ad quaecunq; rem per-
tineant, ornatè copioseq; dicat. In quo genere
nos quidem versamur tantum, quantum possu-
mus, quantum ingenio, quantum mediocri do-
ctrina, quantum usu valeamus: neque tamen istis,
qui in una philosophia quasi tabernaculum vi-
tae suae collocarunt, multum sanè in disputatione
concedimus. Quid enim meus familiaris C. Vel-
leius afferre potest, quamobrem voluptas sit
summum bonum, quod ego non copiosius pos-
sim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis
locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi
exercitatione, in qua Velleius est rudis, unus-
quisque nostrum versatus? Quid est, quod aut
Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus
amicus, qui cum Panatio vixit, M. Vigellius,
de virtute homines Stoici possint dicere, qua
in disputatione ego his debeam, aut vestrum
quisquam concedere? non est enim philosophia

similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musici? Aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. Hæc verò, quæ sunt in philosophia, ingenijs eruantur ad id, quod in quoq; verisimile est, eliciendum acutis, atque acribus: eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione cõmuni istos quidem nostros verberabit, neque se ab ijs contemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelico more de omnibus rebus in vtrunque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arcefila modo, & Carneadis, contra omne, quod propositum sit, differat, quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq; exercitationemq; dicendi: is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forēsibus nervis satis vehemens, & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum vestrum patiamur nos quidem, pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti, Pamphilumq; nescio quem sinamus in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas depingere: nosq; ipsi hæc tam exigua disputatione hesterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa

do illa restanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorem istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur. Tum Catullus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suauitatem, vel copiam: quem quidem antea naturarebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo videretur. Nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cum omneis gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam, ac studia considero: neque quo tempore ista didiceris, video: nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen possum statuere utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secius facere cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum: Negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse, non stultum alieni artificij existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu loquor, summo scilicet. Semper enim quacumque de arte, aut facultate

queritur, de absoluta, & perfecta quari solet.
 Quare si iam me vultis esse oratorem, si etiam
 sat bonū, si bonū denique, non repugnabo (quid
 enim, nunc sum ineptus? ita me existimari scio)
 quod si ita est, summus tamen certè non sum:
 neque enim apud homines res est vlla difficilior,
 neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ
 desideret. Attamen, quoniam de oratore nobis
 disputandum est, de summo oratore dicā necesse
 est: vis enim, & natura rei nisi perfecta ante
 oculos ponatur, qualis, & quanta sit, intelligi
 non potest. Me autem, Catule, fateor, neque ho-
 die in istis libris, & cum istis hominibus vi-
 vere; nec vero, id quod tu rectè commeministi,
 vllum vnquam habuisse sepositum tempus ad
 discendum: ac tantum tribuisse doctrinæ tem-
 poris, quantum mihi puerilis ætas, forenses seræ
 concesserint. At si quæris, Catule, de doctrinâ
 istâ quid ego sentiam, non tantum ingenioso
 homini, & ei qui forum, qui curiam, qui causas,
 qui rempub. spectet, opus esse arbitror temporis,
 quantum sibi ipsi sumpserunt, quos discentes vita
 defecit. Omnes enim artes aliter ab ijs tractan-
 tur, qui eas ad vsum transferunt, aliter ab ijs,
 qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in
 vita sunt aliud acturi. Magister hic Samni-
 tium summa iam senectute est, & quotidie com-
 mentatur: nihil enim curat aliud, atque ea, quæ
 vtiocius puer addidicerat: sed quod erat aptius
 ad

ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

-Quamvis bonus ipse

Samnis in ludo, ac rudibus causis satis asper.
sed plus opera foro tribuebat, amicis, rei familiaris. Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus, quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romae puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. Dies, & noctes virum summa virtute, & prudentia videbamus, philosopho quum operam daret, Q. Tiberonem: at eius avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio, & quaestio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis vsu doctrinam confirmet, mediocri opera tribuatur, memoria, studiumq; permaneat. Libet autem semper discere: ut si velim ego talis optime ludere, aut pile studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim: at alij, quia praclare faciunt, vehementius quam causa postulat, delectantur, ut Tityus pile, Brullia talis. Quare nihil est quod quisquam

magnitudinem artium ex eo quod senes discunt, pertimescat. Nāq; aut senes ad eas accesserunt, aut vsq; ad senectutem in studijs detinētur, aut sunt tardissimi. Res quidem se, mea sententia, sic habet, vt nisi quod quisq; citò potuerit, nūquam omnino possit perdiscere. Iam, iam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas. & hercule assentior. satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dictæ, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de reputare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. At illi vero, Catulus inquit, placet. Tū Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, & tam altè repetita oratio? Hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, vt sit, quàm maxime iucunda, quàm maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quàm plurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sanè, atq; mendicium est. Illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis vndique, & collectis, arcessitis, comportatis, vt tibi, Caesar, faciendum est ad annum, vt ego in adilitate la-

borau

borani, quod quotidianis & vernaculis rebus
satisfacere me posse huic populo non putabam.
Verborum eligendorum, & collocandorum & con-
cludendorum facilis est vel ratio, vel sine ra-
tione ipsa exercitatio. Rerum est sylva magna:
quam cum Græci iam non tenerent, ob eamque
causam iuuetus nostra dedisceret penè discendos;
etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri
dicendi extiterunt: quos ego censor edicto meo
sustuleram; non quò (ut nescio quos dicere aie-
bant) acui ingenia adolescentium nollem, sed
contrà ingenia obtundi nolui, corroborari impu-
dentiam. Nam apud Græcos, qui cuiusmodi es-
sent, videbam, tamen esse præter hanc exercita-
tionem linguæ, doctrinam aliquam, & humani-
tatem dignam scientia: hos verò novos magistros
nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent:
quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se
ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum vnũ
traderetur, & cum impudentia ludus esset, pu-
taui esse censoris, ne longius id serperet, proui-
dere: quanquam non hæc ita statuo, ac decerno,
ut desperẽ Latini ea, de quibus disputamus,
tradi, ac perpoliri: patitur enim & lingua no-
stra, & natura rerum, veterem illam, excellen-
tiamque prudentiã Græcorum ad nostrum usum
moremque trãsferri: sed hominibus opus est eru-
ditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri
nulli fuerant: sin quando extiterint, etiam

Gracis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hac corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum, sententiarumq; floribus, id non debet esse fustum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quedam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant: & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: non enim a me iam expectari puto, ut moneam, ut caveatis ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur vestra, & ætates. Difficile enim dictum est, quanam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrimè commouent, ab ijs celerrimè fastidio quodam, & satietate abalienemur. Quanta colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque quam in veteribus, quæ tamen etiam, si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum idem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido, obsoletoq; teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatesiores in cantu flexiones, & falsa vocula, quam certa, & se

& seuera, quibus tamen non modò austeri, sed, si sepius fiunt, multitudo ipsa reclamationat? Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguentis minus diu nos delectari summa, & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari, quæ terram, quàm quæ crocum olere videantur. In ipso tactu esse modum, & molitudinis, & leuitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcedine præter ceteros sensus commouetur, quàm citò il, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? Quis potione vti, aut cibo dulci diutius potest? quum vtroque in genere ea, quæ leuiter sensum voluptate moueant, facillimè fugiant satietatem: sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quò hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel ex oratoribus possumus iudicare concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamuis claris sit coloribus picta vel poësis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ ciuicinis, ac uero offenditur; quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etià magni insucata vitia noscuntur. Quare bene, & præclare quamuis nobis sæpe dicatur, bellè, & festiue, nimium sæpe nolo: quanquam
illa

illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quò magis id, quod erit illuminatum, extare, atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem premium,
haud prædam petit:

sed abiicit prorsus, ut in proximo,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras: incidat, aspiciat, admiretur, stupe scat. Quid ille alter?

Quid petam præsidij?

quàm leniter, quàm remissè, quàm non actuosè? Instat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quàm ipsi poëta, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos: à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita fit nobis igitur ornatus, & suavis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut antè dixi, primum sylva rerum, ac sententiarum comparanda

da est: qua de parte dixit Antonius: hac formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiae est, amplificare rem ornando: quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abiiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis; quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est, & propria maximè. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, (primò reiiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunque horum cumulativè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inherentes in earum nervis esse debent; tamen, quia de universare tractari solent, communes à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet: aliter enim ieiuni sunt atque inanes. Alij autem habent depreca

precationem, aut miserationem : alij verò acci-
pites disputationes, in quibus de vniuerso gene-
re in vtrunque partem differicopiose licet. Que
exercitationum propria duarum philosophia-
rum, de quibus antè dixi, putatur : apud anti-
quos erat eorum, à quibus omnis de rebus foren-
sibus dicendi ratio, & copia petebatur. de vir-
tute enim, de officio, de equo, & bono, de digni-
tate, honore, ignominia, premio, pœna, simili-
bûsque de rebus in vtrunque partem dicendi
animos, & vim, & artem habere debemus. Sed,
quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo,
& eolitigioso prædiolo relictî sumus, & alio-
rum patroni, nostra tenere, tuerique non potui-
mus: ab eis (quod indignissimum est) qui in no-
strum patrimonium irruerunt, quod opus est
nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem
illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen
habent, & Peripatetici philosophi, aut Acade-
mici nominantur, olim autem propter eximiam
rerum maximarum scientiam à Grecis poli-
tici philosophi appellati, vniuersarum rerum
publicarum nomine vocabantur, omnem civilem
orationem in horum alterutro genere versari,
aut definita controuersia certis temporibus, ac
reis, hoc modo, Placeátne à Carthaginensibus
captiuos nostros, redditus suis, recuperari? aut in-
finite de vniuerso genere, querentis, quid omni-
no de captiuo statuendum, ac sentiendum sit.

Atque

Atque horum superius illud genus, causam, aut controuersiam appellant: eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. Hac autem aliter questio infinita, & quasi proposita consultatio nominatur. atque haec tenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita ut non iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure civili surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reus definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum iam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima artetradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut praeteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deferri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua queri, & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis, quae in ciuitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est vlla, quae non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim, rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur: ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expectatur:

tatur: aut agendi consilium exquiritur: vt, Sitne sapienti capeſſenda reſpub. Cognitionis autē tres modi, coniectura, definitio, & vt ita dicam, conſecutio. Nam quid in re ſit, coniectura queritur: vt illud, Sitne in humano genere ſapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: vt ſi queratur, quid ſit ſapientia. Conſecutio autem tractatur, cum, quid quanquam ſequatur, inquiritur: vt illud, Sitne, aliquando mentiri, boni viri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera diſperſiunt. Nam aut quid ſit; queritur, hoc modo: Naturane ſit ius inter homines, an opinionibus; aut quæ ſit origo cuiusque rei; vt quod ſit initium legum, aut rerum pub. aut cauſa, & ratio; vt ſi queratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione, vt ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit conuerſi. Definitiones autem ſunt diſceptationes, vt cum queritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit, vt ſi diſſeratur, Idne ſit ius, quod maxime parti ſit vtile: aut cum, quid cuiusque ſit proprium, exquiritur, vt, Ornate dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis præterea poſſit: aut cum res diſtribuitur in partes, vt ſi queratur, quot ſint genera rerum expetendarum, vt ſint tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut cum quæ forma, & quaſi naturalis nota cuiusque

que sit, describitur, ut si queratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si differatur, expetendane sit gloria: aut ex comparatione, laus, an diuitia magis expetenda sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendisue rebus, ut expetendine honores sint; num fugienda paupertas: de equo, aut iniquo, equumne sit, vlcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto ac turpi; ut hoc, sitne honestum glorie causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi: vnus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, queritur: ut metuere, & vereri, ut rex, & tyrannus, ut assentator & amicus; alter, cum quid prestet aliud alij, queritur: ut illud, optimine cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ea quidem disceptationes, quae ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. Quae verò referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione versantur, quo in genere quid rectum, faciendumque sit, queritur, cui loco omnis virtutum, & vitiorum est sylua subiecta: aut in animorum aliqua permotiōne aut gignenda, aut sedanda, tollendane tractantur. Huic generi subiectae sunt cohortationes, oburgationes, cōsolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicati igitur his generibus,

ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in vtriusque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, pensumque renocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera questionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alij loci magis erunt apti, de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissima sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à priuata, ac singulari controuersia se ad vniuersi generis vim explicandam conferunt, & conuertunt, ut ij, qui audiant, natura, & genere, & vniuersa recognita, de singulis rebus, & criminibus, & litibus statuere possint. Hæc ad cõsuetudinem exercitationis vos adolescentes est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim varietatèque differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque huius ambulationis autemerdianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procudenda lingua est, sed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum suauita

ultate, copia, varietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores, & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentie, doctrinaq; possessio, in quam homines quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupati, inuolauerunt: atque etiam aut irrident oratorem, ut ille in Gorgia Socrates canillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis precipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni viuendi, denique etiam de natura ratione dicuntur. Quae quoniã iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam inueniuntur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem teramus in his discendis rebus etatem: sed, cum fontes viderimus, (quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino) tum, quotiescunq; opus erit, ex iis tãtum, quantũ res petet, hauriamus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenii, ut res tantas quisquã, nisi monstratas, possit videre: neq; tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc agitur tanto, tãmq; immenso campo cum liceat

oratori vagari liberè, atque ubicunque constiterit, cōsistere in suo: facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicēdi. Rerum enim copia, verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrināq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuvetur, & in vniuersorum generū infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresq; ad cognoscendū, imitandumq; cognorit: ne ille haud sanè quemadmodū verba struat, & illuminet, à magistris istis requireret. Ita facile in rerū abundātia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dū immortales, inquit, quantā rerum varietatem, quantam vim, quantā copiā, Crasse, cōplexus es, quātisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in maiorum suorū regno collocare! Nāmq; illos veteres doctores, auctoresq; dicēdi, nullū genus disputationis à se alienū putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione versatos: ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiā venisset, maxima illa quāquēnali celebritate iudorū, gloriatus est, cuncta penè audiente Gracia, nihil esse vlla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret, nec solum has artes, quibus liberales doctrinae, atque ingenuae continerentur, geometriam, music

musicam, literarum cognitionem, & poetarum, atq; illa, quæ de naturis rerû, quæ de hominum moribus, quæ de republ. dicerentur: sed annulû, quem haberet, pallium quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, quine sordidiores quidẽ repudiarint, Quid de Prodicto Cæo, quid de Trasymacho Calcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & differuit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut nō est victus vnquam à Socrate, neq; sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates; & vt tu appellas, copiosior, & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunq; in disceptationem, questionemq; vocaretur, se copiosissime dicturû esse profitetur: isque princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, quæ de re quisq; vellet audire. cui tantus honos habitus est à Grecia, soli vt ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominavi, multiq; praterea summi dicendi doctores, vno tempore fuerunt. Ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, vt tu, Crasse,

dicis, oratorisq; nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Graecis vituperationis esse tribuendum statuam: cum tu in alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, vel priuatorum negotijs penè omnibus, vel orbis terræ procuratore, ac summi imperij gubernatione districtus, tantam vim rerum, cognitionemq; comprehenderis, tamque omnem cum eis, qui consilio, & oratione in ciuitate valeat, scientia, atq; exercitatione sociaris: illi nati in literis, ardentesque his studiis, otio vero disfluente, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suam conseruarint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, vno, Catule, re, sed in alijs etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu eximas, cum esset Hippocrates ille Cuius, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide, aut Archimede; num musicam Damone, aut Aristoxeno; num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discriptas fuisse, ut nemo genus vniuersum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem saepe hoc audiui de patre, & de socero meo, nostros quoq; homines, qui excellere sapientia gloria

gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. vero Manlium nos etiam vidimus trāsuerso ambulanti foras: quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus consiliū sui capiam. ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedētes domi, sic adibatur, non solum vt de iure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni deniq; aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc T. Corūcanij, hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis, atq; humanis rebus referretur: ydēmq; & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militia consilium suum, fidēmq; prestabant. Quia enim M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam trāsmarinam, atque aduentitiam defuit? num, quia ius civile didicerat, causas non dicebat? aut, quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at vtroque in genere & laborauit, & prestitit. Num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in repub. capeffenda fuit? Nemo apud populum fortior, nemo melior senator, idem facile optimus imperator: deniq; nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri, disciue potuit, quod ille non cum inuestigauit, & scierit, tum etiam

conscripterit. Nunc contrà plerique ad honores adipiscendos, & ad remp. gerendâ nudi veniunt, atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert se, si vnum aliquid affert, vt bellicam virtutem, aut vsum aliquem militare (que sanè nunc quidem obsoleuerunt) aut iuris scientiam (ne eius quidem vniuersi: nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborû cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, deniq; virtutum ipsarum societatem, cognationemq; non norunt. Sed, vt Græcos referam oratores, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam vt virtutis à nostris, sic doctrine sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur vno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarètur. hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati, qui primus Homeri libros cõfustos antea, sic disposuisse dicitur, vt nunc habemus? Non fuit ille equidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquẽtia floruit, vt literis, doctrinâq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, vt cum cõtra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines

mines diceret, popolare omnibus, & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri liceret) leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat; sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos praefuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusum doctrinam omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non lingua solum, verum etiam animi, ac virtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, alijs Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis praestantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnis Graeciae? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiae Graciam, quae

quondam magna vocitata est? Equidem nō arbitror: sic enim video, vnā quādam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atq; eo qui in repub. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si idem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quæque, non repugnante natura, dedissent, eloquentiæ prestitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorū videret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus, & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset; mutauit repente totam formam propriæ discipline suæ, versumq; quendam de Philocteta paulo secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. Itaq; ornavit, & illustrauit doctrinā illam omnem, rerūq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc sint qui volet, cum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisq; tradat, per me appellet oratorem licet; siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam innectam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque insantiam eius, qui rem norit, sed cā explicare dicēdo non queat; neq; inscitiam illius, cui res nō suppetat,

verba

verba non desint, esse laudandam: quorum, si alterum sit optandum, malum equidem indiser- tam prodētiam, quàm futilitiam loquacem. Sin- querimus quid vnum excellat ex omnibus, do- cto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfectō inest omnis illorum scientia; in philosophorum autem cognitione non conti- nuo inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illo- rum artibus afferre videatur. Hac cū Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, & non id, quod susceperis, dis- putasse: plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esse tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè hæc partes fuerunt tuæ, de illustranda ora- tione ut diceres: & eras ipse iam ingressus, at- que in quatuor partes omnem orationis lau- dem descripseras: cūmq; de duabus primis no- bis quidem satis; sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cū ingressus esses, repen- te te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnemq; rerum scientiam

comp

complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neq; enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum cōpulisti: in qua velim sit illud, quod saepe posuisti, ut non necesse sit consumere aetatem, atq; ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam cōquiescam, neq; defatigabor antè, quam illorum ancipites vias, rationesq; & pro omnibus, & cōtra omnia disputandi, percepero. Tum Caesar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commouit, quod eum negasti, qui non citò quid didicisset, vnquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad celum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpitius, Ego verò, inquit, Crasse, neq; Aristotelem istum, neq; Carneadem, nec philosophorum quenquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto eloquentiã, ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quero. Quamobrem nisi fortè es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa
se,

te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendorémq; pertinent: quæ ego ex te audire volui, nō vt desperarem, me eloquentiam consequi posse, sed vt aliquid addiscerem. Tum Crassus, peruulgatas res requirīs, inquit, & tibi nō incognitas, Sulpiti. Quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos qui auctores, & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde coniuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis, coniunctisq; cōstat. Ergo utemur verbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerū, penè vnā nata cum rebus ipsis; aut ijs, quæ transferruntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta, atque obsoleta fugiat, lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborū genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquēdi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is verbis, aut aliquis non bonis

vrit

vititur: non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est, vitare vitium; quanquam id est magnum: verum hoc quasi solum quoddam, atque fundamentum est, verborum usus, & copias bonorum. sed quid ipse edificet orator, & in quo adiungat artem, id esse à nobis querendum, atq; explicandum videtur, Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atq; exornandam orationem, aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis tandiu intermissa: quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen non raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere ut *Cælius*, *Qua tempestate Pænus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles, Catule, Non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis, grandior, atq; antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, vel coniungendis verbis, ut hæc:*

Tum paucor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

An num non vis huius me versutiloquas malitias?

Videtis enim & versutiloquas, & expectorat,
ex

ex coniunctione facta esse verba, non nata. Vel
sape sine coniunctione verba novantur, ut,

Ille sensus disertus, indigenitalis: ut, - Bac-
carum vbertate incurvescere.

Tertius ille modus transferendi verbi latè pa-
uit, quem necessitas genuit, inopia coacta, &
angustia; post autem delectatio, iucunditasq; ce-
lebravit. nam, ut vestis frigoris depellendi causa
reperta primò, post adhiberi cæpta est ad orna-
tum etiam corporis, & dignitatem; sic verbi
trāslatio instituta est inopia causa, frequentata
delectationis: nam gemmare vites, luxuriem
esse in herbis, latas segetes, etiam rustici dicunt.
Quid enim declarari vix verbo proprio potest,
id translato cum est dictum, illustrat id quod
intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo
posuimus, similitudo. Ergo hæc trāslationes quas
mutuationes sunt, cum quod nō habeas, aliunde
sumas. Ille paulo audaciores, quæ non inopiam
inducunt, sed orationi splendoris aliquid accer-
sunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi ra-
tionem, aut genera ponam? Similitudinis est ad
verbum vnum contracta breuitas: quod ver-
bum in alieno loco tanquam in suo positum si
agnoscitur, delectat: si simile nihil habet, repu-
diatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut cla-
riorem faciunt rem, ut illa omnia,

-Inhorrescit mare,

Tenebrae conduplicantur, noctisque, & nim-
bum

bum occecat nigror,
 Flamma inter nubes corascat, cælum tonitru cō-
 tremit:

Grando mista imbri largi fluo subita precipitās
 cadit,

Vndique omnes venti erumpunt, seu existunt
 turbines,

Fervet aestu pelagus.

omnia ferè, quò essent clariora, trās-
 latis per similitudinem verbis, dicta sunt. Aut quò signifi-
 cetur magis res tota siue facti alicuius, siue con-
 silij: ut ille, qui occultantem consultò, ne id quod
 ageretur, intelligi posset, duobus translatis ver-
 bis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepi
 sedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione con-
 ficitur, ut illud,

Si telum manu fugit.

Imprudencia teli emissi breuius propriis verbis
 exponi nō potuit, quàm est vno significata trās-
 lato. Atque hoc in genere persæpe mihi admi-
 randum videtur, quid sit, quòd omnes trās-
 lati, & alienis magis delectantur verbis, quàm pro-
 priis, & suis. nam si res suum nomen, & pro-
 prium vocabulum non habet, ut pes in manu, et
 nexum, quod per libram agitur, ut in vxore di-
 uortium: necessitas cogit, quòd nō habeas, aliunde
 sumere: sed in suorum verborum maxima
 copia,

copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longè reperta sumere; vel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat, quæ maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à ceteris sensibus: illæ verò oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi quæ cernere, & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura cuius non in alijs rebus possimus uti vocabulo, & nomine: vnde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum lumen afferret orationi: quo in genere primum fugièda est dissimilitudo.

-Celi ingentes fornices.

Quamvis spheram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius: tamen in sphaera fornici similitudo non potest inesse.

-Vive, Vlysses, dum licet,

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete: haberet enim morans

tt

sperans

sperantis diutius esse sese victurum; sed rape hoc verbum est ad id aptatum, quod antè dixerat, Dum licet. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum. Syrtim patrimonij, scopulū libentius dixerim: Charybdim bonorū, voraginem patius: facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugiēda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorū animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse rēp. nolo sterco curiæ dici Glanciam: quamvis sit simile, tamen est in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius quàm res postulet, Tempestas comessationis; aut minus, Comessatio tempestatis. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum.

Quidnam est obsecro? quid te adiri abnuta?
Melius esset, retas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat, - Illico istic

Ne contagio mea bonis, umbræue obsit.

Atque etiam si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est proposito sæpe verbo: ut si olim, M. Catone mortui, pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius; sed, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irripisse, atque

ut precario, non vi venisse videatur. Modus autem nullus est florentior, quam in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in vno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

-Neque me patior

Iterum ad vnum scopulum, & telum classem
Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exultantem te, et praesidentem tibi,

Repriment valida legum habena, atque imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur enigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem transductio, atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro Afris est sumpta Africa: neque factum verbum est, ut - Mare saxifragis undis. neque translatum, ut Mollitur mare. sed ornanda causa proprium proprio commutatum,

tt 2

Desine

Desine Roma tuos hosteis, &

-Testes sunt campi magni.

Grauis est modus in ornatu orationis, & saepe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro senatu, Campum pro comitiis, Togā pro pace, Arma, ac tela pro bello. Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit, & Quò auaritia penetravit, aut, Fides valuit, Iustitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cum inflexo, commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid aut ex parte totum, vt pro ædificiis cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, vt cum vnā turmam equitatum populi Romani dicimus; aut ex vno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est, Corde suo trepidat.

aut cum ex pluribus intelligitur vnus;

Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli, aut quocunque modo, non vt dictum est, in eo genere intelligitur, sed vt sensum est, Abutimur saepe etiam verbo, non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: vt cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus

dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodammodo. Ita fit, ut omni singulorum verborum virtus, atque laus tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum vel cōiunctione, vel novitate: in quo item est auribus, consuetudiniq; parcendum: aut translātū, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba, sic ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit, sed quodammodo coagmentatus, & levis: in quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius:

Quam lepide lexis composta, ut tesserula omnes,

Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generū, ne rhetoricotero' tu sis. Quid ergo iste Crassus, quoniā eius abateris nomine, quid efficit? Idē illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albu-

tius. verum in me quidem lufit ille, vt solet. Sed est tamen collocatio conseruanda verborum, de qua loquor, quæ iuncta orationem efficit, quæ coherentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequimini, si verba extrema cum cõsequentibus primis ita iungetis, vt nèue asperè concurrant, nèue vastius didacatur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum: quod iam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdã nobis esse adhibendos putauerunt. Interpirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt. idque princeps Isocrates instituisse fertur, vt inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atq; aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris adstringeret. Nãq; hæc duo musici, qui erant quodam idem poëta, machinati ad voluptatē sunt, versum, atq; cantum: vt & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionē, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiã traducenda duxerunt in quo illud est vel maximū, quod versus, in oratione si efficitur cõiunctione verborum, vitium est: & tamen eū coniunctionem sicuti
versum

versum numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus, neq; est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaròque distinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantum potest, & id quod dicit spiritu non arte determinat: orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodã complectatur & adstricto, & soluto. Nam, cum rinxit modis, forma relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria. Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neq; quod tã facile sequatur, quocunq; ducas, quàm oratio. ex hac versus, ex eadem disparates numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorùmque generum oratio. Nō enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex aliò genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamq; sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subriles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: idq; ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur.

Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel saepe etiam venustatis. Incolumitatis, ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi, atque naturae, rotundum ut caelum, terraque; ut media sit, eaque sua vi, nutuque teneatur; sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diversam partem, ut luna accessu, & recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque; stellae dispari motu, cursuque conficiant. haec tantam habent vim, ut paulum immutata, coherere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterorum animantium formam, & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affectam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conservandamque naturam: nusquam tamen est vlla pars, nisi venusta. Linguamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam carinae, quam prora, quam puppis, quam antenna, quam vela, quam mali, quam reliqua? quae tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa

causa inuenta esse videantur. Columna, & templa, & porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitoliũ fastigium illud, & ceterarum adium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam, cum esset habitata ratio, quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua delaberetur, utilitatem templi fastigiũ dignitas consecuta est: ut, etiam si in calo Capitolum statueretur, vbi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisset videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac propè necessitatem suauitas quædam, ac lepos consequatur. Clausulas enim, atq; interpuncta verborũ, animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. Id inuentum est ita suauē, ut si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eũ perpetuare verba nolumus. Id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volui nō spiritu potest. sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam, cum sint numeri plures, iambum, & trocheum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemque nostrũ: sed sunt insignes percussiones eorum numerorũ, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapesti, & spondai pedem inuitat,

t t s in quo

in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Alia sunt gemina, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum satis decorè cadant. Probatur autem ab eodem illo maxime pæon, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc verba, desinite, incipite, comprimite; aut à breuibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, sicut illa sunt, domuerant, soni pedes. atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. Est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudiciū, & certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,

Quid petam præsidi, aut exequar? quòue nunc.
A quo numero exorsus est Fannius,

Si Quirites minas illius.

Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque vero hæc tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quàm est illa poetarum, quos necessitas cogit: & ipsi numeri, ac modi sic verba versu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius, aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & plane ut dicitur, sic & est verè soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis

culis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assen-
tior Theophrasto, qui putat orationem, quæ qui-
dem sit polita, atque facta quodammodo, non
adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere.
Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, qui-
bus hic vsitatus versus efficitur, post anapestus
procerior quidam numerus effloruit, inde ille li-
centior, & dimior fluxit dithyrambus, cuius
membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni lo-
cupletè oratione diffusa. & si numerosum est id
in omnibus sonis, atq; vocibus, quod habet quas-
dam impressiones, & quod metiri possumus in-
tervallis aqualibus, rectè genus hoc numero-
rum, dummodo ne continuum sit, in orationis
laude ponetur. Nam si rudis, & indocta putan-
da est illa sine intervallis loquacitas perennis, &
profluens; quid est aliud causæ, cur repudietur,
nisi quod hominum aures vocem natura modu-
lantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in vo-
ce, non potest. numerus autem in continuatione
nullus est distinctio, & equalium & saepe va-
riorum intervallorum percussio, numerum con-
ficit; quem in cadentibus guttis, quod interval-
lis distinguuntur, notare possumus; in anni præ-
cipitante non possumus. Quod si continuatio
verborum hæc soluta multo est aptior, atque in-
cundior, si est articulis membrisque distincta,
quàm si continuata, ac producta; membra
illa modificata esse debebunt: quæ si in extre-
mo

no breuiora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus. Sic enim has orationis conuersiones Græci neminant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut quod etiam est melius, & iucundius, longiora. Atque hac quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt; quod eò sapius testificor, ut authoribus laudandis, ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hac aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, ne ea maiora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hac opera quotidiana, & peruagata expectare ista, que dici, dici volumus, neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus, sine vlla dubitatione, respondeo. Ego vero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi libello, me inuenisse, eloquentem: sed eò te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo vno meo diminueretur. Hæc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia, & hoc maxime, ornatur, ac limatur, formanda vobis oratio est. neque tamen

tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: ne
sunt hac rhythmicorum, aut musicorum acerrima
norma dirigenda: & efficiendum est illud
modo vobis, ne effluat oratio, ne vagetur, ne in-
sistat interius, ne excurrat longius, ut membris
distingnatur, ut conuersiones habeat absolutas.
Neque semper utendū est perpetuitate, & qua-
si conuersione verborum, sed sepe carpenda mē-
bris minutioribus oratio est, quæ tamen, ipsa mē-
bra sunt numeris vincienda. Neque vos pæan,
aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi,
ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non
vocati: consuetudo modò illa sit scribendi, atque
dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorūque
verborum iunctio nascatur à proceris numeris,
ac liberis, maxime heroo, & pæane priore, aut
cretico, sed variè, distinctèque considat. Nota-
tur enim maxime similitudo in conquiescendo:
& si primi & postremi illi pedes sunt hac ratio-
ne seruati, medij possunt latere: modò ne circui-
tus ipse verborum sit aut breuior quàm aures
expectent, aut longior quàm vires, atque anima
patiatur. Clausulas autem diligētius etiam ser-
uandas esse arbitror, quàm superiora, quòd in
his maximè perfectio, atque absolutio iudicatur.
Nam versus equè prima, & media, & extre-
ma pars attenditur: qui debilitatur, in quacun-
que sit parte titubatum. In oratione autem pri-
ma pauci cernunt, postrema plerique: quæ
quo

quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicium repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt ferè extremi seruandi, & notandi pedes, si modò non breuiora, & præcisa erunt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficiant, ut neque uis fatientur, qui audient, fastidio similitudinis: nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quod si Antipater ille Sidonius, ille, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliòsque variis modis, atque numeris fundere extempore, tantùmque hominis ingeniosi, ac memori valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quedam est res, incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta, ac praua diiudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque

que iudicio, quod ea sunt in communibus infixa
sensibus, acque earum rerum quenquam fundi-
tus natura voluit esse expertem. Itaque non so-
lum verbis arte positis moventur omnes, verum
etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque
est, qui teneat artem numerorum, ac modorum?
At in his si paulum modo offensum est, ut aut
contractione brevius fieret, aut productione lon-
gius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idē
fit in vocibus? ut à multitudine, & populo non
modo catervæ, atque conventus, sed etiam ipsi
sibi singuli discrepantes eiiciantur? Mirabile
est, cum plurimum in faciendo intersit inter do-
ctum, & rudem, quàm non multum differat in
iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit,
nisi naturam moveat, ac delectet, nihil sanè egis-
se videatur. Nihil est autē tā cognatum menti-
bus nostris, quàm numeri, atque voces: quibus
& excitamur, & incendimur, & lenimur, &
languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristi-
tiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis
carminibus est aptior, & cantibus, non neglecta,
ut mihi videtur, à Numa rege doctissimo, ma-
ioribusque nostris, ut epularum solemnum fi-
des, ac tibie, Saliorumque versus indicant:
maxime autem à Grecia vetere celebrata:
quibus utinam, similibusque de rebus dispu-
tari, quam de puerilibus his verborum trans-
lationibus maluissetis. Verum ut in versis
vulgus,

vulgus, si est peccatum, videt: sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëta non ignoscit, nobis concedit: tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quasi orbem verborum conficere nō possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebāt: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen: ut & illa essent paria, quæ dicerent, & equalibus interpirationibus vterentur. Exposui serè, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitū etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non sine nervis, ac viribus, & ea, quæ particeps virtusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fūco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palastra, non solum sibi vitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant; sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem

sitionem & condecentiam, sententiis verò ad
 gravitatem orationis utatur, ut ij, qui in armo-
 rum tractatione versantur. Formantur autē &
 verba, & sentētiæ penè innumerabiles: quod sa-
 tis scio notum esse vobis: sed inter conformationē
 verborum, & sententiarum hoc interest, quòd
 verborum tollitur, si verba mutaris, sententiarū
 permanet, quibuscunque verbis uti velis. Quod
 quidem vos etsi facitis, tamen admonendos pu-
 to, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod qui-
 dem sit egregium, atque mirabile: nisi in singulis
 verbis illa tria tenere, ut translatis utamur fre-
 quenter, interdūque factis, raro autem etiam
 peruetustis: in perpetua autem oratione, cum &
 conjunctionis lenitatem, & numerorum quā di-
 dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi lumi-
 nibus distinguenda, & frequentanda omnis ora-
 tio sentētiarum, atque verborum. Nam & com-
 moratio vna in re, permultum mouet, & illustris
 explanatio, rerūque quasi gerantur, sub aspe-
 ctum penè subiectio, quæ & in exponenda re
 plurimum valet, & ad illustrandū, id quod ex-
 ponitur, & ad amplificandū: ut iis, qui audient,
 illud, quod augebimus, quantum efficere oratio
 poterit, tantum esse videatur: & huic contraria
 saepe precisio est, & plus ad intelligēdum, quā
 dixeris, significatio, & distinctè cōcisa breuitas,
 & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à praece-
 ceptis Caesaris non abhorrens: & ab re non longa
 digres

digressio in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioq; quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi minuendive causa, veritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sententiae suae: tum illa, quae maximè quasi irreperit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis dissimulatio: quae est periucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur, deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel antè, vel postquam dixeris, vel cùm aliquid à te ipso reicias. Praemunio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio, quae est quasi cùm is ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitae imitatio vel in personis, vel sine illis, magnū quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos, vel maximè saepe autem etiam ad commouendos. Personarum ficta inductio, vel grauissimum lumen augendi, descriptio, errorum inductio, & in hilaritatem impulsio, antè occupatio: tum duo illa quae maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quaedam libera, atque etiam effrenatior augendi causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior

perior illa digressio, purgatio, conciliatio, latio,
 optatio, atque execratio. His ferè luminibus il-
 lustrant orationem sententia Orationis autem
 ipsius tanquam armorum, est vel ad usum com-
 minatio, & quasi petitio, vel ad venustatē ipsa
 tractatio. Nam & geminatio verborum habet
 interdum vim, lepōrem aliās, & paulum immu-
 tatum verbum, atque deslexum, & eiusdē ver-
 bi crebra tum à primo repetitio, tum in extre-
 mum conuersio, & in eadem verba impetus, &
 concursio, & adiunctio, & progressio, & eius-
 dem verbi crebrius positi quaedam distinctio, &
 reuocatio verbi, & illa quæ similiter desinunt,
 aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria
 referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est
 etiam gradatio quaedam, & conuersio, & ver-
 borum concinna transgressio, & contrarium, &
 dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & ex-
 clamatio, & imminatio, & quod in multis casi-
 bus ponitur, & quod de singulis rebus propositis
 ductū refertur ad singula, & ad propositū sub-
 iecta ratio, & itē in distributis supposita ratio,
 & permissio, & rursus alia dubitatio, & im-
 prouisum quiddā, & dinumeratio, & alia cor-
 rectio, & disputatio; & quod continuatum, &
 interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, &
 immutatio, & disunctio, & ordo, & relatio, &
 digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè,
 atq; horū similia, vel plura etiā esse possunt, quæ

sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus Selme ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse iam precipitans, me quoque hæc precipitè penè evolvere coëgit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa vulgaris, vsus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci, nunc quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque temporis congruere orationis unum genus. Nam & causæ capit is alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atq; parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli, & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli, festinationis, an otij.

an otij. Itaq; hoc loco nihil sanè est, quòd præcipi posse videatur, nisi vt figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis ijsdem vti ferè licebit, aliàs cõtentiùs, aliàs summissius: omniq; in re posse, quod deceat facere, artis, & naturæ est: scire quid, quãdòq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, vt aguntur. Actio inquam, indicendo vna dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cùm rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictũ videri solet, qui, cùm propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petatum est ab eo post ridie, vt legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationẽ eandem, aliam esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere fer-

retur? Quò me miser conferam? quò vertam? in-
capitoliumne? at fratris sanguine redundat. an
domum? matrèmmè vt miseram, lamentantém-
que videam, & abiectam? Quæ sic ab illo acta
esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici vt la-
crymas tenere non possent. Hæc eò dico pluri-
bus, quòd genus hoc totù oratores, qui sunt ve-
ritatis ipsius actores, reliquerūt, imitatores au-
tem veritatis histriones occupauerunt. Ac sine
dubio in omni re vincit imitationem veritas;
sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese,
arte profectò non egeremus verùm, quia animi
permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imi-
tanda est actione, perturbata sepe ita est, vt ob-
scuretur, atq; penè obruatur, discutienda sunt,
ea, quæ obscurant; & ea, quæ sunt eminètia, &
pròptea, sumèda. Omnis enim motus animi suum
quendam à natura habet vultum, & sonum, &
gestum: totùmq; corpus hominis, & eius omnis
vultus, omnesq; voces, vt nervi in fidibus, ita so-
nant, vt à motu animi quoq; sunt pulsa. Nam
voces, vt chordæ sunt intentæ, quæ ad quenque
tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda,
magna, parua: quas tamen inter omnes est suo
queq; in genere mediocris. Atq; etiam illa sunt
ab his delapsa plura genera, lene, asperum, con-
tractum, diffusum, còtinenti spiritui, intermissò,
fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, infla-
tum. Nullum est enim horù similium generum,
quod

quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt
 aëtori, ut pictori, expositi ad variendum colo-
 ris. Aliud enim vocis genus iracundia sibi su-
 mit, acutum, incitatum, crebro incidens,

Impius hortatur me frater, ut meos malis
 Manderem natos: (miser

& ea quæ tu dudum Autoni protulisti,

Serregare abs te ausus, - &

Ecquis hoc animadvertit? vincite. - &

Atreu ferè totus. Aliud misratio, ac mæror,
 flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

Quò nūc me vertā? quod iter incipiā ingredi?

Domum paternā mne? ane ad Pelia filia?

& illa,

O pater, ô Patria, ô Priami domus:

& quæ sequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus, demissū, & hæsitūs, & abiectum:

Multimodis sum circumuentus, morbo, exi-
 lio, atque inopia.

Tum paupor sapientiam mihi omnem ex animo
 expectorat,

Alter terribilem minitatur vita cruciatum, &
 necem:

Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta con-
 fidentia,

Quin refugiat timido sanguen, atq; exalbescat
 metus.

*Aliud vis ; contentum , vehemens , imminens ,
quadam incitatione grauitatis :*

*Iterum Thyestes Atreū attractum adueniē ,
Iterū iā aggreditur me , & quietū exuscitit .
Maior mihi moles , maius miscēdū est malū ,
Qui illius acerbū cor cōtundā , & cōprimam .
Aliud voluptas ; effusum , lene , tenerum , nila-
ratum , ac remissum :*

*Sed mihi cū retulit coronam ob collocandas
nuptias ,
Tibi ferebat : cū simulabat sese alteri dare ,
Tū ad te ludibūda doctē , & delicatē detulit .
Aliud molestia ; sine commiseratione graue
quiddam , & vno pressis , ac sono obductum :*

*Quatēpestate Paris Helenam in nuptis iun-
xit nuptijs ,*

*Ego tum grauida expletis iam ferē ad pa-
riendum mensibus ,*

*Per idem tempus Polydorum Hecuba par-
tu postremo parit .*

*Omnes autem hos motus subsequi debēt gestus ,
non hic verba exprimens scenicus , sed vniuer-
sam rem , & sententiam non demonstratione ,
sed significatione declarās , laterum inflexione ,
hac forti , ac virili , non ab scena & histrionibus ,
sed ab armis , aut etiam à palestra : Manus au-
tem minus arguta , digitis subsequēs verba , non
exprimens , brachium procerius proiectum qua-
si quoddam telum orationis : supplotio pedis in
conten*

contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi vultus est indices oculi. Nam hæc est vna pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere: neque verò est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio: nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti cõgruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet: ut autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quedam vis à natura data: quare etiam hæc imperiti, hæc vulgus, hæc denique barbari maxime commouentur. verba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem lingue

vv 5 societas

societate coniunctus est: sententiæq; sæpe acuta, non acutorum hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes mouet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet: quæ primum est optanda nobis, deinde quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci seruiatur, equidem magnopere censeo seruiendum. Sed illud videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo antè, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiã decet maxime. Nam ad vocem in dicendo obtinendam, nihil est utilius quàm crebra mutatio, nihil perniciosius quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatẽ, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licio cliente tuo literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut a contentione reuocaret. Audiuĩ me hercule, inquit Catulus, &

sæpe

sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republ. esse delapsos, quamquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum cinium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego nondum plenerationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc gradatim ascendere vocem, utile & suave est. Nam à principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandum est vocem salutare. deinde est quiddam contentioni extremum, quod tamen inferius est quam acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinit, & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quòque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni asferet suavitatem: sed fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustia coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum asferre plura se cupias, nò queas. Tu verò, inquit

Cato

Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum
iudicare, ita diuinitus, ut non à Gracis didicis-
se, sed eos ipsos hac docere posse videre. Me
quidem istius sermonis participem factum esse,
gaudeo, ac vellem ut meus gener sodalis tuus
Hortentius affuisset: quem quidem ego confido
omnibus istis laudibus, quas tu oratione com-
plexus es, excellentem fore. Et *Crassus*, Fore di-
cis? inquit: ego verò esse iam iudico, & tum iudi-
caui, cum, me consule, in senatu causam defen-
dit *Africa*, nupérq; etiam magis, cum pro *Bi-
thynia* rege dixit. Quamobrem rectè vides, *Ca-
tule*: nihil enim isti adolescenti neque à natura,
neque à doctrina deesse sentio, quo magis est ti-
bi, *Cotta*, & tibi, *Sulpiti*, vigilandum, ac labo-
randum: non enim ille mediocris orator vestra
quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, &
studio flagranti, & doctrina eximia, & memo-
ria singulari; cui quanquam faueo, tamen illum
tanto minorem præcurrere, vis honestum est.

Sed iam surgamus, inquit, nòsq; curemus,
& aliquando ab hac contentione
disputationis animos no-
stros, curámque
laxemus.

* * *

M. T.

M. T. CICERO- NIS DE CLARIS

ORATORIBVS LI-

BER, QVI DI-

CITVR

BRVTVS.

*V*M è Cilicia decedēs, Rhodum venissem, & eò mihi de Q. Hortensij morte esset allatum, opinione omnium maiorē animo cepi dolorem. Nam, & amico amisso, cum cōsuetudine iucunda, tum multorum officiorum cōiunctione me priuatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegij diminutam dolebam: qua in cogitatione & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudiciū dignitatis meae fecerat, & inauguratum ab eodem: ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd magna sapientium ciuium, bonorumq; penuria, vir egregius, cōiunctissimūque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebāmque quòd non, vt pleriq; putabant, aduersarium, aut ob-

treclat

tractatorem laudum mearū, sed socium potius;
 & cōsortem gloriosi laboris amiseram. Etenim,
 si in leuiorum artium studio memoria proditum
 est, poētas nobiles poētarū equalium morte do-
 luisse: quo tandem animo eius interitū ferre de-
 bui, cū quo certare erat gloriosius, quā omni-
 no aduersarium nō habere? cū praesertim non
 modò nunquam sit aut illius à me cursus impe-
 ditus, aut ab illo meus; sed contrā semper alter
 ab altero adiutus, & communicando, & mo-
 nendo, & fauendo. Sed, quoniam perpetua qua-
 dam felicitate vsus ille cessit è vita, suo magni,
 quā suorum ciuium tempore, & tum occidit,
 eum lugere facilius rempub. posset, si viueret,
 quā iuuare: vixitque tamdiu, quā licuit in
 ciuitate bene, beatēq; viuere: nostro incommodo
 detrimentōque, si est ita necesse, doleamus: illius
 verò mortis opportunitatem beneuolentia po-
 tius quā misericordia prosequamur, vt, que-
 tiescunque de clarissimo, & beatissimo viro co-
 gitemus, illum potius quā nosmetipsos dili-
 gere videamur. Nam, si id dolemus, quòd eo
 iam frui nobis non licet, nostrum est id malum:
 quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam,
 sed ad domesticam vtilitatē referre videamur:
 sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid accide-
 rit, angimur, summam eius felicitatem non sa-
 tis grato animo interpretamur. Etenim, si vi-
 ueret Q. Hortensius, cetera fortasse desidera-
 ret

ret una cum reliquis bonis, & fortibus ciuibus;
hunc autem & prater ceteros, aut cum paucis
sustineret dolorem, cum forum populi Rom. quod
fuiſſet quaſi theatrum illius ingenij, voce erudi-
ta, & Romanis, Græcisque auribus digna, ſpo-
liatum, atque orbatum videret. Equidem angor
animo, non conſiliis, non ingenij, non autoritatis
armis egere rempub. qua didiceram tractare,
quibusque me aſſuefeceram, quæque erant pro-
pria cum præſtantis in repub. viri, tum bene mo-
rata, & bene conſtituta ciuitatis. Quod ſi fuit in
repub. tempus vllum, cum extorquere arma poſ-
ſet è manibus iratorum ciuium boni ciuis autori-
tas, & oratio, tum proſectò fuit, cùm patrocini-
um pacis excluſum eſt aut terrore hominum,
aut timore. Ita nobiſmetiſſis accidit, vt, quan-
quam eſſent multo magis alia lugenda, tamen
hoc doleremus, quòd quo tempore atas noſtra,
perfuncta rebus ampliſſimis, tanquam in por-
tam conſugere deberet, non inertia, neque deſi-
dia, ſed otij moderati, atque honeſti, cùmque ipſa
oratio iam noſtra caneſceret, haberetque ſuam
quandam maturitatem, & quaſi ſenectu-
tem; tum arma ſunt ea ſumpta, quibus illi
ipſi, qui didicerant eis vti glorioſè, quemad-
modum ſalutariter vterentur, non reperie-
bant. Itaque ū mihi videntur, fortunatè, beateq;
vixiſſe, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxi-
me in noſtra, quibus cum autoritate, rerum quo
geſta

gestarum gloria, tum etiam sapiētiae laude perfruilicuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauiissimisq; curis iucunda sanē fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam, cum inambularem in Xysto, & essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum Tito Pomponio venerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita chari, itaq; iucundi, ut eorū aspectu omnis, qua me angebat, de repub. cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem noui? Nihil sanē, inquit Brutus, quod quidē aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de repub. esset silentiū, & aliquid audiremus potius ex te, quā te afficeremus vlla molestia. Vos verō, inquam, Attice, & præsente me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis: nam vestris primum literis recreatus, me ad pristina studiareuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Rectē, inquam, est visus: num mi istis scito literis ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad aspiciendā lucem esse reuocatū. Atque, ut post Cannensem illam calamitatē primum Marcelli ad Nolam praelius populus se Romanus erexit, posteaq; prospera

res deinceps multæ consecutæ sunt; sic post rerum
 nestrarum, & cōmunium grauissimos casus, ni-
 hil antè epistolam Bruti mihi accidit, quod vel-
 lem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines alle-
 naret meas. Tum Brutus, Volui id quidem effi-
 cere certè, & capio magnum fructum, si quidem
 quod volui tanta in re, consecutus sum: sed sci-
 re cupio, quæ te Attici literæ dele tauerint. Istæ
 verò, inquam, Brute, non modo delectationem
 mihi, sed etiam, vt spero, salutem attulerunt.
 Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus
 istuc tam præclarum literarum fuit? An mihi
 potuit, inquam, esse aut gratior vlla salutatio,
 aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo
 me hic affatus quasi tacentem excitauit? Tum il-
 le, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem re-
 rum memoriam breuiter, & vt mihi quidem vi-
 sum est, per diligenter complexus est? Istū ipsum,
 inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse.
 Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est
 quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste,
 quod tibi aut nouum, aut tanto vsui posset esse?
 Ille verò & noua, inquam, mihi quidem multa,
 & eam vtilitatem, quam requirebam: vt, expli-
 catis ordinibus temporum, vno in conspectu om-
 nia viderem: quæ cum studiose tractare cœpissè,
 ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit, ad-
 monuitque, Pomponi, vt à te ipso sumerem ali-
 quid ad me reficiendum, & quæ remunerandum,

xx

si non

si non pari, at grato tamen munere: quanquam
 illud Hesiodum laudatur à doctis, quod eadem
 mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam
 emulatiore, si possis. Ego autem voluntatem ti-
 bi profecto emetiar, sed rem ipsam nondum pos-
 se videor, idque ut ignoscas, à te peto. Nec enim
 ex nouis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde
 tibi reddam, quod accepi: sic omnis factus repres-
 sus, exustusque flos siti veteris vbertatis exa-
 ruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad
 quos omnis nobis aditus, qui penè solis patuit, ob-
 fructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in
 inculto, & derelicto solo, quod ita diligenter co-
 demus, ut impendis etiam augere possimus lar-
 gitatem tui muneris, modò idem noster animus
 efficere possit, quod ager, qui cum multis annos
 quieuit, vberiores afferre fruges solet. Tum ille,
 Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris, nec
 exigam nisi tuo commodo, & erunt mihi per-
 grata si solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, &
 expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi
 fortasse ego à te huius voluntarius procurator
 petam, quod ipse, cui debes, incommodo exactu-
 rum negat. At verò, inquam, tibi ego, Brute, non
 soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomina
 neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non, me-
 hercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem
 ausus sum: nam hunc qui negat, video flagitato-
 rem, non illum quidem tibi molestum, sed assi-
 duum

daum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius,
 Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto.
 Videor enim iam te ausurus esse appellare, quo-
 niam longo intervallo modò primum animad-
 uerti paulò te hilariorẽ. Itaque, quoniam id,
 quod mihi deberetur, se exacturum professus
 est: quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id?
 inquam. Vt scribas, inquit, aliquid. iam pridem
 enim conticuerunt tuæ literæ. Nam, vt illos de
 Rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepi-
 mus, eisque nosmetipsi ad rerum naturalium
 memoriam comprehendendam impulsì, atque
 incensì sumus. Sed illa, cum poteris; atque, vt
 possis, rogo. Nunc verò, inquit, si es animo va-
 cuo, expone nobis quod querimus. Quidnam est
 id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano in-
 choasti de oratoribus, quando esse cœpissent,
 qui etiam, & quales fuissent. Quem ego ser-
 monem cum ad Brutum tuum, vel nostrum
 potius detulissem, magnopere hic audire se
 velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum
 te sciremus esse vacuum. Quare si tibi est com-
 modum, eade illa, quæ cœperas, & Bruto, &
 mihi. Ego verò, inquam, si potnero, faciam
 vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo pau-
 lum animum, aut sanè (si potes) libera. Nem-
 pe igitur hinc tum Pomponi ductus est sermo,
 quod erat à me mentio facta, causam Doiota-
 ri fidelissimi, atque optimi regis ornatissimi, &

copiosissimè à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonē, tēque Bruti dolentem vicem, quasi deflexisse iudiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuiti, crebrò in mentem venit vereri, ecquodnā curriculum aliquando sit habitura tua, & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, & cum tibi etas nostra iam cederet, fascēsque summitteret, subito in ciuitate cū alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquētia, obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus, & gloria, quàm studium ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentia vera dat operam, dat prudentiae, quae ne maximis quidem in bellis equo animo carere quisquā potest. Praclarè, inquam, Brute, dicis: eoque magis ista dicendi laude delector, quòd cetera, quae sunt quondam habitata in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quò facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idē placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam

statuam confedimus. Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit eius, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verò sine vlla dubitatione confirmauerim, siue illa, arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem esse omnium difficillimam, Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum vnaqueque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ, cum eloquentie studio sit incensa, tandiuq; excellat in ea, præstetq; ceteris; tamen omnes artes vetustiores habet, & multo antè non inuētas solū, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia: in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ, quæ in vrbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis, & literis oratio est cœpta mandari: tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui, non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quamquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulo seniorē etiam Solonem, posteaque Clisthenem,

multum, ut temporibus illis, valuisse dicēdo. Post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspicī, Themistocles fuit, quem constat cum prudentia, tum etiā eloquentia praestitisse. Post Pericles, qui, cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus, Cleonem etiā temporibus illis turbulentum illum quidem ciuē, sed tamen eloquentē constat fuisse. Huic aetati suppare Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus vigerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maximē potest: grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quātam vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio, tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippias Eleus, in honore magno fuit, alique multis temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sanē verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. In opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Huius ex uberissimis sermonibus extiterunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed hac, in qua de bonis rebus, & ma

& malis, deq; hominum vita, & moribus dispu-
 tatur, inuenta dicitur. quod quoniam genus ab
 hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos a-
 liud in tempus reijciamus: ad oratores, à quibus
 digressi sumus, reuertamur. Exstitit igitur iam
 senibus illis, quos paulò antè diximus, Isocrates
 (cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam
 patuit, atque officina dicendi) magnus orator, et
 perfectus magister, quanquam forensi luce ca-
 ruit, intrâq; parietes aluit eam gloriam, quam
 nemo quidem, meo iudicio, est postea consecutus.
 is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios:
 & cum cætera melius quàm superiores, tum pri-
 mus intellexit etiam in soluta oratione, dum
 versum effugeret, modum tamen, & numerum
 quendam oportere seruari. Ante hunc enim, ver-
 borum quasi structura, & quedam ad nume-
 rum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non
 apparebat eam dedita opera esse quæsitam, quæ
 forsitan laus sit: veruntamen natura magis,
 tum casu nonnunquam, quàm aut ratione ali-
 qua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura
 circumscriptione quadam verborum compre-
 hendit, concluditque sententiam: quæ, cum aptè
 constructa verbis est, cadit etiam plerumque
 numerosè. Nam & aures ipsa, quid plenum,
 quid inane sit, iudicant, & spiritus quasi neces-
 sitate aliqua verborum comprehensio termina-
 tur: in quo non modò deficere, sed etiam laborare

turpe est. Tum fuit *Lysias*, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregie subtilis scriptor, atq; elegans, quem iam propè audeas oratorem perfectum dicere: nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, *Demosi-*
nem facile dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (vt ita dicam) subdolè, nihil versutè, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius; nihil contrà grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic *Hyperides* proximus, & *Aeschines* fuit, & *Lycurgus*, & *Dinarchus*, & is, cuius nulla extant scripta, *Demades*, alique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam, & vt opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus vsque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. *Phalereus* enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horū omnium, sed non tam armis institutus, quàm palastra: itaq; delectabat magis *Athenienses*, quàm inflammabat: processerat enim in solè, & pulverem, non vt è militari tabernaculo, sed vt è *Theophrasti* doctissimi hominis umbraculo. Hic primis inflexit orationē, & eam mollem, teneramque reddidit: & suavis, sicut fuit, videri maluit, quàm gravis: sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua per-

fingeret: & tantum ut memoriam concinnitatis
 sue, non (quemadmodum de Pericle scripsit
 Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relin-
 queret in animis eorum, à quibus esset auditus.
 Vidēsne igitur, ut in ea ipsa vrbe, in qua & na-
 ta, & alta sit eloquētia, quā ea sero prodierit
 in lucem? Siquidem ante Solonis etatem, & Pi-
 sistrati, de nullo ut diserto memoria proditū est.
 At hi quidem, ut pop. Rom. etas est, senes; ut
 Atheniensium secula numerantur, adolescen-
 tes debent videri. Nā, etsi, Seruio Tullo regnan-
 te, vixerunt, tamen multo diutius Athenæ iam
 erant, quā est Roma ad hodiernum diem: nec
 tamen dubito, quin habuerit vim magnam sem-
 per oratio. Neque enim iam Troici temporibus
 tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Ho-
 merus, & Nestori, quorum alterum vim habere
 voluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset
 honos eloquentiæ: neque ipse poëta hic tam idem
 ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius
 etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis
 fuit ante Romulum: siquidem non infra supe-
 riorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina La-
 cedæmoniorum astricta legibus. Sed studium
 eius generis, maiórque vis agnoscitur in Pisi-
 strato. Denique hunc proximo seculo Themisto-
 des infecutus est, ut apud nos, per antiquum: ut
 apud Atheniēses, non ita sanè vetus. Fuit enim,
 regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non

ita pridem dominatu regio liberata nam bellum
Volscorum illud gravissimū, cui *Coriolanus* exul
interfuit, eodem serè tempore, quo *Persarum* bel-
lum fuit, similisq; fortuna clarissimorum virorū.
Siquidem vterque, cum ciuis egregius fuisset, po-
puli ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit,
conatūq; iracundie suæ morte sedavit. nā, etsi
aliter est apud te, *Attice*, de *Coriolano* concede
tamen, vt huic generi mortis potius assentiar. At
ille videns, Tuo verò, inquit, arbitratus, quoniam
quidem concessum est, rhetoribus ementiri in hi-
storiis, vt aliquid dicere possit argutius. Vt enim
tu nunc de *Coriolano*, sic *Clitarchus*, sic *Strato-
cles* de *Themistocle* fluxit. Nam quem *Thucydi-
des*, qui & *Atheniensis* erat, & summo loco na-
tus summusq; vir, & paulò atate posterior, tan-
tum mortuum scripsit, & in *Attica* clam huma-
tum, addidit fuisse suspicionem, veneno sibi con-
scivisse mortem: hunc isti aiunt, cum taurum im-
molavisset, excepisse sanguinem patera, & eo
poto, mortuum concidisse. Hanc enim mortem
rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors
vulgaris nullam præbebat materiem ad orna-
tum. Quare, quoniam tibi quadrat, omnia fuisse
in *Themistocle* paria, & *Coriolano*, pateram
quoque à me sumas licet, præbebo etiā hostiam,
vt *Coriolanus* sit planè alter *Themistocles*. Sit
sanè, inquā, vt lubet de isto, & ego cautius post-
hac historiam attingā, te audiente, quem rerum

Roman

Romanarum autorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinā: quæ quanquā tum nulla erat dicendi, tamē ab Anaxagora Physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis abstrusisq; rebus ad causas forēses, popularesq; facillè traduxerat. Huius suauitate maximè hilarata sunt Athenæ, huius vbertatem, & copiam admirata, eiusdem vim dicēdi, terrorēque timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in cōstituentibus Remp. nec in bella geren- tibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiiq; socia, & iam bene constituta ciuitatis quasi alumna quædā eloquētia. Itaque ait Aristoteles, cum sublati in Sicilia tyranni, res priuatae longo intervallo iudiciis repeterētur, tū primū (quod esset acuta illa gens, & contro- uersa natura) artem, & præcepta Siculos Cora- cem, & Tesiam conscripsisse. nam antea nemi- nem solitū uia, nec arte, sed accuratè tamen, & de scripto plerosque dicere; scriptasque fuisse, & paratas à Protagora rerum illustrium disputa- tiones, quæ nunc cōmunes appellantur loci Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, vituperationesque conscripsisset: quod indicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere posse laudando, vituperandōque rursus affi-

affligere. Huic Antiphonem Rhamnusium similia quædam habuisse conscripta, quo neminẽ unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primò profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis cõpisse, artem remouisse. Similiter Isocratẽ primò artem dicendi esse negauisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis vterentur: sed, cum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis in iudicio circumueniretur) sæpe ipse in iudicium vocaretur, orationes alijs destitisse scribere, totũque se ad artes componendas transfulisse. Et Græcia quidẽ oratorum patrus, atque fonteis vides, ad nostrorum annalium rationem veteres, ad ipsorum sanè recentes. Nam, antequam deletata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, & bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiũ oratorem, aut Corinthiũ, aut Thebanũ scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda docto homine suspicari libet. Lacedæmonium verò vsque ad hoc tempus audiri fuisse neminem. Menelam ipsum, dũcem illum quidẽ tradit Homerus, sed pauca dicentem.

Ex

Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet. At verò extra Graciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illi stre oratorum nomen reddiderunt. Nam vt semel è Pireao eloquentia euecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, vt se externus oblincret moribus, omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis quas sanitatem perderet, ac loqui penè dediceret. Hinc Asiatici oratores, non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes, Rhodij saniores, & Atticorum similiores. Sed de Gracis hactenus. etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, ista verò, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora quam vellem. Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet, aut celeritatem ingenij Lucio Bruto illi nobilitatis vestræ principi defuisse? qui de matre suauanda ex oraculo Apollinis tam acutè, argutèque conieceroit? qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit? qui potentissimum regem, clarissimi regis filium expulerit, ciuitatèque perpetuo dominatoliberatâ magistratibus annuis, legibus, iudiciisque

cisq; de iunioribus? qui collega suo imperiū abrogaverit, ut è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret? quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripā Anienis ad tertium miliariū consedisset, eūque montem, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam causam maximū esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem inuidiam, plebem in patres incitatam, legibus, & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iam iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: T. Coruncanum, quod ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curium, quod is Trib. pleb. inter rege Appio Caco diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Consul non accipiebat, patres antè auctores fieri cogerit: quod fuerit permagnum, nondum leges Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popilij ingenio suspicari, qui cum C. O. S. esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum lana faceret, quod erat flamen Cermalis, plebs contra

tra patres concitatione, & seditione nuntiata, ut
 ut erat lana amictus, ita venit in concionem, se-
 ditionemque cum autoritate, tum oratione seda-
 uit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino
 tum vllum eloquentie premium fuisse, nihil sa-
 nè mihi legisse videor, tantummodo coniectura
 ancor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flami-
 nius, is qui Trib. pleb. legem de agro Gallico, &
 Piceno viritim diuidendo tulerit, qui C. O. S.
 apud Thrasimenum sit interfectus, ad populum
 valuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Ver-
 rucosus orator habitus est temporibus illis: & Q.
 Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L.
 Veturio Philone Consul fuit. Quem verò extet,
 & de quo sit memorie proditum eloquentem
 fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Corne-
 lius Cethegus, cuius eloquentie est autor, & ido-
 neus quidem mea sententia, Q. Ennius, praefer-
 tim cum & ipse eum audiuisset, & scribat de
 mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitia causa
 esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono
 (ut opinor) annali,

Additur orator Cornelius suauiloquenti

Ore Cethegus Veturio collega Philoni

Filius, - & oratorem appellat, & suavi lo-
 quentiam tribuit: quae nunc quidam non tam
 est in plerisq; latrant enim iam quidā oratores,
 non loquuntur, sed est ea laus eloquentiae certe
 maxima.

Is dō

*Is dictus ollis popularibus olim,
 Qui tum vivebāt homines, atque ævum agi-
 tabant,*

Flos delibatus populi-

*Probè verò. Vt enim hominis decus ingenium, sic
 ingenij ipsius lumen est eloquentia : qua virum
 excellentem præclare tum illi homines florem
 populi esse dixerunt,*

*Suadæq; medulla. αἰσθῆς, quam vocant Graeci,
 cuius effector est orator, hanc suadam appel-
 lauit Ennius : eius autem Cethegum medullam
 fuisse vult, ut quā deam in Periclis labris, scri-
 psit Eupolis seßitauisse, huius hic medullam no-
 strum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus
 COS. cum P. Tuditano fuit bello Punico secun-
 do, Quæstorque his consulibus M. Cato, modò
 planè annis CXL. ante me consulem: & id ipsum
 nisi vnius esset Ennij testimonio cognitum, hunc
 vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione ob-
 ruißet. Illius autem ætatis, qui sermo fuerit, ex
 Nævianis scriptis intelligi potest, Huius enim con-
 sulibus, ut in veteribus commentariis scriptum
 est, Nævius est mortuus : quanquam Varro no-
 ster diligentissimus investigator antiquitatis,
 putat in hoc erratum, vitamque Nævij produ-
 cit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Por-
 cio, viginti annis post illos, quos antè dixi, COS.
 mortuus est, Catone Censore. Hunc igitur Ce-
 thegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX.
 post*

post eum fuit C O S. eum nos, ut perueterem habemus, qui *L. Martio, M. Manilio* C O S. mortuus est annis L X X X I I I. ipsis antè me consulem. Nec verò habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem *Appij Caci* oratio hac ipsa de *Pyrrho*, & nonnulla mortuorum laudationes fortè delectant; & hercules, hæ quidem extant. Ipsa enim familie sua quasi ornamenta, ac monumenta seruabant, & ad vsum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam: quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mēdosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, & ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus: ut si ego me à *M. Tullio* esse dicerem, qui *Patrius* cum *Ser. Sulpitio* C O S. anno decimo post exactos reges fuit. *Catonis* autem orationes non minus multa ferè sunt, quàm *Attici Lysia*, cuius arbitror plurimas esse. Est enim *Atticus*, quoniam certè *Athenis* est & natus, & mortuus, & functus omni cisiui munere: quanquam *Timæus* eum, quasi *Licinia*, & *Mutia* lege repetit *Syracusas*: & quodammodo est nonnulla in his etiam inter ipsos similitudo: acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille *Græci* ab

omni laude felicior. Habet enim certos sui, studiosos, qui tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consecretant, quos valetudo (modo bona sit) tenuitas ipsa delectat, quanquam in *Lysia* sunt saepe etiam lacerti, sic ut & fieri nihil possit valentius: verum est certe genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem verò quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis novis omnino? At quem virum, dii boni: mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco querimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in vituperando? in sententiis argutior? in docendo, edisserendoque subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim (& verbis, & rebus illustribus: licet ex his eligant ea, quæ notatione, & laude digna sint, omnes oratoriae virtutes in eis reperientur. Iam verò Origines eum quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis iam antè seculis & *Philisto Syracusio*, & ipsi *Thucydidi*. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, efficit *Theopompus* elatione, atque altitudine orationis suæ, quod idem *Lysia* *Demosthenes*: sic *Catonis* luminibus obstruxit hac posteriorum quasi exaggerata altitudo oratio.

Sed

Sed & in nostris in scitia est, quod ij ipsi, qui in
 Grecis antiquitate delectantur, eaque subtili-
 tate, quam Atticam appellant, hanc in Catone
 non noverunt quidem: Hyperidæ volunt esse, &
 Lysie: laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico ge-
 nere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id qui-
 dem, atque utinam imitarentur, nec ossa solum,
 sed etiam sanguinem: gratum est tamen, quod
 volunt. Cur igitur Lysias, & Hyperides ama-
 tur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est
 huius sermo, & quadam horridiora verba, ita
 enim tum loquebantur. Id mihi, quod tum ille
 non potuit; & adde numeros, & aptior sit ora-
 tio: ipsa verba compone, & quasi coagmenta,
 quod ne Greci quidem veteres factitauerunt:
 iam neminem antepones Catoni. Ornari oratio-
 nem Greci putant, si verborum immutatio-
 nibus utantur, quos appellant *τρίπαις*, & sen-
 tentiarum, orationisque formis, quæ vocant
ἐκφράσις: non verisimile est quam sit in utro-
 que genere & creber, & distinctus Cato. Nec
 vero ignoro, nondum esse satis politum hunc ora-
 torem, & quarendum esse aliquid perfectius:
 quippe cum ita sit ad nostrorum temporum ra-
 tionem vetus, ut nullius scriptum extet dignum
 quidem lectione, quod sit antiquius, sed ma-
 iore honore in omnibus artibus, quam in hac
 dicendi, versatur antiquitas. Quis enim
 eorum, qui hæc minora animadverunt, non-

intelligit Canachi signa rigidiora esse, quàm ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora quàm Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, iam tamen, quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & iam planè perfectæ, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui nō sunt vñ plus quàm quatuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. At in Actione, Nicomacho, Protogene, Apelle, iam perfectæ sunt omnia, & nescio, an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. Nihil est enim simul & inuentum, & perfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poætæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

Quos olim Fauni, vatēsque canebant?

Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat.

Nec dicti studiosus erat Ante hunc,
ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet: nā & Odyssea latina est, sic tanquam opus aliquod Dadali, & Liuiæ fabula non satù dignæ, quæ iteram legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Claudio Ceci filio, & M. Tuditano c o s s. docuit, anno ipso
ante

antè quàm natus est Ennius, post Romam conditam autem CCCC.X. vt hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo quintum consule captum Tarento scripsit Liuium annis XXX. postquam eum fabulam docuisse, & Atticus scribit, & nos in antiquis commētarijs inuenimus. Docuisse autē fabulam annis post XL.C. Cornelio, Q. Minatio C O S S. ludis Lucētijs, quos Salinator Senensi praelio vouerat. In quo tantus error Accij fuit, vt his C O S S. XL. annos natus Ennius fuerit: cui cum equalis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ij, qui multas docuerāt ante hos C O S S. & Plautus, & Nauius. Hæc si minus apta videntur huic sermōni, Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio, illustrium hominum ætates, & tempora persequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligētiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intelligis, atq; vtinā extarent illa carmina, quæ multis sæclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuijs de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamen illius, quem in vatibus, & Fauni enumerat Ennius, & bellum Punicum quasi Myronis opus dele-

Etat. Sit Ennius sanè, vt est certè: perfectior: qui si illum, vt simulat, cõtemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat:

Scriptore (inquit) alij rem versibus, & la-
culentè quidè scripserunt, etiam si minus quàm
tu, polite. Nec verò tibi aliter videri debet, qui a
Nenio vel sumpstisti multa, si fateris; vel, si ne-
gas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores
natus fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maxi-
mus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui
cum superiore Africano consul fuit. Ipsum
Scipionem accepimus non infantem fuisse: filium
quidem eius, is qui hunc minorem Scipionem a
Paulo adoptauit, si corpore valuisset, in primis
habitus esset disertus: indicant cum oratiuncu-
le, tum historia quadam Græca scripta dulcis-
simè. Numerusque eodem fuit Sex. Aelius, iuris
quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam
ad dicendum paratus. De minoribus autem C.
Sulpitius Gallus, qui maximè omnium nobi-
lium Græcis literis studuit: isq; & oratorum in
numero est habitus, & fuit reliquis rebus orna-
tus, atque elegans. Iam enim erat vnctior qua-
dam, splendidiorq; consuetudo loquendi. Nam
hoc Pretore ludos Apollini faciente, cum Thy-
stem fabulam docuisset, Q. Martio, Cn. Serui-
lio C O S S. mortem obiit Ennius. Erat iisdem
temporibus T. Gracchus P. F. quibus C O S. &
Censor

Censor fuit, cuius est oratio Græca apud Rhodios, quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Naficam, qui est Corculum appellatus, qui item bis c o s. & Censor fuit, habitum eloquentem. M. alium illius, qui sacra acceperit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cū C. Figulo c o s. fuit, Q. Nobiliorem M. filium iam patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cum Triumuir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum huius Q. filij collegam, non in desertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus Aphricani pater personam principis ciuis facile dicendo tuebatur, At verò etiam, cum Catone viuo, qui annos quinq; & LXXX. natus excessit e vita, cum quidē eo ipso anno contra Seruium Galbā ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptā reliquit. Sed, viuo Catone, minores nati multi vno tempore oratores floruerūt. Nam & A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui consul cū L. Lucullo fuit, & literatus, & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quēdam etiam Ser. Fuluius, & vnā Ser. Fabius Pictor, & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusq; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdē ferē laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filij consulares fuerūt, in primis est habitus elo-

quens, qui pro L. Cotta dixit, accusante *Aphricanos*, cuius & alia sunt orationes, & contra T. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lelius & P. Aphricanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenij oratorum potest. Sed inter hos etate paulum his antecedens sine controversia Ser. Galba eloquentia prestitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia prestitisse, exiliores orationis sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Lelij, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam ut appareant. De ipsius Lelij, & Scipionis ingenio, quanquam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lelio illustrior. At oratio Lelij de collegis, non melior quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Lelij quicquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius, sed multo tamen vetustior, & horridior ille quam Scipio: & cum sint in dicendo varia voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam uti paulo magis priscus Lelius

Laelius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam, ut ex bellica laude aspirare ad *Aphricanum* nemo potest, in quo ipsa egregium *Viriati* bello reperimus fuisse *Laelium*: sic ingenij, literarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utriq; primas, priores tamē libenter deferunt *Lelio*. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, *Smyrnae* me ex *P. Rutilio Rufo* audiuisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex *S. C. P. Scipio & D. Brutus* (ut opinor) *C. O. S. S.* de re atreci, magnaq; quererent. Nam, cum in sylva sua ita facta cedes esset, notiq; homines interfecti, insimulareturq; familia, partim etiā liberi societatis eius, quae pecuaria de *P. Cornelio, L. Mummi*o censoribus redemisset, decreuisse senatum, ut de ea recognoscerent, & statuerent Consules. causam pro publicanis accuratē, ut semper solitus esset, elegantēque dixisse *Laelium* Cum consules, re audita, amplius de consilij sententia pronuntiassent, paucis interpositis diebus, iterū *Laelium* multo diligentius, meliusq; dixisse: iterūmq; eodem modo a consulibus rem esse prolatam: tum *Laelium*, cum eum socij domū reduxissent, egissentq; gratias, & ne defatigaretur, orauissent,

locutum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum
 causa studiosè, accuratèq; fecisse, sed se arbitra-
 ri causam illam à Ser. Galba, quod is in dicēdo
 ornatior, acriorq; esset, gravius, & vehementius
 posse defendi. Itaq; autoritate C. Laliū publica-
 nos causam detulisse ad Galbam: illum autem,
 quod ei viro succedendum esset, verecundè, &
 dubitanter recepisse: vñ quasi comperandina-
 tus, medium diem fuisse, quem totum Galbam
 in consideranda causa, componendāq; posuisset.
 & cum cognitionis dies esset, & ipse Rustilius
 rogatus sociorum domum ad Galbam manè re-
 nisset, vt cum admoneret, & ad dicendū tempus
 adduceret, vsq; illum, quoad ei nunciatum esset,
 consules descendisse, omnibus exclusis, commen-
 tatum in quadam testudine cum seruis literatū
 fuisse, quibus aliud dictare eodem tempore so-
 litus esset. interim, cum esset ei nuntiatum, tem-
 pus esse, exisse in ades eo colore, & ijs oculis, vt
 exisse causam, non commentatum putares. Ad-
 debat etiam, id quod ad rem pertinere putabat,
 scriptores illos malè multatos exisse cum Gal-
 ba. Ex quo significabat, illum non in agendo so-
 lum, sed etiam in meditando vehementem, atq;
 incensum fuisse. Quid multa? magna expecta-
 tione, plurimis audientibus, coram ipsa Lalia,
 sic illam causam tanta vi, tantāque gravitate
 dixisse Galbam, vt nulla ferè pars orationis si-
 lentio prateriretur. Itaq; multis querelis, mul-
 tāq;

tâq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse. Ex hac *Rutiliana* narratione suspicari licet, cum due summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera graviter agendi, ad animos audientium permonendos; multoq; plus proficiat is, qui inflammet indidem, quàm ille, qui doceat, elegantiam in *Lelio*, vim in *Galba* fuisse. Quae quidem res tum maxime cognita est, cum, *Lusitanis* à *Servio Galba* Praetore cōtra interpositam (ut existimabatur) fidem interfectis; *T. Libone* Tribuno pleb. populum incitante, & rogationem in *Galbam* privilegij similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) *M. Cato* legem suadens in *Galbam* multa dixit: quam orationem in *Origines* suas retulit, paucis antè quàm mortuus est an diebus, an mensibus? Tum igitur recusans *Galba* pro sese, & populi *Romani* fidem implorans, cum suos pueros, tum *C. Galli* etiam filium flans commendabat, cuius orbitas, & sletus mirè miserabilis fuit, propter recentem memoriam clarissimi patris: isq; se tum eripuit flamma, propter pueros, misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit *Cato*. Atq; etiam ipsum *Libonem* non infantem video fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum haec dixissem, & paulum interquievissem, Quid igitur, inquit, est causa, *Brutus*, si tanta virtus in oratore *Galba*

Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forem: plerique enim scribuntur orationes habitae iam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint. Alios, quod melius putent dicere se posse quam scribere, quod per ingeniosos hominibus, neque satis doctis plerumque contigit, ut ipsi Galbae: quem fortasse vis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat: efficiebaturque, ut & incitata, & grauis, & vehemens esset oratio: dein cum otiosius stylum prehenderat, motusque omnis animi tanquam ventus hominem defecerat, flaccebat oratio: quod is, qui limatius dicendi consecrantur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, quia ille utens, eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest, isque cum consedit, omnis

illa vis & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lalius mens spirare etiam in scriptis, Galba autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummius fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurcius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multa sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indifertus fuit. C. verò filius eius disertus Caiusque Tuditanus cum omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui iniuria accepta, fregit T. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At verò M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, usdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus: & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur & lenitas apparuisse illa Gracorum, & verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stylus. Hunc studiosè duo adolescentes ingeniosissimi, & propè equales C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi

cendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerō.
 Q^uenim Pompeius non contēptus orator tempo-
 ribus illis fuit, qui summos honores, homo per se
 cognitus, sine vlla commendatione maiorum est
 adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, nō elo-
 quentia, sed dicendo tamen, homo non liberali-
 tate, vt alij, sed ipsa tristitia, & seueritate pu-
 popularis: cuius quidem legi tabellariæ. M. An-
 tius Briso Trib. pl. diu restitit, M. Lepido con-
 sule adiunãte. Eãq; res Publio Aphricano ri-
 tuperationi fuit, quod eius autoritate de senten-
 tia deductus Briso putabatur. Tum duo Capi-
 nes multum clientes consilio, & lingua, plus
 autoritate tamen, & gratia sublenabant. Sed
 Pompeij sunt scripta nec nimis extenuata (quā-
 quam veterum est similis) & plena prudentia.
 P. Crassum valde probatū oratorem iisdem se-
 rē temporibus accepimus, qui & ingenio valuit,
 & studio, & habuit quasdam etiam domesticas
 disciplinas. Nam & cū summo illo oratore Ser-
 gio Galba, cuius C. filio filiam suam collocave-
 rat, affinitate sese deuinxerat; & cū esset P.
 Mutij filius, fratrēque haberet P. Scauolam,
 domi ius ciuile cognouerat. In eo industriã con-
 stat summam fuisse, maximāq; gratiam, cum
 & consuleretur plurimum, & diceret. Horum
 etatibus adiuncti duo. C. Fannij, Cuij, M. Anto-
 filij fuerunt: quorum C. filius, qui consul cum
 Domitio fuit, vnā orationem de socijs, & no-
 minat

mine Latino cōtra Gracchum reliquit, suā & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannij? nam varia opinio pueris nobiserat: alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo, quem significat valde doctū esse Lucilius: alij multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audini equidem ista inquam, de maioribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem, eāmq; suspicionē propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa videatur. verus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris obiecisset, praesertim cum Fannius nūquam sit habitus elinguis: nam & causas defensitavit, & tribunatus eius arbitrio, & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Laliij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto (quem, quia cooptatus in augurū collegium non erat, nō admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scauolam sibi minorem natu generum praeluisset: cui tamen Lalius se excusans, non genere minori dixit se illud, sed maiori filia detulisse.) Is tamen instituto Laliij Panatium audiuerat.

Eius

Eius omnis in dicēdo facultas, ex historia ipsius, non ineleganter scripta perspicī potest: quæ neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Multius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium: is oratorum in numero non fuit: iuris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Calius Antipater scriptor (quem admodum videtis) fuit, ut temporibus illis luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Utinam in Tiberio Graccho, Caioque Carbone talis mens ad Remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profectò nemo his viri gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum (ad quem ex invidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat) ab ipsa Rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria se à seueritate iudicū vindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atque hoc, memoria patrum teste, dicimus. Nā & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæq; plenissima. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Gracchus literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos à Gracia magistros: in enim adolescens Diophanem Mitylenæum, Graciæ temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenij

aug

augendi, & declarandi fuit. Carbo, quoad vita
 suppeditavit, est in multis iudiciis, causisque co-
 gnitus. Hunc qui audierant prudentes homines,
 in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi
 contubernalem in consulatu fuisse narrabat, ca-
 norum oratorem, & volubilem, & satis acrem,
 atque eundem & vehementem, & valde dulcē,
 & perfacitū fuisse dicebat: addebat industrium
 etiam, & diligentem, & in exercitationibus, cō-
 mentationibūque multum opera solitum esse po-
 nere. Hic optimus illis temporibus est patronus
 habitus, eoque forum tenente, plura fieri iudicia
 ceperunt: nam & quæstiones perpetuæ, hoc ado-
 lescente, constitutæ sunt, quæ antea nullæ fue-
 runt. L. enim Piso Tribunus ple. legem primus
 de pecuniis repetundis, Conforino, & Manilio
 Coss. tulit. Ipse etiam Piso & causas egit, & mul-
 tarum legum aut autor, aut dissuasor fuit: usq; &
 orationes reliquit, quæ iam evanuerunt, & an-
 nales sanè exiliter scriptos: & iudicia populi,
 quibus aderat Carbo, iam magis patronum de-
 siderabant, tabella data: quā legem L. Cassius,
 Lepido, & Mancino Coss. tulit. Vester etiam D.
 Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio
 poeta sum audire solitus, & dicere non incultè
 solebat, & erat cū literis Latinis, tum etiam
 Græcis, ut temporibus illis, satis eruditus: quæ
 tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L.
 Pauli nepoti. Et verò ante maximum illum

z z

Scipio

Scipionem, quo duce privato T. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad Rempubl. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentie dicitur. Hisdemque temporibus L. Furius Pilus perbene Latine loqui putabatur, literatiusque quam ceteri. P. Scauola valde prudenter, & acutè, paulo etiam copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appij Claudij volubilis, sed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato. Aphricani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem amulus P. Decius fuit, non infans ille quidem; sed, ut nota, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam, iterum Tribunum fecit, vir & oratione gravis, & auctoritate; eique proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum aetate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste Consulibus, Quæstor Gracchus, Tribunus Pennus, illius M. F. qui cum Q. Aelio Coss. fuit: sed omnia in summa sperans, aeditius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. Is adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, & Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter li-

cet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit
 laudem, & uterque in multis causis versatus
 erat. In quibusdam laudandis viris etiam se
 maximi ingenij non essent, probabilis tamen
 industrie: quanquam is quidem non omnino
 ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neq;
 enim refert videre, quid dicendū sit, nisi id queas
 solatē, & suaviter dicere: ne id quidem satis est,
 nisi id quod dicitur, sit voce, vultu, motuq; con-
 ditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua
 etiam si quid bene dicitur, adiuuante natura, ta-
 men id, quia fornitū fit, semper paratum esse nō
 potest. In Scauri oratione sapientis hominis, &
 recti gravitas summa, & naturalis quedam
 inerat autoritas: non ut causam, sed ut testi-
 monium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc
 dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum
 videbatur, ad senatoriam verò sententiam, cu-
 ius erat ille princeps, vel maximē: significabat
 enim non prudentiam solū, sed, quod maximē
 rem continebat, fidem. Habebat hoc à natura
 ipsa, quod à doctrina non faciliē posset: quan-
 quam huius quoque ipsius rei, quemadmodum
 scis, praecepta sunt. Huius & orationes sunt,
 & tres ad L. Fusidium libri scripti de vita
 ipsius acta, sanē utiles, quos nemo legit, at Cyri-
 ritam, & disciplinam legunt, praeclaram illam
 quidem, sed neque tam rebus nostris aptam,
 nec tamen Scauri laudibus antepponendam.

Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & seверо genere dicendi versatus est, & vterq; natura vehemens, & acer. Itaq; cum vna consulum petiuisent, non ille solum qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorum, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocauit, multaq; opera, multaq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat. Sūt eius orationes ieiune, multa præclara de iure, doctus vir, & Græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, sed tamē exile, nec satis populari assensionem accommodatum. Itaque illa, quæ propria est huius discipline, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc vno, & stabilis inuenta est: qui quanquam innocentissimus in iudicium vocatus esset (quo iudicio conuulsam penitus scimus esse rem publicam) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen vt orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleatè ille quidem, et politè, vt solebat, nequaquam autem ea vi, atque copia, quam genus illud iudicij, & magnitudo cause postulabat. Habemus igitur
in

in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus, quoniam per illos ne hac quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerunt. Volo enim ut in scena, sic etiā in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita seuerus, et congruens cum ea disciplina quā colebat, paulò etiam durior, qui quidem in triūniratu iudicauerit contra P. Aphricani auunculi sui testimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, nō habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constās ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiā in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicēdo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quā hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Grecis, ut omnes ferè Stoicis prudentissimi in differendo sint, & id arte faciant, suntque architecti penè verborum: iidem traducti à disputādo, ad dicendum inopes reperiuntur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam nō deside-

rem:quam exiguā in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem annulus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quod si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina, atque præceptis differendi ratio coniungitur cū suauitate dicendi, & copia: quanquam ea ipsa Peripateticorum, Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantòque contractior, quàm aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim vberior in dicendo Platone? Iouem siquidem, aiunt philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lætitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere, & granditate verborum. dicit etiam in
qua

quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & huius oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in iudicia pacatior. Nunc reliquorum oratorum etates, si placeat, & gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam Curio fuit igitur eiusdem etatis ferè sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & alia, & pro Servio Fulvio de incestu nobilis oratio. Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur, quæ vix iam comparet in hac turba novorum voluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certè enim & boni aliquid attulimus iuventuti, magnificentius quàm fuerat illud genus dicendi, & ornacius: & novimus fortasse quòd veteres orationes post nostras, non à me quidem (meæ enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque, quanquam video mihi multa legenda in te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, veruntamen nondum tritu nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum

fuit: ut eum mirer, cum & vita suppeditauiſſet,
& ſplendor ei non deſuiſſet, conſulem eum non
fuiſſe. Sed ecce in manibus vir, & præſtatiſſimi
ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à pueris,
C. Gracchus: noli enim putare quenguam Bru-
te pleniorẽ, & vberiorẽ ad dicendum fuiſſe.
Et ille, Sic prorsus, inquit, ſic exiſtimo, atque
iſtum de ſuperioribus penè ſolum lego. Imò pla-
nè, inquam, Brute legas cẽſeo: damnum enim il-
lius immaturo interitu res Romanae, Latinaque
litera fecerunt. Vtinam nõ tam fratri pietatem,
quàm patriæ præſtare voluiſſet: quam ille facile
tali ingenio, diutius ſi vixiſſet, vel paternam eſ-
ſet, vel auitam gloriam conſecutus! Eloquentia
quidem nescio an habuiſſet parem neminè: gra-
dis eſt verbis, ſapiens ſententiis, genere toto gra-
uis: manus extrema non acceſſit operibus ei-
us: præclarè inchoata multa, perfectæ non planè.
Legendus, inquam, eſt hic orator, Brute, ſi quiſ-
quam alius, iuuentuti: non enim ſolum acnere,
ſed etiam alere ingenium poteſt. Huic ſucceſſit
etati P. Galba, Sernij illius eloquentiſſimi viri
filius, P. Craſſi eloquentis, & iuriſperiti gener.
Laudabant hunc patres noſtri, fauebant etiam
propter patris memoriam, ſed cecidit in curſu.
Nam rogatione Manilia, Iugurthina coniura-
tionis inuidia cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus
eſt. Extat eius peroratio, qui epilógus dicitur,
qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum
etiã

etiam edisceremus. hic qui in collegio sacerdotum
 esset, primus post Romam conditam iudicio pu-
 blico est condemnatus. P. Scipio qui est in consu-
 latu mortuus, non multum ille quidem, nec saepe
 dicebat, sed & Latine loquendo cuius erat par,
 & omnes sale, facetiisque superabat. Eius colle-
 ga L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus (nam
 P. Popilium vi C. Gracchi expulsus sua roga-
 tione restituit, vir & acer, & nō indifertus) tri-
 stes exitus habuit consulatus. Nam inuidiosa le-
 ge Manilia C. Galbam sacerdotem, & quatuor
 consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinū,
 cinēque praestantissimum L. Opimium Grac-
 chi interfectorem à populo absolutum, cū is con-
 tra populi studium stetisset, Gracchani iudices
 sustulerunt. Huius dissimilis in tribunatu, reli-
 quaque omni vita, cinis improbus C. Licinius
 Nerua nō indifertus fuit. C. Fimbria temporibus
 q̄sdem ferē, sed longius etate prouectus, habitus
 est sanē (ut ita dicam) luculētus patronus, asper,
 maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; com-
 motior, diligentia tamen, & virtute animi, atq;
 vita bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis pa-
 tronus, nec rōdis in iure civili, & cū virtute, tū
 etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes
 pueri legebamus, quas iam reperire vix possu-
 mus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti,
 valetudine incōmoda C. Sextius Calvinus fuit:
 qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non de-

erat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio eius cum volebant homines utebantur: patrocinio, cum licebat. Isdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Licurgus. Is magistratus non petiuit, sed fuit accusator vehementer, & molestus, ut facile cerneretis naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse vitio deprauata voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquilia de iustitia petinisset. Non fecissem hominis pene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosius, aut criminosis diceret, audiuisset me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albitius, vel potius penè Græcus: loquor ut opinor, sed licet ex orationibus indicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. Iamque Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus, multa litera, summa non vita solum, atque nature, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas: quæ perspicuum ex orationibus eius potest, tum facillimè ex eo libro quem de consulari & rebus gestis suis conscriptum molli, & Xenophonteio genere sermonis misit
ad

ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihil notior est, quam illi tres, de quibus antè dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mibi quidem nec iste notus est, nec illi: sed hæc mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus, quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est, nam de sono vocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero: sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum, sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæreret. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Syllanus, dicebant de Rep. P. quod esset illis viris, & consulari dignitatis satis. M. Aurelius Scaurus non sepe dicebat, sed politè: Latine verò in primis est eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albinus bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio vir acer, & fortis, cui fortuna belli crimini

inui

inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos vocauerunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & inutili lege vectigali leuauit. M. Marcellus Aesernini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta praetorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequabatur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus intelligo me non ita desertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut teneant oratorum locum: quorum quidem quae fuerit assensio, & quam in omnibus rebus difficultas optimi perfectio, atque absolutio, ex eo quod dicam, existimari potest. Quam multi enim iam oratores commemorati sunt, & quandiu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spissius, atque vix, ut dudum ad Demosthenem, & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassumque peruenimus. Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Gracorum

rum gloria Latine dicendi copiam equatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eaque suo quaque loco, ubi plurimum proficere, & valere possent, ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur, sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnunquam viderentur non satis parati ad cauendum fuisse. verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone. itaque diligenter loquendi laude caruit; neque tamen est admodum inquinatè locutus, sed illa, quæ propriè laus oratoris est in verbis. nam ipsum Latine loqui, est illud quidem (ut paulo antè dixi) in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quàm quod est à plerisque neglectum. Non enim tam præclarum est, scire Latine, quàm turpe, nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm civis Romani proprium videtur sed tamen Antonius in verbis & eligendis (neque id ipsum tam lepòris causa, quàm ponderis) & collocandis, & comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verùm multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & cōformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorem est princeps indicatus. οὐκ ἐκράτα enim, quæ vocant

Græci,

Græci, ea maximè ornant oratorem : eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum, atque vocem. gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supplotio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens, vox permanens, verum subtruncata natura: sed hoc vitium huic viui in bonum conuertebat. habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem fecerunt, ei quid quasiuisset, quid primum esset indicendo, actionem; quid secundum, idem; & idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos eosque fingit, format, flectit: taleisque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt, Huic alij parem esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum. illud quidem certè omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius: erat summa gravitas, erat cum gravitate iunctus facetiarum, & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens ele-

gantia, in differendo mira explicatio; cum de iure civili, cum de equo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. Nam, ut Antonius coniectura monenda, aut sedanda suspitione, aut excitanda, incredibilem vim habebat, sic, in interpretando, in diffiniendo, in explicanda equitate nihil erat Crasso copiosius, idque cum saepe alias, tñ apud centum viros in M. Curius casu cognitum est. Ita enim multum contra scriptum pro equo, & bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Scaevolam, & in iure, in quo illa causa vertebatur, peritissimum, obrueret argumentorum, exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis equalibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte ius civile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scaevola putaretur: qui quidem cū peracutus esset ad excogitandum quid in iure, aut in equo verum aut esset, aut nō esset, tum verbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandi, & differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim; in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuentus, quam admirandus orator. Veram ad Crassum reuertamur. Tam Brutus, Et si satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scaevolam ex iis rebus, quas audiebā saepe ex C. Rutilio, quo utebatur

batur propter familiaritatem Scauolæ nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra Rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare duobus quicquam fuisse in nostra ciuitate praestantius. Nam (vt paulò antè dixi) cōsultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultiſſimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere vt tamen non posses, vtrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus; Scauola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis; Scauolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo, sed vereor ne fingi videantur hæc, vt dicantur à me quodammodo: res se tamen sic habet, cum omnis virtus sit, vt vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas: vterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, vt alter ex alterius laude partem, vterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum, & Scauolam cognouisse, tum de te, & de Seruio Sulpitio cogitans, esse quadam vobis cum illis similitudinem iudico. Quonam inquam istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum iuris ciuiliſ scire voluisse, quātum satis esset oratori: & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse,

vt

utius civile facile possit tueri: et atēque vestra,
 ut illorum, nihil, aut non ferē multum differunt.
 Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse:
 de Servio autem & tu probē dicis, & ego dicam
 quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus
 studij, quā illum, & ad dicēdum, & ad omnes
 bonarum rerum disciplinas adhibuisse: nam &
 iuiſdem exercitationibus, ineunte etate, fui-
 mus, & postea vna Rhodum ille etiam profectus
 est, quō melior esset, & doctior: & inde ut re-
 duit, videtur mihi in secunda arte primus esse
 maluisse, quā in prima secundus. Atque haud
 scio, an par principibus esse potuisset, sed fortas-
 se maluit, id quod est adeptus, longe omnium,
 non eiusdem modō etatis, sed eorum etiam qui
 fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus,
 Ain' tu? inquit, etiāne Q. Scauola Servium
 nostrum anteponis? Sic enim inquam, Brute,
 existimo, iuris civilis magnum vsum & apud
 Scauolam, & apud multos fuisse, artem in hoc
 vno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scien-
 tia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ do-
 cēret rem vniuersam tribuere in partes, laten-
 tem explicare definiendo, obscuram explanare
 interpretando, ambiguam primū videre,
 deinde distinguere, postremo habere regulam,
 qua vera, & falsa iudicarentur, & quæ, quibus
 propositis, essent, quæq; non essent consequentia.
 Hic enim attulit hanc artem omnium artium

maximam, quasi lucem ad ea, quæ confusæ ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis, sed adiunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur. Cumque dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati promptam & paratam in agendo & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit: Balbi docti, & eruditi hominis in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus: sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit, quod utrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse quàm Scauola (hic enim causas studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli solebat, ne qua in re inferior esset quàm Scauola) sic Servius sapientissime. cum enim duæ civiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit ut altera prestaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius civile, & ab obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiosè, & frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, quæ ex parte cum iure civili coniunctam

iustum esset, vellem cognoscere, & nunc meum
 iudicium multo magis confirmo testimonio, &
 iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & equali-
 tas vestra, & pares honorum gradus, & ar-
 tium, studiorumque quasi finitima vicinitas,
 tantum abest ab obrectatione invidiæ, quæ so-
 let lacerare plerosque, uti ea non modo non
 exacerare vestram gratiam, sed etiam conci-
 liare videatur. quali enim te erga illum per-
 spicio, tali illum in te voluntate, iudicioque co-
 gnovi. Itaque doleo, & illius consilio, & tua vo-
 ce pop. Rom. carere tandem: quod cum per se do-
 lendum est, tum multo magis consideranti ad
 quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto
 deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, à
 principio de Rep. ut sileremus; itaque faciamus:
 nam si isto modo volumus singulas res deside-
 rare, non modo querendi, sed ne lugendi qui-
 dem finem reperiemus. Pergamus ergo, in-
 quam, ad reliqua, & institutum ordinem per-
 sequamur. Paratus igitur veniebat Crassus,
 expectabatur, audiebatur, à principio statim
 (quod erat apud eum semper accuratum) ex-
 pectatione dignus videbatur, non multa ia-
 elatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inam-
 bulatio, non crebra suppositio pedis, vehemens,
 & interdum irata, & plena iusti doloris ora-
 tio, multa, & cum gravitate facetiæ, quodque
 difficile est, idem & perornatus, & perbre-

uis. Iam in altercando inuenit parem neminem: Versatus est in omni ferè genere causarum, maturè in locum principum oratorum venit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem, admodum adolescens, summam ingenij nõ laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos X X V I I. natus esset, in ea ipsa causa fuit eloquentissimus orationisque eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi, causa popularis aliquid attingere, eamque coloniam, vt fecit, ipse deducere. Extat in eam legem senior (vt ita dicam) quam illa etas ferebat, oratio. Multa deinde causæ, sed ita tacitus tribunatus, vt nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconem Granii, idque nobis bis narrauisset Lucilius, Tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scauola quidem Tribunatu quicquam audiuisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed Tribunus anno post fuit: eoque in Rostriis sedente, suasisit Seruiliam legem Crassus. Nam censuram sine Scauola gessit: eum enim magistratum nemo vnquam Scauolarum petiuit. Sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sepe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi etate præstabat. His enim consulibus, eam legem
sua

suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione C O S. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor quàm Antonius. Quod idcirco posui, ut dicendi Latine prima maturitas in qua etate extitisset, posset notari: & intelligeretur iam ad summum penè esse perductam, ut eò nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure civili, ab historia fuisset instructior. Erit inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu pro Q. Scipione, defensione iuncta, nō brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis, postrema Cæsariorum oratio, qua anno duodequingentesimo usus est. In his omnibus inest quidā sine ullo fūco veritatis color, quin etiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis, & in membra quadam, quæ uōlæ Græci vocant, dispartiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinā dicendi nobis reliquissent. Nam Scævole dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio, in qua &

autoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & invidia concitatur in iudiciū, & in accusatorum factionem, cōtra quorū potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facetè dicta sunt: plura etiā dicta quā scripta: quod ex quibusdam capitibus expositū, nec explicatū intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitiū collegam non est oratio, sed quasi capita rerū, & orationis commentarium paulò plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quā concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atq; ingenij, quod & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Calio diximus, industriam in eo summam fuisse, summāsque virtutes, eloquentia tantum, quod esset in rebus privatis amicus eius, in Rep. ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine, & diligēter loquentibus numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius etsi propter summam nobilitatem, & singula-

rem

rem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentie quidam mediocritatē afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eo peruenisse videtur, quē potuit fere Latinus orator sine Gracis literis, & sine multo usu peruenire. Huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut penē Attico stylo scriptæ esse videantur. Easdem argutias in tragædias satis quidem ille acutē, sed parum tragicè transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, visciis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis, cum C. Mario iudicatus est, acer, & vehemens accusator. In eo genere sanē probabilis, doctus autem Gracis literis propinquus noster factus ad dicendum M. Gratidius, M. Antonij per familiaris, cuius præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus, qui accusavit C. Fimbriam, M. Martij Gratidiani patrem. Atque etiā apud socios, & Latinos oratores habitū sunt Q. Vectius Vectianus è Marsis, quem ipse cognoui, prudēs vir, & in dicendo brevis. Q. D. Valerij Sorani vicini, & familiares mei, nō tam in dicendo admirabiles, quā docti, & Gracis literis, & Latinis. C. Rusticellus Bononiensis, in quidē & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquētissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Aſenlarius, cuius sunt ali-

quot orationes *Asculi habitæ*. Illa *Romæ contra Capionem*, nobilis sanè, cui orationi *Capionis* ore respōdit *Aelius*, qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maioris autem nostros vidēo disertissimum habitum ex *Latio L. Papyrium Fregellanum*, *T. Gracchi* *P. F.* ferè etate: eius autem oratio est pro *Fregellanis*, colonisque *Latinis* habitæ in senatu. Tam *Brutus*, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi id, quod *urbanis*; præter unum, quod non est eorū *urbanitate* quadam quasi colorata oratio?

Et *Brutus*, Quis est, inquit, iste tādē *urbanitatis* color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu, *Brute*, iam intelliges: cum in *Galliam* veneris: audies tu quidem etiam verba quædā non trita *Romæ*, sed hæc mutari, didiciq; possunt. Illud est maius, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat *urbanus*. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego memini *T. Tincam Placentinum*, hominem facetissimum, cum familiari nostro *Q. Gratio* præcone dicacitate certare. Eōn', inquit *Brutus*, de quo multa *Lucilius*? Isto ipso: sed *Tincam* non minus multa ridiculè dicentem *Granius* obruebat nescio quo sapore vernaculo, ut ego iam non mirer illud *Theophrasto* accidisse, quod dicitur, cum percontaretur ex anicula quadam, quanti aliquid vende

renderet, & respondisset illa, atque addidisset,
Hospes, non pote minoris: tulisse eum molestè,
se non effugere hospitis speciem, cum atatem
ageret Athenis, optimèq; loqueretur. Omnium
(sicut opinor) in nostris est quidam urbanorum,
sicut ille Atticorum sonus. Sed domum redea-
mus, id est, ad nostros reuertamur. Duobus igi-
tur summis Crasso, & Antonio, L. Philippus
proximus accedebat, sed longo interuallo ta-
men proximus. Itaq; eum, etsi nemo intercede-
bat, quasi se illi anteferebat, neq; secundum tamen,
neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis
eum secundum numerauerim, aut tertium, qui
vix e carceribus exierit, cum palmam iam pri-
mus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum
abstet a primo, vix vt in eodem curriculo esse vi-
deatur: sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui
sine comparatione illorū spectaret, satis magna
diceret, summa libertas in oratione, multa face-
tie, satis creber in reperiendis, solutus in expli-
candis sententijs: erat etiam in primis, vt tempo-
ribus illis, Græcis doctrinis institutus, in alter-
cando cum aliquo, aculeo, & maledicto face-
tus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius,
non tam vendibilis orator, quàm vt nescires
quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tar-
dus ad excogitandum: nec Romanarum rerum
immemor, & verbis solutus satis, sed in ma-
gnos oratores inciderat eius ætas: multam ta-

men operam amicis, & vtilem præbuit, atq; ita diu vixit, vt multarum atatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & Grecis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè: Cneûsq; Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nam Sext. frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris civilis, & ad perfectam geometriam, & rerum Stoicarum scientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulo post eum C. Bilius, homo per se magnus, propè similiratione summus euaserat, qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante consulatû ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis qui tantum in dicetium numero, non in oratorum fuerunt; iam ad oratores reuertamur. Censeo, inquit Atticus. Eloquentes enim videbare, non sedulos velle cõquirere. Festiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius L. F. & superioribus, & equalibus suis omnibus prestitit, oratorque fuit minime ille quidem rehemens, sed nemo vnquam vrbasitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus sicut ex eiusdem tragædijs, lenitas eius sine nervis perspicitur.

test. Eius æqualis P. Cethegius, cui de Repub. satius suppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusq; cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, privatis satius veterator videbatur. Erant in privatis causis, Q. Lucretius Vissillo & acutus, & iurisperitus, nam Aphilia concionibus aptior, quàm iudicijs: prudens etiam T. Annius Veſtina, & in eius generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & penè frigidus, sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & praterea nec indoctus, & magna cum iuris civilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbilius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem civili non inferior quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus plebis L. Sylla imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo paulò tamen copiosior. Sed omnium oratorum siue rabularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Quintum Sertorium, equestrem Caium Gorgonium

nium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vite splendore multo, & ingenio sane probabili, T. Iunius L. F. tribunitius, quo accusante, P. Sextius Pr. designatus, damnatus est ambitus: is processisset honoribus longius, nisi semper infirma, atq; etiā egra valetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neq; fuerint, præteririq; à me aliquot ex veteribus cōmemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. Quid enim est superioris ætatis quod scribi possit de ijs, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De ijs autem, quos ipsi vidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta, & tam vetere Repub. maximis præmijs eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de vnoquoq; dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse.

Iisdem ferè temporibus, ætate inferiores paulo quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt, C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus Patistius, nec vlla ætate vberior oratorū factus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius cū meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio

cio, tum omnium? *semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur à multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice, sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu, inquit, ad laborasse huic modo Bruto probaturus es? Planè, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere, eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum sit, aut prauum, ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare: qualis verò sit orator, ex eo quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. Quibus virtutibus oratoris horum quidq; efficiatur, aut quibus vitijs orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit, vulgi assensu, & populari approbatione indicari solet. Itaque nunquam de bono oratore, aut nō bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An senses, dum illi vignerunt, quos antè dixi, non eosdem*

eosdem gradus oratorū vulgi iudicio, & docto-
 rum fuisse? De populo si quem ita rogavisses,
 Quis est in hac ciuitate eloquētissimus? in An-
 tonio, & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius,
 illum alius diceret: nemōne Philippū tam sua-
 uem oratorem, tam grauem, tam facetū his an-
 teferret? quē nosmetipsi, qui hac arte aliqua vo-
 lumus expendere, proximū illis fuisse diximus?
 Nemo profecto: id enim ipsum est summi orato-
 ris, summum oratorem populo videri. Quare ti-
 bicem Antigenidas dixerit discipulo sanē fri-
 genti ad populū, Mihi cane, & Musis: ego huic
 Bruto dicenti, vt solet, apud multitudinē, Mihi
 cane, & populo, mi Brute, dixerim: vt qui au-
 dient, quid efficiatur, ego etiā cur ita efficiatur,
 intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit
 oratorem, vera putat, assentitur, probat, fidem
 facit oratio. Tu artifex, quid queris amplius?
 Delectatur audiens multitudo, & dicitur ora-
 tione, & quasi voluptate quadam perfunditur.
 Quid habes, quod disputes? Gaudet, dolet, ri-
 det, plorat, fauet, audit, contemnit, inuidet, ad
 misericordiā inducitur, ad pudendū, ad pigen-
 dum, irascitur, miratur, sperat, timet: hac perin-
 de accidunt, vt eorum: qui adsunt, mētes verbis,
 & sententijs, & actione tractantur? Quid est,
 quod expectetur docti alicuius sententia? Quod
 enim probat multitudo, hoc idem doctis proban-
 dum est. Deniq; hoc specimen est popularis iudi-
 cij,

cū, in quo nunquā fuit populo cum doctis, intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere indicatus est vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alij: tamen utrum de his potius dubitasset aliquis: quin alterum nemo. Quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta & Hortensius, numquis, cui quidē eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, queris alios? de te ipso nonne quid optarent res, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui cum partiretur tecū causas, (sepe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimū pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi benevolentia credo doctus, tribuebat omnia: sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habitū sunt, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum Clarum poetam ferunt, qui cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum, & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi unus instar est omnium;
me

me illum. & recte. Poëma enim reconditum, paucorum approbatione, oratio popularis ad sensum vulgi debet moveri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à ceteris, verbum facere non posset. Quid tu, Brute, posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet: ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori, populi aures tanquam tibiæ sunt: eas si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit agitandi finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, qualecunque est, probat. Tenet enim aures mediocris orator. sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo, & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo cum Q. Scauolam pro M. Copiono dicentem audiret in ea causa, de qua antè dixi, quicquid politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum hoc probare vellet, M. Curium cum ita haret

institutus esset, si pupillus antè mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato, heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato, haeres institueretur? Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opinione queri voluntates, & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum pervertere? Quàm ille multa de autoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quàm omnino multa de conservando iure civili? Quae quidem omnia cum peritè, & scienter, tum ita breviter, & pressè, & satis ornatè & pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quicquam melius putaret? At verò ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in littore ambulans, scalum reperisset, ob eamque rem edificare navem concupivisset, exorsus est, similiter Scaevolam ex vno scalmo captionis centumvirale indicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem à severitate traduxit: quod est vnum ex tribus quae dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, siue non natus, siue antè mortuus, Curius haeres ut esset: ita scri-

bere plerosque, & id valere, & valuisse semper. Hæc & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, testamentorum sententias, voluntatesque tutatus est, quanta esset in verbis captio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates; quantam sibi potentiam Scauola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copiose, tum variè, tum etiam ridiculè, & facetè explicans, eam admirationem, assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hæc erat oratoris officium partitione tertium, generis maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero, iudicium suum contemneret: at verò intelligent, & doctus audiens Scauolam, sentiret esse quoddam vberius dicendi genus, & ornatiùs ab utroque autem causa perorata, si quaereretur, ut præstaret orator, nunquam profecto sapientis iudicium à iudicio vulgi discreparet. Quis præstat igitur intelligens Imperito? Magna re, & difficili: siquidem magnum est scire quibus rebus efficiatur, omittaturve dicendo illud quicquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditer indutro, quod sæpe cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus opti-

mum sit, intelligit: nam illud quod populo non
 probatur, ne intelligenti quidem auditori pro-
 bari potest. *Ut* enim ex nervorum sono in fidi-
 bus, quàm scienter ij pulsati sint, intelligi solet: sic
 ex animorum motu cernitur quid tractandis his
 perficiat orator. Itaque intelligens dicendi exi-
 stimator, non assidens, & attentè audiens, sed
 rno aspectu, & prateriens de oratore sape iudi-
 cat. Videt oscitantem iudicem loquentem cum
 altero, nonnunquam etiam circumstantem, mitten-
 tem ad horas quaesitorem, ut dimittat regan-
 tem: intelligit oratorem in ea causa non accessse,
 qui possit animis iudicum admoveere orationem,
 tanquam fidibus manum. Idem si prateriens as-
 pexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri
 de re, idque etiam vultu probare videantur, aut
 ut autem cantu aliquo, sic illos viderit oratione
 quasi, suspensos teneri, aut (id quod maxime
 opus est) misericordia, odio, motu animi aliquo
 perturbatos esse vehementius: ea si prateriens
 (ut dixi) aspexerit, si nihil audierit, tamen ora-
 torem versari in illo iudicio, & opus oratorium
 fieri, aut perfectum iam esse, profectò intelliget.
 Cum hæc differuissem, uterque assensus est, & e-
 go tanquam de integro ordiens, Quando igitur,
 inquam, à Cotta, & Sulpitio hæc omnis fluxit
 oratio, cum maxime iudicio illorum hominum,
 & illius atatis dixissem probatos, reuertar ad
 eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps

persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum
 (hos enim quærimus) duo genera sunt , unum
 attenuatè, pressèque ; alterum sublatè amplèque
 dicentium: et si id melius est, quod splendidius &
 magnificentius, tamen in bonis omnia, quæ sum-
 ma sunt, iure laudantur, sed cauenda est presso
 illi oratori inopia, & ieiunitas; amplo autem,
 inflatum, & corruptum orationis genus. Inue-
 niebat igitur acutè Cotta, dicebat purè, ac solutè,
 & ut ad infirmitatem laterum perscipienter con-
 tentionem omnem remiserat, sic ad virium im-
 becillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil
 erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi
 ficcum, atque sanum, illudque maximum, quod
 cum contentione orationis flectere animos iudi-
 cum vix posset, nec omnino eo genere diceret,
 tractando tamen impellebat, ut idem facerent
 à se cōmoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim
 Sulpitius vel maximè omnium, quos quidè ego
 audiuero, grandis, & ut ita dicam, tragicus
 orator: vox cum magna, tum suavis, & splendi-
 da: gestus, & motus corporis ita venustus, ut ta-
 men ad forum non ad scenam institutus videret-
 tur. Incitata, & volubilis, nec ea redundans ta-
 men, nec circumfluens oratio. Crassum hic vole-
 bat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab
 hoc vis aberat Antonij, Crassi ab illo lepos. O ma-
 gnā, inquit, artem, Brutus! si quidem istis, cum
 summi essent oratores, duæ res maxime altera
 alteri

alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles: nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpitio. & uterque equalibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctōis intelligentis est, videre quò ferat natura sua quenque, & ea duce utentem, sic instituere, ut Isocratē in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frēnos. Sulpitij orationes, quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Caninius putatur, equalis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. Ipsius Sulpitij nulla oratio est, sæpēque ex eo audiri, cum se scribere neque consuevisse, neque posse diceret. Cotta pro lege *Varia*, quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit, Cotta rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Rom. cum primis honestus, idēque eruditissimus, & Græcis literis, & Latinis, antiquitatisque nostræ, & in inuentis rebus, & in actis, scriptorūque veterum literatē peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præstans, omnique doctrina, pluribus, & illustrioribus literis explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit vnquam, nec fuit, scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Capioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus

pro se est usus, sed non sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumque audire perstudiosè solem. Cottam autem miror summum ipsam oratorem, minimèque ineptum Aelianas leueis oratiunculas voluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius, sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis præter eos, de quibus supra dixi, nemini, propterea quòd Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem: Cotta, & Sulpitius expetebantur, ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quàm nostra ætate, iudicia fiebant: neque hoc quòd nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audimus, in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest, coram videre me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseneret, maxime autem quemadmodum quæque res audiat. Sed nihil vitiosius, quàm, cum vnum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum vnum est naturale principium, vna peroratio: reliquæ partes quasi mem

membra suo quæque loco locata, suam vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat: quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat eius orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior est, totam causam quam partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si vno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc consuetudinem lubenter ascriimus. Erant tamen quibus videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur, & quia Latine non pessimè loquebatur, vsu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quæ admodum patres, pedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Lælia, Cuius filia sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, & filias eius Mutias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu, Brute, credo aliquando audisti loquentem. Ego verò, ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eo lubētius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniae filium, Crassi testamēto qui fuit adoptatus?

Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit.
 Et vero hic Scipio collega meus, mihi sanè bene
 & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam, iu-
 dicas, Brute: etenim istius genus est ex ipsius sa-
 pientia stirpe generatum. Nam & de duobus
 avis iam diximus, Scipione, & Crasso, & de tri-
 bus proavis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P.
 Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi privatus
 in libertatem Remp. vindicavit; Q. Scauola au-
 gure, qui peritissimus iuris, idèmq; percontus
 est habitus. Iam duorum abauorum quàm est il-
 lustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit,
 qui est Corculum dictus; alterius omnium sapien-
 tissimi, C. Lelij? O generosam, inquit, stirpem,
 & tanquam in vnâ arborem plura genera,
 in istam domum multorum insitam, atque illa-
 minatam sapientiam! Similiter igitur suspicor
 (vt cõferamus parua magnis) Curioni, etsi pa-
 pillus relictus est, patrio fuisse instituto, puro ser-
 mone assuefactam domum: & eo magis hoc indi-
 co, quòd neminem ex iis quidem, qui aliquo in
 numero fuerunt, cognoui in omni genere hont-
 starum artium tam indoctum, tam rudem. Nul-
 lum ille poetâ nouerat, nullum legerat oratorè,
 nullam memoriam antiquitatis collegerat, non
 publicum ius, non priuatũ, & civile cognouerat:
 quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & ma-
 gnus quidem oratoribus, quos parum his instru-
 ctos artibus vidimus, vt Sulpitium, vt Anto-
 niam.

nium. Sed ū tamen vnum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat, in quacunque enim vna planè claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alio excellebat: magis reperiēbat, quid dici opus esset, & quomodo prapari, & quo loco locari: memoriāque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem aēione, erantq; ei quādam ex his paria cum Crasso, quādam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpitio, neque Cotta dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem vllā ex illis quinque partibus planè, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè iudicari potest, nulla re vna magis oratorem commendari, quā verborum splendore, & copia. Nam, cum tardus incogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse: in vtroque cachiunos irridentium cōmonebat. Motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notavit, cum ex eo in vtranque partem toto corpore vacillante quāfuit, quis loqueretur è lintre. Et Cn. Siciuius homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quicquam: is cum Trib. pleb. Curionem, & Octavianum c o s s. produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui deuinētus erat fasciis, & multis medi-

camentis propter dolorem artuum delibutus, Nunquam, inquit, Octavi, collega tuo gratiam referes, qui, nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret: qui in iudicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cotte perorauissem, ille contra me pro Servio Nauius diceret, subito totam causam oblitus est, idq; beneficiis, & cationibus Titinia factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenij signa, sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuisceretur, quid paulo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem è senatu, & cū Pausa nostro, & cum Curione filio colloquentē facit, cum senatum Cæsar C O S S. habuisset, omninq; ille sermo ductus è percontatione filij, quid in senatu esset actū. In quo multis verbis cum inueheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorū, cum sermo esset institutus, senatu misso, quem senatū Cæsar C O S. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirās, Tantā mne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem vnquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquā, Brute, stultius, quàm si ea vituperare volebat, quæ vituperauit, non eo tēpore instituere sermo

sermonem, cum illarum rerum iam tēpora præterissent? Sed ita totus errat, vt in eodē sermone dicat in senatu se, Cesare consule, non accedere, sed id dicat ipso c o s. exiens ē senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est ceterarum ingenij partium, tam debilis esset, vt ne in scripto quidem meminisset, quid paulo antè posuisset, huic minimè mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, per pauca ad eum causa deferebantur. Orator autem, viuis eius equalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, vt antè dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celebritatem. Itaque eius orationes aspiciendas tamē censeo: sunt illæ quidem languidiores, veruntamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, vt solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius non satis acutus orator, sed tamē orator numeratus est. Erat in verbis grauitas, & facile dicebat, & auctoritatē naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus verbis expeditus: fortis verò actor, & vehemens, & verbis nec inops, nec abiectus, & quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius

penius lateribus pugnans, incitans animos, acer,
 acerbus, criminosus. Multum ab iis aberat L.
 Fafius, tamen ex accusatiane M. Aquilij dili-
 gētie fructum ceperat. Nam M. Drusum tuum
 magnum auunculum, grauem oratorem, ita
 duntaxat, cum de Rep. diceret: L. autem Lu-
 cullum etiam acutum, patrēque tuum, Brute,
 iuris quoque & publici, & priuati sanē peritū,
 M. Lucullum: M. Octauium Cn filium (qui tā-
 tum autoritate, dicendōque valuit, vt legem
 Semproniam frumentariam populi frequentis
 suffragiis abrogauerit) Cn. Octauium, M. filiū,
 M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium
 abducamus ex acie, id est, à iudiciis, & in pra-
 fidiis Reip. cui facile satisfacere possint, colloca-
 mus. Eodem Q. Capionem referrem, nisi nimis
 equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn.
 Carbonem, M. Mariam, & ex eodem genere
 complureis minime dignos elegantis conuentui
 auribus, aptissimos cognoui turbulentis concio-
 nibus. quo in genere (vt in iis perturbem etatum
 ordinem) nuper L. Quinctius fuit, aptior autem
 etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quo-
 niam huius generis facta mentio est, seditiosorū
 omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturnius
 eloquentissimus visus est. magis specie tamen, &
 motu, atque ipso anictu capiebat homines,
 quā aut dicendi copia, aut mediocritate pru-
 dentiae. Longe autē post natos homines improbi-
 simi

simus C. Servilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & vitæ sordibus in prætura, C O S. factus esset, si rationem eius haberi licere indicatum esset. Nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturnius tribunus plebis, Mario & Flacco C O S S. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem veteres Atticorum comædiæ notauerunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendum est, ne quid in agendo, dicendove facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuerti sumus; nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitij ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui, multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Iulij illam consulationis petitionem extraordinariam, veram causam agens est probatus, & eò magis, quod eandem causam cum ageret eius collega ille ipse Sulpitius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primò multæ ad eum causæ, deinde omnes maxima quæcunque erant, deferbantur. Rem videbat acutè, componebat dilè

diligenter, memoria valebat, verbis non ille quidē ornatus utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio. Et erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus: alio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptius claudicabat. Hic temporibus floruit in quibus inter profectiōem, reditūque L. Sylle sine iure fuit, & sine ulla dignitate Resp. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quadā in foro solitudo: Sulpitius occiderat; Cotta aberat, & Curio; vivebat è reliquis patronis eius ætatis nemo, præter Carbonē, & Pomponium, quorum utrunque facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, benè Latine loquens, gnarus Reip. non sine facetiis, sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis: interiectusque inter duas ætates Hortensij, & Sulpitij, nec maiorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest, quæ cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamē quantum absit à summo, quāque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis illustratum. Nam Q. Hortensij admodū adolescentis ingenium, ut Phidia signum simul aspectū, & probatum est. Is L. Crasso, Q. Scauola coss. primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules. & cum eorum, qui affuerūt, tum ipsorum

ram consulum, qui omnes intelligentia anteibāt,
 iudicio discessit probatus. Vnde viginti annos na-
 tus erat eo tempore. Est autē L. Paulo, C. Mar-
 cello COSS. mortuus: ex quo videmus eum in pa-
 tronorum numero annos quatuor & X L. fuisse.
 Hoc de oratore paulo post plura dicemus: hoc
 autem loco volumus aetatem eius in disparem
 oratorum aetatem includere: quanquā id quidē
 omnibus vsu venire necesse fuit, quibus paulo
 longior vita contigit, ut & cū multo maioribus
 natu, quā essent ipsi, & cum aliquanto mino-
 ribus comparētur. ut Accius iisdem adilibus ait
 se, & Pacunium docuisse fabulum, cum ille octo-
 ginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hor-
 tensius non cum suis equalibus solum, sed &
 mea cum aetate, & cum tua, Brute, & cum ali-
 quāto superiore cōiungitur. Siquidem, & Cras-
 so viuo, dicere solebat, & magis iam etiam vi-
 gebat cum Antonio, & cum Philippo iam sene
 pro Cn. Pompeij bonis dicente: in illa causa ado-
 lescentem cum esset, princeps fuit: & in eorum, quos
 in Sulpitij aetate posui, numerum facile perue-
 nerat, & suos inter equales, M. Pisonem, M.
 Crassum, Cn. Lentulū, P. Lentulum Surra, lon-
 ge praestitit, & me adolescentem natu octo annis
 minorem quā erat ipse, multos annos in stu-
 dio eiusdem laudis exercuit, & tecum simul,
 sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio
 dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te

or. 8

oratore, Brute, peruenerimus, tam multi inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne vos curiositas eliceritis ex me, quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa quam dicis, quamobrem de iis qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quanam igitur, inquam, est? Vererite, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & i tibi succēseant, quos praterieris. Quid vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, tibi, inquam, Brute, dicam: non me existimauim in hoc sermone usque ad hanc etatem esse venturum, sed ita traxit ordo etatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immò verò, inquam, ad Hortensium: de me alij dicent, si qui uolent. Minime verò inquit: nam etsi me facillè omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te: nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cùm omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quàm quòd gradus tuos, & quasi processus dicendi stadeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos, quoniam me non ingenij præ-

dicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum inter-
panam, ut placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit
equalis Hortensij, exordiar. Is igitur mediocri-
ter à doctrina instructus, angustius etià à natu-
ra, labore, & industria, & quòd adhibebat ad
obtinendas causas curam etiam, & gratiam, in
principibus patronis aliquot annos fuit. In hu-
ius oratione sermo Latinus erat, verba non ab-
iecta, res compositae diligenter, nullus flos tamē,
neque lumen ullum: animi magna, vocis parua
contentio, omnia ferè ut similiter, atque vno
modo dicerentur. Nam huius equalis, & inimi-
cus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit, qui
omnia magna voce dicens, verborum sanè bono-
rum cursu quodam incitato ita furebat tamen,
ut mirarere tam alias res agere populum, ut es-
set insano inter desertos locus. Cn. autem Lentu-
lus multo maiorem opinionem dicendi actione
faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui
cum esset nec peracutus, (quanquam & ex fa-
cie, & ex vultu videbatur) nec abundans ver-
bu, etsi fallebat in eo ipso, sic intervallu, excla-
mationibus, voce suavi, & canora, admirando
iridebat, calebat in agendo, ut ea, quae deerant,
non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia
nonnulla verborum, nullo alio bono tenuit ora-
torum locum, sic Lentulus ceterarum virtutum
dicendi mediocritatem actione occultavit, in
qua excellens fuit. Neque multo secus P. Len-
tulus,

tulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat forma dignitas, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suauitas, & magnitudo: sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora quam in superiore. *M. Piso* quicquid habuit, habuit, ex disciplina, maximèque ex omnibus, qui antè fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis versutum, & solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit, quæd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ deuoranda nobis sunt, non ferebat, iracundiasque respuebat, siue morose, vt putabatur, siue ingenno, liberòque fastidio. Is, cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea, deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum: tenuit locum tamdiu, quam ferre potuit laborem: postea quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. *P. Muræna* mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, literarum, & studiosus, & non imperitus; multa industriæ & magni laboris fuit. *C. Censornius* Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expeditè, non inuenustus actor, sed iuers, & inimicus fori. c196

eius Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sepe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: huius si vite, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenij euerteres, maius nomen in patronis fuisset: non erat abundans, non inops tamen, non valde nitens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio, sine lepore: at in inueniendis, componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentior, maioremque cognouerim, sed eam ut citius veteratorem, quam oratorem diceres. hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso staterius, & sermonis planus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu, & simulatione multo etià acutior, quam erat, videbatur. Nam eius æqualem M. Glabrium bene institutum aui Scauolæ diligentia, socors ipsius natura, negligensque tardaue-
rat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem equalis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat:

actio verò eius habebat & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item equalis D. Syllanus vitricus tuus, studiū ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria, quod scire possum, fuit enim mecū, & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copia, in illa autem leporis parum. Erat eius equalis P. Antronius voce peracuta, atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octavius Reatinus, qui, cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus: tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno Aelium fecerat, servido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratū erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cepasij fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præterisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acu-

mine;

mine, eam tamen verborum copiam, si quā habebat, praebebat populo cum multa concursatione, magnōque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; vel honori, vel periculo servire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniā, & gratiam consecutus, etiam in patronorū, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat: sed ut pugiles in exercitati etiam si pugnos, & plagas Olympiorū cupidi ferre possunt, solē tamen saepe ferre nō possunt: sic ille cū omniam fortuna prosperē functus, labores etiā magnos excepisset, illius iudicialis anni severitatē quasi solem non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de face, inquit, hauris, idq; iandudum, sed tacebam: hoc verō non putabā, te vsq; ad Staienos, & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notā, & equalem necessariō incorro. Volo autē hoc perspicī, omnibus conquistis, qui in multitudine dicere ausi sint, memorias quidem dignos per paucos; verum, qui omnino nomē habuerint, non ita multos fuisse: sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus, atq; expedi-

tus, cui si vita suppeditasset, sublato ambitu, consul factus esset: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaq; studio huic non satisfecit, officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè verba voluens, nec hebes in causis, vel dicā plus etiam quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo simacho saepe, iracundiāque vehementius, et non cum aduersario solum, sed etiā (quod mirabile esset) cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio saepe contenderet. M. Messala minor natu quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus, minimè incantus patronus, in causis cognoscendis, componendisq; diligens, magni laboris, multa opere, multarūmq; causarū. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec vnquam indifertus, & in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententijs, non inops verbis, voce canora, facetus satū. C. Memmius L. filius perfectus literis, sed Graecis, fastidiosus sanè Latinarum, argutus orator verbisq; dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quātum imminuit industria.

Hoc

Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus qui hodie sunt, tibi dicere luberet: etsi de alijs minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cesare, & Marcello; audirem non minus lubenter, quam audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem? inquam: an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æquè noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Caesar autem parum: illum enim sæpe audiui, hic, cum ego indicare iam aliquid possem, absuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similè tui? Na ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet, nec verò sine causa: nam & didicit, & omiſſis cæteris studijs, vnum id egit, seseq; quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis vititur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, dignitate motus sit speciosum, & illustre quod dicitur: omniàq; sic supetunt, vt ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximèque laudandus est, qui hoc tempore ipso cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo cõsoletur se, cum conscientia optimæ mentis, tum etiam vsurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitlenus nuper virum, atq; (vt dixi) vidi planè virũ. Itaq; cum eum antea tui similem in dicèdo viderim, tum verò nunc à

doctissimo viro, tibiq; vt intellexi, amicissimo
 Cratippo instructam omni copia, multo vide-
 bam similiorē. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi
 viri nobisq; amicissimi laudibus libenter au-
 dio, tamen incurro in memoriam communium
 miserationum, quarum obliuionem querens, huius
 ipsum sermonē produxi longius. Sed de Casare
 cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et
 ille, Praclarē, inquit, tibi constat, vt de ijs, qui
 nunc sunt, nihil velis ipse dicere: & hercle si si-
 ageres, vt de ijs egesti, qui iam mortui sunt, ne-
 minem vt pratermitteres, ne tu in multos An-
 tronios, & Staienos incurreres. Quare siue hanc
 turbam effugere voluisti, siue veritus, ne quis se
 aut prateritum, aut non satis laudatum queri
 possit, de Casare tamen potuisti dicere, prater-
 tim cum & tuum de illius ingenio notissimum
 iudicium esset, nec illius de tuo obscurū. Sed ta-
 men, Brute, inquit Atticus, de Casare & ipse
 ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo
 estimatore sapissime audio, illum omnium fere
 oratorum Latine loqui elegantissime, nec id so-
 lum domestica consuetudine, vt dudum de Le-
 litorum, & Mutiorum familijs audiebamus; sed
 quanquam id quoq; credo fuisse, tamen vt esset
 perfecta illa bene loquendi laus, multis literis
 & ijs quidem reconditis, & exquisitis, summōq;
 studio, & diligentia est consecutus. Quin etiam
 in maximis occupationibus, cum ad te ipsum
 (inquit

(inquit in me intueſ) de ratione Latine loquē-
 di accuratiſſimè ſcripſerit, primòq; in libro di-
 xeris verborum delectum originē eſſe eloquen-
 tia, tribueritq; , mi Brute, huic noſtro, qui me de
 illo maluit quàm ſe dicere, laudem ſingularem
 (nam ſcripſit hiſ verbis, cum hunc nomine eſſet
 affatus, *Ac ſi cogitata præclare eloqui poſſent,*
nonnulli ſtudio, & uſu elaborauerunt: cuius te
penè principē copiae, atq; inuentorē bene de no-
mine, ac dignitate populi Rom. meritū eſſe exi-
ſtimare debemus) hunc facilem, & quotidianū
 nouiſſe ſermonē, nunc pro relicto eſt habendum.
 Tum Brutus, *Amicè hercule, inquit, & ma-*
gnificè te laudatum puto, quem non ſolū prin-
cipem, atque inuētorem copiae dixerit, quæ erat
magna laus, ſed etiam benemeritum de populi
Rom. nomine, & dignitate quo enim vno vin-
cebamur à victa Græcia, id aut ereptū illis eſt,
aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc
autem, inquit, gloriam, testimoniūque Ca-
ſaris, tuæ quidem ſupplicationi non ſolū, ſed
triumphis multorū antepono. Et rectè quidem,
inquam, Brute, modò ſit hoc Caſaris iudiciū, non
beneuolentiæ testimoniū: plus enim certè attulit
huic populo dignitatis, quiſquis eſt ille, ſi modò
eſt aliquis, qui non illustrauit modò, ſed etiam
genuit in hac urbe dicendī copiam, quàm illi,
qui Ligurum caſtella expugnauerunt, ex qui-
bz multi ſunt, vt ſcitis, triūphi. Verum quidem

si audire volumus, omiſſis illis diuinis conſilijs,
 quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorũ ſapientia
 ſalus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo ma-
 gis orator præſtat minutis imperatoribus. At
 prodeſt plus imperator. Quis negat? ſed tamen
 non metuo, ne mihi acclametis. eſt autem, quod
 ſentias, diſcedi liber locus. Malim mihi L. Craſſi
 vnã pro M. Curio dictionem, quã caſtella-
 nos triumphos duos. At plus interfuit Reipub.
 caſtellum capi Ligurũ, quã bene defendi can-
 ſam M. Curij. Credo ſed Athenienſium quoque
 plus interfuit firma teſta in domicilijs habere,
 quã Minerva ſignũ ex ebore pulcherrimam:
 tamen ego me Phidiam eſſe malle, quã vel
 optimum fabrum tignarium. Quare non quan-
 tum quiſq; proſit, ſed quanti quiſq; ſit ponde-
 randũ eſt, præſertim cum pauci pingere egregie
 poſſint, aut fingere; operarij autem aut baiuli
 deeſſe non poſſint. Sed perge, Pomponi, de Ce-
 ſare, & redde, quæ reſtant. Solum quidem, in-
 quit ille, & quaſi fundamentum oratoris vides,
 locutionem emendatam, & Latinam: cuius pe-
 nes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut
 ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C.
 Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit
 laus, tanquam innocentia, ſic Latine loquendi,
 non omnium tamen. nam illorum æquales Cæci-
 lium, & Pacuuium male locutos videmus: ſed
 omnes tum ſerè, qui nec extra urbem hanc vi-
 xerant

xerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, rectè loquebatur. Sed hæc certè rem deteriore vetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquētes ex diuersis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quàm obtrusa ratio, quæ mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus: existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indectus, ut à te paulò est anti dictum, sed tamen suauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabátq; cōtrarium Catulo, subagreste quiddā, planèq; subrusticum, alia quidē quasi inculta, & syluestri via ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emēdator sermonis vsitati cum esse vellet, ne à C. Ruscio quidem accusatore deterri posset, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Ruscus? Et ille fuit accusator, inquit, vetus, quo accusare Chritiliū, Sisenna defendēs dixit quedam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Ruscus, Circūuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas nescio, metuo infidias: sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio.

nescio. Maximi risus, sed ipse tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui. Caesar autem rationem adhibens, cōsuetudinem vitiosam, & corruptā pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cū ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cū habeat præcipuam laudem in communibus, non video, cui debeat cedere. splendidam quandam minimèq; veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probātur, complureis autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracta. sed dum voluit alios habere parata, vnde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura, & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserūt, reuertamur. Caius Sicinius igitur Quinti Pompeij illius, qui censor fuit, ex filia nepos, questorius mortuus est, probabilis

ora

orator iam verò etiam probatus ex hac inopi ad
ornandum, sed ad inueniendum expedita Her-
magoræ disciplina: ea dat rationes certas, &
præcepta dicendi, quæ si minorem habent appa-
ratum (sunt enim exilia) tamen habent ordinē;
& quasdam, errare in dicendo non patientes
vias. has ille tenens, & paratus ad causas ve-
niens, verborum non egens, ipsa illa compara-
tione, disciplinâq; dicendi iam in patronorū nu-
merum peruenerat. Erat etiam vir doctus in
primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui
fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cum post
curulem ædilitatem index questionis esset, est
mortuus. in quo fateor vulgi iudicium à iudicio
meo dissensisse. nam populo non erat satis ven-
dibilis, præcepta quædam, & cum idcirco obscura,
quia peracuta, tum rapida, & celeritate caca-
ta oratio: sed neque verbis aptiorem citò alium
dixerim, neque sententijs crebriorem. Præterea
perfectus in literis, iurisque civilis iam à patre
Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reli-
qui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem
tu non tam citò rhetorem dixisses, etsi nō deerat
oratio, quàm, vt Greci dicunt, πρὸς τὸν λόγον. Erant
in eo plurimæ literæ, nec ea vulgares, sed inte-
riores quædam, & reconditæ, diuina memoria,
summa verborum & grauitas. & elegantia:
atq; hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & in-
tegritas. Me quidem admodum delectabat etiam

Triar

Triarij in illa etate plena literariae senectutis
 oratio. quanta severitas in vultu! quantum pon-
 dus in verbis! quam nihil nõ consideratum exi-
 bat ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarij
 mentione comotus (vtrunq; enim eorum admo-
 dum dilexerat) Na ego, inquit, vt omittam ca-
 tera, quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cū
 cogito, dolco nihil tuam perpetuam auctoritatem
 de pace valuisse. nam nec istos excellentes viros,
 nec multos alios præstantes ciues Respublica
 perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne
 augeamus dolorem. nam & præteritorū recer-
 datio est acerba, & acerbior expectatio reliquo-
 rum. Itaq; omittamus lugere, & tantum quid
 quisq; dicendo potuerit, quoniam id querimus,
 prædicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello
 occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitavit ac-
 curatè, cū præsertim non esset orator, & egit
 multa constanter. Appius Claudius socer tuus,
 collega, & familiaris meus: hic iam & satis stu-
 diosus, & valde cū doctus, tum etiā exercita-
 tus orator, & cum auguralis, tum omnis publi-
 ci iuris, antiquitatīq; nostræ bene peritus fuit.
 L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine
 tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo
 præterea Lentuli consulares, quorū Publius ille
 nostrarum iniuriarum ultor, autor salutis, quic-
 quid habuit, quātumcunq; fuit, illud totum ha-
 buit è disciplina; instrumenta natura deerant:
 sed

sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo,
 ut sibi omnia, quæ clarorum virorum essent, non
 dubitaret ad seiscere, eaque omni dignitate obti-
 neret. L. autem Læiulus satis erat fortis orator, si
 modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem:
 vox canora, verba non horrida sine, ut plena
 esset animi, & terroris oratio. Quereres in iu-
 diciis fortasse melius: in Rep. quod erat, esse iu-
 dicares satis. Ne Titus quidem Posthumius cō-
 temnendus in dicendo, de Rep. verò non minus
 vehemens orator, quàm bellator fuit: effrenatus
 & acer nimis, sed bene iuris publici leges, atque
 instituta cognoverat. Hoc loco Atticus, Puta-
 rem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti)
 q̃, quos iamdū colligis, viuerent. Omnes enim cō-
 memoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui,
 ut mihi imprudens M. Seruilium praterisse vi-
 deare. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi,
 multos fuisse, qui verbum nunquam in publico
 fecissent, cum melius aliquanto possent, quàm isti
 oratores, quos colligo, dicere: sed, his cōmemoran-
 dū, etiam illud assequor, ut intelligatis primum
 ex omni numero quam non multi ausi sint dice-
 re: deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint laude
 digni. Itaque ne hoc quidem equites Romanos,
 amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Comi-
 nium Spoletinum, quo accusante, defendi C. Cor-
 nelium, in quo & compositū dicēdi genus, & acre,
 & expeditum fuit; T. Accium Pisantēsem, cuius

accus

accusationi respondi pro A. Cluentio, qui & accuratè dicebat, & satis copiosè, eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis, quibus etiam ornamenta non satis optima dicendi, tamen vi hæste velitibus amentata, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumentis traduntur. Studio autem neminem, nec industria maiore cognoui: quanquã, ne ingenio quidem qui præstitit, facile dixerim C. Pisoni genero meo: nullum tempus illi unquam vacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere videretur: eratq; verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinne acuteq; sententiæ, gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor ne amore videar plura quàm fuerint in illo, dicere: quod non ita est: (alia enim de illo maiora dici possunt) nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quenquam eiusdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec vero M. Cælium prætereundum arbitror, quæcumq; eius in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quandiu auctoritati meæ paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem,

turbulentâque dementiam à senatu, & à bonorum causa steterit constantius: quâ eius actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaque omnes ex Reip. contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnende tamen, sanæque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, ceciditque postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid, qui non fuit orator vnus è multis, potius inter multos propè singularis fuit: ita reconditas, exquisitæque sententias mollis, & perlucens vestiebat oratio: nihil tam tenerû, quàm illius comprehensio verborû, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur, vt nullius oratoris eque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, vt nihil liquidius; ita liberè fluebat, vt nusquam adhæresceret: nullum nisi loco positum, & tanquam in vermiculato emblemate, vt ait Lucilius, structum verbum videres: nec verò vllum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum: ac non propria verba rerum, sed pleraque translata, sic tamen, vt ea non irrisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceret; nec verò hæc soluta, nec diffusæ, sed adstri-

Et a numeris, non aperte, nec eodem modo semper,
 sed variè, dissimulanturque conclusis. Erant au-
 tem & verborum, & sententiarum illa lumina,
 quæ vocant Græci *ἐξήματα*, quibus tamen insi-
 gnibus in ornatu distinguebatur omnis oratio.
 qua de re agitur autem, illud quod multis in lo-
 cis iurisperitorum includitur formulis, & ubi
 esset, videbat. Accedebat ordo rerum, plenus ar-
 tu, actio liberalis, totumque dicendi placidum, et
 sanum genus. Quod si est optimum suaviter di-
 cere, nihil est quod melius hoc querendum pu-
 tes. Sed cum à nobis paulo antè dictum sit, tria
 videri esse, quæ orator efficere deberet, ut doce-
 ret, ut delectaret, ut moueret; duo summe ti-
 nuit, ut & rem illustraret differendo, & animos
 eorum, qui audirent, deuinciret voluptate. Ade-
 rat tertia illa laus, qua permoueret, atque inci-
 taret animos: quam plurimum pollere diximus:
 nec erat vlla vis, atque contentio, sine consilio,
 quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ar-
 dentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue
 quod natura non esset ita factus, siue quod non
 consueisset, siue quod non posset. hoc vnum illi, si
 nihil utilitatis habebat, absuit: si opus erat, de-
 fuit. Quinetiam memini, cum accusatione sua
 Quinto Gallio crimini dedisset, sibi eum vene-
 rum parauisse, idque à se esse deprehensum, se-
 sequè chirographa, testificationes, iudicia, qua-
 stiones, manifestam rem deferre diceret, deq; eo
 crimini

crimine accuratè, & exquisitè disputauisset, me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etià posuisse pro argumento, quòd ille, cum pestem capitis sui, cum iudicia mortis se comperisse manifestò, & manere tenere diceret, tam solutè egisset, ita leniter, tam oscitanter. Tu istuc, *M. Callidi*, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia, alienorù hominù pericula defendere acerrime soleas, tuò negligeres? ubi dolor, ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedes (quod minimum est) nulla supplotio. Itaque tantum absuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio pro argumento ad diluendum crimen vsi sumus. Tum *Brutus*, Atquid dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium. Quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocunq; res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam vnus restat, *Hortensium*: tum de nobismetipsis quoniam id etià, *Brute*, postulas, pauca dicemus: quanquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diu-

tius vixissent, magnam essent eloquentia laude consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitror dicere. Rectè, inquā, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facile, solutèque verbis voluebat, satis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditius. Atque hic à magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus, studium certè fuit: qui si me audire voluisset, ut cœperat, honores quam opes consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquā: Cum honos sit premium virtutis, iudicio, studiòque civium delatum ad aliquem; qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam inuitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crassò M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius estrictam reliquissent. Erat enim cum
insti

institutus optimè, tūetiam perfectè, planèque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantiâ grauis esse videbatur, & sine segnitia rerecundus. Sed hunc quoque absorbuit æstus quidam non insolita adolescentibus gloriæ, qui, quia nauarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu, dum Cyri, & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crassi, & multorum Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Calium (is enim nobis erat propositus) reuertamur, qui orator fuisset cum literis eruditior quàm Curio, tum etiam accuratius quoddam dicēdi, & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter, elegantèrque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruans, metuēsq̃ue, ne viriosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius orationis nimia religione attenuata, doctus, & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem, & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calius noster dici oratorem volebat: inde erat ista exilitas, quam ille de industria cōsequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nā si quis

eos, qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè,
 Atticè putat dicere, is rectè, nisi Atticum, pro-
 bat neminem. Insulsitatem enim, & insolentiam
 tanquam insaniam quandam orationis odit, su-
 nitatem autem, & integritatem quasi religionè,
 & verecundiam oratoris probat: hac omnium
 debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem
 ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummo-
 do sit polita, dum urbana, dum elegans, in Atti-
 co genere ponit, hoc rectè dūtaxat: sed quia sunt
 in Atticis alia meliora, videat ne ignoret & gra-
 dus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem
 Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos?
 nec enim est vnum genus. nam quid est tam dis-
 simile quàm Demosthenes, & Lysias? quā idem,
 & Hyperides? quàm omnium horum Aeschi-
 nes? quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri er-
 go Atticè non dicebant: si omnes, quī potes, cum
 sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam
 quæro, Phalereus ille Demetrius Atticè ne dixe-
 rit: mihi quidē ex illius orationibus redolere ipse
 Athena videntur. At est floridior, ut ita dicam,
 quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quædam
 aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo
 fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed
 Attici tamen, quorum Charisius multarū ora-
 tionum, quas scribebat aliis, cum cupere videre-
 tur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit
 Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit
 ali

aliquot: & earum rerum historiam, quæ erāt Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico quā oratorio genere perscripsit. At Charisiꝯ vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos præ se penè agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tã in ipsa, quàm tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime sũntne igitur ij Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitatur, Quomodo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitatur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, & grandis etiã fuit; hoc forense concertatorium iudiciale non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim si velim: nec velim fortasse, si possim: ut si quis Phalerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Optimium, aut Anitium consulem querat. Atqui ea notæ sunt optimæ, credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam querimus suavitatem, nec est iam sanè tolerabilis. Nũ igitur, qui hoc sentiat, si n̄ potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. Sic ego istis censuerim & novam istam quasi de

musto, ac lacu feruidam orationem fugiendam:
 nec illam præclaram Thucydidis nimis veterem
 tanquam Anitianam notam persequendam. Ipse
 enim Thucydides, si posterius fuisset, multo ma-
 turior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imi-
 temur. O dij boni! quid ergo nos aliud agimus,
 aut quid aliud optamus? at non assequimur. Isti
 enim videlicet Attici nostri, quod volunt, asse-
 quuntur: ne illud quidem intelligunt, non modo
 ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse,
 cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus
 audiendi causa ex tota Græcia fierent. At cum
 isti Attici dicunt, non modo à corona (quod est
 ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relin-
 quuntur. Quare si angustè, & exiliter dicere, est
 Atticorum, sint sanè Attici: sed in comitium ve-
 niant, ad stantem iudicem dicant, subsellia græ-
 diorem, & plenior vocem desiderant. Volo hoc
 oratori contingat, ut, cum auditum sit, eum esse
 dicturum, locus in subselliis occupetur, complea-
 tur tribunal, gratiosi scribae sint in dando, & ce-
 dendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum
 surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona si-
 lentium: deinde crebra assensiones, multa admi-
 rationes, risus, cum velit, cum velit, fletus: ut qui
 hac procul videat, etiam si, quid agatur nesciat,
 at placere tamen, & in scena esse Roscium intel-
 ligat. Hæc cui contingunt, eum scito Atticè di-
 cere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide,

ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probat, nec illi graviore ornatu oratorio utitur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: recte laudant. est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minuta subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes qui Atticè, idem bene, sed ut omnes, qui bene, idem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit perincunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandū spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Attice. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam, & elegantē puto. Est enim & minime inepti hominis, & eiusdē etiam faceti, cum de sapientia disceptatur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in celum effert laudibus Protagoram, Hippia, Prodicum, Gorgiam, ceteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem: decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni

D D §

sermo

sermone, cum qualis quisq; orator fuisset, exponeres; vide quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsum inquit, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudasti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysia Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum, & singularem virum; nemo dicet secus, sed oratorem, sed etiam Lysia similem, quo nihil potest esse pictius; bella ironia si iocaremur; sin asseueramus, vide ne religionibus tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut ciuem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellentem probor: orationes autem eius, ut illis temporibus, valde laudo: significant enim formam quandam ingenij, sed admodum impolitam, & planè radem. Origines verò cum omnibus oratoris laudibus refertas dices, & Catonem cum Philisto, & Thucydide comparares, Brutone id censebas, an mihi prebaturum? quos enim ne è Grecis quidem quisquam imitari potest, istum comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiosè, & ornatè dicere? Galbam laudas; si ut illius aetatis principem, assentior; (sic enim accepimus) sin ut oratorem; cedo quaeso orationes (sunt enim) & dic hunc

hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum, vel-
le te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes:
paulum hęc tibi assentior, modo ita laudes, ut
antiquas: quod item de Africano, de Lelio,
cuius tu oratione negas fieri quicquam posse dul-
cem; addis etiam nescio quid augustius, nomine
nos capi volens summi viri, vitęq; elegantissi-
ma verissimis laudibus. Remoue hac, ne ista
dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere ne-
mo velit. Carbonem in summis oratoribus habi-
tum scio, sed cum in ceteris rebus, tum in dicen-
do semper, quo nihil est melius, id laudari qua-
letunque est, solet. Dico idem de Gracchis, etsi
de eis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior.
Omitto ceteros: venio ad eos, in quibus iam per-
fectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui
sine controversia magnos oratores, Crassum, &
Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assen-
tior: sed tamē non isto modo, ut Polycleti Dory-
phorum sibi Lysippus aiebat; sic tu suasionē legis
Serniliae tibi magistram fuisse hac germana iro-
nia est. Cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi
assentari putes. Omitto igitur quę de iis ipsis,
quę de Cotta, quę de Sulpitio, quę modo de Ce-
lio dixeris: ij enim fuerunt certę oratores: quan-
ti autem, & quales, tu videris. Nam illud mi-
nus curo, quod congestisti operarios omnēs, ut
mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a
te in oratorum numerum referrentur. Hac
cum

cum ille dixisset, Longi sermonis initium pepulisti, inquā, Attice, remque commonisti nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri, cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inuēta nondum erant, florem, & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, aliū vt arbitror neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistrā fuisse dixerim. Nā, et si tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate, tamen adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit (vt paulò antè dixi) quod intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidissimi essent, quā pauci digni nomine euaderent. Quare arguor me, ne si, Aphricanus quidem fuit, (vt ait in historia sua C. Fannius) existimari nolim. Vt voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Aphricano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu, inquit, me intuens, orationes nobis veteres explicabis? Ego verò, inquam, Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit, quoniam utroque in loco vicini sumus, Sed iam ad id, vnde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur, cum admodum adoles-

lascens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est: quanquam inciderat in Cotta, & Sulpitij etatem, qui annis decem maiores, eccellente tũ Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum in ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in vilo cognovisse me arbitror, vt quæ secũ commētatus esset, ea sine scripto verbis eisdẽ redderet, quibus excogitavisset. hoc adiunẽto ille tanto sic utebatur, vt sua cõmentata, & scripta, & nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, vt in nullo vnquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forũ, sepiissime autem eodem die utrũque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicẽdi: duas quidem res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor, & quæ essent dicta, contrã quæq; ipse dixisset. Erat in verborũ splendore elegãs, compositione aptus, facultate copiosus: eaque erat cum summo ingenio, tũ exercitationibus maximis cõsecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acutẽ: nec pratermittebat ferẽ quicquã quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. Vox canora, & suavis; motus, & gestus etiam plus artũ habebat, quam erat oratori satie. Hoc igitur florescẽte, Crassus est mortuus, Cotta pulsus,

sus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpitius legatus aberat, etiam Marcus Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis, qui frequentes aderat, quanquā pro se ipsi dicebat, oratores non illi quidē principes, L. Memmius, & Quintus Pōpeius, sed oratores tamen teste diserto vterque Philippo, cuius in testimonio contentio & vim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erat, quotidieque ferē à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Tribunus pleb. tunc C. Curio: quanquam is quidem flebat, vt erat semel à concione vniuersa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: disertus autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius edilis curulis quotidie ferē accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus, reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar, quotidieque & scribens, & legens, & commentans, oratoris tantum exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excefferat. Ego autem iuris civilis studio multum operæ dabam Q. Scauole P. F. qui quāquam nemini se ad docendum dabat, tamen
 consilio

consulentibus respondendo, studiosos audiendi
 docebat. Atque huic anno proximus Sulla con-
 sole, & Pompeio fuit. tum P. Sulpitij in tribu-
 natu quotidie concionantis totum genus dicendū
 penitus cognovimus: eodēque tēpore cum prin-
 ceptis Academia Philo cum Atheniensium opti-
 matibus Mithridatico bello domo profugisset,
 Romamque venisset totū ei me tradidi, admi-
 rabili quodam ad philosophiam studio cōcitatus,
 in quo etiam commorabar attentius, etsi rerum
 ipsarum varietas, & magnitudo summa me de-
 lectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse
 in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occi-
 derat Sulpitius illo anno, trēsque proximo triū
 atatum oratores erant crudelissimē interfecti,
 Quintus Catulus, Marcus Antonius, C. Iu-
 lius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Roma
 dedimus aperam, & aētori summo causarum,
 & magistro. Hac etsi videntur esse à proposita
 ratione diversa: tamen idcirco à me proferuntur,
 ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti,
 Brute, possis (nam Attico hac nota sunt) & vi-
 dere, quemadmodum simus in spatio Q. Hor-
 tensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium se-
 rē fuit vrbs sine armis, sed oratorum aut interi-
 tu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam
 adolescentes M. Crassus, & Lētuli duo) primas
 in causis agebat Hortensius, magis magisque
 quotidie probabatur. Antistius Piso sepe dice-
 bat.

bat, minus saepe Pomponius, raro Carbo, semel, aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omnis, noctes, & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitasset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi mea mortuus. à quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quae quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est, sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam esse dilatatam putant, consequi non posse. Huic ego doctore, & eius artibus variis, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoris nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, sed Graecè saepius: vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat; vel quod à Graecis summis doctoribus, nisi Graecè dicerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda Republica, & crudelis interitus oratorum trium, Sciuola, Carbonis, Antistii; reditus Cotta Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij; leges, & iudicia constituta; recuperata Respublica ex numero antem oratorum, Pomponius, Censorinus, Murana sublatis, tum primum nos ad causas, & primatas,

& pu

& publicas adire cœpimus, non vt in foro disce-
remus, quod plerique fecerunt, sed vt quantum
nos efficere potuissemus, docti in forum venire-
mus, Eodem tempore Moloni dedimus operam:
dictatore enim Sylla, legatus ad senatū de Rho-
diorū præmiis venerat. Itaque prima causa pu-
blica pro Sexto Roscio dicta, tantum commēda-
tionis habuit, vt non vlla esset, quæ nō nostro di-
gna patrocinio videretur: deinceps inde multe,
quas non minus diligēter elaboratas etiā, quā
elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totum
me non nouo aliquo, aut crepundio, sed corpore
omni videris velle cognoscere, complectar non-
nulla etiam, quæ fortasse videantur minus ne-
cessaria. Erat eo tempore in nobis summa graci-
litas, & infirmitas corporis, procerum, & tenue
collum: qui habitus, & quæ figura non procul
abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor,
& laterum magna contentio. Eoque magis hoc
eos, quibus eram charus, commouebat, quod
omnia sine remissione, sine varietate, vi summa
voci, & totius corporis contentione dicebam.
Itaque cum me & amici, & medici hortaren-
tur, vt causas agere desisterem, quoduis potius
periculum mihi adeundum, quā à sperata di-
cendi gloria discedendum putavi. Sed, cum cen-
serem remissione, & moderatione vocis, & com-
mutato genere dicendi me & periculum vitare
posse, & temperatius dicere; vt consuetudinem

E E

dicendi

dicendi mutarē, ea causa mihi in *Asiam* profiscendi fuit. Itaque, cum essem biennium versatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum venissem *Athenas*, sex menses cum *Antiocho* veteris *Academiae* nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui. Studiumque philosophiae nunquam intermissum, à primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo autore, & doctore renouavi. Eodem tamen tempore *Athenis* apud *Demetrium Syrum* veterem, & nō ignobilem dicendi magistrum studiosē exerceri solebam. Post à me *Asia* tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar, ipsis lubentibus, quorum erat princeps *Menippus Stratonicensis*, meo iudicio tota *Asia* illis temporibus disertissimus: & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, *Atticorum* est, hic orator in illis numerari rectē potest. Assiduissimē autem mecum fuit *Dionysius Magnus*: erat etiam *Aeschylus Gnidius*, *Adramitenus Xenocles*. hi tum in *Asia* rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, *Rhodum* veni, meque ad eundem, quem *Roma* audiueram, *Molonem* applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque praestantem, tam in notandis, animaduertendisque vitiis, & instituendo, docendoque prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redam

redundantes nos, & superfluentes iuuenili qua-
 dam dicendi impunitate, & licentia, repri-
 meret, & quasi extraripas disfluentes coërco-
 ret. Ita recepi me biennio post, non modo exer-
 citatior, sed propè mutatus: nam & contentio
 nimia vocis reciderat, & quasi referuerat ora-
 tio, lateribusque vires, & corporis mediocri ha-
 bitus accesserat. Quotum exercebant oratores,
 qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta,
 & Hortensius: quorum alter remissus, & le-
 nis, & propriis verbis comprehendens solutè, &
 facile sententiam; alter ornatus, acer, & non
 talis, qualem tu eum, Brute, iam deflorescen-
 tem cognouisti, sed verborum, & actionis gene-
 re commotior. Itaque cum Hortensio mihi ma-
 gis arbitrabar rem esse, quòd & dicendi ar-
 doreeram propior, & etate coniunctior. Ete-
 num videram in iisdem causis, ut pro M. Canu-
 leio, pro Cn. Dolabella cōsulari, cum Cotta prin-
 ceptus adhibitus esset, priores tamen agere par-
 tes Hortensium. Acrem enim oratorem, in-
 tensum, & agentem, & canorum, concursus ho-
 minum, forique strepitus desiderat. Vnum igitur
 annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobi-
 les egimus, cum Quæsturam nos, consulatum
 Cotta, adilitatem peteret Hortensius. Interim
 me Quæstorem Siciliensis excepit annus, Cotta
 ex consulatu est profectus in Galliam, prin-
 ceptus.

ceps & erat, & habebatur Hortensius. Cū au-
 tem anno post ē Sicilia me recepissē, iam vide-
 batur illud, in me quicquid esset, esse perfectum,
 & habere maturitatem quandam suam. Nimis
 multa videor de me, ipse præsertim: sed omni
 huic sermoni propositum est, non ut ingenium,
 & eloquentiam meam perspicias, unde longe
 absū, sed ut laborē, & industriam. Cum igitur
 essem in plurimis causis, & in principibus pa-
 tronis quinquenniū ferē versatus, tum in patro-
 cinio Siciliensi maxime in certamen veni, desi-
 gnatus edilis cum designato consule Hortensio.
 Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum
 enumerationem oratoriam, verum etiam præce-
 pta quadam desiderat; quid tanquam notandū,
 & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter
 licet dicere. Nam is post consulatum (credo, quod
 videret ex consularibus neminem esse secū com-
 parandum, negligeret autem eos, qui consules
 non fuissent) summum illud suum studium re-
 misit, quo à puero fuerat incensus, atque in
 omnium rerum abundantia voluit beatius, ut
 ipse putabat, remissius certē viuere. Primus, &
 secundus annus, & tertius tantum quasi de pi-
 ctura veteris colore detraxerat, quantum non
 quiniū vnus ex populo, sed existimator doctus,
 & intelligens posset cognoscere. Longius autem
 procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus,
 tum maxime in celeritate, & cōtinuatione ver-
 borum

borum adhærescens, sui dissimilior videbatur
 fieri quotidie. Nos autē non desistebamus cum
 omni genere exercitationis, tum maximè stylo
 nostrum illud quod erat, augere, quantuncunq;
 erat. Atq; (ut multa omittam) in hoc spatio,
 & in ijs post adilitatem annis, & Prætor pri-
 mus, & incredibili populari voluntate sum fa-
 ctus. Nam, cum propter assiduitatem in causis,
 & industriam, tum propter exquisitius, & mi-
 nimè vulgare orationis genus, animos hominum
 ad me dicendi novitate conuerteram. Nihil de
 me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat,
 qui videretur exquisitius, quàm vulgus homi-
 num studuisse literis, quibus fons perfectæ elo-
 quentiæ continetur. nemo, qui philosophiâ com-
 plexus esset, matrem omnium benefactorū, be-
 nēq; dictorū, nemo, qui ius civile didicisset, rem
 ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam
 maximè necessariam; nemo, qui memoriam re-
 rum Romanarū teneret, ex qua, si quando opus
 esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret;
 nemo, qui breuiter, argutēq;, incluso aduersario
 laxaret iudicum animos, atq; à severitate pau-
 lisper ad hilaritatem, risumq; traduceret; nemo,
 qui dilatare posset, atque à propria, ac defini-
 ta disputatione hominis, ac temporis, ad com-
 munem questionem vniuersi generis oratio-
 nem traduceret; nemo, qui delectandi gratia di-
 gredi parumper à causa; nemo, qui ad iracun-
 diam

diam magnopere iudicem; nemo, qui ad stertum posset adducere; nemo, qui animum eius (quod unum est oratoris maximè proprium) quocunque res postularet, impelleret. Itaque, cum iam penè euauisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem; renotare se ad industriam cœpit, ne, cum pares honore essemus, aliquate superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, cōiunctissimè versati sumus: consulatûsq; meus, qui illum primò leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. Maximè verò perspecta est vtriusq; nostrum exercitatio paulò antè, quàm perterritum armis hostium studium, Brute, nostrum conticuit subitò, & obmutuit; cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem noui veniebamus quotidie, quibus quidem causis tu etiam, Brute, præstò fuisti, compluribusque & nobiscum, & solus egisti: ut qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis autè decem causas agere cœpit, quàm tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno per paucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriusque etiam posteris nostrum iudi

indicabunt. Sed si querimus, cur adolescens magis floruerit dicendo, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas; primū, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentis magis cōcessum, quā senectuti: Genera autem Asiatica dictionis duo sunt. Vnum sententiosum, & argutū sententijs non tam gravibus, & severis, quā concinnis, & venustis; qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierecles Alabandeus, magis etiam Menecles frater eius fuit; quorum vtriusq; orationes sunt in prinis, vt Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententijs frequētatum, quā verbis volucre, atq; incitatū: quali est nunc Asia tota: nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum, in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus equalis Milesius Aeschines. In ijs erat admirabilis orationis cursus; ornata sententiarum concinnitas nō erat. Hæc autem (vt dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus gravitatē non habent. Itaq; Hortensius vtroq; genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Menecliam illud studium crebrarum, venustarūmq; sententiarū, in quibus, vt in illo Græco, sic in hoc erāt quedam magis venustæ, dulcēsq; sentētiæ, quā aut necessaria, aut interdum vtilēs. Et erat oratio cōm incitata, & vibrans, tum etiam accurata, &

polita. Non probantur hæc senibus (sæpe videbam, cum iridentem, tum etiam irascentem, & stomachantē Philippum) sed mirabantur adulescentes, multitudo movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facile primas tenebat adulescens. Et si enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè quòd & ingenij quædam forma lucebat, & exercitatione perfectæ erat, verborumq; astricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cùm iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec lecebat idem: quòdq; exercitationem studiūq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasq; sententiarum pristina manebat; sed ea vestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ita, quæ dicis, video qualia sint; & Hortensium magnū oratorem semper putavi; maximèq; probavi pro Messala dicentem, cum tu abfueris. Sic ferunt, inquam: idq; declarat totidem, quot dixit (vt aiunt) scripta verbis oratio. Ergo illi à Crasso cōsule, & Scauola vsq; ad Paulum, & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla Dictatore ad eosdem ferè consules

soles. Sic *Quinti Hortensij* vox extincta fato suo est, nostra publico. Melius, quaeso, ominare, inquit *Brutus*. Sit sanè ut vis, inquam: & id non tam mea causa, quàm tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cum fierent, quæ prævidit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli civilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseris, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse. Nos autè, *Brute*, quoniam post *Hortensij* clarissimi oratoris mortem orbe eloquentiæ quasi tutores relictî sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia, & hos ignotos, atq; impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultam virginem castè, & ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem etsi doleo me in vitam paulo serius tanquam in viam ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc *Reip.* noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, *Brute*, adhibuisti tuis suauissimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, viuerent. Quæ si rectè essent, salutis *Reip.* sin secus, interitû ipso testimoniû meorum de *Repub.* consiliorum, darèt. Sed in te intuens, *Brute*, doleo, cuius in adolescentiam per medias

E E 5 laudes

laudes quasi quadrigis vehementem transuersa
incurrit misera fortuna Reipub. Hic me dolor
tangit, hac me cura sollicitat, & hunc mecum,
socium eiusdem & amoris, & iudicij. Tibi sane-
mus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus
eam Remp in qua duorum generum amplissimo-
rum renouare memoriam, atque augere possu.
Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum,
tu illuc veneras vnus, qui non linguam modo
acuisset exercitatione dicendi, sed & ipsam elo-
quentiam locupletauisset grauiorum artium in-
strumento, & iisdem artibus decus omne virtu-
tis cum summa eloquentia laude iunxisset. Ex
te duplex non afficit sollicitudo, quod & ipse
Rep. careas, & illa te. Tu tamen, (etsi cursum
ingenij tui, Brute, premit hac importuna cla-
des ciuitatis) contine te in tuis perennibus stu-
dijs, & effice id, quod iam propemodum, vel
plane potius effeceras, vt te eripias ex ea, quam
ego congeſsi in hunc sermonem, turba patrono-
rum. Nec enim decet, te ornatu vberim artibus,
quas cum domo haurire non posses, accer-
suisti ex vrbe ea, quae domus est semper habita
doctrinae, numerari in vulgo patronorum. Nam
quid te exercuit Pammenes, vix longe eloquen-
tissimus Graecia? Quid illa vetus Academia,
atque eius haeres. Aristus hospes, & familiaris
meus, si quidem similes maioris partis oratorum
futuri sumus? Nonne cernimus, vix singulis
atque

atutibus binos oratores laudabileis constituisse?
 Galba fuit inter tot aequales unus excellēs, cui,
 quemadmodum accepimus, & Cato cedebat se-
 nior, & qui tēporibus illis atate inferiores fue-
 runt: Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Grac-
 chi in concionibus multo faciliore, & liberiore
 genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad etā-
 tem laus eloquentiæ perfectā nondum fuit. An-
 tonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Horten-
 sius; nihil dico amplius; tantum dico, si mihi ac-
 cidisset, ut numerarer in multis, sic operosa est
 concursatio magis opportunorum. * *

M. T. CICERO-
 NIS AD MAR-
 CUM BRUTUM,
 O R A T O R.

TRUM difficilius, aut ma-
 ius esset, negare tibi, sapius
 idem roganti, an efficere id,
 quod rogares, diu, multūq;
 Brute, dubitavi. Nam & ne-
 gare ei, quem vnicē diligere,
 cuiq; me charissimum esse sentirem, praesertim
 & iusta petenti, & praclara cupienti, durum
 admodum mihi videbatur; & suscipere tantam
 rem,

rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse cius, qui vereretur reprehensionem doctorum, atq; prudentium. Quid enim est maius, quàm, cum tanta sit inter oratores bonus dissimilitudo, iudicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod, quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quàm experiendi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiã meam, quàm, si id nõ fecerim, benevolentiam. QVÆRITUR igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum, & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id quod vis, effecero, eumq; oratorẽ, quem quæris, expressero, tandem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est, omnes omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis; teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est, in secundis, tertiisque consistere. Nam in poëtis non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis,

dis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis; nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt; sed ne opifices quidem se artibus suis remouerant, qui aut Italici (quem Rhodi vidimus) non potuerunt, aut Coe Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympi, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, vt, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò Graecis quidem admirabile est, quātum inter omnes vnus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerant, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquētiæ dederunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neq; illud ipsum, quod est optimum, desperandum est; & in praestantibus rebus magnae sunt ea, quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil posse esse praestantius, quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque, haud scio, an vnquam, in aliqua

aliqua autē parte eluceat aliquando, idē apud
 alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego
 sic statuo, nihil esse in vllō genere tam pulchrū,
 quo non pulchrius id sit, vnde illud, vt ex ore
 aliquo quasi imago exprimatur, quod neq; ocu-
 li, neq; auribus, neq; vllō sensu percipi potest,
 cogitatione tantum, & mēte complectimur. Ita-
 que & Phidie simulacris, quibus nihil in illo
 genere perfectius videmus, & his picturis, quas
 nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora.
 Nec verò ille artifex, cū faceret Iouis for-
 mam, aut Mineræ, contemplabatur aliquem, ē
 quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente
 insidebat species pulchritudinis eximia que-
 dam, quam intuens, in eāque defixus, ad illius
 similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt
 igitur in formis, & figuris est aliquid perfe-
 ctum, & excellens, cuius ad excogitatā speciem
 imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non
 cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo
 videmus, effigiem auribus quarimus. Has re-
 rum formas appellat ideas ille, non intelligendi
 solum, sed etiam dicendi grauiissimus autor, &
 magister Plato: easq; gigni negat, & ait sem-
 per esse, ac ratione, & intelligentia contineri:
 cetera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius
 esse vno, & eodem flatu. Quicquid est igitur, de
 quo ratione, & via disputetur, id est ad vltimā
 sui generis formam, speciēmq; redigendum. At
 video

video hanc primam ingressionem meam non ex
oratoris disputationibus ductam, sed e media
philosophiae repetitam, & eam quidem cum an-
tiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis
aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam
aut mirabantur, quid hæc pertineant ad ea, quæ
quaerimus: quibus satisfacies res ipsa cognita, vñ
non sine causa altè repetita videatur: aut repro-
barent, quod inusitatas vias indagemus, tritas
relinquamus. Ego autem, & me sæpe nova vi-
deri dicere intelligo, cum per vetera dicam, sed
inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si
modo sim, aut etiam quicumq; sim, non ex rhe-
torum officinis, sed ex Academia spatijs exti-
tisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, va-
riorumq; sermonum, in quibus Platonis primum
sunt impressa vestigia, sed & huius, & aliorum
philosophorum disputationibus & exagitatius ma-
xime orator est, & adiutus. Omnis enim vber-
tas, & quasi sylva dicendi ducta ab illis est: nec
satis tamen instructa ad forenses causas, quas,
vñ illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis
reliquerunt. sic eloquentia hæc forensis, spreta, &
philosophis, & repudiata, multis quidem illa
adimentis, magnisq; caruit; sed, tamen ornata
verbis, atq; sententijs, iactationem habuit in po-
pulo, nec paucorum iudicium, reprehensionemq;
pertinuit. Ita & doctis eloquentia popularis, &
disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur

dur in primis, quod post magis intelligitur, sine philosophia non posse effici quem quarimus eloquentem. Non, ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palaestra histrionem. parua enim magis saepe rectissime conferuntur. nam ne clarius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagora Physici fuerit auditor, à quo censeret eum, cum alia praecleara quaedam, & magnifica didicisset, vberem, & fecundum fuisse, quamque (quod est eloquentiae maximum) quibus orationis modis, quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quae vera, quae falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad haec tot, tantaeque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quae sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi

nume

numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illā,
 & absolutam eloquentiam nemo consequatur,
 quod alia intelligendi, alia dicēdi disciplina est,
 & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina
 queritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas
 eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas,
 vir natura peracutus, & prudens, in eo libro,
 quem vnum reliquit, disertos ait se vidisse mul-
 tos, eloquentem omnino neminem. Insidebat vi-
 delicet in eius mente species eloquentiæ, quam
 cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem
 acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se,
 & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè
 appellari eloquens posset, videbat. Quod si ille
 nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit, ha-
 buit profectò comprehensam animo quandam
 formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat,
 eos quibus aliquid, aut plura deerant, in eam
 formam non poterat includere. Inuestigemus
 hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam
 vidit Antonius, aut quis omnino nullus unquam
 fuit: quem si imitari, atque exprimere nō possu-
 mus, quod idē ille vix Deo cōcessum esse dicebat,
 attamen qualis esse debeat, poterimus fortasse
 dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus
 in singulis quidam floruerunt, per æquē autem,
 id quod volumus, per pauci in omnibus. Nam &
 grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla
 & sententiarum gravitate, & maiestate ver-
 borum,

borum, vellemētes, varij, copiosi, graues ad per-
 mouendos, & conuertendos animos instructi, &
 parati. quod ipsum aliū aspera, tristi, horrida
 oratione, neq; perfecta, neq; cōclusa; aliū leui, &
 instructa, & terminata. Et cōtrā tenues, acuti,
 omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora fa-
 cientes, subtili quadā, & pressa oratione limati.
 In eodēque genere aliū callidi, sed impoliti, &
 consultorudium similes, & imperitorum: aliū in
 eadem ierunitate concinniores, id est faceti, florē-
 tes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam
 interiectus intermedius, & quasi tēperatus, nec
 acumine posteriorū, nec fulmine vtens superiorū,
 vicinus amborum, in neutro excellens, vtriusque
 particeps: vel vtriusque (si verum quarimus)
 potius expers. Isq; vno tenore, vt aiunt, in dicē-
 do fluit, nihil afferens prater facultatē, & aqua-
 litatem: aut addit aliquos vt in corona toros, om-
 nēque orationem ornamentis modicis verborū,
 sententiarumq; distinguit. Horum singulorum
 genitūm quicunque vim singulis cōsecuti sunt,
 magnū in oratoribus nomen habuerūt. Sed qua-
 rendum est, satisne id, quod volumus, effecerint.
 Videmus enim fuisse quosdā, qui iūdem ornatē,
 ac grauitē, iūdem versutē, & subtiliter dicerent.
 Atq; vtinā in Latinis talis oratoris simulacrum
 reperire possemus: esset egregiū non quærere ex-
 terna, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui
 in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto,

mul

multū tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longè omnibus unū anteferre Demosthenē, qui vim accommodarit ad eam, quā sentiā eloquentiā, nō ad eā, quā in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquā, nec callidior, nec tēperatior. Itaque nobis monēdi sunt ij, quorū sermo imperitus increbuit, qui autē dici se desiderāt Atticos, aut ipse Atticē volunt dicere, ut mirētur hunc maximē, quone Athenas quidem ipsas magis cēdo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, distant: eloquentiamque ipsius viribus, nō imbecillitate sua metiantur. Nūc enim tantū quisq; laudat, quantū se posse sperat imitari. Sed tamē eos studio optimo, iudicio minus firmo präditos, docere quæ sit propria laus Atticorum, nō alienū puto. Semper oratorū eloquentia moderatrix fuit auditorū prudentia. Oēs enim, qui probari volūt, voluntatem eorū, qui audiūt, intuetur, ad eamq;, & ad eorū arbitriū, & nutū totos se fingūt, & accommodāt. Itaq; Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minimē politæ, minimēq; elegantes sunt, asciuerunt aptū suis auribus opimū quoddā, & tanquā adipale dictionis genus: quod eorum vicini (nō ita lato interiecto mari) Rhodij nunquā probauerūt, Græci autē multo minus, Athenienses verò funditus repudiauērunt: quorū semper fuit prudens, syncerūq; iudiciū, nihil ut possent nisi incorruptum audire, & elegans. Eorum religioni

eum seruiret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quæ præstitisse diximus cæteris, in illa pro Cresiphonte oratione longè optima summissius à primo; deinde, dum de legibus disputat pressius; post sensim incedens; iudices ut vidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Attamen in hoc ipso diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quædam, & exagitat, illudensque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam querit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque, restinctis iam animorum incendiis, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc an illuc manū porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum verò inclinata, ululantique voce more Asiatico canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, & religiosas qui se accommodant, ut sunt existimandi Atticè dicere. Quorum genera plura sunt: hi vnum modo, quale sit, suspicantur. Putant enim qui horride, inculcæque dicat, modo id eleganter, enucleatèque faci-

ciat

ciat, eum solum Atticè dicere. Errant, quòd solum; quòd Atticè, non falluntur. Istorum enim iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui prima sine controuersia deferebantur. Qui, si tenui genere vteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graciam dictus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dam intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate verò, & grauitè, & copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, nèue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydideos esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit praclarè consistere. Thucydides autem res gestas, & bellanarrat, & praelia grauitè sanè, & probè, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras, abditasque sententias, vix vt intelligantur: quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quae est autem in hominibus tanta peruersitas, vt inuentis frugibus, glande vescantur? an victus hominum Atheniensium beneficio excoli

potuit, oratio non potuit? Quis porro vnquam
Gracorum Rhetorum à Thucydide quicquam
duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor. sed
ita, vt rerum explicator prudens, seuerus, gra-
uis; non vt in iudicijs versaret causas, sed vt in
historijs bella narraret. Itaque nunquam est nu-
meratus orator. Nec verò, si historiam non scri-
psisset, nomen eius extaret, cum præsertim fuisset
honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo neque
verborum, neque sententiarum gravitatem imi-
tatur: sed cum mutila quedam, & hiantia locu-
ti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt,
germanos se putant esse Thucydidas. Nactus
sum etiam, qui Xenophontis similem esse se ca-
peret, cuius sermo est ille quidem melle dulcior,
sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus
nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum,
& eadem eloquentia informandum, quam in
nullo cognouit Antonius. Magnum opus omni-
no, & arduum, Brute, conamur, sed nihil diffi-
cile amanti puto. Amo autem, & semper amanti
ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro
quotidie magis, non desiderio solum (quo qui-
dem conficior) congressus nostros, consuetudinem
victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed
etiam admirabili fama virtutum incredibi-
lium, quæ specie dispares, prudentia coniungun-
ur. Quid enim tam distans, quàm à seueritate
omitao? quis tamen vnquam te aut sanctior est
habui

habitus, aut dulcior? Quid tam difficile quàm in plurimorum controuersis diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, vt eos ipsos, quos contra statuas, equos, placatósque dimittas. Itaque efficis, vt, cum gratia causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italia luce cognosceris, versariq; in optimorum ciuium vel flore, vel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrine, semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum! Itaque hoc sum aggressus statim, Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, non parere, nefas esse duxissem. sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, vt, si sustinere tantam questionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quod tamen iudicij nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam (quod *κατασκευάζειν* Grace dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiã; quod non discedit à communi more verborum. Pacuio,

inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaborati-
 que sunt versus, multa apud alterum negligen-
 tius. Fac alium Accio: varia enim sunt indi-
 cia, ut in Græcis, nec facilis explicatio, quæ for-
 ma maxime excellat. In pictoris alios horrida,
 inculta, abdita, & opaca; contrà alios nitida,
 læta, collustrata delectat. Quid est, quo præscri-
 ptum aliquod, aut formulam exprimas, cum
 in suo quodque genere præstet; & genera plura
 sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu
 repulsus: existimavi, que in omnibus rebus esse
 aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo
 posse, qui eius rei gnarus esset, indicari. Sed,
 quoniam plura sunt orationum genera, eaque
 diuersa, neque in vnâ formam cadunt omnia;
 laudationum, scriptionum, & historiarum, &
 talium suasionum, qualem Isocrates fecit Pa-
 negyricum, multi alij, qui sunt nominati
 Sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ
 absunt ab forensi contentione, eiusque totius ge-
 neris, quod Græce *ἐκιδαντικὴ* nominatur,
 quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa
 comparatum est; non complectar hoc tempore.
 non quo negligenda sit: est enim illa quasi nu-
 trix eius oratoris, quem informare volumus, &
 de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab
 hac & verborum copia alitur, & eorum con-
 structio, & numerus liberiore quadam fruitur
 licentia. Datur etiam venia concinnitati senten-
 tiarum

tiarum, & arguti, certique, & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriâque non ex insidiis, sed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa, & paria respondeant, ut crebro conferant pugnancia, comparéntque contraria, & ut pariter extrema terminentur, eundémque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum, & variis multò facimus, & certè occultius. In Panathenæico autem Isocrates ea se studiosè consèctatum fateatur. Non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hac tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos *Λογολιπτοι* appellat in Phadro Socrates, quorum satù arguta multa: sed ut modò, primumque nascentia, minuta, & versiculorum similia quædam, nimisumque depicta quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles, quorum atas, cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissimè tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis absuerunt. Alter enim sine ullis sulebris, quasi sedatus amnis fuit: alter incitator ferus, & de bellicis rebus canit etiam quædam modo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius quàm superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter ce-

teros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam, Brute, leuiter, & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in te laudem, cognoueris. Nam, cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gargias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba iunxisse; Thucydides autem præfractus, nec satis (vt ita dicam) rotundus, primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicēdo, partim in scribendo principes extiterunt; domus eius officina habita eloquentia est. Itaque, vt ego, cum à nostro Catone laudabar, vel reprehendi me à ceteris, facile patiebar, sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorū iudicia debere cōtemnere. Est enim, vt scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates, Adolescens etiā nunc, ô Phædre, Isocrates est. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse, quā vt cum orationibus Lysia comparetur, præterea ad virtutē maior indoles: vt minimè mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationū genere, cui nunc studet, tantum quātum pueris, reliquis præstet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut, si cōtētus his nō fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest enim natura, philosophia in huius viri mente quedam. Hæc de adole-

lescen

lescente Isocrates Socrates anguratur. at ea de seniore scribit Plato, & scribit equalis, & quidem exagitator omnium rhetorū hunc miratur unum. Me autē, qui Isocratem non diligūt, unā cum Socrate, & Platone errare patiātur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ quam pugne aptius, gymnasiis, & palestra dicatū, spretū, & pulsum foro. Sed, quod educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat; non alienū fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verū hac ludorū, atque pompæ nos autē iam in aciem, dimicationemque veniamus. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidq; loco, & quomodo; dicendū omnino est, quid sit optimū in singulis, sed aliquāto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neq; enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudē, quā necessaria, & tamen cum multis penē communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquā animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quā eloquentiæ, qua tamen in causa est vacua prudentia?

Noue

Nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam, quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione versetur, in eo aut fitne, aut quid sit, aut quale sit, queritur: fitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, rebus, prauisque partibus quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis, & temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. Latius enim de genere, quam de parte disceptare licet: ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hac igitur quaestio à propriis personis, & temporibus, ad uniuersi generis orationem traducta, appellatur *Thesis*. In hac *Aristoteles* adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter discendi, sed ad copiam *Rhetorum* in utranque partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit. Idemque locos (sic enim appellat quasi argumentorum notas) tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut tabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum querimus) quoniam loci certi traduntur, percurreret omnes, utetur apte generatim, discet, ex quo emanant etiam qui communis appellantur loci. Nec verò utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex

iisdem

hisdem. eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium ergo adhibebit: nec inueniet solū quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim feracias ingenii, iis præsertim, quæ disciplinæ exculta sunt. Sed ut segetes fecunda, & vberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibetur. Alioquin quonam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut molliet dura? aut occultabit, quæ dilui non poterant, atque omnino opprimet, si licebit? aut abduces animos? aut aliud afferet, quod oppositū probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iam vero ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: cūque animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetque contraria: de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summam, breuiterque descripsimus. Sed, ut antè dictum est, in his partibus, (etsi graues, atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. Cum autem quid, & quo loco dicat, inuenerit, illud est longè maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Cæcilius noster dicere solebat, Clitomachū eadem dicere,

dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas, vires spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo, & in collocando summum esse oratorem vellem: sed id mihi querere videbare, quod genus ipsius orationis optimum iudicaret. Rem difficilem, de immortalibus, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur, quocumque torqueas; tum & nature variae, & voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alius verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, intervalla, mora, respirationesque delectat. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & equabilitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce alij duritatem, & seueritatem quandam verbis, & orationis quasi maestitia sequuntur, quodque paulo ante diuissimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et, quoniam caepi iam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est (tibi enim tantum de oratio-

nis genere querenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicā, sed etiam de actione: ita pratermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. Quomodo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cum constet e voce, atque motu. Vocum mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime voce commouentur. Itaque ille perfectus, quem iandudum iudicat nostra oratio, ritumque se affectum videri, & animum audientis moueri volet, ita certum vocis admovebit sonum, de quo plura dicerem, si hoc precipiendi tempus esset, aut si tu hoc quærerēs; dicere etiam de gestu, cū quo iunctus est vultus: quibus omnibus dici vix potest, quātum intersit, quemadmodum utatur orator. Nam & infantes actionis dignitate eloquentia sæpe fructum tulerunt, & discreti deformitate agendi multi infantes putati sunt. ut iam non sine causa Demosthenes tribuevit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est, certè plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatū peret, & contenta voce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata videri grauis, & inflexa miserabilis. Mira est enim quædam natura

tura vocis, cuius quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rhetorum epilogus penè canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri obiicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque saepe dicit voce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequenda suauitatis in vocibus. ipsa enim natura quasi modularetur hominū orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec vna plus, nec à postrema syllaba citra tertiā, quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est (non est enim in nobis) sed tractatio, atque vsus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, & omneis sonorū tum intendens, tum remittēs persequetur gradus: idēque motu sic vtetur, nihil vt supersit in gestu. Status erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaq; rara, nulla mollitia cernicū, nulla argutie digitorum, non ad numerū articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remissis Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo

cum

rum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quadam magna moderatio. Nam, ut imago est animi vultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitie modum res ipsa, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summa eloquentia species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor, hac complexus est omnia, sed & Gracè ab eloquendo *ῥήτωρ*, & Latine eloquens dictus est. Ceterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est, eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quanquam enim & philosophi quidam ornatè locuti sunt, (si quidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacepsit, & Xenophontis voce Musae quasi locutae ferunt: & longe omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, extitit & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forēses habet. Loquuntur cum docti, quorum sedare animos malunt, quam incitare. siquidem de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi causa, non capiendi loquuntur: ut in eo ipso quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnulli, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere

non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberior, nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo: itaque sermo potius quam oratio dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum, non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delere; & apertius id faciunt quam nos, & crebrius, concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles; a re sepe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum; paria paribus referunt, aduersa contrariis, sepiissimeque similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornatè, & regio sepe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quadam, & fluens expetitur, non hac contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poetis hac eloquentia, quam quaerimus, senocan-
da

da est. Nam etiam poëta questionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus: numero maxime videbantur antea, & versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græce *ῥυθμὸς* dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi absit à versu, tamen quod incitatus feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur, potius poëma putandum, quam comicorum poëtarum, apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis; nec tamen id est poëta maximum, etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, cum versu sit astrictior. Ego autem, etiam si quorundam grandis, & ornata vox est poëtarum; tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse, quam in nobis, faciendorum, iungendorumque verborum, tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec verò si quid est unum inter eos simile (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, & si quid habet questionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab

historicorum, à poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim autore Antonio querimus) is, qui in foro, causisq; civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoria: nam id vnum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo, in quo vno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summa etiam facultati esse debet moderator ille, & quasi semperator huius tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentia, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. Vt enim in vita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm quid deceat videre, *εὐχρηστος* appellant hoc Græci, nos dicamus sancti decorum: de quo præclare, & multa præcipiuntur & res est cognitione dignissima. Huius ignorance non modo in vita, sed sæpius in oratione peccatur. Est autem quid deceat oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis autoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni
parte

parte orationis, ut vite, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum longè, & latè patentem philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant: nam id quidem unum est: grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum, Quàm enim indecorum est, de stillicidijs cum apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis uti communibus: de maiestate verò populi Rom. summissè, & subtiliter? Hic genere toto, at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sepe etiam verbo: etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sepe aut probatur, aut rejicitur alio, atque alio elata verbo. In omnibusque rebus videndum est, quatenus: etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis, & maximis: cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in aliòque ponatur, aliudque totum sit, utrum

decere, an oportere dicas, oportere enim perfectionem declarat officij, quo & semper utendum est, & omnibus; decere, quasi aptum esse, consentaneumq; temporis; & personæ, quod cum in factis sapissime, tum in dictis valet, in vultu deniq; & gestu, & incessu, contrâq; item dedecere. Quod si poëta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultove sapientis: si deniq; pictor ille vidit, cū, immolanda Iphigenia, tristis Chalcas esset, mæstior Vlysses, mæreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio quid deceat, querit, quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc tantum sit, quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusque generis nota queratur, & formula, magnū opus, & arduum, ut sepe iam diximus; sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocunq; feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidā vocant Atticum. Summissus est, & humilis, cōsuetudinem imitās, ab indistinctis re plus quàm opione differēs. Itaq; cum, qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo

modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidē illa videtur esse existimanti, sed nihil est experiēti minus. Et si enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illi maximis viribus caveat, sit (ut ita dicam) integra valetudine. Primum igitur eum tāquam ē vinculi numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de quibus mox agemus, observandi ratione quadā, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi: solum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmētare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis magis quā de verbis laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum haec duo et liberiora fuerint, circuitus, conglutinatiōq; verborum. Illa enim ipsa contracta, & minata nō negligenter tractāda sunt, sed quaedam etiam negligētia est diligēs. Nam, ut mulieres esse dicuntur nonnulla inornatae, quas id ipsum deceat; sic hac subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non, ut appareat. Tum remonebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum: nec calamistrum quidem adhibebuntur. Eucati verō medicamenta candoris, & ruboris,

omnia repellentur : elegātia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus : dilucide, planèq; dicetur: quid deceat, circūspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suauē, & affluens : acutæ crebræq; sententiæ ponentur, & nescio vnde ex abdito erutæ, atq; in hoc oratore dominabuntur. Verecūdus erit vsus oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autē verborum duplex; vnus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs, vsitatîsq; verbis, quod aut optimè sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, vt mutuo, aut factū ab ipso, aut nouum, aut priscum, & inasitatu. Sed etiam inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro vtimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid cōcinnitatis efficiunt, quod, verbis mutatis, non maneat, manente sententiā. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si verba mutaueris, sunt illa quidē permulta; sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus, & in priscis, reliquisq; ornamentis & verborum, & sententiarum demissor, translatione fortasse crebrior, quæ frequētissimè sermo omnis
 igitur

utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, gemmare vites, sitire agros, letas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suam nullū habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi videtur. Hoc ornamento liberius paulo, quam ceteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quam, si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Greci quasi aliquos gestus orationis *ορμηχαρα* appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam vocant Atticum, sed paulo parcus. Nam, si, ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, nō se parum solum, sed etiam elegantem videri vult, eliget, quibus utatur. Sunt enim pleraque apta huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimonia. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter cōclusa, eodēq; pacto cadentia; & immutatione literæ quasi quasitæ venustates, ne elaborata concin-

nitas, & quoddam aucupium delectationis manifestè deprehensum appareat. Itēq; si qua verborum iterationes contentione aliquam, & clamorem requirēt, erunt ab hac summissione orationis aliena: ceteris promiscuè poterit uti, continuationem verborū modo relaxet, & diuidat, citatūq; verbū quā v̄sitatissimis, translationibus quā mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehemēter illustrata. Non faciet Remploquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, vna complexione deuinciet. Valētiorem hæc laterū sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut rore, sic etiam oratione suppressior. Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iisdem ornamentis utetur horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scænæ, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens, non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significat ingenuè, quo sensu quidq; pronuntient. Huius generi orationis aspergentur etiam sales, qui in dicendo, mirum, quantū valent: quorū duo genera sunt, vnum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utreque, sed altero in narrando aliquid venustè, altero in iaciendo, mittendōq; ridiculo: cuius genera plura sunt, sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic vsurum
orato

oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit;
 nec subosceno, ne mimicum; nec petulanti, ne
 improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum;
 nec in facinus, ne odij locum risus occupet; neq;
 aut sua persona, aut iudicium, aut tempore alie-
 num. Hæc enim ad illud indecorum refervuntur.
 Vitabit etiam quæ sita, nec ex tempore ficta, sed
 domo allata, quæ plerunq; sunt frigida: parcos
 & amicis, & dignitatibus: vitabit insana-
 biles concumelias: tantummodo adversarios fi-
 get, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni
 modo. quibus exceptis sic utetur sale, & facetijs:
 ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim
 neminem, cum id certè sit vel maximè Atti-
 cum. Hanc ego iudico formam summi oratoris,
 sed magni tamen, & germani Attici: quo-
 niam quicquid est salsum, aut salubre in ora-
 tione, id proprium Atticorum est: è quibus ta-
 men non omnes faceti: Lysias satis, & Hy-
 perides, Demades præter ceteros fertur: De-
 mosthenes minus habetur, quo quidem mihi
 nihil videtur urbanius, sed non tam dicax fuit,
 quam facetior: est autem illud acrioris ingenij,
 hæc maioris artis. Vberius est aliud, aliquan-
 toq; robustius, quam hoc humile, de quo dictum
 est: summissius autem quam illud, de quo iam
 dicetur, amplissimum. Hoc in genere nervorum
 vel minimum, suavitatis autem est vel pluri-
 mum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum:
 quam

quàm autem illud ornatum, copiosumq; , summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumq; est in hac orationis forma suavitatis: in qua multi floruerunt apud Græcos, sed Phalereus Demetrius meo iudicio prestatit ceteris: cuius oratio cum sedatè, placidèque loquitur, tum illustrent eam, quasi stellæ quadæ, translata verba, atq; immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinē ab alia re, aut suavitatis, aut inopiæ causa transferuntur; mutata, in quibus pro verbo proprio subiicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequēti. Quod quanquam transserendo fit, tamen alio modo transtulit, cū dixit Ennius, arcem, & urbem orbas; alio modo, si pro patria arcem dixisset. & horridam Africam terribili tremere tumultu, cū dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhettores, quia quasi summutantur verba pro verbis; Metonymiam grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autē translationi hæc ipsa subiungit, & abusione, quam Catachresin vocant; ut, cū minutum dicimus animum pro parvo, & abutimur verbis propinquis, si opus est; vel quod delectat, vel quod licet. Iam cū fluxerunt cōtinuæ plures translationes, alia planè fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant ἀναযোগία, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia translationes

recitat.

vocat. *Hæc frequentat Phalerens maxime, suntq; dulcissima: & quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum, latæ, eruditaq; disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è philosophorum scholis tales ferè euadunt, & nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, què dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepôres. Hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à grauib; in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. Tertius est ille amplius, copiosus, grauis, ornatus, in quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cuius ornatû dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum valere passa sunt: sed hanc eloquentiam, quæ cursu magno sonitûque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquentiæ est, tractare animos; huius, omni modo permouere. Hæc modo perfringit, modò irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi*

cendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaboravit, ut callide argutęque diceret, nec quicquam altius cogniret, hoc vno profecto magnus orator est, si non maximus, minimęque in lubrico versabitur, & si semel constiterit, nunquam cederet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi, incertęque casus: etiam si, quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit: altę enim cadere non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit, maximę est contemnendus. Ille enim summifusus, quod acutę, & veteratorię dicit, sapiens iam, medius, suavis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partitę, definite, distinctę, facetę dicere, pręsertim cum causa partim totę sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandę; si is non preparatis auribus inflammare rem cępit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus,

scil

sed animo : nam manu si comprehendissem , ne ipse quidem suat tanta eloquentia mihi persuasisset , ut se dimitterem. Sed inventus profecto est ille eloquens , quem nunquam vidit Antonius. Quis est igitur is ? Complectar brevis , disseram pluribus. Is enim est eloquens , qui & humilia subtiliter , & magna graviter , & mediocria temperatè potest dicere. Nemo is , inquires , unquam fuit. Ne fuerit : ego enim quid desiderem , non quid viderim , disputo : redeòque ad illam Platonis , de qua dixeram , rei formam , & speciem ; quam etsi non cernimus , tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero , neque quicquam mortale , & caducum , sed illud ipsum , cuius qui sit compes , sit eloquens : quod nihil est aliud , nisi eloquentia ipsa , quam nullis nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parva summissè , modica temperatè , magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de verbis interdicti fuit : res inuolutas definiendo explicauimus , ius civile laudauimus , verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius : temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinenda maiestatis , Rabinij causa continebatur : ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hac interdum tempe-

ran

randa, & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod inhabitati? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim vlllo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen, atq; adumbratio: non assequimur, at quid deceat, videmus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, vt nostra miremur, vt vsque eo difficiles, ac morosi simus, vt nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui, quanquam vnus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt auidæ, & capaces, & semper aliquid immensum, infinitumque desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti, neque eum dimittis è manibus, & tamen nostra etiam lectitas: vides profecto illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocunque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam & successit ipse magnus, & maximos oratores habuit aequales: nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quo cõtendimus, peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui

si An

si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpitius, nunquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa graviter Hortensius: superiores magis ad omne genus apti; Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusa orationis aures civitatis accepimus, easque nos primi, quicumque eramus, & quantumcunque dicebamus, ad huius generis dicendi, audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de supplicio parricidarum? que nequaquam satis deferbuisset post aliquanto sentire cœpimus. Quid enim tam commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant; ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangerent; ita instantur fluctibus, ut nunquam alluantur; ita postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, & que sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re, & maturitate, quam spe, & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matura, Vxor generi, noverca filij, filia pellex. Nec verò hic unus erat ardor nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuvenilis redundantia, multa habet attenuata, quedam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio,

H H

nelio,

nelio, complurésque aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, & maxime Tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebróque mutarent? nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent; ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimilibus personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur: sed & comædum in tragædiis, & tragædum in comædiis admodum placere vidimus: ego non elaborem? Cum dico me, te, Brute, dico: nam in me quidem iam pridem esse. Etum est, quod futurum fuit, tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuū, & eundem spiritum sine vlla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, actuatorum, quod cum credo amares, cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi; nihil Lysia subtilitate cedit, nihil argutus, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore verborum. Multa sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem; multa & totæ graues, ut quadam Phi-

lippi

lippice; multa varia, ut contra Aeschinem false
legationis, ut contra eundem pro causa Ctesi-
phontis. Iam illud medium, quoties vult, arripit,
& à gravissimo discedens, eo potissimum dela-
bitur. Clamores tamen tum movet, & tum in di-
cendo plurimum efficit, cum gravitatis locis uti-
tur. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoqui-
dem de genere, non de homine quaerimus: rei po-
tius, id est eloquentiae, vim, & naturam explicem-
mus. Illud tamen, quod iam antè diximus, me-
morerimur, nihil nos precipiendi causa esse di-
cturos: atque ita potius acturos, ut existimato-
res videamur loqui, non magistri. in quo tamen
longius progredimur, quod videmus non te hac
solum esse lecturum, qui ea multo quàm nos, qui
quasi docere videamur, habeas notiora. sed hunc
librum etiam si minus nostra commendatione,
tuo tamen nomine divulgari necesse est. Esse igitur
perfectè eloquentis puto, non eam solum fa-
cultatem habere, quæ sit eius propria, fusè, latè-
que dicendi; sed etiam vicinam eius, atque fini-
tissimam dialecticorum scientiam assumere: quan-
quam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio,
nec idem loqui esse, quod dicere; attamen utrun-
que in differendo est: disputandi ratio, & loquē-
di dialecticorum sit, oratorum autem dicen-
di, & ornandi. Zeno quidem ille, à quo discipli-
na Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid
inter has artes interesset. Nam, cum compresse-

rat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam
 aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, &
 manum dilatauerat, palma illius similem elo-
 quentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc
 Aristoteles principio artis Rhetoricæ dicit illam
 quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut
 hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio
 dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo
 igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendum
 trahi posset, loquendi rationem esse notam: quæ
 quidem res (quod te his artibus eruditum mini-
 me fallit) duplicem habuit docendi viam. Nam
 & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima
 differendi, & postea, qui dialectici dicuntur, spi-
 nosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui
 eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum
 omnino rudem: sed, vel illa antiqua, vel hæc
 Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum
 vim, naturam, genera verborum, & simplicium,
 copulatum. Deinde quot modis quidque dica-
 tur: quæ ratione verum falsumue sit, iudicetur:
 quid efficiatur è quoque: quod cuique consequens
 sit, quodque contrarium, cumque ambiguum mul-
 ta dicantur, quomodo quidque eorum diuidi, ex-
 planarique oporteat. Hæc tenenda sunt orato-
 ri: sæpe enim occurrunt: sed, quia sua sponte
 squallidiora sunt, adhibendus erit in his expli-
 candis quidam orationis nitor. Et, quoniam in
 omnibus, quæ ratione docentur, & via, primum
 constâ

constituendum est, quid quidque sit (nisi enim inter eos, qui disceptent, conuenit quid sit illud, de quo ambigitur, nec recte differi, nec vnquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaquere, atque inuoluta rei notitia definiendo aperienda est. siquidem est definitio, oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissimè. Tum, vt scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quæ sint eius generis, siue formæ, siue partes, vt in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hac facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, vt definire rem possit, neque id faciat tam pressè, & angustè, quàm in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam vberius, & ad commune iudicium, popularémque intelligentiam accommodatius. Idémque etiam, cum res postulabit, genus vniuersum in species certas, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur, ac diuidet. Quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus, quoniam (vt suprà dixi) iudicem esse me, nõ doctorem volo. Nec verò dialecticus modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus ani-

mi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed
ieiunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia,
quam dixi, graviter, amplè, copiosè dici, & ex-
plicari potest. De materia loquor orationis etiam
nunc, non ipso de genere dicendi: volo enim rem
prius habeat orator, de qua dicat, dignam auri-
bus eruditis, quàm cogitet, quibus verbis quid-
que dicat, aut quomodo. Quem etiam, quo gran-
dior sit, & quodammodo excelsior (vt de Peri-
cle dixi supra) ne physicorum quidam esse igna-
rum volo. Omnia profecto, cum se à celestibus
rebus referet ad humanas, excelsius, magnifi-
centiusque & dicet, & sentiet. Cùmque illa di-
uina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidem hu-
mana. Ius civile teneat, quo egent causæ foren-
ses quotidie. Quid est enim turpius, quàm legiti-
marum, & civilium controuersiarum patrocinia
suscipere, cum sis legum, & civilis iuris ignarus?
Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ
veteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuita-
tis, sed & imperiosorum populorum, & regum
illustrium: quem laborem nobis Attici nostri le-
uauit labor, qui, conseruatis, notatisque tempo-
ribus, nihil cum illustre prætermitteret, anno-
rum septingentorum memoriam vno libro colli-
gauit. Nescire autem quid antè quàm natus sis,
acciderit, id est, semper esse puerum. Quid enim
est ætas hominis, nisi cum memoriæ rerum vete-
rum cum superiorum ætate contextitur? Comme-
mora

moratio autem antiquitatis, exemplorūque prolatio, summa cum delectatione & autoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit generaprimum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam, si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus. Cum tam pauca sint generacausarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: vni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem: nam ipsa quidem res in perfacili cognitione versantur: quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte, vt, quid agatur, intelligi possit: sua cōfirmare, aduersaria euertere: eaque efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, vt efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quaque rem confirmandam: post omnia perorationem inflammantem, restinguentēne concludere? Has par-

teis quemadmodum tractet singulas, difficile di-
 ctu est hoc loco: nec enim semper tractantur un-
 modo. Quoniam autem non quem doceam, qua-
 ro, sed quem probem: probabo, primum eum, qui
 quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxi-
 me adhibenda eloquenti est, ut sit temporum,
 personarumque moderator: nam nec semper, nec
 apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus,
 nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Si
 erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque dece-
 bit, poterit accommodare orationem. Quod cum
 statuerit, tum ut quidque erit dicendum, ita di-
 cet; nec satura ieiunè, nec grandia minutè, nec itè
 contrà; sed erit rebus ipsis par, & æqualis ora-
 tio. Principia verecunda, non elatis intensa ver-
 bis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem ad-
 versarij, vel ad commendationem sui. Narratio-
 nes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano
 sermone explicatae dilucide. Dein si tennes cau-
 se, tum etiam argumentandi tenue filum, & in
 docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, ut
 quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio.
 Cum verò causa ea inciderit, in qua vis eloquen-
 tia possit expromi, tum se latius fundet orator:
 tum reget, & flectet animos, & sic afficiet, ut
 volet, id est, ut causa natura, & ratio temporis
 postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus
 ille admirabilis, propter quem ascendit in tantu
 honorem eloquentia. Nam, cum omnis pars ora-
 tionis

tionis esse debet laudabilis, sic ut verbum mol-
 lum, nisi aut grane, aut elegans excidat: tum
 sunt maxime luminosa, & quasi æthiosa partes
 duæ: quarum alteram in vniuersi generis qua-
 stione pono, quam (ut supra dixi) Græci appel-
 lant *ῥήσις*. alteram in augendis, amplificandisq;
 rebus, quæ ab eisdem *ἀυξήσις* est nominata quæ
 etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse
 debet, tamen in communibus locis maxime ex-
 celleret. quæ communes appellati, eo quod videtur
 multarum idem esse causarum, sed proprij sin-
 gularum esse debebunt. Ac verò illa pars oratio-
 nis, quæ est de genere vniuerso, totas causas saepe
 continet. Quicquid est enim illud, in quo quasi
 certamen est controuersia, quod Græcè *ἡ ἀντιμαρτυρία*
 dicitur, id ita placet, ut traducatur ad per-
 petuam questionem, atque ut de vniuerso gene-
 re dicatur: nisi cū de vero ambigetur, quod qua-
 ri coniectura solet. Dicitur autem non Peripa-
 teticorum more (est enim illorum exercitatio ele-
 gans iam inde ab Aristotele constituta) sed ali-
 quanto neruosius: & ita de re communia dicen-
 tur, ut & pro rebus multa leniter dicantur, & in
 aduersarios asperere. Augendis verò rebus, & cō-
 trā abijciendis, nihil est, quod non perficere possit
 oratio: quod & inter media argumenta facien-
 dum est, quotiescunque dabitur vel amplifican-
 di, vel minuendi locus, & penè infinitè in per-

orando. Duo sunt etiam, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant: quorum alterum est, quod Græci ὑδνός vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum; alterum quod ἡδὲ πᾶσιν ὑδνός nominant, quo perturbantur animi, & concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad benevolentiam conciliandam paratum; hoc vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur; quod, cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiā minus, sed magno semper vsi impetu, sæpe aduersarios de statu omni decimus. Nobis profamiliari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis privata in causa magna, graui, cum cæpisset Curio pater respondere, subito assedit, cū sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eò sum vsus pluribus, quòd etiā si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo vt viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequabar. Quæ qualiacunque in me sunt, me enim ipsum non pœnitet, quanta sint, sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritui illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quàm cum leguntur, videri solent. Nec verò
miser

miseratione solum mens iudicum promouenda est, qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore, & lamentatione compleremus forum: sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, letetur, doleat. quæ in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla; mitiorum, defensiones mea. Nullo enim modo animus audientis, aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit. dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenij, sed magna vis animi inflamat, ut me ipse non teneam: nec unquam u, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses. Uterer alienis, vel Latinis, si ullam reperirem; vel Græcis, si deceret: sed Crassi per pauca sunt, nec ea iudiciorum; nihil Antonij, nihil Cotta, nihil Sulpitij: dicebat melius, quam scripsit Hortensius. Verum hæc vis, quam quarimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus: & quidem perpetue dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consiliis, meritis in Rem aggressus est

est dicere. Ea profecto oratio, in eam formā, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & character ille, qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omni que genere frequentissima translationes erunt, quod ea propter similitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent huc, & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitat, per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione verborum, quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellent. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia, C V M aut duplicantur, iteranturque verba; aut breuiter commutata ponuntur; aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio; aut in idem coniicitur; aut in vtrunque; aut adiungitur idem iteratum; aut idem ad extremum refertur; aut continenter vnum verbum non in eadem sententia ponitur; aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt, aut multis modis contrariis relata contraria; aut cum gradatim sursum versus reditur; aut cum, dem-

ptis

ptis conjunctionibus, dissolutè plura dicuntur; aut cum aliquid praterentes, cur id faciamus ostendimus; aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut cum eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et verò nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicit ille, quem expetimus, ut verset sæpe multis modis eandem, & unam rem, & hereat in eadem, commoreturque sententia sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, ut declinet à proposito, deflectatque sententiam: ut proponat quid dicturus sit, ut cum transegerit iam aliquid, definiat, ut se ipse renocet, ut quod dixit, iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contrà ac dicat, accipi & sentiri velut; ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat; ut diuidat in partes; ut aliquid relinquat ac negligat; ut antè præmuniat; ut in eo ipso, in quo reprehenda

hendatur, culpam in aduersarium conferat; vt
 ſæpe cum iis, qui audiunt nonnunquam etiam
 cum aduersario quaſi deliberet; vt hominum
 ſermones, morésque deſcribat, vt muta quadam
 eloquentia inducat; vt ab eo, quod agitur, auer-
 tat animos; vt ſæpe in hilaritatem, riſumve con-
 uertat; vt antè occupet, quod putat opponi; vt
 comparet ſimilitudines; vt vtatur exemplis; vt
 aliud alijs tribuens diſpertiat; vt interpellato-
 rem coërceat; vt aliquid reticere ſe dicat; vt de-
 nuntiet quid caueat; vt liberius quid audeat; vt
 irascat etiam; vt obiurget aliquando; vt de-
 precetur; vt ſupplicet; vt medeatur; vt à propo-
 ſito declinet aliquantulum; vt optet; vt exerce-
 tur; vt fiat iis, apud quos dicet, familiaris; atque
 alias etiam dicendis quaſi virtutes ſequatur,
 breuitatem, ſi reſpetet: ſæpe etiam rem dicenda
 ſubiiciet oculis, ſæpe ſuprà feret, quàm fieri poſ-
 ſit, ſignificatio ſæpe erit maior quàm oratio, ſæ-
 pe hilaritas, ſæpe vite, naturarumque imitatio.
 Hoc in genere (nam quaſi ſyluam vides) omnis
 eluceat oportet, eloquentia magnitudo: ſed hæc
 niſi collocata, & quaſi ſtructa, & nexa verbis,
 ad eam laudem, quam volumus, aſpirare non
 poſſunt. De quo cum mihi deinceps viderem eſ-
 ſe dicendum, etſi mouebant etiam me illa, quæ
 ſuprà dixeram, tamen iis, quæ ſequuntur, per-
 turbabar magis. Occurrebat enim poſſe reparari
 non inuidos ſolum, quibus reſerta ſunt omnia,
 ſed

sed fautores etiam laudum mearum, qui non
censerent eius viri esse, de cuius meritis tan-
ta senatus iudicia fecisset, comprobante pop.
Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi li-
teris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud
responderem, nisi me M. Bruto negare ro-
ganti noluisse; iusta esset excusatio, cum &
amicissimo, & praestantissimo viro, & recta,
& honesta petenti satisfacere voluissem. Sed si
profitear (quod utinam possem) me studiosis di-
cendi, praecepta, & quasi vias, quae ad elo-
quentiam ferrent, traditurum; qui tandem id
iustus rerum estimator reprehēderet? Nam quis
inquam dubitavit, quin in Repub. nostra pri-
mas eloquentia tenuerit semper urbanis, paca-
tisque rebus, secundas iuris scientia? cum in alte-
ra gratiae gloria, praesidiū plurimum esset, in al-
tera persecutionum, cautionūque praeceptio:
quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe
peteret, ea vero repugnante, vix suas regiones,
finēque defenderet. Cur igitur ius civile docere
semper pulchrum fuit, hominūque clarissimo-
rum discipulis domus floruerunt? ad dicendum
si quis accuat, aut adiuvet in eo iuventutē, vitu-
peretur? Nam, si vitiosum est dicere ornatē, pel-
latur omnino ē ciuitate eloquentia: sin ea non
modo eos ornat, penes quos est, sed etiam vni-
uersam Rempub. cur aut discere turpe est, quod
scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum
est,

est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor, sed vtriusque rei causa est: alteros enim respondentes audire sat erat, ut ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & dicentibus satisfacerent, & cōsulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, cōponendisque causis, forense in agēdis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent, quē habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quā doctrina, itaque illi dicere melius quā praecepere, nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo: sed, si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam vna legendo, audiendo; nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possum meliores facere, cur nolis. An, quibus verbis sacerorum alienatio fiat, docere honestum est; quibus ipsa sacra retineri, defendique possint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt; eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se valere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimulat, effugit; aut est periculum, ne quis patet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum

stissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. quid enim possem? cum & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus domus referta esset, & aliqua fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ, cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram? Quod cum ita sit, tamen ea, quæ suprà dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicut mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille versus, qui vetat

Artem pudere proloqui, quam factites, dissimulare non finit quin delectet; siue tuum studium hoc à me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent, quis tamen se tam durum, agrestemque præberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cū meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent,

non me aut desidia, quod facere non possum; aut
maestitia, cui resisto, potius quam literis dede-
rem? quæ quidem me antea in iudicia, atque in
curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec
verò talibus modò rebus, quales hic liber con-
tinet, sed multo etiam grauioribus, & maiori-
bus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus
nostris rebus & domestica literæ respondebunt.
Sed ad institutam disputationem resertamur.
Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quæ
aptissimè cohereant extrema cum primis, eaque
sint quam suauissimis vocibus; aut ut forma
ipsa, concinnitasque verborum conficiat orbem
suum; aut ut comprehensio numerosè, & apè
cadat. Atque illud primum videamus, quale sit,
quod vel maximè desiderat diligentiam, ut fiat
quasi structura quædam, nec tamen fiat opero-
se. nam esset cum infinitus, tum puerilis labor,
quod apud Lucilium scitè exagitat in Albutio
Scauola,

Quam lepidè lexeis compostæ? ut tessera
omnes Arte pauimento, atque emblemate ver-
miculato. Nolo tam minuta hæc constructio ap-
pareat, sed tamen stylus exercitatus efficiet faci-
lè hanc viam componendi. Nam ut in legendo
oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid se-
quatur, ne extremorum verborum cum insequen-
tibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat,
aut asperas. Quamuis enim suaves, grauès re sen-
tentia,

tentia, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendunt aures, quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui vocales nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendant, quod eas literas tantopere sugerit: & si id magister eius Isocrates, at non Thucydides: ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in praeliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint nobis, ne si cupiamus quidē, distrahere voces conceditur. Indicant orationes ille ipse horridula Catonis; indicant omnes poëtae, præter eos, qui, ut versum facerent, sæpe hiabāt, ut Nænius.

Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque
Algidam. & ibidem,

Quam nūquam vobis Græci, atque Barbari.
At Ennius semel,

Scipio inuicte. Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in vada venti.

Hoc idem sæpius nostri non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego? vocales sine vocalibus sæpe brevitatis causa con-

trahabant, ut ita dicerent, multi modis, vas argenteis. palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid verò licentius, quàm quòd hominū etiam nominacōtrahabant, quo essent aptiora? nam ut duellum bellum, & duis bis, sic Duellum eum, qui Pænos classe devicit, Bellum nominaverunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed aurium. Quomodo enim vester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ vastioris? Quā literam etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando verba iungebant, ut sodes, pro si audes sis pro si vis. Iam in uno capsis, tria verba sunt. Ain' pro ais ne, nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein etiam sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non oles unde sit? quòd dicitur cum illis: cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum, quia si ita diceretur, obscænius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi AVTEM interposuisssem, cōcurrissent. Ex eo est metum, & tecum, non cum me, & cum te: ut esset simile illis vobiscum, atque nobiscum. Atque etiam à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam Proh deūm, atque hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hanc consuetudo licentiam? Itaque idem poëta, qui inusita-

tius contraxerat, Patris mei meum factum pu-
det, pro meorum factorum: & Texitur exitium
examen capiti, pro exitiorum, non dicit liberum
ut plerique loquimur, cum cupidos liberum, aut
in liberum loco dicimus: sed, ut isti volunt. Neque
tuum unquam in gremium extollas liberorum
ex te genus. & idem, Nanque Aesculapij libe-
rorum. At ille alter in Chryse non solum, Ciues
antiqui amici maiorum meum, quod erat visita-
tum: sed durius etiam, Consilium socij, augu-
rium, atque extum interpretes. Idemque, pergit,
Postquam prodigium horrifera, portentum
pavor, quae non sane sunt in omnibus neutris visi-
tata. Nec enim dixerim tam libenter armum
iudicium, etsi est apud eundem. Nihilne ad te
de iudicio armum accidit? quam armorum. Iam
ut censoriae tabulae loquuntur, fabri, & pro-
cum audeo dicere, non fabri, & procorum.
Planique, Duorum virorum iudiciu, aut Trium-
virorum capitalium, aut Decemvirorum litibus
iudicandis, dico nunquam. atqui dixit Accius,
Video sepulcra dua duorum corporum. Idemque,
Mulier una duum virum. Quid verum sit, in-
telligo: sed alias ita loquor, ut concessum est, ut
hoc vel pro deum dico, vel pro Deorum: alias
ut necesse est, cum Triumvirum, non virorum,
cum sestertium numum, non numorum, quod in
his consuetudo varia non est. Quid quod sic loqui,
nosse, iudicasse retant, nonisse iubent, & iudica-
niss?

uisse? quasi vero nesciamus in hoc genere, & plenum verbum recte dici, & imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, Eho tu cognatum tuum non noras? Post idem, Stilphonem inquam, noueras? Siet, plenum est: sit, imminutum. licet utare utroque. ergo ibidem,

Quam chara sint quæ, post carendo intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus sient.
Nec vero reprehenderim,

Scriptere alij rem. & scripserunt esse verius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet, inquit Ennius: &

In templi ipsdem, probauit: at eisdem, erat verius, nec tamẽ eisdem, opinitus: male sonabat ipsdem. Impetratum est à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret: & pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas libentius dixerim, & mehercule, quam mehercules. Non scire quidem barbarum iam videtur, nescire dulcius. Ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quod erat insuauius. Vna prepositio est abs, eaque; nunc tantum in accepti tabulis manet, nec his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit: ut iam nescias, ab ne verum sit, an abs. Quid si etiam abs fugit, turpe visum est? & abfer noluerunt, aufer maluerunt: quæ prepositio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. Noti erant,
& nani,

& navi, & nari, quibus cum I N præponi oportet, dulcius visum est ignoti, ignavi, ignari, dicere, quam ut veritas postulabat. Ex usu dicunt, & è Rep. quòd in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses. ut exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit, adiuncti verbi primam literam præposito còmutavit, ut subegit, summutavit, sustulit. Quid in verbis iunctis? quàm scitè insipientem nò insipientem? iniquum nò inæquum? tricipitè, non tricapitem? concisum, nò concessum? Ex quo quidã pertisum etiam volùt, quòd eadè consuetudo nò probavit. Quid vero hoc elegantius, quòd non sit natura, sed quodã instituto? inclutus dicimus breui primæ litera, insanus producta: inhumanus breui, infelix longa. & ne multu, quibus in verbis eæ primæ litera sunt, quæ in sapiète, atq; fecile, productè dicitur, in cæteris omnibus breuiter. Li èq; composuit, consuevit, cõcrepuit, confecit: consule veritatè, reprehendet; refer ad aures, probabùt. quare cur? ita se dicent iuvari: voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scitè, ita maiores locutos esse, ut nusquã nisi in vocali aspiratione vterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triùpos, Cartaginè dicerè: aliquando; idq; serò conuictio auris, cū mihi extorta veritas esset, usum loquēdi populo concessi, scientiã mihi reservari: Orcuios tamè, & Matones, Otones, Capiones, sepulcra, coronas, la-

crymas dicimus, quia per aurium iudiciū semper licet. Purrum semper Ennius, nusquā Pyrrbā.

Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiā duas. & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat, aut tantum barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solum Græcè loqui: tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quinetiam, quod iam subrusticum videtur, olim autē politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremae duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi vocalis in sequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur,

Qui est omnib' princeps. non omnibus princeps. &

Vita illa dignus, locoque non dignus.

Quod si indocta cōsuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, quàm si hæc de re una disputarem: est enim hic locus latè patens, de natura, vsūque verborum, longius autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed, quia rerum, verborumq; iudicium prudētia est, vocum autem, & numerorum aures sunt indices, & quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem; in illis ratio inuenit, in his sensus.

sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus: aut ars eius concilianda reperienda. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures sonus, & numerus. De numero mox: nunc de sono quaerimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetae, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio, Quae pontus Helles- Superat modum. At, Auratus aries Colchorum, - splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavis litera infinitus, Frugifera, & ferta arua Asia tenet. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui poenitet,

Qua tempestate Paris Helenam. & quae sequuntur. immò vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus, Habeo istam ego perterritam. Idemque Versutilocas malitias.

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus. Sed finiuntur, aut compositione ipsa, & quasi sua sponte; aut quodam genere verborum in quibus ipsis concinnitas inest: quae siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem acce-

pimus. quo de genere illa nostra sunt in *Milontana*: Est enim, Iudices, hac nō scripta, sed nata lex: quam non dicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti. Hac enim talia sunt, ut quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus; non quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrarijs referendis, ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:

Eam, quam mihi accusus, damnas. cendemnas dixisset, qui versum effugere voluisset.

Bene quam meritam esse autumas, dicis malè mereri.

Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum,

Quod scis, nihil pdest: quod nescis, multū obest. Semper hac quæ Græci ἀντιδιχα nominant, cū contrarijs opponuntur contraria, numerū oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. Hoc genere antiqui iam ante Isocratē delectabantur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerunq; efficit numerum ipsa continitas. Nos etiā in hoc genere frequentes: ut illa sunt in quarto accusationis, Conferte hanc pacē cum illo bello; huius prætoris adventū cum illius imperatoris victoria; huius cohortem impuram
cum

cum illius exercitu inuictō; huius libidines cum illius cōtinentia: ab illo, qui cepit, cōditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti etiā à Latinis. Genus illud tertium explicetur, quale sit numerosa, & apte orationis. quod qui non sentiant, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Mea quidem & perfectō, cōpletōque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, cū aptè verba cecidissent. id enim expectant aures, ut verbis colligetur sentētia. Non erat hoc apud antiquos, & quidem nihil aliud ferè non erat. Nam & verba eligebant, & sententias graues, & suauis reperiēbāt, sed eas haud vinciebāt, aut explebant parū. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quàm hac iam perfecta delectet? illa nobis sit, credo, repetenda, hac scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem ut in etatibus auctoritatē senectus, sic in exemplis antiquitas, quæ quidē apud me ipsum valet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo quod, est præsertim cum ea maiora iudicē, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententijs boni quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inuen-

ta con

ra conclusio est, qua credo vsuros veteres illos fuisse, si iam nota, atque vsurpata res esset: qua inuenta omneis vsos magnos oratores videmus. Sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali, & forensi numerus Latine, Græcè *πυδμὸς* inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore queruntur. Hoc freti isti, & ipsi in fracta, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant: si inanibus verbis, lenibusq; sententijs, iure; sin probæ res, lecta verba, quid est, cur claudicare, aut insistere orationē malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit aptè verbis cōprehensa sententia: quod sit etiam ab antiquis, sed plerunq; casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti, dicere,

Versibu', quos olim Fauni, vatesque cane-
bant. mihi de antiquis eodem modo non licebit,
præsertim cum dicturus non sim,

Ante hunc, ut ille: nec quæ sequuntur,

Nos ausi referare. Legi enim, audiuq; non-
nullos, quorum propemodum absolutè concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis
satis

satis non contemni, laudari, etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo idq; merito, quorū se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos verò minimè, qui nihil illorū nisi vitium sequuntur, cum à bonis absint longissimè. Quod si aures tam inhumanas, tamq; agrestes habent; ne doctissimorum quidem virorum eos mouebit autoritas? Omitto Isocratem, discipulōsq; eius, Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ, & ornandæ autores locupletissimi, summique ipsi oratores esse debeant. Sed quis omnium doctior? quis acutior? quis in rebus vel inueniendis, vel indicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus insensus? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes in præmiis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor, atq; artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus verò, ipsdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos autores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec verò aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non mouentur, nihilne eis inane videtur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si sit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec verò multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offend

offendat, intelligit: & tamē omniū longitudinē,
 & brevitatē in sonis, sicut acutariū, grauiūq;
 vocum iudiciū ipsa natura in auribus nostris
 collocauit. Visne igitur, Brute, totū hunc locum
 accuratius etiam explicemus, quā illi ipsi, qui
 & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his con-
 tenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed
 quid quæro, velisne; cum literis tuis eruditissi-
 mē scriptis, te id vel maxime velle perspexe-
 rim? Primum ergo origo, deinde causa, post na-
 tura, tum ad extremū vsus ipse explicetur ora-
 tionis apta, atq; numerosa. Nam, qui Isocratem
 maximē mirantur, hoc in eius summis laudibus
 ferunt, quod verbis solutis numeros primus ad-
 iunxerit. Cum enim videret oratores cum seue-
 ritate audiri, poetas autem cum voluptate; tum
 dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratio-
 ne vteremur, cum iucunditatis causa, tum ut
 varietas occurreret satietati. Quod ab his vere
 quadam ex parte, non totum dicitur. Nam ne-
 minem in eo genere scientius versatum Isocrate
 confitendū est: sed princeps inueniendū fuit Thra-
 symachus, cuius omnia nimis etiam extant scri-
 pta numerosē. Nam (ut paulo antē dixi) paria
 paribus adiuncta, & similiter definita, itēque
 contrarijs relata cōtraria, quæ sua sponte, etiam
 si id non agas, cadunt plerūq; numerosē, Got-
 gias primus inuenit, sed his est vsus intempe-
 rantius: id autē est genus (ut antē dictū est) ex
 tribus

tribus partibus collocationis alterum. Horum
uterque Isocratē atate præcurrit, ut eos ille mo-
deratione, non inuentione vicerit. Est enim, ut in
transferendis faciēdisq; verbis tranquillior, sic in
ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est
generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse
censet) insolentius abutitur, quas Isocrates, cum
tamen audiisset in Thessalia adolescens senem
iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quin-
etiam se ipse tantum, quantum atate procedebat
(propè enim centum confecit annos) relaxarat à
nimia necessitate numerorum: quod declarat in
eo libro, quē ad Philippum Macedonem scripsit,
cū iam admodum esset senex: in quo dicit, sese
minus iam seruire numeris, quā solitus esset:
ita non modo superiores, sed etiam se ipse corre-
xerat. Quoniam igitur habemus apte orationis
eos principes, auctoresque, quos diximus, & origo
inuenta est; causa quaratur: quæ sic aperta est, ut
mirer veteres nō esse commotos, præsertim cum,
ut sit, fortuito sæpe aliquid cōclusè, apteque di-
cerent: quod cū animos hominū, aureisq; pepu-
lisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset,
cecidisse iucundè, notandum certe genus, atque
ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel ani-
mus aurium nuntio naturalem quandam in se
continet vocum omnium mentionem. Itaque &
longiora, & breuiora indicat, & perfectā, ac
moderata semper expectat. Mutila sentit quæ-
dam

dam, & quasi decurtata, quibus tanquam debito fraudetur, offenditur. Producentiora alia, & quasi immoderatus excurrentia, quæ magis etiam aspernâtur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quàm id, quod videtur parum. Ut igitur poetica, & versus inuentus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesque verborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) si placet explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, quemadmodum adhibitis aliquid voluptatis afferat. Sed, ut in plerisque rebus, si in hac duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior altera, eadem, etiam planior. Est autem longioris prima illa questio, sitne omnino ulla numerosa oratio. Quibusdam enim non videtur, quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: & quod illi, qui affirmant eos esse numeros, rationem cur sint, non queant reddere. Deinde si sit numerus in oratione, qualis sit, aut qua-

les

les; & ex poëticisne numeris, an ex alio genere quodam; & si è poëticis, quis eorum sit, aut qui. nanque alius vnus modo, alius plures, alius omnes iudè videntur. Deinde quicūque sunt, siue vnus, siue plures, communēsne sint omnis generis orationi, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur. Si cōmunes, qui sint; si dispares, quid intersit; & cur non æque in oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde quod dicitur in oratione numero sum, id vtrū numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an est suum cuiusque, vt numerus intervallis, cōpositio vocibus, genus ipsum verborū quasi quedam forma, & lumen orationis appareat: sitq; omnium fons cōpositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi forma, & lumina, quæ (vt dixi) Græci vocāt *εἴμαλα*. At non est vnum, nec idem, quod voce incundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum: quam id quidem finitimum est numero, quia per se plerunque perfectum est, compositio autem ab utroque differt, quæ tota seruit gravitati vocum, aut suauitati. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura querendū sit. Esse igitur in oratione numerum quēdam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus, in quo, iniquum est

K K

quod

quod accidit non agnoscere, si cur accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu: quem dimensa ratio docuit, quid acciderit. ita notatio natura, & animaduersio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quanquam etiam a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximèque id in optimo quoque eorum poetarum, qui *Λυγινὸι* à Græci nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio, quorum similia sunt quadam etiam apud nostros: velut in *Thyeste*, *Quemnam* te esse dicam? qui tarda in senectate. & quæ sequuntur quæ nisi cum tibicen accessit, orationi sint soluta simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnunquam vix in his numerus, & versus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilius in oratione numerus, quàm in versibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque iucunditas. In verbis inest quasi materia quedam, in numero autem expolitio: sed, ut ceteris in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt quàm voluptatis, ita & in hac re accidit, ut multis seculis antè oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Itaque & *Herodotus*, & eadem superiorque ætate numero

mero caruit, nisi quando temerè, ac fortuito, & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognoscitur: itaque translata, aut facta, aut iuncta verba facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoque sermone: numerus autem non modo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognitionem cum oratione. Itaque serius aliquanto notatus, & cognitus, quasi quandam palastram, & extrema lineamenta orationi attulit. Quod si & angusta quadam, atque concisa, & alia est collatata, & diffusa oratio: necesse est, id non literarum acciderenatura, sed intervallo longorum, & breuium varietate: quibus implicata atque permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem saepe iam diximus, incitator numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris astrictam orationem esse debere, carere versibus. sed hi numeri poëticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum. Nam omnitalis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad nu-

meros, partitur in tria: ut necesse sit partem pedis aut equalē esse alteri parti, aut altero tāto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit equalis dactylus, duplex iambus, sesquiplez pæon. qui pedes in orationem non cadere quā possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed queritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere verò omnis in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus saepe in oratione per imprudētiā dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed nō attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò, & Hipponacteos effugere vix possumus: magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor: sunt enim vsitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus vsitados, sed tamen versus; vitiosum genus, & lōga animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapesticos, quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. prima enim syllaba dempta, ex primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita factus est anapesticus is, qui Aristophanēus nominatur. quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit,

dit, ut à me animaduersum est, studiose inquirenti in eum, immittit imprudēs ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdēq; esse oratorios, qui sunt poëtici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, vidēdum sit. Et sunt enim, qui iambicum putent, quod sit orationi similissimum: qua de causa fieri, ut v potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis, quod ille daëtylicus numerus hexametrorum magniloquētia sit accōmodatior. Ephorus autem leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut daëtylum: fugit autem spondæum, & trochæum. Quod enim pæon habeat treis breues, daëtylus autem duas, breuitate, & celeritate syllabarum labi putat verba procliuius: contrāque accidere in spōdeo, & trochæo, quod alter ex longis constaret, alter è breuibus fieret: alteram nimis incitatam, alterā nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errāt, & Ephorus in culpa est. nam, & qui pæona prætereunt, non vident molliissimum a sese numerum, eundēq; amplissimum prætèriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui iudicat Heroum numerum grandiozem, quā desideret soluta oratio: iambum autem nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: ple-

nam tamen eam vult esse grauitatis, vt eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait vti omnes, sed ipsos non sentire, cum vtantur: esse autem tertium, ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, vt in eis singulis modus insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus antè dixi, tantummodo cōmoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in versum cadunt maxime. itaque, vt versum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quicquam inimicius, quàm illa versibus. Pæon autem minime est aptus ad versum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus verò ne spondæum quidem, quem fugit, intelligit esse equalem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non intervallis existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus, & intervallis est par iambo, sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atq; hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Thodectæque de pæone dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. Nec enim effugere possemus animaduersionem

sionem, si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poema; neq; extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio: alterum nimis asse vinctum, ut de industria factum appareat; alterum nimis dissolutum, ut peruagatū, ac vulgare videatur; ut ab altero non delectere; alterū oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permixta, & tēperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime, quoniam optimus autor ita censet: sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat, nunc dicendum est: atque etiam quibus orationis generibus sint, quiq; accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in ijs, quæ demisso, atque humili sermone dicuntur: pæon autem in amplioribus; in utroq; dactylus: ita in varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi. sic minime animaduverteretur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria, quæ latebit eo magis, si & verborum, & sententiarum ponderibus utemur. Nam, qui audiunt, hæc duo animaduvertunt, & iucunda sibi censent; verba dico, & sententias, eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec vero nimis in cursus est numerorum, orationis dico (nam est longe aliter in versibus) nihil ut

fiat extra modum : nam id quidem esset poema. Sed omnis nec claudicans , nec quasi fluctuans, & equaliter, constantérq; ingrediens, numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proximè accedit. quo etiã difficilior est, oratione vti, quàm versibus: quod in illis certa quedam, & definita lex est, quam sequi sit necesse ; in dicendo autem nihil est propositum , nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi: sed vniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est, quod voluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenēdi sint, an in primis partibus, atq; in extremis. Pleriq; enim censent cadere tantum numerosè oportere, terminariq; sententiam. Est autem, vt id maxime deceat, non id solum : ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. Quare, cum aures extremum semper expectent, in eòq; acquiescant, id vacare numero nō oportet : sed ad hunc exitū tamen à principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, vt ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcunq; etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum.

Ante

Antè enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt : quæ mense eadem, quæ nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodq; loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atq; omnia illa & prima, & media verba, spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut iam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum: nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poematis similitudinē. Est enim in utroque & materia, & tractatio; materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum, translatum, novum, priscum. nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus: sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius, & priscis libentius utuntur, & liberius novis: quod idem fit in numeris, in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen hæc ne nimis esse diversa, neq; villo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione ut in versu numerus extet: idq; quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate,

aut constructione verborum. Ita si numerus orationis queritur, qui sit: omnis est, sed alius alio melior, atque aptior. si locus, in omni parte verborum. si unde ortus sit, ex aurium voluptate. si componendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta, & extrema nobis in diuidendo fuit. si ad quam rem adhibeatur, ad delectationem. si quando, semper. si quo loco, in tota continuatione verborum si quæ res efficiat voluptatē, eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt. Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, quæ Greci περιόδου, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus; an in principijs solum, an in extremis, an in utraq; parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum; quid intersit. Tum autem, in omnibusne numeris equaliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiiores, alias longiores, idque quando, aut cur, quibusque partibus, pluribusne, an singulis, imparibus, an equalibus, & quando aut istis, aut illis sit utendum: quæq; inter se aptissime collocentur, & quomodo; an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maximè pertinet, quæ
ratione

ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum, dicendumq; quantos circuitus facere deceat: deq; eorum particulis, & tanquã incisionibus differendum est: querendumq;, utrũ vna species, & longitudo sit earum, an ne plures; & si plures, quo loco, aut quãdo, quoq; genere vti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius: nõ ad vnã enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de vniuerso genere sic dicere, vt etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus, vnum selegimus, hoc quidem quod in causis, forõq; versatur, de quo dicemus. Ergo in alijs, id est in historia, & in eo, quod appellamus: *id est in rebus*, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq; more, illa circumscriptione, ambituque, vt tanquã in orbe inclusa currat oratio, quoad insistant in singulis perfectis, absolutisq; sententijs. Itaque, posteaquã est nata hæc vel circumscriptio, vel cõprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque à iudicijs, forensiq; certamine, quin r digeret omnes ferè in quadrum, numerumq; sententias. Nam, cum is est auditor, qui non recreatur, ne composita orationi infidijs sua fi-

des

des attentetur; gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neq; totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper vtare; cum satietatem affert, tum quale sit, etiã ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnunquam est; primum videndum est, quo loco; deinde, quãdiu retinenda sit; tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius; vt nos in Accusationis secundo de Sicilia laude diximus, aut in Senatu de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, vt in quarto Accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sape etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerosè, & volubiliter oratio. Id nos fortasse nō perfecimus, conati quidem sepißimè sumus, quod plurimus locis perorationes nostræ voluisse nos, atque animo contendisse declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur: non enim id agit, vt insidietur, & observet; sed iam fauet, processumq; vult; dicendiq; vim admirans, non inquirat, quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est: nec dico in
perorat

peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. Nam, cū sis his locis vsus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci *κόμενα* & *κώλα* nominent, nos nō recte incisa, & membra dicamus. Neq; enim esse possunt rebus ignotis nota nomina: sed cum verba aut suauitatis, aut inopie causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, vt, cū id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit antè nomen, necessitas cogat aut nouum facere verbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incisè, membratimve dici, iam videbimus. nunc quot modi mutantur comprehensiones, conclusionésque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus vnum est secuta Asia maxime, qui Dichoreus vocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est è singulis longis, & breuibus. Explanandum est enim, quod ab alijs ijdem pedes alijs nominantur vocabulis, Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis: sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quàm si semper est idem. Cedit autem per se ille ipse præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante, C.

Carbo

Carbo C.F. Trib. pleb. in concione dixit his verbis, O M. Druse, patrem appello. Hæc quidem duo binis pedibus incisim, dein membratim, Tu dicere solebas, sacram esse Remp. hæc item membra ternis. post ambitus, Quicumq; eam violauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Dichoreus, nihil enim ad rem extrema illa longa sit, an breuis. deinde, Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, vt admirabile esset. Quæro, nõne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit, et si temeritas ex tribus breuibus, & longa est, quem Aristoteles vt optimum probat, à quo dissentio. At eadem verba, eadẽ sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur, deinde satiatur, postea cognita facilitate, contemnitur. Sed sunt clausulae plures, quæ numerosè, & iucundè cadant. Nam & Creticus, qui est è longa, & breui, & longa: & eius equalis Pæon, qui spatium par est, syllaba longior, quàm commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut è longa, & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo; aut totidem breuibus, & longa, in quem optime cadere censent veteres, ego non planè reijcio, sed alios antepono. Ne spondens quidem
fundi

funditus est repudiandus: et si, quòd est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum. In incisionibus vero multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum, gravitatis suæ tarditate cõpensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo: adungo, quod minimum sit, proximum superiorem, saepe etiam tertium. ne iam- bus quidem, qui est è breui, & longa; aut par trocheus, qui habet tres breues, sed spatia par, non syllabis; aut etiam daetylus, qui est è longa, & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parvis volubilibus peruenit ad extremum; si est extremus choreus, aut spondeus: nunquam enim interest vter sit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes, malè concludunt, si- quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est daetylus. nihil enim interest, daetylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba brevis, an longa sit, ne inversus quidem refert. Quare etiam pæona, quò dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est postrema quam longa sit. Iam pæon, quòd plures habeat syllabas quam tres, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, vt inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorū, vnus aptissimus orationi
vel

vel orienti, vel media: putant illi etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochimus autem è quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa. vt est hoc, Amicos tenes: quoniam loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si vtemur, nec deprehendetur manifestè, quid à nobis de industria fiat, & occurratur satietati. Et, quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere (quod antè dictum est) concinnitatis, compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, vt numerus non quesitus, sed ipse secutus esse videatur: vt apud Crassum, Nam, vbi libido dominatur, innocentiae leue praesidiū est. Ordo enim verborum efficit numerum, sine vlla aperta oratoris industria. Itaque, si quæ veteres illi (Herodotū dico & Thucydidē, totāque eam aetate) aptè, numerosèque dixerunt: ea non numero quesito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, vt sequatur numerus necessario. Nam, cum aut par pari refertur, aut cōtrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadunt verba verbis comparantur, quicquid ita concluditur, plerunque fit, vt numerosè cadat: quo de genere eum exemplis supra diximus, vt hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eo-

dem

dem modo desinendi, nec tamen hæc ita sunt ar-
cta, & astricta, vt, ea cum velimus laxare, ne-
queamus. Multum interest, vtrum numerosa sit,
id est similis numerorum, an planè e numeris cõ-
sistat oratio. alterum si sit, intolerabile vitium est:
alterum nisi sit, dissipata, & inculta, & fluens
est oratio. Sed, quoniam non modo non frequen-
ter, verum etiam raro in veris causis, aut forensi-
bus circumscriptè, numerosè que dicendum est, se-
qui videtur, vt videamus, quæ sint illa, quæ su-
prà dixi incisa, quæ membra. hæc enim in veris
causis maximam partem orationis obtinent. Cõ-
stat enim ille ambitus, & plena comprehensio e
quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt
& aures impleat, & ne breuior sit quàm satis
sit, neque longior: quanquam vtrunque nonnun-
quam vel potius sæpe accidit, vt aut citius insi-
stendum sit, aut longius procedendum, ne breui-
tas defraudasse aureis videatur, nèue longitudo
obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem: nec
enim loquor de versu, & est liberior aliquanto
oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum
instar versuum quod sit, constat ferè plena com-
prehensio. His igitur singulis versibus quasi no-
di apparent continuationis, quos in ambitu con-
iungimus. Sin membratim volumus dicere, insi-
stimus: idque, cum opus est, ab isto cursu inuidio-
so facillè nos, & sæpe disiungimus. Sed nihil tam
debet esse numerosum, quàm hoc quod minime

apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Missos faciant patronos; ipsi prodeant. Nisi intervallo dixisset, ipsi prodeant, sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant ipsi: sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ *ῥήματα* Græci vocant, nos incisa dicimus; deinde tertium, *ῥῆμα* illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim versibus, id est membris, perfecta comprehensio est: & in spondeos cadit. & Crassus quidem sic plerunque dicebat, idque ipse genus dicendi maxime probo, sed quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: ut est apud me, *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas.* hæc incisè dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur duo, *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cecam, iacentem domum pluri, quàm te, & quàm fortunas tuas aestimasti. dichoreo finitur: at dispondeo proximum illud.* Nam in iis, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas facit ipsa liberiores pedes. Sape enim singulis utendum est, plerunque binis: & utrisque addi pedis pars potest, non ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tracta-*

ta oratio in veris causis plurimum valet , maxi-
méque his locis, cum aut arguas, aut refellas , vt
nostra in Cornelia secunda , O callidos homi-
nes , ô rem excogitatam , ô ingenia metuenda !
membratim adhuc : deinde casim diximus . Rur-
sus membratim, Testes dare volumus . Extrema
sequitur comprehensio, sed ex duobus membris,
qua non potest esse breuior , Quem, queso, no-
strum fefellit, ita vos esse facturos ? Nec vllum
genus est dicendi aut melius , aut fortius , binis
aut ternis ferire verbis , nonnunquam singulis,
paulo alias pluribus : inter quas variis clausu-
lis interponit se raro numerosa comprehensio,
quam peruersè fugiens Hegesias, dum ille quo-
que imitari Lysiam vult , alterum penè Demo-
sthenem, saltat, incidens particulas : & is quidem
non minus sententiis peccat , quàm verbis : vt
non querat , quem appellet ineptum , qui illum
cognoverit . Sed ego illa Crassi , & nostra posui,
vt, qui vellet, auribus ipsis , quid numerosum e-
tiam in minimis particulis orationis esset, iudi-
caret . Et, quoniam plura de numerosa oratione
diximus quàm quisquam antè nos, nunc de eius
generis utilitate dicemus . Nihil enim est aliud,
Brute (quod quidem tu minime omnium igno-
ras) pulchrè, & oratorie dicere, nisi optimis sen-
tentiis, verbisque lectissimis dicere . Et nec sen-
tentia vlla est , quæ fructum oratori ferat , nisi

aptè exposita, atque absolutè: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum, & horum utrunq; numerus illustrat. Numerus autem (sape enim hoc testandum est) non modo non poetice iunctus, verum etiam fugiens illum, eiq; omnium dissimillimus: non quin ijdem sint numeri non modo oratorum, & poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile videatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere: non solum, quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinitè feratur ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere: verum etiam quod multo maiorem habent apta rim, quàm soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus, nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palestram quandam, ut, quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta: nec satis rectè declinat impetum, nisi etiam incedendo, quid deceat, intelligit. Itaque qualis eorum motus, quos ἀνακταῖς Græci vocant, talis horum mihi videtur

oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ne (quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt affecuti, solent dicere) enervetur oratio compositione verborum; ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, quibus genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus: ne aut verba traiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut voluatur oratio. quod se *L. Calius Antipater* in proœmio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil calat! sapientem, qui serviendum necessitati putet! sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse: & si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à *Lelio*, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit; & vitiorum ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quaedam verba quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab *Hegesia* maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abiectum incidant, Sicularum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorū principes *Hierocles*, & *Meneclēs*,

minime mea sententia contemnendi. Et si enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia sed apud eos varietas non erat, quod omnia ferè concludebantur vno modo. Quæ vitia qui fugerit, vt neque verbum ita traiciat, vt id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concêdat, delumbetque sententias, nec sine vlla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitauerit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua vitia cōtraria. Quātū autē sit aptè dicere, experiri licet, si aut cōpositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione verborum: corrumpatur enim tota res, vt & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia. Neque me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, & Lelios multi venalitū, mercatorēsque superarunt. Immuta paulum, vt sit, multi superarunt mercatores, venalitūque: perierit tota res. Et quæ sequuntur, Neque restis, aut calatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi Eunuchi è Syria, Aegyptoque vicerunt. Verba permulta sic, vt sit, Vicerunt Eunuchi è Syria, Aegyptoque. Adde tertium, Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum, & L. Mumium, qui rebus his urbem, Italiāque omnem

nem referferunt, ab aliquo video persfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vidēsne, ut, ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut si aliquis inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptius illud, quod fuerat antea diffuens, ac solutum? Age, sume de Gracchi apud Censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare? Hoc modo dicere nemo unquam voluit, nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequatur ea. Sane modo si quis Phidiae clypeum dissoluerit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem, ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abiectum: non

clypeum, sed, vt in prouerbio est (etsi humilior di-
 ctum est, tamen consimile est) scopas (vt ita di-
 cam) mihi videntur dissoluere. atq; vt plane ge-
 nus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur,
 aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo
 Aeschines, aut Demosthenes utitur; tñ illos exi-
 stimabo, nō desperatione formidauisse genus hoc,
 sed iudicio refugisse: aut reperiam, ipsa eadē con-
 ditione qui uti velit, vt aut dicat, aut scribat,
 vtra voles lingua eo genere, quo illi volunt. Fa-
 cilior enim apta dissoluere, quā dissipata con-
 nectere. Res autem se sic habet (vt breuissimē di-
 cam, quod sentio) compositē & aptē sine senten-
 tiis dicere, insania est: sententiosē autem sine ver-
 borum & ordine, & modo, infantia, sed eiusmo-
 di tamen infantia, vt, ea qui utantur, non stulti
 homines haberi possint, etiam plerumque prudē-
 tes: quo qui est contentus, utatur. Eloquentes vero,
 qui non approbationes solum, sed admirationes,
 clamores, plausus, si liceat, mouere debet; omnib;
 oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit, quicquā
 aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum
 de oratore, Brute, iudicium, quod aut sequere, si
 probaueris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est
 tuum, in quo neque pugnabo tecum, neque hoc
 meum, de quo tā opere hoc libro asseueravi, vn-
 quam affirmabo esse verius, quā tuum. Potest
 enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi
 aliud aliās videri. Nec in hac modore, quae ad
 vulgi

vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmitus, quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quam simillimum veri videretur, cum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit; aut dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVL. CICER.
AD CAIVM TREBATIVM
IVRISCON-

S V L T V M

T O P I C A.

MAIORES nos res scribere ingresses, C. Trebati, & in libris, quos breui tempore satis multos edidimus, digniores, è cursu ipso reuocauit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim vterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, enolueret; in-

L L 5

cidi

cidisti in *Aristotelis Topica* quadam, quae sunt
 ab illo pluribus libris explicata. Quae inscriptio-
 ne commotus, continuo à me eorum librorum sen-
 tentiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem,
 disciplinam inueniendorum argumentorum, ut
 sine ullo errore ad eam rationem via peruenire-
 mus, ab *Aristotele* inuenta, libris illis contineri:
 verècundè tu quidem, ut omnia, sed tamè ut fa-
 cile cernerem, te ardere studio, mecum, ut tibi illa
 traderem, egisti. cum autem ego te, non tam vi-
 tandi laboris mei causa, quàm quòd interesse tua
 arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut
 totam rationem à doctissimo quodà rhetore acci-
 peres, hortatus essem: utrumque, ut à te audie-
 bam, es expertus: sed à libris te obscuritas reiecit:
 rhetor autem ille, magnus ut opinor, *Aristoteli-*
ca se ignorare respondit. Quod quidem minimè
 sum admiratus, cum philosophum rhetori non
 esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, prater ad-
 modum paucos, ignoretur. Quibus eo minùs igno-
 scendum est, quòd non modò rebus ijs, quae ab
 illo dictae, & inuenta sunt, alluci debuerunt: sed
 dicendi quoque incredibili quadam cum copia,
 tum etiam suauitate. Non potui igitur tibi, sa-
 pius hoc roganti, & tamen verenti, ne mihi gra-
 uis esses (facile enim id cernebam) debere diu-
 tius, me ipsi iuris interpreti fieri videretur iniu-
 ria. Etenim, cum tu mihi, meisque multa saepe
 cauisses, veritus sum, ne, si ego grauarer, aut in-
 gra

gratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus vna, tu optimus es testis, quam fuerim occupatus. Ut autem à te discessi, in Graciam proficiscens, cum opera mea nec Resp. nec amici vteretur, nec honestè inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuàque, & tuos vidi, admonitus huius artis alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi, ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est, ad id, quod instituimus, accedere. CVM omnis ratio diligens differendi duas habeat partes, vnam inueniendi, alteram iudicandi: viriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticam appellant. Inueniendi verò artem, quæ Topice dicitur, quæque ad usum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in vtraque summa utilitas est, & vtraque, si erit otium, persequi cogitamus; ab ea, quæ prior est, ordiemur. Præ igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco, facilis inuentio est; sic, cum peruestigare argu-

men

mentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso, de quo agitur, hærent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur. Extrinsecus autem ea ducuntur, quæ absunt, longèque disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo queritur. Eius argumenti talis est formula: Ius civile, est æquitas constituta iis, qui eiusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas. eius autem æquitatis utilis est cognitio. utilis est ergo iuris civilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber: neque est vlla earum rerum: non est igitur liber. tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo, Cùm lex Aelia Sentia aßiduo vindicem aßiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuplex enim aßiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumēta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, Sed
hoc

hoc genus in plures partes distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab vno, variè commutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia; hæc verborum coniugatio, συζυγία dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum, Si compascuus ager est, ius est compascere. A genere sic ducitur, Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ei viro mater familiæ esset, si ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus est vxor. eius duæ formæ, vna matrum familiæ earum, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo vxores habentur, Quæ in parte cū fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: Si ædes eæ corruerunt, vitium

ue

ue fecerunt, quarum ususfructus legatus est, haeres restituere non debet, nec reficere: non magis quam seruum restituere, si is, cuius ususfructus legatus est, deperisset. *A differentia:* Nō, si vxor vir legauit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur.

Ex contrario autem sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legauit, cellis vinariis, & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere usus enim, non abusus legatus est. Ea sunt inter se contraria. *Ab adiunctis.* Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Praetoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, vt secundum seruatorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. *Ab antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus, hoc modo:* Ab antecedentibus, Si viri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. *A consequentibus,* Si mulier cum fuisset nupta cum eo, qui cum connubijus non esset, nuntium remisit: quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. *A repugnantibus,* Si paterfamilias vxori ancillarum usumfructum legauit à filio, neque à secundo heredē legauit

legavit; mortuo filio, mulier vsusfructum non amittet Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo inuito, cui datum est, auferri non potest. Repugnat enim rectè accipere, & inuitum reddere. Ab efficiētibus causis hoc modo: Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, vel solidum, vel fornicatum. At si quis in pariete cōmuni demoliendo damni infecti promiserit, nō debet prestare, quod fornix vitij fecerit. Nō enim eius vitio, qui demolitus est, dānum factum est, sed eius operis vitio, quod ita edificatū est, vt suspēdi nō possit. Ab effectis rebus, hoc modo: Cū mulier viro in manum conuenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex cōparatione autē omnia valent, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore valet, valeat in minore: vt si in vrbe fines nō reguntur, neque aqua in vrbe arceatur. Item contra, Quod in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item, Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: vt, Quoniā vsus autoritas fundi bienniū est, sit etiam adiū. At in lege ades non appellantur, & sunt ceterarum omnium, quarum annuus est vsus: valeat equitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex autoritate ducuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀρτίως vocant, id est, artis expertes: vt si ita respondeas, Quo-

niam

niam P. Scauola id solum esse ambitus adium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius, ades qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiundum tanquam elementis quibusdam significatio, & demonstratio datur. Vtrum igitur haecenus satis est? Tibi quidem tam acuto, & tam occupato puto. Sed, quoniam auidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quaedam membra habet, ea quam subtilissime persequamur: & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quae id, quod definitur, explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: vnum earum rerum, quae sunt, alterum earum, quae intelliguntur. Esse ea dico, quae cerni, tangiue possunt: ut fundum, ades, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cetera, quo ex genere quaedam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quae tangi, demonstrariue non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quaedam conformatio insignita, & impressa in intel

intelligentia, quam notionem voco: ea sepe in argumentandi definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones alie sunt partitionum, alie diuisionum. Partitionum, cum res ea, quæ propo-
 sita est, quasi in membra discerpitur: vt si quis ius civile dicat id esse, quod in legibus, senatus-consultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur: hoc modo, Ab alienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure civili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt, cum sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, vsque eo persequi, dum proprium efficiatur quod nullam in aliam rem transferri possit: vt hoc, Hereditas est pecunia: commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur. Quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum est definitio: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum, iure: iam à communitate res disiuncta videbitur, vt sit explicata definitio sic, Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis, adde, Nec ea

M M

aut

aut legata testamento, aut possessione retenta;
 confectum est. Itémque ut illud, Gentiles sunt,
 qui inter se eodem nomine sunt non est satis. Qui
 ab ingenuis oriundi sunt, ne id quidem satis est.
 Quorum maiorum nemo seruitutem seruivit,
 abest etiam nunc. Qui capite non sunt diminuti.
 hoc fortasse satis est, nihil enim video Scauolam
 pontificem ad hanc definitionem addidisse. At-
 que hæc ratio valet in utroque genere defini-
 tionum, siue id, quod est, siue id, quod intelli-
 gitur, definiendum est. Partitionum autem, & di-
 uisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid
 inter se differant, planius dicendum est. In par-
 titione quasi membra sunt: ut corporis caput,
 humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera.
 In diuisione, formæ sunt, quas Græci ἰδέω vo-
 cant: nostri, si qui hæc forte tractant, species ap-
 pellant, non pessimè id quidem, sed inutiliter ad
 mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si
 Latine quidem dici possit, specierum, & specie-
 bus dicere, & sæpe his casibus utendum est: at
 formis, & formarum velim. Cum autem utroque
 verbo idem significetur, commoditatem in di-
 cendo non arbitror negligendam. Genus, & for-
 mam definiunt hoc modo, Genus est notio, ad
 plures differentias pertinens. Forma est notio,
 cuius differentia ad caput generis, & quasi fon-
 tem referri potest. Notionem appello, quod Græ-
 ci τὸ νοῦον, tum τὸ γένος dicunt. Ea est in-
 sita

sita, & antè percepta cuiusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur: ut si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt discernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores, & poeta per translationem verbi ex similitudine cum quadam suauitate. Sed ego à vestris exemplis nisi necessario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, & familiaris meus cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus ijs, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, quæ fluctus eluderet, hoc est quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum vitæ velit definire. Translatione enim vtens, discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hæcenus: reliqua videamus. Partitione autem sic vtendum est, nullam vt partem relinquant: ut si pariri velis tutelæ, inscienter facias, si vllam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in diuisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subiiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam

riusorum à fonte deductio. Itaque in oratoris artibus, questionis genere proposito, quot eius forma sint, subiungitur absolute: at, cum de ornamentis verborum, sententiarumque precipitur, quæ vocantur *ὀξύμωρα*, non fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & diuisionem interesse. Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur, tamen, quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt. Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem cum ex vi nominis argumentum elicitur, quam Græci *ὑποκρίσις* vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouitatem verbi non sat apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba, rerum nota. Itaque hoc idem Aristoteles *ὀνόμαζον* appellat, quod Latine est nota. Sed, cum intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut cum queritur, postliminium quid sit, non dico quæ sint postliminiij. nam id caderet in diuisionem quæ talis est, postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus, clitellarius, equus, equa, quæ fræna recipere solet. Sed, cum ipsius postliminiij vis queritur, & verbum ipsum notatur: in quo Sernius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi post, & liminium illud, productionem esse verbi vult, ut in finitimo, legitimo, editimo

non

non plus inesse timum, quam in meditullio tullium. Scauola autem P. filius iunctum putat esse verbum, ut sit in eo & post, & limen: ut quæ à nobis alienata sunt cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, deinceps redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse, deditum non esse, quoniam non sit receptus. nam neque deditioem, neque donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affecta sunt ad id, de quo ambigitur, quem modo dixi in plures partes distributum: cuius primus est locus ex coniugatione, quam Græci συζυγία vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est: ut si aquam pluuiam eam modo intelligeremus; quæ imbri collectam videremus, veniret Mutius, qui, quia coniugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque à capite arcessere: saepe etiam citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, quàm id ad quod sumitur: ut aqua pluvia ultimo genere ea est, quæ de celo veniens, crescit imbri: sed proprio loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est aqua pluvia nocens: eius generis forma, loci vitio, & manu nocens: quarum altera iubetur ab arbi-

trio coërceri, altera non iubetur. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequare partes, hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem, id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. Similitudo sequitur, quæ latè patet, sed oratoribus, & philosophis magis quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his vtare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perueniunt, quò volunt, hoc modo: Si tutor fidem prestare debet, si socius, si cui mandatus, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens, quò vult, appellatur inductio, quæ Græce ἐπαγωγὴ nominatur: quæ plurimum est vsus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum vna res vni, par pari comparatur, hoc modo, Quemadmodum, si in vrbe de finibus controuersia est, quia fines magni agrorum videntur esse quàm vrbi, finibus regundis adigere arbitrium non possis: sic, si aqua pluuia in vrbe nocet, quoniam res tota magni agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adigere non possis

possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiã exempla sumuntur, vt Crassus in Curiana causa exemplis plurimis vsus est, agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, vt, si filius natus esset in decem mensibus, usque mortuus, prius quam in suam tutelam venisset, secundus heres hereditatem obtinuisset: quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo vti multum soletis. Ficta etiam exempla, similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quam vestra, quanquam vti etiam vos soletis, sed hoc modo. Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest: num idcirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eã rem se vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, vt muta etiam loquantur, vt mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augenda rei gratia dicatur, aut minuenda, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis, & in minimis questionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinum differentia, rei maxime contraria superiori: sed est eiusdem, dissimile, & simile inuenire. Eius generis hæc sunt, Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore autore soluas; ita quod aut pupilla, aut

pupillo debeas, rectè possis eodem modo solvere. Deinceps locus est, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Vnum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt: vt sapientia, stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam è regione quadam contraria, vt celeritati tarditas, non debilitas. ex quibus contrariis argumenta talia existunt, Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur; & bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latine, Græce appellantur *συνεχινά*. Præpositio enim *IN*, priuat verbum ea vi, quam haberet, si *IN* præpositum non fuisset: vt dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiusdem, quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ aduersa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur, vt duplum, simplum; multa, pauca: longum, breue; maius, minus. Sunt etiam valde contraria alia, quæ appellantur negantia: ea *ἀντιπαρι-νά*. Græci, contraria attentibus: vt, si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur argumento querendo, contrariis omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paulò antè, multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent,

si sta

si statuissemus ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ versantur in iudiciis, valet, cum queritur, quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut queratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus nos-
ter, si quis ad eum quid tale retulerat, ut de facto quereretur. Tu tamen patiêre nullum à me artis instituta locum præteriri: ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modò non iurisc-
consultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante-
terem enim quaruntur, quæ talia sunt, appara-
tus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum
re autem, pedum crepitus, strepitus hominum,
corporum vmbra; & siquid eiusmodi. At post
rem, rubor, pallor, titubatio, & siqua alia signa
conturbationis, & conscientia: præterea restin-
ctus ignis, gladius cruentus, cæteraque, quæ su-
spicionem facti possunt mouere. Deinceps est lo-
cus dialecticorum proprius, ex consequentibus,
& antecedentibus, & repugnantibus: qui etiam
ab adiunctu longe diuersus est. Nam adiuncta,
de quibus paulò antè dictum est, non semper

eueniunt:consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Itémque & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quancunque rem, id coheret cum re necessario: & quicquid repugnat, id eiusmodi est, vt coherere nunquã possit. Cum tripartitò igitur distribuatur locus hic, in cõsecutionem, anteceßionem, repugnãtiã; reperiendi argumëti locus simplex est, tractandi triplex. Nã quid interest, cum hoc sumpseris, pecuniã numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum: vtrum hoc modo cõcludas argumentum, Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri. est autem pecunia signata argentũ: legata igitur? An illo modo, Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est? An illo modo, Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est? Appellant autem Dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum sumpseris, consequitur id, quod annexũ est, primum conclusionis modum. Cum id, quod annexum est, negaris, vt id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit; secundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primũ sumpseris, vt, quod relinquitur, tollen

tollendum sit; is tertius appellatur conclusionis
modus. Ex hoc illa rhetorum sunt, ex contrariis
conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non
quod non omnis sententia proprio nomine en-
thymema dicatur, sed, ut Homerus propter ex-
cellentiam, commune poetarum nomen efficit apud
Græcos suum; sic, cum omnis sententia enthymema
dicatur, quia videtur ea, quæ ex contra-
riis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen
commune possidet. Eius generis hæc sunt, Hunc
metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam
nihil accusas, damnas; bene quam meritam esse
autumas, dicis male mereri. Id, quod scis, pro-
dest; nihil id quod nescis, obest. Hoc differendi
genus attingit omnino vestras quoque, in respo-
dendo disputationes, sed philosophorum magis,
quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus
sententiis communis conclusio, quæ à diale-
cticis tertius modus, à rhetoribus enthymema
nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures
sunt, qui ex disiunctionibus constant: Aut hoc,
aut illud: hoc autem, non igitur illud. Itemque,
Aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur.
Quæ conclusiones idcirco ratae sunt, quod in dis-
iunctione plus uno verum esse non potest. Atque
ex his conclusionibus, quas supra scripsi, prior
quartus, posterior quintus à dialecticis modus
appellatur. Deinde addunt coniunctionum ne-
gantiam, sic, Non & hoc, & illud: hoc autem, non
igitur

igitur illud: hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc, illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne ea quidem, quas exposui, ad hanc institutionem necessaria. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulò antè posui, & quidem ex iure civili. sed hac patent latius. Causarum igitur genera duo sunt. Vnum, quod vi sua id, quod sub ea subiectum est, certè efficit, ut ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit: ut, si quis æs causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quæta, nihil agentia, stolidæ quodammodo, ut locus, tempus, materia, ferramēta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adiuvantia, etsi non necessaria: ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex eternitate pendentium fatum à Stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim alia causæ, quæ planè efficiant, nulla re adiuvante; alia, quæ adiuvari velint: ut sapientia efficit sapien-

res sola per se: beatos efficiat necne sola per se, quæstio est. Quare, cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim, si sine parentibus filij esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè fit, diligenter separandum. Illud enim est tanquam, Vtinam ne in nemore Pelio securibus cascæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes. nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vi necessaria. At cum in Aiæcis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod alia sunt ut sine vlla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut omne intereat, quod ortum est. Alia autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis euentum horum temporum timeat. Habitu, ut facile, &
citò

Et citò irascatur. Natura, vt vitium in dies cre-
 scat. Arte, vt bene pingat. Casu, vt prosperè navi-
 get. Nihil horum sine causa, nec quicquā omni-
 no; sed huiusmodi causæ non necessaria. Omnium
 autem causarum in aliis inest constantia, in aliis
 non inest. In natura, & in arte constantia est, in
 ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ
 non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ la-
 tent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi,
 iudiciūque tangunt. Latent quæ subiectæ sunt
 fortuna. Cū enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum
 est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latenter
 efficit. Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt ignora-
 ta, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate
 effecta sunt; voluntaria, quæ consilio. Quæ au-
 tem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam
 iacere telum, voluntatis est: ferire quem volue-
 ris, fortuna. Ex quo aries ille subiicitur in re-
 stris actionibus, Si telum manu fugit, magis
 quàm iecit. Cadūt enim in ignorationem, atque
 in imprudentiam perturbationes animi: quæ,
 quanquam sint voluntaria (obiurgatione enim,
 & admonitione deiiciuntur) tamen habent tan-
 tos motus, vt ea, quæ voluntaria sunt, aut neces-
 saria interdū, aut certe ignorata videantur. To-
 to igitur loco causarum explicato, ex earū diffe-
 rentia in magnis quidem causis vel oratorum,
 vel philosophorum magna argumentorum sup-
 petit copia. In vestris autem si non vberior, at
 fortas

fortasse subtilior. Privata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisperitorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patroni diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur in iudiciis, in quibus, ex fide bona, est additum, plurimus earum usus est. Vbi verò etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbitrio rei uxoria, in quo est quid æquius, melius, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio; quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent; quid eum qui mandasset, eumque, cui mandatum esset, alterum alteri prestare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa quid sit effectum, indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, & poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate, & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi: cum denuntiant quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem

euen

euentorum facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exemplum supra positum est, vt ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quedam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, vt plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona breuioribus, longè, & latè peruagata angustis, ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, vt anteponantur, quæ propter se expetenda sunt, iis, quæ propter aliud: & vt innata, atque insita assumptis, & aduentitiis, integra contaminatis; iucunda minus inuicinis; honesta ipsis etiam vtilibus; procliuia laboriosis; necessaria non necessariis; sua alienis; rara vulgaribus; desiderabilia iis, quibus facile carere possis; perfecta inchoatis; tota partibus; ratione vtentia rationis expertibus; voluntaria necessariis; animata inanimatis; naturalia non naturalibus; artificiosa non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa grauior, quàm non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt meliora, quàm quæ egent aliis; quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt; stabilia, incertis; quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.

Affectio

Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi principum commoda maiora, quam reliquorū: itēque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ in sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem: est enim equalis. Multa autem sunt, quæ equalitate ipsa comparantur, quæ ita ferè concluduntur: Si consilio iuvare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum est; pari gloria debent esse ij, qui consulunt, & ij, qui defendunt. at quod primum, est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniungatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium; nulla præterea sedes argumenti querenda sit. Sed quoniam ita à principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso de quo ambigitur, herere; de quibus satis est dictum; alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus, etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque enim tu is es, quem nihil nisi ius civile delectet: & quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum

N N

manus

manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum in, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est: testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunque testimonij pondus habet. ad fidem enim faciendam auctoritas queritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maximè. In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse: sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt, & qui iudicant, & qui existimant. qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo numeravi, quanquam in his nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædã adhibetur (magna enim est vis ad persuadendum scientiæ) aut usus. Ple-rumque enim creditur his, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum à corporibus, tñ ab animis nascitur. Nam & verberibus torti, in igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt,

sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu; quia
necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem,
& fidē. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus
nōnunquam verum inuenitur, pueritia, somnus,
imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri
sepe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret,
ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa
sepe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas
imprudentes inciderunt: vt Stalerio nuper acci-
dit, qui ea locutus est, bonis viris subauscultanti-
bus, pariete interposito, quibus patefactu, in iu-
diciūque prolatis, rei capitalis iure damnatus
est. Huic simile quiddā de Lacedæmonio Pau-
sania accepimus. Concurfio autē fortuitorum ta-
lis est, vt, si interuentum est casu, cum aut agere-
tur aliquid, quod proferendum non esset, aut di-
ceretur. In hoc genere etiam illa est in Palame-
dem cōiecta suspicionum proditiōis multitudo,
quod genus refutare interdum veritas vix po-
test. Huius etiam generis est fama vulgi, quod-
dam multitudinis testimonium. Qua autem vir-
tute fidem faciunt, ea bipartita sunt: ex quibus
alterum natura valet, alterum industria Deorū
enim virtus natura excellit, hominū autem in-
dustria Diuina hæc ferē sunt testimonia: Pri-
mū orationis. oracula enim ex eo ipso appellata
sunt, quod inest in his deorū oratio. Deinde re-
rum, in quibus insunt quasi opera diuina qua-
dam. Primū ipse mundus, eiūque omnis ordo,

& ornatus: deinceps aërei volatus avium, atque cantus: deinde eiusdem aëris sonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præsensio: à dormientibus quoque multa significata visis. quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorū. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videātur. Itaque quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & probatā, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumque plurium, venturæ eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos cēsent tales esse, qui in honoribus populi, atque in Repub. versantur; sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos, ex quorū & dictis, & scriptis saepe autoritas petitur, ad faciendam fidem.

EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primū intelligendū est, nec ullam esse disputationē, in quā non aliquis locus incurrat: nec ferē omnes locos incidere in omnem questionem: & quibusdam questionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Questionum duo sunt genera; alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὁρίσιν Græci, nos causam; infinitum, quod ὁρίσιν illi appellant, nos propositū possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis

et

cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque; eorum:
 propositum autem in aliquo eorum, aut in plu-
 ribus, nec tamen in maximis. Itaque propo-
 situm, pars causæ est. Sed omnis quæstio earum
 aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut
 una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus.
 Quæstionum autem, quacunque de re sint, duo
 sunt genera; unum cognitionis, alterum actio-
 nis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scien-
 tia, ut si queratur, à naturæ ius profectum
 sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, &
 pactione. Actionis autem eiusmodi exempla
 sunt, Sitne sapientis, ad Remp. accedere. Cogni-
 tionis quæstiones tripartitæ sunt, cum, an sit, aut
 quid sit, aut quale sit, queritur. Horum primum
 coniectura, secundum definitione, tertium iuris,
 & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ
 ratio in quatuor partes distributa est; quarum
 una est, cum queritur, sitne aliquid. Altera,
 unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit.
 Quarta, in qua de mutatione rei queritur, sit
 necne; sic. Ecquid nā honestum sit, ecquid æquum
 reuera, an hæc tātum in opinione sint. Vnde au-
 tem sit ortum, ut, cum queritur, natura, an do-
 ctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens
 sic, ut, cum queritur, quibus rebus eloquētia ef-
 ficiatur. De commutatione sic: Possitne eloquē-
 tia commutatione aliqua cōverti in infantiam.
 Cū autē, quid sit, queritur, notio explicāda est,

& proprietas, & diuisio, & partitio. Hæc enim
 sunt definitioni attributa. Additur etiam de-
 scriptio, quam Græci *χαρακτῆρ*, & vocant. No-
 tio sic queritur, sitne id æquū, quod ei, qui plus
 potest, vtile est. Proprietas sic, in hominē mne so-
 lum cadat, an etiam in belluas ægrotudo. Diui-
 sio, & eodem pacto partitio, sic. Triāne genera
 bonorū sint. Descriptio, qualis sit auarus, qualis
 assentator, ceteraq; eiusdem generis, in quibus
 natura, & vita describitur. Cum autem queri-
 tur, quale quid sit, aut simpliciter queritur, aut
 comparatē. Simpliciter, expetendāne sit gloria:
 Comparatē, præponendāne sit diuitijs gloria.
 Simplicium tria genera sunt, de expetendo, fu-
 giendōq; de æquo, & iniquo, de honesto, & tur-
 pi. Comparisonū autem duo, vnum de eodem,
 & alio, alterum de maiore, & minore. De ex-
 petendo, & fugiendo, huiusmodi, Si expetenda
 diuitia, si fugienda paupertas. De æquo, & ini-
 quo, æquūne sit, vlcisci, à quocunq; iniuriam
 acceperis. De honesto, & turpi, honestūne sit,
 pro patria mori. Ex altero autem genere, quod
 erat bipartitum, vnum est de eodem, & alio: vt
 si queratur, quid intersit inter amicū, & assen-
 tatorem, regem, & tyrannum. Alterum de ma-
 iore, & minore: vt si queratur, eloquentiāne
 pluri sit, an iuris ciuili scientia. De cognitionis
 questionibus hætenus. Actionis reliquæ sunt,
 quarum duo sunt genera, vnum ad officium,
 aliter

alterum ad motum animi vel gignendum, vel
sedandum, planéve tollendum. Ad officium sic
ut cum queritur, suscipiendine sint liberi. Ad
mouendos animos, cum sunt cohortationes ad
defendendam Rempub. ad gloriam, & ad lau-
dē. quo ex genere sunt querela, incitationes, mi-
serationesque flebiles; rursusq; oratio cum ira-
sundiam restringens, tum metum eripiens, tum
exultantem letitiam comprimens, tum egritu-
dinem abstergens. Hæc, cum in propositis qua-
stionibus genera sint, eadem in causas transfe-
runtur. Loci autem, qui ad quasque questio-
nes accommodati sunt, deinceps est videndum.
Omnes illi quidem, quos supra diximus, ad ple-
rasque sunt, sed alij ad alias, ut dixi, aptiores.
Ad coniecturam igitur maximè apta, quæ ex
causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi
possunt. Ad definitionē autem pertinet ratio, &
scientia definiendi. Atq; huic generi finitimum
est illud, quod appellari de eodē, & altero dixi-
mus, quod genus forma quædā definitionis est.
Si enim queratur, idēne sit pertinacia, & per-
seuerantia, definitionibus indicandum est. Loci
autem cōuenient in eius generis questionē con-
sequentes, antecedentes, repugnantes, adiunctis
etiam duobus q̄s, qui sumuntur ex causis, & effe-
ctis. Nam, si hanc rem illa sequitur, hanc autem
non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic
non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non

repugnat: aut si huius rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horum id, de quo queritur, idemne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertium genus questionis, in quo quale sit, queritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulò antè in comparationis loco enumerata sunt. In id autem genus, in quo de expetendo, fugiendoque queritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel comoda, vel incommoda. Itemque cum de honesto, turpique queritur, ad animi bona, vel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de equo, & iniquo differitur, equitatis loci colligatur: hic cernuntur bipartito, & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, & ulciscendi ius. Institutio autem equitatis tripartita est: una pars legitima est, altera conueniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus equitas tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut equitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt, pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicij, deliberationis, laudationis: quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam iudicij finis ius est, ex quo etiam nomen, Iuris autem partes tum expositio, tum equitas. Deliberandi

berandi finis, utilitas, cuius hæ partes, quæ modo expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas, de qua item est antè dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quæq; locis quasi proprijs instituuntur, in accusationē, defensionēmq; partita. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud eius facti nomen esse, aut iure esse factum. Itaque aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur; definitiva altera; tertia, quævis molestum nomen hoc sit, iuridicialis vocetur. Harum causarum propria argumēta ex ijs sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græcè *ἀντίστασις* dicitur, Latine appelletur status, in quo primum insistit quasi ad repugnandū congressa defensio. Atq; etiā in deliberationibus, & laudationibus ijdem existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumētatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, equitate differitur, deq; ijs rebus, quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idē contingit in laudationibus. Nam aut negari potest id factum esse, quod laudetur, aut non eo

nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non rectè non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Caesar contra Catonem meum Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *ἡμετέριον* vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, quæ de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, quæ de re agitur, continetur, hæc continent a vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublati, defension nulla sit. Sed, quoniam lege firmitus in controuersis disceptandis, esse nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem, & testem adhibeamus. In qua re alij quasi status existunt noui, qui appellantur legitima disceptationes. Tum enim defenditur, non id legem dicere, quod aduersarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut queratur, verbane plus an sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ cōtrouersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti, & voluntatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est, non magis in legibus quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horum tractationes in alijs libris explicantur. Nec solum perpetua
actio

actiones, sed etiam partes orationis ijsdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus: ut in principijs, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est proprijs locis. Itemq; narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planæ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderate, ut cum dignitate. Quæ, quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maximè valeant, dictum est in ijs, in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quadam habet, & maxime amplificationem; cuius effectus hic debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & si ita iam effecti antè sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, & cetera animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere, cum voles. Ad id autem, quod velle senseram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desiderata erant, sum complexus: fecique quod sæpe liberales venditores solent, ut, cum ades, fundum ve vendiderint, tunc casis receper

receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè, & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam volumus non debita accedere.

M. T. CICERO-
NIS DE PARTI-
TIONE ORATORIA
DIALOGVS.
CICERO FILIVS.

TVDEO, mi pater, Latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Gracè tradidisti, si modo tibi est otium, & si vis. CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctissimū esse? Otium autem primum, & summum est, quoniam aliquādo Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferebam libenter. C. F. Visne igitur, vt tu me Gracè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogē? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti, & tu ordine audies, quæ requiris. C. F. Quot

in partes distribuēda est omnis doctrina dicendi? C. P. In tres. C. F. Cedo, quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in questionem. C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba inuenienda sunt, & collocanda. Proprie autē in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est commune, tamen ad inueniendū refertur. Vox, motus, vultus, atq; omnis actio, eloquendi comes est; earūmq; omnium rerum custos est memoria. C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. Earum duae valent ad rem docendam, narratio, & confirmatio. Ad impellēdos animos duae, principium, & peroratio. C. F. Quid? questio quasnam habet partes? C. P. Infinitam, quam consultationem appello; & definitam, quam controuersiam nomino. C. F. QVONIAM IGITUR primum est inuenire oratoris, quid quaret? C. P. Vt inueniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis asserat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quae ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid est argumentum? C. P. Probabile inuentum ad faciendum fidem. C. F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C. P. Quae sine arte putantur, ea remota appello,

ut te

ut testimonia. C. F. Quid insita? C. P. Quae inhaerent in ipsa re. C. F. Et testimoniorum quae sunt genera? C. P. Diuinum, & humanum. Diuinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, haruspicum, coniectorum. Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quaesita. C. F. Quae sunt, quae dici insita? C. P. Quae infixae sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ipsi rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo queritur. Et ad id totum, de quo describitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. Ex his autem rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo queritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum; ut definitio, ut contrarium, ut ea, quae sunt ipsi, contrariove eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut disconsentanea; aut ea, quae sunt quasi coniuncta, aut ea, quae sunt quasi pugnata inter se; aut earum rerum, de quibus agitur, causa; aut causarum euentus, id est, quae sunt effectus de causis; ut distribus

butiones, ut genera partium, generumve partes;
ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in
quibus inest aliquid argumenti; ut rerum con-
tentiones, quid maius, quid par, quid minus sit;
in quibus aut natura rerum, aut facultates
comparantur. C. F. Omnibusne igitur ex his lo-
ci argumenta sumemus? C. P. Imò verò scruta-
bimur, & quæremus ex omnibus, sed adhibebi-
mus iudicium, ut levia semper reiiciamus, non-
nunquam etiam communia prætermittamus, &
non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondi-
sti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem
queris, sed planius, quod vis, explicabitur, cum
ad orationis ipsius, questionumque rationem ve-
nero. C. F. Quid sequitur igitur? C. P. cum inae-
neris, collocare. Cuius in infinita questione ordo
est idem ferè, quem exposui locorum. In definita
autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus
animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista
explicas? C. P. Habeo communia præcepta fi-
dem faciendi, & commouendi: quoniam fides
est firma opinio; motus autem, animi incitatio
aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad
metum, aut ad cupiditatem. Tot enim sunt mo-
tus genera, partes plures generum singulorum.
omnem collocationem ad finem accommodo quæ-
stionis. Nam est in proposito finis fides; in cau-
sa, & fides & motus. Quare, cum de causa di-
xero, in qua est propositum, de utroque dixero.

C. F.

C. F. *Quid habes igitur de causa dicere?* C. P. *Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modo, qui audit; aut disceptator, id est rei, sententiaeque moderator, ita ut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autē aut de praeteritis, ut index; aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis: quae quia in laudationes maximè confertur, propriū habet iā ex eo nomen.* C. F. *Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator?* C. P. *Delectationē in exornatione; in iudicio aut severitiam, aut clementiā iudicij; in suasionem autē aut spem, aut reformidationem deliberantis.* C. F. *Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarum?* C. P. *Vt rationem collocandi ad finem cuiusque accomodem.* C. F. *Quonam tandem modo?* C. P. *Quia quibus in orationibus delectatio finis est, varij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum seruantur gradus, aut generum distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut haec inequabili varietate distinguimus, cum parua magnis, simplicia coniunctis, obscura dilucidis, leta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus: quae in exornationem cadunt omnia.* C. F. *Quid? in deliberatione quid spectas?* C. P. *Principia vel non longa, vel saepe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè saepe nar-*
ran

randum est. Est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium; suasio autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid? in iudiciis quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris, & rei: quod accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiùsque in singulis commoratur; perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione, paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longe secus: sumenda principia ad benivolentiam conciliandam: narrationes aut amputandæ, quæ lædunt, aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ: firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda: perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C. F. Sempérne igitur ordinem collocandi quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sanè. nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & provido: & quod respuunt, immutandum est. C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum versum, atque mutatum. Prima vis est

in simplicibus verbis, in coniunctis secunda. Simplicia inveniunda sunt, coniuncta collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quae significata sunt sensu. Reperta, quae ex his facta sunt. Et novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atque etiam est haec distinctio in verbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, graviora, leniora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia sunt ea, quae transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quae obscuramus, quae incredibiliter tollimus, quaeque mirabilius quam sermonis consuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de simplicibus verbis, nunc de coniunctione quae C. V. Numeri quidam sunt in coniunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros autem ipsa metiuntur, ne aut non compleas verbum, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus verbis quod non est Latinum, sic in coniunctis quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium, coniunctorumque sunt haec quinque quasi lumina, dilucidum, breve,

we, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit vſi-
tatis verbis, propriis, dispositis, aut circumscri-
ptione conclusa, aut intermissione, aut concisio-
ne verborum. Obscurum autem, aut longitudine,
aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut
inflexione, atque immutatione verborum. Bre-
uitas autem conficitur simplicibus verbis, semel
vnaquaque re dicenda, nulli rei, nisi vt dilucide
dicas, ſeruiendo. Probabile autem genus est ora-
tionis, ſi nō nimis est comptum, atque expolitum,
ſi eſt autoritas, & pondus in verbis, ſi ſententiæ
vel graues, vel aptæ opinionibus hominum, &
moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba
gravitate delecta ponuntur, ac translata, & ſu-
perlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, &
idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque
imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc
pars orationis, quæ rem conſtituat penè ante ocu-
los. Is enim maximè ſenſus attingitur. ſed ceteri
tamen, & maxime mens ipſa moveri poteſt. Sed
quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in
hanc illuſtrem omnia: eſt enim plus aliquanto il-
luſtre, quàm illud dilucidum. Altero ſit, vt intel-
ligamus; altero verò, vt videre videamur. Suave
autem genus erit dicendi, primum elegantia, &
iucunditate verborum ſonantium, & lenium;
deinde coniunctione, quæ neque aſperos habeat
concurſus, neque diſiunctos atque hiantes: & ſit

circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: habeatque similitudinem, æqualitatemque verborum: tum ex contrariis sumpta verbis, crebra crebris, paria paribus respondeat: relatæque ad idem verbum, & geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructioque verborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximèque mouet, ea, quæ motum aliquem animi miscet oratio, quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano, ac liberali; aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis quam vanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, indicandum. C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione, atque mutata. C. P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum, quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratio

oratione, cum aut definitio ad unum verbum re-
vocatur, aut assumpta verba remouentur, aut in
circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit vnū
verbum ex duobus. In coniunctis autem verbis
triplex adhiberi potest commutatio, non verbo-
rum, sed ordinis tantummodo: vt, cum semel di-
ctum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuer-
tatur ordo, & idem quasi sursumuersus, retròq;
dicatur: deinde idem intercise, atque permiste.
Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc to-
to conuertendi genere versatur. C. F. Actio igitur
sequitur, vt opinor. C. P. Est ita: quæ quidem
oratori & cum rerum, & cum verborum momē-
tis commutanda maxime est. facit enim & dilu-
cidam orationem, & illustrem, & probabilem, &
suauem, non verbis, sed varietate vocum, motu
corporis, vultu. quæ plurimum valebunt, si cum
orationis genere consentient, eiusque vim, ac va-
rietatem subsequenter. C. F. Nunquidnam de
oratore ipso restat? C. P. Nihil sanè præter me-
moriā, quæ est germana literatura quodam-
modo, & in dissimili genere persimilis. Nam, vt
illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo
imprimuntur illæ notæ; sic confectio memoriæ tā-
quam cera locis vtitur, & in his imagines vt
literas collocat. C. F. Quoniam igitur vn ora-
toris omnis exposita est, quid habes de oratio-
nis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse eius
partes: quarum prima, & postrema ad motum

animi valet; is enim initius est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, & tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, saepe etiam primum, postremum quidem ferè semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximèque, cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio, vehemens quadam argumentatio: ut illa docendi causa sit, hæc commouendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. F. Faciam, & à principiis primum ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amicè, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei, contrariis rebus in aduersarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causæ, aut spe significanda: & si in nos aliquod odium, offensione collata sit, tollenda ea, minuendæque, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillimè auditor discit

d. scit, & quid agatur, intelligit, si complectare à principio genus, naturamque causæ, si d. finias, si diuidas, si neque prudentiam eius impediās confusione partium, nec memoriā multitudinis: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadē etiam huc poterunt rectē referri. Vt attentē autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, vt, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam vt dicamus aliquid ad tempus aptē, ne derelinquamus: & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C. E. Quid? in narratione quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ad fundamentum constituenda fidei, ea sunt in ea seruanda maximē, quæ etiam in reliquis ferē dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam vt dilucidē, probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. Ergo ad dilucidē narrandum, eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus: in quibus est breuitas: eaque sapissime in nar-

ratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusque facti, & euenti causa ponetur, si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, autoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vite fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, latitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem, & in reprehensionem diuiduntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiam venit, id aut sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit, queritur: in primo coniectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quero. C. P. In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia, verisimile, quod plerunque ita, fiat: ut adolescentiam procliuorem esse ad libidinem. Proprie autem notæ argumentum, quod nunquam aliter sit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur

tur ex partibus, & quasi membris narrationis: ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipsarum, negotiorumq; naturis. In personis, natura primum spectantur valetudinis, figura, viriū, etatis, marium, fœminarum: atque hæc quidē in corpore. Animi autē, aut quēadmodū affecti sunt, virtutibus, vitiis, artibus, inertis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitia, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, diuitie, libertas, & ea, quæ sunt ijs contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari; plani, an montosi; leues, an asperi; salubres, an pestilentes; opaci, an apri-ci & illa fortuita, culti, an inculti; celebres, an deserti; coedificati, an vasti; obscuri, an rerum gestarum vestigiis nobilitati; consecrati, an profani. In temporibus autem præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis vetusta, recentia, instantia, paulò post, aut aliquando futura. Insunt etiam temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant; vt hyems, ver, æstas, autumnus; aut anni tempora; vt mensis, vt dies, vt nox, hora, tēpestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autē, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus aut cōsiliū sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cum aliter accidit, ac putatum sit. Permo-

tione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut
 aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiam in
 imprudentia neccesitas ponenda. Rerum autem
 bonarum, & malarum tria sunt genera: nā aut
 in animi, aut in corporibus, aut extra esse pos-
 sunt. Huius igitur materiae ad argumentū sub-
 iecta perlustranda animo partes erunt omnes,
 & ad id, quod agetur, ex singulis coniectura ca-
 pienda. Est etiā genus argumentorū aliud, quod
 ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, cla-
 mor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio
 inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu
 percipi possit; etiā si præparatum aliquid, si com-
 municatum cum aliquo, si postea visum, audi-
 tum, indicatum. Verisimilia autem partim sin-
 gula mouent suo pondere, partim etiam si vidē-
 tur esse exigua per se, multum tamen, cum sunt
 coacervata, proficiunt. Atque in his verisimili-
 bus insunt nonnunquam etiā certa rerū, & pro-
 priæ notæ. Maximā autē facit fidē ad similitu-
 dinem veri, primum exemplum, deinde introdu-
 ctæ rei similitudo. Fabula etiā nonnunquam, etsi
 sit incredibilis, tamen homines commouet, C. F.
 Quid? definitionis quæ ratio est, et quæ via? C. P.
 Non dubium est id quidē, quin definitio genere
 declaretur, & proprietate quadā, aut etiam cō-
 muniū frequentia, ex quibus, propriū quid sit,
 eluceat. Sed quoniā de propriis oritur plerumque
 magna dissensio, definiendum est saepe ex cōtra-
 riis

riis, saepe etiam ex dissimilibus, saepe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere saepe aptae, & enumeratio consequentium, in primisque commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C. F. Sunt exposita iam ferè ea, quae de facto, quaeq; de facti appellatione queruntur. Nempe igitur ea restant, quae cum factum constet, & nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C. P. Est ita, vt dicis. C. F. Quae sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut vlciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patriae nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam, quae motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis iudiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit, queritur, ex controuersia, iure, & rectène factum sit, quari solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Age sis ergo, quoniam in confirmationem, & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis dicere; aut redarguenda ea, quae pro verisimilibus sumpta sunt. Primum, dubia sumpta esse pro certis. Deinde, etiam in perspicue falsis eadem posse

posse dici. Tum ex iis, quæ sumpserint, nō effici,
 quæ velint. Accedere autem oportet ad singula,
 sic vniuersa frangentur. Commemoranda sunt
 etiam exēpla, quibus simili in disputatione cre-
 ditum non sit: conquerenda conditio communis
 periculi, si ingenis hominum criminisorum sit
 exposita vita innocentium. C. F. Quoniam, vnde
 inueniuntur, quæ ad fidē pertinent, habeo; quem-
 admodum in dicendo singula tractentur, expe-
 cto. C. P. Argumentationem querere videris,
 quæ est argumenti explicatio; quæ sumpta ex
 iis locis, qui sunt expositi, conficienda, & distin-
 guenda dilucide est. C. F. Planē istuc ipsum desi-
 dero C. P. Est ergo (vt suprà dictum est) expli-
 catio argumenti, argumētatio: sed ea conficitur,
 cum sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex
 quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus
 probabile per se videtur. Argumentandi autem
 duo sunt genera: quorum alterum ad fidem di-
 rectō spectat: Alterum se inflectit ad motum.
 Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod proba-
 ret, sumpsitq; ea, quibus vteretur, atq; his confir-
 matis, ad propositum sese retulit, atq; conclusit.
 Illa autem altera argumentatio, quasi retro, &
 contra prius sumit, quæ vult, eaque confirmat:
 deinde id, quod proponēdum fuit, permotus ani-
 mus, iacit ad extremum. Est autem illa varietas
 in argumentando, & non iniucunda distinctio,
 vt, cum interrogamus nosmetipsos, aut percon-
 tamur,

tamur, aut imperamus, aut optamus : quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus, breuiterq; interdū, quæ erunt satis aperta, ponemus: quòdque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ iandudum assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent : & nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt ; sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maxime in testibus. Nam de toto genere testium, quàm id sit infirmum, saepe dicendum est : & argumenta, rerum esse propria : testimonia, voluntatum : utendūque est exēplis, quibus testibus creditum non sit : & de singulis testibus, si natura vani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsī, si prēmio, si gratia adducti : comparandique superiore cum autoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sape etiam questionibus resistendum est, quòd, & dolorem fugientes multi in tormētis emētiti persape sunt, morique maluerunt, falsum fatendo, quam verè inficiando, dolere. Multi etiam suam vitā neglexerunt, ut eos, qui his chariores quàm ipsi sibi essent, liberarēt. Alij autē, aut natura corporis, aut consuetu

suetudine dolendi, aut metu supplicij aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alij eumentiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurū, quin, quoniā in utraque parte sunt exempla, & itē ad coniecturam faciendam loci, in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiā incurrit alia quadam in testibus, & in questionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambiguè, aut incōstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter, ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur. c. x.

Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. c. p. Facilius est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas partes, amplificationē, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorando: & incursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, cōfirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, grauior quadam affirmatio, quæ motu animorū conciliet in dicendo fidem. Ea & verborū genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeāt illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauiora, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, ut plura videantur. Augēt etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt
gra

gradatim ab humilioribus verbis ad superiora. Omninóque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed grauibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis, quibus actio vocis, vultus, & gestus congruēs, & apta ad animos permouendos, accommodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & prore agenda. Nam, hæc quia videntur perabsurda, cum grauiora sunt quàm causa, diligenter serè, quid quenque deceat iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximèque definitiones valent conglobata, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximèque similitudines, & exempla: fictæ etiam personæ, muta denique loquantur. Omninóque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habètur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia vsu. Natura, vt cælestia, vt diuina, vt ea quorum obscura causæ, vt in terris, mundóque admirabilia quæ sunt: ex quibus, similibusque, si attendas, ad augendū permulta suppetūt. Vsu quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius, quorū sunt genera ad amplificandū tria. nā aut charitate mouentur homines, vt deorum, vt patris, vt parentū; aut amore, vt fratrum, vt cōiugum.

gum, vt liberorum, vt familiariū; aut honestate, vt virtutum, maximēque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitatur, & miseratio nascitur, proprius locus augendi in iis rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat, & à quorum charitate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurusue sit, exprimat breuiter. Cito enim arescit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandū est. minuta est enim omnis diligentia: hic autem locus grādia requirit. Illud iam est iudiciū, quo quaque in causa genere vitamur agendi. In illis enim causis, quæ ad laudationem exornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorū, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudiciis, accusatori ferè, quæ ad iracundiam; reo plerunque, quæ ad misericordiā pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiā mouere debet, & defensor iracundiā. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non sepe, accusatori sæpius quam reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt: si
ant

aut memoria diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis; aut frequentatis firmamenti orationis, & breuiter expositis, vim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriae suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eam mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, questionis locum. C. F. Duo sunt, ut initio dixi, questionum genera, quorum alterum finitum temporibus, & personis, controuersiam, & causam appello; alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, propositum voco. Sed est consultatio quasi pars causae quaedam, & controuersia. Inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus. cuius genera sunt duo; cognitionis alterum: eius scientia est finis, ut verine sint sensus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid: ut si queratur, quibus officiis, amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit necne, quid sit, quale sit. Sit necne, ut, ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sit ne ius id, quod maiori parti sit utile.

P P

Quale

Quale autem sit, iuste vivere, sit necne utile. Actionis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, vsúmque refertur, ut quemadmodum sit Respub. administranda, aut quemadmodum in paupertate viuendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, vbi sit necne sit, aut fuerit, futurúmue sit, queritur, vnum genus est questionis, possitne aliquid effici: ut cum queritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quidque fiat, ut quonam pacto virtus pariat, naturane, an ratione, an vsu. Cuius generis sunt omnes, in quibus ut in obscuris, naturalibusque questionibus causa, rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, queritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est aliud an idem sit, ut pertinacia, & perseuerantia: in altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, ut qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo quale sit queritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de equitate dicendum est. De honestate sic: ut, honestúmue sit pro amico periculum, aut inuidiam subire: De utilitate autem sic: ut, sitne utile in Rep. administranda versari. De equitate verò sic: ut, sitne equum,

amī

amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo quale sit queritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum queritur, quid honestum sit, quid utile, quid equum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid equius, atque etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid equissimum: cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterum est præcipiendi genus, quod ad rationis officij pertinet: ut quemadmodum colendi sint parentes. Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus (quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est) vel gignendos, vel concitandos. Atque ferè hæc est partitio consultationum. C. F. Cognovi: sed quæ ratio est in hiis inveniendi, & disponendi requiro. C. P. Quid tu aliâ mne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex iisdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum, & causarum genera

restant omnino. Et earum quidem forma duplex est : quarum altera delectationem sectatur aurium : alterius , vt obtineat , probet , & efficiat quod agit , omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius exornatio dicitur : quod cum latum genus esse potest , sanèq; varium , vnum ex eo delegimus , quod ad laudandos claros viros suscepimus , & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis , quod aut vberius ad dicendum , aut vtilius ciuitatibus esse possit , aut in quo magis orator in cognitione virtutum , vitiorumq; versetur. Reliquum autem genus causarum aut in prouisione posteriori temporis , aut in præteriti disceptatione versatur : quorum alterum deliberationis est , alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt : vnum , quod à meliori parte laudationis est appellatum , deliberationis alterum , tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum , si placet , disputemus. C. F. Mihi verò placet. C. P. At laudandi , vituperandiq; rationes , quæ non ad benè dicendum solum , sed etiam ad honestè viuendum valent , exponam breuiter , atq; à principijs exordiar : & laudandi , & vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda , quæ coniuncta cum virtute sunt : & quæ cum vitijs , vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas , alterius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis , narrandis , exponendisque factis

factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodata. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex ijs, quæ antè dicta sunt, & narrandi & augendi præcepta repetetur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit ijs in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur: & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè, non ad similitudinem verbum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo. Adhibendæque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia, nec opinata; siue significata monstris, prodigijs, oraculis; siue quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atq; fatalia. Omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed, quoniam in tribus generibus bona, malæve versantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur à genere: quo breuiter, modicèq; laudato, aut, si erit infame, prætermisso; si

humile, vel præterito, vel ad augendū eius, quē laudas, gloriam, tacto; deinceps, si res patiat, de fortunis erit, & facultatibus dicendū. Postea de corporis bonis: in quibus quidē quæ virtutem maxime significat, facillimē forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum: quorum collocatio triplex est. aut enim temporū seruādus est ordo: aut in primis recentissimum quodq; dicendum: aut multa, & varia facta in propria virtutum genera sunt digerenda. Sed hic locus virtutum, atq; vitiorum latissimē patēs, ex multis, & varijs disputationibus nunc in quādam angustam, & breuem concludetur. Est igitur virtutis duplex. Aut enim sciētia cernitur virtus, aut actiōe. Nā quæ prudētia, quæ calliditas, quæq; grauiſſimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atq; illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autē in suas itidem res, & in communes distributa est: duobusque modis in rebus commodis discernitur, & ea, quæ absunt, non expetēdo; & ab ijs, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incōmodis est itidem duplex: nam, quæ venientibus malis obstat, fortitudo; quæ, quod iū adest, tolerat, & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno genere complecti

plectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in usu pecunie, simulq; altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè iniurijs, & omne quod est eius generis graue, in sedatum, & turbulentum. In cōmunionē autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eaq; erga Deos religio, erga parentes pietas, vulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animi aduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæc quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesq; sapiëntiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera, atq; falsa, quibûsq; positis, quid sequatur, distinguit, & iudicat: quæ virtus omnis in ratione, scientiâq; disputandi sita est. altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapiëntia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando, vberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgîq; sensus accommodatior. Custos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudēque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi sic affecti, & constituti, vt sint singuli inter se proprio viuendi genere distincti, a quibus vt quæque res gesta est, ita sit honesta, necesse est, summēque laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti, & preparati rectis studijs & artibus,

ut in suis rebus studia literarum, ut numerorum,
 ac sonorum, ut mensurae, ut siderum, ut equo-
 rum, ut venandi, ut armorum. In communibus
 propensiora studia in aliquo genere virtutis co-
 lendo, aut diuinis rebus deseruiendo, aut paren-
 tibus, amicis, hospitibus precipue, atq; insignitei
 diligendis. Atque haec quidem virtutum: vi-
 tiorum autem sunt genera contraria. Cernenda
 autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia,
 quae virtutem videntur imitari. Nam & pru-
 dentiam malitia; & temperantiam immanitas
 in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem
 animi superbia in animis extollendis, & despi-
 cientia in contemnendis honoribus, & liberali-
 tatem effusio, & fortitudinem audacia imita-
 tur, & patientiam duritia immanis, & iusti-
 tiam acerbitas, & religionem superstitio, & le-
 nitatem mollicitia animi, & verecundiam timi-
 ditas, & illam disputandi prudentiam cōcerta-
 tio, captatioq; verborum, & hanc oratoriam vim
 inanis quaedam profluentia loquendi. Studiis
 autem bonis similia videntur ea, quae sunt in eo-
 dem genere nimia. Quamobrem omnis vis lau-
 dandi, vituperandiq; ex his sumetur virtutum,
 vitiorumq; partibus: sed in toto quae ~~con-~~ tractio
 orationis haec erunt illustranda maximè, quem-
 admodum quisque generatus, quemadmodum
 educatus, quemadmodum institutus, moratusq;
 fuerit; & si quid cui magnum, aut incredibile
 accidit

acciderit, maximèq; si id diuinitus accidisse potuerit videri: tum quod quisq; senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt virtutum genera, accommodabuntur, ex illisq; iisdem inueniendi loci causæ rerum, & euentus, & consequentia requirentur. Neq; verò mors eorū, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modò quid erit animaduertendum, aut in ipso genere mortis, aut in ijs rebus, quæ post mortem erunt consecutæ. C. F. Accepi ista, didiciq; breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodū eniterer, vt possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda, quam viam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiâq; dicenda, vt illa prima sint suafori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & si quid effici nō potest, deliberatio tollitur, quamuis vtile sit: & si quid necesse est (necesse autē id est, sine quo salui, liberi ve esse non possumus) id est reliquis, & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendū. Cum autem queritur quid fieri possit, videndū etiam est, quā facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda, sepe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessariū vide-

debitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasionem, & dissuasionem, suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori utrunque docendum est, dissuasori alterum infirmare, sat est. Quare, quoniam in huius versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quae in discernendis bonis, malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt: ut vita, pudicitia, libertas; ut liberi, coniuges, germani, parentes; partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quae sita sunt in officiis, atque virtutibus: alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copia. Eorum autem, quae propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate ea, quae proficiuntur ab istis virtutibus, de quibus paulo ante est dictum, quae sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quae sunt in corporis, aut fortunae bonis expetenda. quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersae, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiae, clientela. Est etiam quasi quedam materies subiecta honestati, quae maxime spectatur in amicitijs: amicitiae autem charitate, & amore

amore cernuntur. Nam cum Deorum, tum parentum, patriæq; cultus, eorumq; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad charitatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos usus, familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam charitate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus, cum bona sint, facile est intellectus, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habet maximam, per sepe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerum contentio plerumq; deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatē, & honesta propter utilitatem relinquuntur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatē solum, sed etiā ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est ratio, hoc primum intelligamus, hominū duo esse genera: alterum indoctū, & agreste, quod anteferat semper utilitatē honestati; alterū expolitum, quod rebus omnibus dignitatē anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; virtus, illi autem altior quæstus, molumentum, fructusq; proponitur, atq; etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immissimus quisq; acerrimè sequitur, neque solum
honestis

honestis rebus, sed etiã necessarijs antepōnit. In
suadendo, cum ei generi hominum cōsiliū des,
sæpe sanè laudāda est, & illud videndū, quan-
to magis homines mala fugiant, quàm sequan-
tur bona. Nam neque honesta tant expetunt,
quàm deuitant turpia. Quis enim honorem, quis
gloriam, quis laudem, quis vllum decus tam vn-
quam expetat, quàm vt ignominiã, infamiam,
contumeliam, dedecus fugiat? quarū rerum do-
lor grauis est. est genus hominum ad honesta-
tem natum, malo cultu, prauisq; opinionibus
corruptum. Quare in cohortando, atq; suadendo
propositum quidem nobis erit illud, vt doceamus
qua vi bona consequi, malãque vitare possimus.
Sed apud homines bene institutos, plurimum de
laude, & de honestate dicemus, maximẽque ea
virtutum genera tractabimus, quæ in communi
hominū vtilitate tuenda, augendãq; versantur.
Sin apud indoctos, imperitosque dicemus, fru-
ctus, emolumenta, voluptates, vitationesq; do-
lorum proferantur, addantur etiam cōtumeliae,
atque ignominie. Nemo enim est tam agrestis,
quem non, si ipsa minus honestas, contumelia
tamen, & dedecus magnopere moueat. Quare
quod ad vtilitatẽ spectat, ex ijs, quæ dicta sunt,
reperietur. Quid autem possit effici, necne pos-
sit, in quo etiam quàm facile possit, quàmque
expediat, quæri solet, maxime ex causis ijs, quæ
quanque rem efficiant, est vidẽdum. Causarum
antem

autem genera sunt plura. Nam sunt alia, quæ ipse cōficiunt; alia, quæ vim aliquam ad cōficiendum afferunt. Itaq; illa superiores, cōficiētes vocētur, hæ reliquæ ponātur in eo genere, vt sine his cōfici non possit. Cōficiens autem causa, alia est absoluta, & perfecta per se; alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quadam. cuius generis varia est, & sepe aut maior, aut minor: vt & illa, quæ maximam vim habet, sola sepe causa dicatur. Sunt autem alia cause, quæ aut propter principium, aut propter exitum cōficiētes vocantur. Cū autē queritur, quid sit optimū factū, aut vtilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum, pecuniæ, sociorum, earūve rerum, quæ ad quāque rem efficiendam pertinent, possimus vti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiā illa quæ aduersantur, videnda. Et si ex contentione procliuora erunt nostra, non solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiā, vt illa facilia, procliuia, incūda videantur. Dissuadentibus autem, aut vtilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates effrendæ, neque alijs ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Vterque vero ad augendum habeat

beat exemplorum aut recentium, quò notiora
sint, aut veterum, quò plus autoritatis habeant,
copiam. Maximèq; sit in hoc genere meditatùs,
vt possit vel vtilia, ac necessaria saepe honestè,
vel hæc illis anteferre. Ad commouendos autem
animos maxime proficiet, si incitandi erunt,
huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupidi-
tates, aut ad odium satiatum, aut ad vlciscen-
das iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi,
de incerto statu fortune, dubijsq; euentis rerum
futurarũ, & retinendis suis fortunis, si erunt se-
cundæ; sin autẽ aduersæ, de periculo commouen-
di. Atq; hi quidem sunt perorationis loci. Prin-
cipia autem in sententijs dicendis breuia esse de-
bebunt: non enim supplex vt ad iudicem venit
orator, sed hortator, atq; autor. Quare propone-
re, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus
dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter di-
centem audiendum. Tota autem oratio simplex,
& grauis, & sententijs debet ornatior esse,
quàm verbis. C. F. Cognoui iam laudationis, &
suasionis locos: nunc quæ iudicijs accommodata
sunt, expecto, idq; nobis genus restare vnum pu-
to. C. P. Recte intelligis. atq; eius quidem gene-
ris finis est æquitas, quæ non simpliciter specta-
tur, sed ex cõparatione nonnunquam, vt cum de
verissimo accusatore disputatur, aut cum he-
reditatis sine lege, aut sine testamento petitur
possessio: in quibus causis, quid æquius, æquis-
simum

*simul*ve sit, queritur: quas ad causas facultas
 petitur argumentationum ex iis, de quibus mox
 dicetur, *equitatis* locis. Atque etiam ante iudi-
 cium de constituendo ipso iudicio solet esse con-
 tentio, cum aut sitne actio illi, qui agit, aut iam-
 ne sit, an non iam esse desierit, aut illane lege,
 hisne verbis sit actio, queritur: quæ etiam si an-
 te quam res in iudicium venit, aut concertata,
 aut diiudicata, aut confecta non sunt: tamen in
 ipsis iudiciis permagnum saepe habent pondus,
 cum ita dicitur, Plus petisti, serò petisti, non fuit
 tua petitio, non à me, non hac lege, non his ver-
 bis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus
 est positum in iure civili, quod est in priuatarum,
 ac publicarum rerum lege, aut more positum:
 cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque,
 nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare
 de constituendis actionibus, accipiendis, sub-
 eundisque iudiciis, de excipienda iniquitate ac-
 tionis, de comparanda, equitate, quod ea serè
 generis eius sunt; ut, quanquam in ipsum iudi-
 cium saepe dilabantur, tamen ante iudicium tra-
 ctanda videantur: paululum ea separo à iudi-
 ciis, tempore magis agendi, quam dissimilitu-
 dine generis. Nam omnia, quæ de iure civili,
 aut de equo, & bono disceptantur, cadunt in
 eam formam, in qua quale quid sit ambigitur,
 de qua dicturi sumus, quæ in equitate, & iure
 maximè consistit. In omnibus igitur causis tres
 sunt

sunt gradus : ex quibus vnus aliquis capiendus est, si plures nō queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendū est, vt quod obijcitur, factum neges : aut illud quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse quod aduersarius criminetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest, id quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendū ve defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam : secundus autem definitione, atq; descriptione, aut informatione verbi : tertius equi, & veri, & recti, & humani ad ignoscendū disputatione tractādus est. Et, quoniam semper is qui defendit, nō solum resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut equitate opponenda, sed etiam rationē subijciat recusationis suæ. Primus ille status rationē habet iniqui criminis, ipsam negationē inficiationēq; facti. Secundus, quod nō sit in re quod ab aduersario ponitur in verbo. Tertius, quod id rectè factum esse, defendet, quod sine vlla nominis controuersia factum fatetur. Deinde vnicuiq; rationi opponendum est ab accusatore id, quod si nō esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaq; ea quæ sic referuntur, cōtinentia causarum vocentur: quanquam ea nō magis quæ contra rationē defensionis afferūtur, quam ipsæ defensionis rationes continent causas. Sed
distin

distinguendi gratia, rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandū, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet. Firmamentum autem, quod contrā ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex firmamenti consuetudine, & quasi concursu questio exoritur quedam, quam disceptationem voco: in qua quid deueniat in iudiciū, & de quo disceptetur, queri solet. Nā prima aduersariorū contentio diffusam habet questionem, vt in coniectura, ceperitne pecunias Decius. In definitione, minueretne maiestatem Norbanus. In equitate, iurēne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primā contentionē habent ex arguendo, & resistendo, lata, vt dixi, & cōfusa sunt. Rationū, & firmamentorum contētio adducit in angustū, disceptationem, ea in coniectura nulla est: nemo enim eius, quod negat factū, rationē aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadē & prima questio, & disceptatio est extrema. In illis autem, vbi ita dicitur. Non minuit maiestatem, quod egit de Capione turbulētius: populi enim Ro. dolor iustus vim tum illā excitauit, non tribuni actio: maiestas autē, quoniam est magnitudo quedā pop. Ro. in eius potestate, ac iure retinendo, aucta est potius, quā diminuta. & vbi ita refertur. Maiestas est imperij, atque in omni pop. Ro. dignitate, quam minuit

☞

is qui

is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, minueritne maiestatem, qui voluntate pop. Ro. rem gratam, & aquā per vim egerit. In hīs autē causis, ubi aliquid rectē factum, aut concedendum esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, Iure feci. salutis omnium, & conservanda Reip. causa: relatumque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem sine iudicio iure villo necare potuisti: oritur illa disceptatio, potueritne rectē salutis Reipub. causa civem eversorem civitatis indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in iis controuersis oriuntur, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, fiunt rursus infinita: detractūq; temporibus, & personis rursus ad consulationis formā rationemque reuocantur. Sed in gravissimis firmamentis & illa ponenda sunt, si qua ex scripto, aut legis, testamenti, aut verborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur, defensionis contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ cōiectura continētur. Quod enim factū negatur, id argui non potest scripto, ne in definitionem quidem venit genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quā vim habeat, ut cum ex testamento, quid sit penus, aut cum ex lege prædij queritur, quæ sunt rursus casu, non scripti genus, sed verbi interpretatio cōtrouersiam parit. Cum autem

autem plura significantur scripto propter verbi,
aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui
contra dicat, eò trahere significationem scripti,
quò expediat, aut velit: aut etiam si ambigue
scriptum non sit, vel à verbis voluntatē, & sen-
tentiam scriptoris abducere, vel alio se eadem
de re contrariè scripto defendere; tum discepta-
tio ex scripti contentione existit; ut in ambiguis
disceptetur, quid maximè significetur; in scripti,
sententiaque contentione, virum potius sequatur
index; in contrariis scriptis, virum magis sit
comprobandum. Disceptatio autem cum est con-
stitutata, proposita esse debet oratori, quò omnes ar-
gumentationes repetita ex inveniendi locis con-
giantur. Quod quanquam satis est ei, qui videt,
quid in quoque loco lateat, quique illos locos
tanquam thesauros aliquos argumentorum no-
tatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum
causarum propria, tangemus. In coniectu-
ra igitur cum est in inficiando reus, accusa-
tori hæc duo prima sunt (sed accusatorem pro
omni actore, & petitore appello:) possunt enim
etiam sine accusatore in causis hæc eadem con-
trouersiarum genera versari sed hæc duo sunt
ei prima, causa, & euentus. Causam appello
rationem efficiendi; euentum, id quod est effe-
ctum. Atque ipsa quidem partitiō causarum
pauò antè in suasionis locis distributa est. Quæ
enim in consilio capiendō futuri temporis præci-

piebantur, quamobrem aut vtilitatē viderentur habitura, aut efficiendi facultatē; eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet. quamobrem & vtilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum: si ira recens, si odium vetus, si vlciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas, si periculitumor, si æs alienum, si angustia rei familiaris, si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe effugiendi, si cum opinione celandi, aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrupendi periculi, vel in longinquum tempus differendi; aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium; aut si facinoris voluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo cause reperiuntur, & facultas. In voluntate autē vtilitas ex adeptione alicuius commodi, vitatoneque alicuius incōmodi queritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudē, quàm ratio vtilitatis impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. C. F. Teneo, & quero

quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici
dixisti. C. P. Consequentia quadam signa præ-
teriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ qui-
dem vel maximè suspicionem mouent, & quasi
tacita sunt criminū testimonia. Atque hæc quidē
gramora, quòd causa communiter videntur in-
simulare, & arguere omnes posse, quorum non
interfuerit aliquid. Hæc propriè attingunt eos
ipsos, qui arguuntur, vt teium, vt vestigium, vt
cruor, vt deprehensum aliquid, quod ablatū, ere-
ptū, & videatur, vt responsum inconstanter, vt
hesitatū, vt titubatum, vt cum aliquo visus, ex
quo suspicio oriatur, vt eo ipso in loco visus, in
quo facinus, vt pallor, vt tremor, vt scriptū, aut
obsignatum, aut depositum quippiā. Hæc enim,
& talia, sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antè
quàm factum est, aut postea suspiciosum crimen
efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis,
& efficiendi facultatibus niti oportebit, adiun-
cta illa disputatione communi, non fuisse illum
tam amentem, vt indicia facti aut effugere, aut
occultare non posset, vt ita apertus esset, vt locum
crimini relinqueret. Communis ille contrà locus,
audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniun-
ctam. Sequitur autem ille locus ad augendum,
non esse expectādum, dum fateatur, argumentis
peccata conuinci: & hic etiam exempla ponen-
tur. Atque hæc quidē de argumentis. Sin autem
erit etiam testium facultas, primum genus erit

ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse; testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudantur. Quae autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen saepe falsum est, posse rectè non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis non posse non credi. Atque etiam si obscuri testes erunt, aut tennes, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam; aut eos esse cuiusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quaestiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adiuuabunt: confirmandum genus primum quaestionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent. De institutis Atheniensium, Rhodiorumque doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuēsque torquentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui, cum de servis in dominos queri nolissent, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me consule est, querendum putauerunt. Irridenda etiā disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quaestiones, & meditata, puerilisque dicenda: tum faciendæ fides, diligenter esse, & sine cupiditate quaesitum; dictæque quaestioni, argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensio-

nis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non his esse moribus, non ea vita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione vietur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit; aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini; aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset; neque tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ, etiam nullo admissio, consequi possent: consistetq; in singulis; & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quàm criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm contra salutem valere debere: testiumq; & questionum genus vniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus antè dictum est, refellet. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponentur; denuntiabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturq; animi, ut attendant. A reo autem, querela constati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidia, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè

beneuolentia iudicij colligetur. Narratio autem
 accusatoris erit quasi membratim gesti negotij
 suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumen-
 tis, obscuratis defensionibus. Defensoris, aut pra-
 teritis, aut obscuratis suspicionum argumentis,
 rerum ipsarum euentus erunt casusq; narrandi.
 In confirmandis autem nostris argumentationi-
 bus, infirmandisque contrariis, saepe erunt accu-
 satori motus animorum incitandi; reo mitigandi.
 Atque haec quidem utrique maximè in perora-
 tione facienda; alteri frequentatione argumen-
 tum, & conseruatione vniuersa; alteri si planè
 causam redarguendo explicarit, enumeratione,
 ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum.
 C. F. Scire mihi iam videor, quemadmodum con-
 iectura tractanda sit. Nunc de definitione au-
 diamus. C. P. Communia dantur in isto genere ac-
 cusatori, defensorique praecepta. Vter enim defi-
 niendo, describendoque verbo magis ad sensum
 iudicis, opinionemque penetrarit; & uter ad cõ-
 munem verbi vim, & ad eam praeceptionem,
 quam inchoatam habebunt in animis ij, qui au-
 dient, magis, & propius accesserit, is vincat ne-
 cesse est. Non enim argumentando hoc genus tra-
 ctatur, sed tanquam explicando, excutiendoque
 verbo: ut, si in reo pecunia absoluto, rursusq; re-
 uocato, prauaricationem accusator esse definiat
 omnem iudicij corruptelam ab reo; defensor au-
 tem non omnem, sed tantummodo accusatoris

corruptelam ab reo. Sit ergo hac contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem, mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, sit totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere nititur aequitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset; quæque tamen complectetur in iudiciis corruptis, ea verbo uno prauaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prauaricationis; ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communèque sit hoc præceptum, ut, cum vterque definierit, quam maxime potuerit ad communem sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiàmque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui æquitate nitatur, & ea, cum se-

cum faciat, non re, sed depravatione verbi se vrgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. Nam & similibus vtitur, & contrariis, & consequentibus, quamquam vterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut, cùm digredientur à causa, disci solent, aut, cùm perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel ad omnino animos iudicij mouendos, ex his, quæ sunt antè posita, sumentur; si modò rerum magnitudo, hominùmve aut inuidia, aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex vtraque parte deceat, velim audire. C. F. Confitentur in isto genere qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuri est omnis ratio nobis explicanda; quod diuiditur in duas partes primas, naturam, atque legem; & vtriusque generis vis in diuinum, & humanum ius est distributa; quorum equitatis est vnum, alterum religionis. Aequitatis autem vis est duplex; cuius altera directi, & veri. & iusti, & (vt dicitur) equi, & boni ratione defenditur, altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet; quod in beneficio, gratia; in iniuria, ultio nominatur: atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria legis, & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis aut

aut gentium iure, aut maiorum more retinentur. Scriptorum autem, priuatum aliud est, publicum aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, fœdus. Priuatum, tabule, pactum, conuentum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut contentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesque tueamur, quodammodo naturali iure præscriptum est. Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam equitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de vlciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur is, qui sua sponte, & voluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda venia est, quæ sumetur ex plerisque locis equitatis. Expositum est, ut potui breuissimè, de omni controuersiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. Illud equidem, quod iam vnum restare video, quale sit, cum disceptatio versetur in scriptis. C. P. Rectè intelligi: eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersariis præcepta communia. Vterque enim hanc significationem, qua vtetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Vterque id, quod aduersarius ex ambigüe scri

scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum,
 aut inutile, aut iniquū, aut turpe esse defendet,
 aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel
 aliorum, vel maximè si poterit, eiusdē; quāque
 defendet ipse, eam rem, & sententiam quemnis
 prudentem, & iustum hominē, si integrum da-
 retur, scripturum fuisse, sed planius, eāque
 sententiā, quam significari posse dicet, nihil ha-
 bere aut captionis, aut vitij; contrariam autem
 si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua,
 contraria consequantur. Cū aut aliud scriptor
 sensisse videtur, & aliud scripsisse; qui scripto
 nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit;
 deinde instare aduersario, iterare, renouare,
 interrogare, num aut scriptum neget, aut contra
 factum inficietur. Post iudicem ad vim scripti
 vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem
 lege laudanda, audaciāque confutet eius, qui
 cū palam contra fecerit, idque fateatur, adsit
 tamen, factūque defendat. Deinde infirmet
 defensionē, cū aduersarius aliud voluisse, aliud
 sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse
 ferendum à quoquam potius latoris sensum,
 quā à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita
 non senserit? Cur, cum ea, quæ planè scripta sint,
 neglexerit; quæ nunquam scripta sint, proferat?
 Cur prudentissimos in scribendo viros, summa
 stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedi-
 rit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod
 aduer

aduersarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alij; quod excipiendum putarint, exceperint. Querenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum; aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi; dissentire aduersarij vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maximè grauiter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, voluntatèque defendet, in consilio, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac literis vim legis positam esse defendet: quòdque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atque vt ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit vtendum exemplis, in quibus omnis equitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genus eiusmodi calliditatis, & calumnia retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentie causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, nece sitatè mæ pertineat, (quod genus paulo antè attigimus) erit iisdem equitatis sententijs contra acerbitalatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient, tãta series artis est, & sic inter se sunt pleraque

conne

connexa, & apta, vt quæ paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæq; proximè sententia, & scripti, eadem ad hoc genus causa tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus, eam significationem, quæ nos adiuuat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, vt alterius scripti sententiâ, alterius verba defendamus. Ita, quæ modò de scripto, sententiâque præcepta sunt, eadem huc omnia trāsferamus. EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidē ē media illa nostra Academia floruerunt, neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorū locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex his, quæ sumpta sunt efficiatur, & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere, & aut malè sumpta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel anguste differere, vt Dialectici qui appellantur, vel vt Oratorem decet, latè exprimere; illius exercitationis, & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis verò rebus, & malis, equis, iniquis, vtilib⁹, inutilibus, honestis, turpibus, quā potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus facultatē, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi in

si iudicia fontium illorum; ad quos si nobis eisdē ducibus, aliisue peruenieris, tum & hac ipsa melius, & multo maiora alia cognosces. C. F. Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater, multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum maius expecto.

M. TVL. CICER.
DE OPTIMO
GENERE ORA-
TORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tanquam poetarum: id secus est: nam alterum est multiplex. Poëmatís enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiam, ac Dithyrambici, quod magis est tractatū à Latinis, suum quodvis est diuersum à reliquis. Itaque & in tragædia comicum vitiosum est, & in comædia turpe tragicum. Et in cæteris suus est cuiusque certus sonus, & quedam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graues aut copiosos; alios tenues, aut subtileis, aut breues; alios eni interiectos, & tanquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum. In

re enim quod optimum sit, queritur; in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere, & Ennium summum Epicum poetam, si cui ita videtur; & Pacuvium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido; perfectum enim quero. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, vt ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium: hæc vt alius melius quam alius, cõcedendum est: verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem vnum est; & proximum, quod ei simillimum, ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficiendum est, vt pure, & emendate loquentes, quod est Latine, verborum præterea & propriorum & translatorum elegantiam persequamur. In propriis, vt aptissima eligamus; in translatis, vt similitudinem secuti, verè vtamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi acutæ, delectandi quasi argutæ, commouendi graues. Sed & verborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum
ordi

ordinem: sed earum omnium rerum, ut edificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellantur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali; nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Domesthenis similem esse nolit: at Menander Homerum oluit. Genus enim erat aliud; id non est in oratoribus: aut etiam si est, ut, alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorē scquam ornatiorē velit: etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo. siquidem quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus, id quale sit, quarimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, siquid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petatum. Hæc vitauerunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticæ: sed quatenus valuerunt, sani, & sicci don-taxat habeantur, sed ita ut palæstrice spariari

RR

in xysto

in xysto vt liceat, non ab Olympijs coronam petant. Qui cum careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem querunt, quandam etiam suauitatem coloris: eos imitemur, si possumus; sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quam eos, quorum vitiosa abundantia est, qualem Asia multos tulit. Quod cum faciemus (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior: sed quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas alijs, & paruarum rerum causulas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, vt, si cupiat vberior esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit vt Demosthenes certe possit summis dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, vt si de re priuata ad vnum iudicem diceremus, vim eloquentiae sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare, quoniam non nullorum sermo iam increbuit, partim seipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere:

re; alteros negligamus: satis enim his res ipsa respondet, cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam si irrideantur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligensq; iudicium, tanquam ad picturam probandam, adhibentur etiam in scij faciendum cum aliqua solertia iudicandi. Sin autem intelligētiam ponunt in audiendi fastidio, neq; eos quicquam excelsum, magnificūmq; delectat; dicant se subtile quiddam, & politū velle, graue, ornatūq; contemnere: id vero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere, id est quasi sicce, & integre: & ample & ornate & copiose, cum eadem integritate Atticorum est: quid dubium est, vtrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, eum & Attice dicturum, & optime: ut quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit, Attice dicere. Sed, cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus; putavi mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuertit

enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes, inter se contrarias, Aeschini, Demosthenisque: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, & earum formis tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimque seruavi: non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides, eius enim quidam eloquentiam admiran- tur: id quidem recte, sed nihil ad eum orato- rem, quem querimus. Aliud est enim, explica- re res gestas narrando, aliud argumentando cri- minari, crimenve dissoluere; aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre, Num melius, quam Plato? necesse ta- men est oratori, quem querimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docen- dum, ad delectandum, ad permonendum. Quare, si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspitione eius, quæ versatur in re ciuili, & fo- rensi: qui Thucydidem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem diuinus auctor Plato, suum fere aequalem
admir

admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socra-
te, quémque omnes docti summum oratorem esse
dixerunt; tamen hunc in numero non repono: nō
enim in acie versatur, & ferro: quasi rudibus
eius eludit oratio. *A* me autem (vt cum maxi-
mis minima conferam) gladiatorum par nobilif-
simum inducitur. *Aeschines*, tanquam *Aeser-
ninus* (vt ait *Lucilius*)

*Non spurcius homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur, optimus longe
Post homines natos.*

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse
diuinius. Huic labori nostro duo genera repre-
hensorum opponuntur; vnum hoc (verum melius
Græci) à quo queratur, ecquid possint, ipsi me-
lius *Latine*; alterū, Quid istas potius legā, quā
Græcas. Idē *Andriam*, & *Synephebos*, nec mi-
nus *Terentium*, & *Caciliū*, quā, *Menandrum*
legunt; nec *Andromacham*, aut *Antiopam*, aut
Epigonos *Latinos* recipiant, sed tamē *Ennium*,
& *Pacuvium*, & *Accium*, potius quā *Euri-
pidem*, & *Sophoclem* legunt. Quod igitur est
eorum in orationibus, à *Græco* conuersis fasti-
dium, nullum cum sit in versibus? Sed aggre-
diamur iam quod suscepimus; si prius exposue-
rimus, quæ causa in iudiciū deducta sit. Quum
esset lex *Athenis*, ne quis populi scitum faceret,
vt quisquam corona donaretur in magistratu,
prius quā rationes retulisset: & altera lex,

eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur; eaque donatio fieret in theatro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ, atque ita predicaretur, eum donari virtutis ergò, benevolentiaq; quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut, & rationibus non relatis, corona donaretur, & ut in theatro, & quòd de virtute eius, & benevolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret ab illa quidem formula cõsuetudinis nostræ, sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis actam in utrâque partem, & meritorum in Remp. contentiorem saue grauem. Itaque causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quòd legationem e mentitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famaque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus, ut optimus laudatus esset. Hanc multam Aeschines à Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium factum est ali-

quod

quot annis post, Alexandro iam Asiam tenente,
 ad quod iudiciū concursus dicitur ē tota Gracia
 factus esse. Quid enim aut tam viscendum, aut
 audiendum fuit, quā summorum oratorum in
 grauissima causa accurata, & inimicitys incen-
 sa contentio? Quorum ego orationes si, vt spero,
 ita expressero, virtutibus vtens illorum omni-
 bus, id est sententijs, & earum figuris, & rerum
 ordine, verba persequens eatenus, vt ea non ab-
 horreant à more nostro (quæ si ē Gracis omnia
 conuersa non erunt, tamen vt generis eiusdem
 sint elaborauimus) erit regula, ad quam eorum
 dirigantur orationes, qui Attice volunt
 dicere. sed de nobis satis. Aliquan-
 do enim Aeschinera ipsum
 Latine dicentem
 audiamus.

*

P I N I S.

